BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
14
8 B
4
14. 14. d. 25
1/1 = 14 = 8 = 25

Digitized by Google

PAVLI BENII EVGVBINI

Philosophi ac Theologi clarissimi, & in Patauino Gymnasio Eloquentiam è prima sede Profitentis,

ORATIONES QVINQVAGINTA.

Quæ cum alios habent vsus, tum maximè

Vt in publicis Gymnasijs aut Collegijs apposité valeas
In quolibet doctrinæ genere præfari.
Philosophiam, Poësim, Iurisprudentiam, Liberales denique Artes ac facultates laudare.
Auditores ad doctrinarum studia cohortari.
Theses siue tueri, siue oppugnare.
Doctoris lauream & insignia aut etiam Collegium postulare.
Pro accepta laurea aut Collegio gratias agere.

In summorum Principum consessu aut in publicis Comitijs Religiosæue familiæ Congregatione verba facere.
Doctorum aut illustrium virorum funus cohonestare.
Apologiam texere ac factum aliquod purgare.
In obtrectatores aut aduersarios inuehi.
Auditoribus denique gratulari aut eosdem ornare.

Cum orationum & argumentorum Indice.

61.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

PATAVII In Beniana per Franciscum Bolzettam cIↄ. Iↄc. xIII.

FACTA A SVPERIORIBVS POTESTATE.

Approbationum exempla.

Ego Benedictus de Benedictis Doctor Philosophus, & ex Collegio Patauino Theologus, visis, & lectis omnibus orationibus, quæ in hoc Libro continentur, cum in eis nihil, quòd contra fidem sit, aut contra bonos mores, aut contra catholicos Principes, adesse viderim, eas ob publicam vtilitatem impressione dignas existimo.

Stante prædicta attestatione, imprimatur.
Frater Zaccharias Inquisitor Paduæ.

Octauius Liuellus pro Serenissima Republica Veneta.

VINCENTIO PISANO

SENATORI OPTIMO;

AC NON MODO PATRIAE SPLENDORE, FAMILIAE ANTIQVITATE, MAIORVM GLORIA, DIVITIARVM AMPLITVDINE, OMNIBVS DENIQVE FORTVNAE BONIS ORNATISSIMO;

VERVM ETIAM VITAE INTEGRITATE, AC MORVM SVAVITATE, VNDE OMNIBVS CHARVS EST; LIBERALITATE QVOQVE AC MAGNIFICENTIA, CAETERISQVE ANIMI VIRTVTIBVS AC DOTIBVS CVMVLATISSIMO;

PAVLVS BENIVS EVGVBINVS

QVINQVAGINTA HASCE ORATIONES,

QVOD

BONVM, FOELIX, FAVSTVMQVE SIT,

DAT, DONAT, AC DICAT.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

AVTHOR
AD ELOQVENTIÆ
STVDIOSOS.

QVI Orationis munditiam elegantiámque requirat, & ad solidam eloquentiam perfectámque dicendi laudem aspiret, hic sanè longè aberret, nisi M. Tullium (dum tamen latinè sibi dicendum scribendúmque sit) dies noctésque euoluat, ac de manibus (si fieri possit) nunquam deponat. Tanta est enim Tullianæ orationis suauitas & elegantia, talis grauitas & amplitudo, tale decus, tanta maiestas, vt in eius ore tanquam in regio Solio eloquentia videri possit consedisse.

Neque verò id eo consilio pronunciasse velim, quod ob latinitatem & elegantiam Terentium ac Cæsarem non magni faciam, Sallustium & Curtium non laudem, Liuium ac Suetonium non libenter euoluam. Quid multa? non hos solùm censeo esse legendos, verùm etiam ex alijs non paucis (id quod in

nostris

noſtris de Hiſtoria libris proſequimur diligenter) ad Plinios vſque commodè multa hauriri poſſe exiſtimo. Immo verò ab iſs qui delectum habeant, Plauti & Lucretij inter Poëtas; Apuleij & Sidonij inter ſcriptores cæteros, attingantur ac tractentur per me licet. Sed tamen qui non latinitatem modò (vt dicere cœperam) ſed eloquentiæ virtutem ac laudem expetat, ſanè Ciceroni primas, huic ſecundas, eidem tertias (id quod de actione affirmabat Demoſthenes) concedat neceſſe eſt.

Quanquam ſi quis illud ſibi propoſuerit, vt eloquentiam ac dicendi facultatem è foro educat & Curia; ac tū in publica Gymnaſia & nobiles Academias, tum in doctorum virorum Collegia & cœtus illam inducat, vno verbo extra iudicia ac publicas deliberationes, prout occaſio tulerit ac locus, efferat, hic ſanè præter M. Tullium alios quoque authores ſectetur oportet & imitetur. Cum enim in Senatu & Foro cauſas perpetuò ferè egerit Latinus Orator, ac propterea nullas nobis conciones reliquerit in quibus data opera Poëſim vel Philoſophiam aut cæteras facultates atque doctrinas laudauerit, aut ad eas capeſſendas Auditores incenderit, vel clari alicuius viri obitum ac funus ornauerit; multò minùs ad lauream petendam, Collegijue ſubſellia poſtulanda, ſiue ad Theſes publicè tuendas oppugnandáſue, retulerit ſtylum, & cætera huiuſmodi argumenta complexus ſit, ad quæ nobis hoc tempore deriuanda eſt eloquentia, profectò exempla ac velut ideæ aliunde petendæ ſunt. Etſi enim non inficior ad hæc etiam magnum nobis adiumentum afferre poſſe accuratam Ciceronis tractationem, atque ex eo licere multa paſſim decerpere quæ percommodè cadant in omnem propemodum rerum varietatem: veruntamen vbi exempla omnino requiras in quæ ſpectes dum in quolibet doctrinæ genere accomodatè præfari velis & copiosè, aut etiam cupias Iuriſprudentiam vel Philoſophiam aut Poëſim, liberales denique artes ac facultates, ornare, ſeu iuuenes pro opportunitate ad iſtarum ſtudia doctrinarum cohortari, aut auditoribus aliquid gratulari, vel in Comitijs ac publicis hominum cœtibus ampliſſimos viros non modò laudare ſed compellare, admonere, deprecari; id verò ſi exempla requiras, ac veluti ideas & formas tibi præſto eſſe cupias, aliò confugias neceſſe eſt: tantum abeſt vt conciones in promptu habeas quibus Doctoris inſignia & lauream (ſiue Theo

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITT. EMANUELE

logiæ velis, siue Iurisprudentiæ, siue Philosophiæ ac Medicinæ) aut etiam Collegij dignitatem ac sedem postules: aut pro accepta laurea vel Collegio gratias agas; aut Theses propugnare vel oppugnare valeas.

Quæ cum ita sint, operæpretium me facturum existimaui si eloquentiæ studiosis in tali ac tanta rerum varietate exempla proferrem, quibus quasi formis atque ideis vterentur, dum aliqua eiusdem generis scribenda illis aut habenda esset oratio. Tametsi enim haud profiteor me perfectas ideas ac formas attulisse, quin magnopere optarim vt qui doctrina & eloquentia maximè præstant, ij omnibus planè luminibus ac pigmentis absoluant quod nos vix fortasse adumbrauimus; quicquid tamen ingenij nostri angustiæ ad orationis munditiam & elegantiam aut ad eloquentiam suppeditant (si quid tamen suppeditant) id sanè publicæ hominum vtilitati sine inuidia transmittimus.

Sed iam Orationum Catalogum, vt earum vsum & varietatem agnoscere liceat proferamus.

ORATIONVM CATALOGVS,

Series, Argumenta.

ORATIO I. De humanæ vitæ fragilitate: habita in sacro Clementis VIII. Pontif. max. & S. R. E. Cardinalium consessu in die Cinerum.

II. Humanitatis studia tum esse difficillima, ac multarum magnarúmque artiū scientia indigere, tum iucunditatis esse plenissima, & pulcherrima animi ornamenta continere. Quibus omnibus perfectus Humanitatis Doctor describitur ac fingitur. Habita in Patauino Gymnasio.

III. De

III. De Græcæ linguæ dignitate atque inprimis de Platonicæ orationis præstantia. Habita Mediolani cum Plato esset græcè explicandus.

IV. Aristotelis Aristoteleaéque Rhetoricæ laus attingitur. Habuit hanc Mediolani pomeridiano tempore: cum matutino alteram de Græcæ linguæ præstantia, déque Platonis eloquentia, habuisset.

V. De Hebraicæ ac Græcæ linguæ studio amplectendo: déque Hebraicæ inprimis vtilitate ac dignitate. Habita Patauij cum Genesis Hebraicè esset explicanda.

VI. Moralis Philosophia quàm præclara sit atque humanæ societati frugifera. Habuit hanc Mediolani cum Aristotelis libros de moribus explicandos aggrederetur.

VII. De Poësi atque Aristoteleæ Poëticæ præstantia & vtilitate. Habita in Patauino Gymnasio cum Aristotelis Poëtice esset explananda.

VIII. De Heroici Poëmatis splendore ac dignitate. Habita Patauij cum posterior Aristoteleæ Poëticæ pars in qua de Epopœia differitur, declaranda esset.

IX. Aristotelis inter res iucundas consuetudinem referentis confirmatur priùs, mox exagitatur, opinio. Tum ad extremùm Petro Dnodo Vrbis Præfecto qui inopinatus Patauinum Gymnasium adierat & Rhetoricæ scholæ interfuerat, gratiæ aguntur.

X. Patauini Gymnasij primùm, tum Aristotelis, ad extremùm Præsidum, continet laudes. Patauij habita dum ad Aristotelis Rhetoricam explicandam aggrederetur Author.

XI. De Astrologiæ siue commodis & vtilitate, siue præstantia & dignitate, siue admirabili iucunditate. Hanc scripsit Author amici rogatu: qui eam deinde habuit in Perusino Gymnasio, cum ad Sphæræ explanationem aggrederetur.

XII. Patauii habita, dum Virgilii Aeneis atque Heroici Poëmatis condendi ratio explicanda esset. Continet Virgilii maximè verò Aeneidis laudes.

XIII. Venetus Princeps priùs, ac Patauini Gymnasii Moderatores, tum Aristoteles eiúsque Rhetorices, laudatur. Habuit hanc Patauii cum Aristotelis Rhetoricæ interpretandæ rursus initium faceret.

XIV. Lau-

XIV. Laudis continet laudationem. Habuit hanc Patauii. cum eam Aristoteleæ Rhetoricæ partem explicandam aggrederetur, in qua Demonstratiui generis præcepta traduntur.

XV. De naturali hominis in Patriam amore & Charitate: hanc scripsit vt amico gratificaretur in Patriam post multos annos redeunti, & in Iurisconsultorum Collegium cooptari postulanti.

XVI. Virgilii Aeneis, quippe quæ populi Romani texat historiam, ornatur ac celebratur. Habita Patauii cum Aeneis atque heroici poëmatis artificium explicanda essent.

XVII. De studiis Humanitatis; quàm ampla sint, ac multarum magnarúmque rerum cognitione indigeant: sigillatímque de eloquentiæ commodis & dignitate. Habita Patauii cum rursus a Poëtis ad Rhetores rediretur.

XVIII. De exercitationis vtilitate. Habita Patauij cum Oratoriæ exercitationes instituerentur.

XIX. Habita Patauii cum ea Ciceronis explicanda esset Oratio quæ pro lege Manilia seu de Pompeio Imperatore deligendo inscribitur.

XX. Apologiam texit dum sibi nouam dicendi rationem instituenti, vel certè veterem sed intermissam reuocanti, inuidiam conflari ab aliquibus animaduerteret. Habita in Patauino Gymnasio.

XXI. Eloquentia cum Historia & Poësi comparatur, ac multas & magnas cum publicè tum priuatim vtilitates habere ostenditur. Habita Patauij cum rursus Aristotelis Rhetorice esset explicanda.

XXII. Religionis status cursim commendatur primùm: tum de tali tantóque bono retinendo augendóque differitur: mox verò ostenditur nisi Christi Cruce id perfici non posse: ad extremùm Antistitis ac Patrûm qui in hanc rem diligenter incumberent, laudatur industria. Habita Vicetiæ in S. Bartholomæi Templo, in generalibus Comitijs a Religioso viro, cui vt gratificaretur, eam dictauerat Author.

XXIII. Hac Author in Patauino Theologorum Collegio Iohannem Ferrum Theologiæ Doctorem creauit & insignibus exornauit.

XXIV. Hanc habuit N. N. Episcopus designatus, cum in Pellopo-

po-

ponesum reuersurus, & inter infideles versaturus, Iurisprudentiæ postularet lauream.

XXV. Habuit hanc Pataui N. N. Eugubinus dum Philosophiæ ac Medicinæ lauream sibi a Collegio decretam peteret.

XXVI. Hanc dictauit Author N. N. nobili adolescenti, cum hic Patauino Iurisconsultorum Collegio, in quod tunc primùm excipiebatur, gratias acturus esset.

XXVII. Hanc item dictauit nobili adolescenti qui Iurisprudentiæ Theses in Patauino Gymnasio publicè tuendas proponeret.

XXVIII. Hac N. N. nobilis Venetus cum Martio Capra Comite, qui Philosophicas Theses publicè tuebatur, disputaturus breuiter præfatus est.

XXIX. Abbas Castelbesutius nobilis Mediolanensis Mediolanense laudat Iurisconsultorum Collegium in quod tum primùm receptus fuerat: eidémque gratias agit: ac tandem Borromæum Cardinalem, qui fortè aderat, ornat quambreuissimè.

XXX. Habita Taruisij in publicis Seruitarum Comitijs a N. N. cui eam amici rogatu dictauit Author.

XXXI. Habuit hanc Patauij dum in Sacro Theologorum Collegio Lecilium Tabulium, Taruisinum sacræ Theologiæ laurea decoraret, simúlque Collegam declararet.

XXXII. Hac N. N. Iurisprudentiæ lauream sibi a Patauino Collegio decretam petit: continentérque tum idem Collegium, tum Othonellum Descaltium, cuius manu eam sibi imponi postulat, laudibus ornat.

XXXIII. N. N. Cum in Patauino Collegio Philosophiæ ac Medicinæ laurea ornandus, deinde verò in Collegium cooptandus, esset, de tot ac tantis honoribus sibi lætatur & Patribus gratulatur: tum ab Aemilio Campolongo lauream sibi deferri postulat.

XXXIV. Hac præfatus est N. N. cum in Patauino Gymnasio aduersus N. N. Theses esset disputaturus.

XXXV. Habuit hanc Author cum Iohannem Cocchettum Naruisinum laudaret, & sacræ Theologiæ insignibus ornaret.

XXXVI. Ludouicus N. Patauino Iurisconsultorum Collegio gratias agit, quòd sibi Iurisprudentiæ, cuius etiam difficultates attingit lauream perhonorificè decreuisset: eadémque a Iacobo

cobo Gallo, quem simul paucis ornat, sibi deferri postulat.

xxxvii. N. N. nobilis Venetus sibi gratulatur, quòd a Patauino Collegio, quem interim celebrat, lauream esset accepturus: eandémque a Iacobo Gallo, quem item ornat, sibi deferri petit.

xxxviii. N. N. Abbas ac nobilis Venetus gratias agit Patauino Collegio ob decretam sibi Iurisprudentiæ lauream: quam nõ sine grati animi significatione, a Gallo, quem etiam breuiter laudat, postulat sibi conferri.

xxxix. Vbertinus Papafaua Abbas nobilissimus varijs laudibus priùs, mox Theologiæ laurea, exornatur.

xxxx. N. N. Iurisprudentiæ lauream petit: eum simul ornans, a quo sibi esset tribuenda.

xli. N. N. Theses Iurisprudentiæ tuendas proponit.

xlii. Octauius N. Pontificij Cæsarijque Iuris insignia sibi a Patauino Collegio decreta deferri postulat.

xliii. N. N. Abbas, quippe nobili Venetus ac iam Iurisprudentiæ laurea donatus, in Patauino Iurisconsultorum Collegium de more cooptari postulat, & quambreuissimè.

xliv. N. N. decretam sibi a Patribus Iurisprudentiæ laurem petit quambreuissimè.

xlv. Habita Patauij ad D. Antonii; dum is esset argumentatione oppugnandus, qui eam Thesim, Quicquid Scotus scripsit, rectè scripsit, triduo disputandam ac tuendam proposuisset.

xlvi. N. N. nobilis Cretensis, Proèpiscopo & Iurisconsultorum Collegio gratijs actis, a Salgherio quem simul laudat, laureæ insignia requirit.

xlvii. Actio I. Habita Romæ in Philosophiæ humanarúmque doctrinarum Obtrectatores, Anno M. DXCV. dum Clementis VIII. iussu ad Naturalem Philosophiam in Almo Sapientiæ Gymnasio è prima sede explicandam aggrederetur.

xlviii. Actio II. in Philosophiæ humanarúmque doctrinarum obtrectatores. Habita in almo Vrbis Gymnasio, dum in instituto Philosophiæ interpretandæ munere pergeret.

xlix. Actio III. in Philosophiæ humanarúmque doctrinarum obtrectatores. Habita in Almo Vrbis Gymnasio, dum pergeret in instituto Philosophiæ interpretandæ munere.

L. In

L. In funere Francisci Viduæ. Qui dum & Iurisprudentiæ quàm publicè in Patauino Gymnasio interpretabatur, & eloquentiæ, ac Philosophiæ, laude floreret; ob egregiam verò pietatem morúmque probitatem, omnibus charus esset, in ipso iuuentutis flore extinguitur. Hanc scripsit Author vt amico optimo hoc quoque officii genus persolueret.

Hæc Orationum œconomia & series. Nunc, si placet LECTORES ORNATISSIMI, quæ primò se se offert de Humanæ vitæ fragilitate Oratio, hanc primùm grato animo excipere ac percurrere ne grauemini.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

ORATIO
HABITA IN SACRO CLEMENTIS IIX. PONT. MAX.
ET AMPLISSIMORVM S. R. E. CARDINALIVM CONSESSV.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

In die Cinerum ; in B. Sabinæ Templo.

NEMO, vt opinor, qui rectè sentiat, dubitabit vnquam, Beatissime Pater, quin Sacrosancta Christi Ecclesia religiosè admodum & opportunè hodierno die cinere fidelium caput aspergat. Etenim cum insigni hoc mortalitatis monumento nos, & de mortalitate nostra admonere : & ad indictum ieiunium ac pœnitentiam alacriter amplectendam allicere : & ad Liberatoris nostri mortem piè recolendam excitare, studeat; quis non videat nihil ferè hoc tempore aut ad effrenatas animi cupiditates cohibendas firmius, aut ad deterrimum humani generis hostem frangendum & superandum robustius, aut ad diuinum cultum retinendum sanctius, ac religiosius, excogitari potuisse? Quanquam magnopere verendum est ne illud interim sanctissimi instituti huius vtilitate florentissimam, quam intueor, Romanæ Aulæ atque adeò Vrbis nobilitatem priuet, quòd non tam fortasse interiorem mysterij sanctitatem meditari atque expendere animo, quàm externam hanc pompam & insolitam frequentiam ac celebritatem spectare atque ad oculos oblectandos referre soleat. Quapropter mearum esse partium existimaui in præsentia de huius mysterii sanctitate verba facere ; ac quos mortalibus af-

ferat fructus & commoda, quas vtilitates habeat & opportunitates, pro tenuitate mea ostendere. Quoddum breuiter facio, te etiam atque etiam obsecro P.B. vt pro tua singulari clementia ad finem vsque attentè audire, méque augustissimi maiestate consessus perculsum tui facilitate aspectus recreare ne graueris. Atque vt inde sumam initium, vnde rerum omnium initia apparent atque primordia, equidem vix vnquam sacram conditæ Vniuersitatis historiam cogitatione complector, quin humanæ fragilitatis cum recordatio, tum multò maximè admiratio, meum subeat animum. Etenim dum hominem in ea intueor Dei ipsius quasi manibus plasmatum ac fictum: diuina imagine ac similitudine decoratum: excellenti rerum omnium notitia admirabilíque sapientia ornatum ac præditum: immortalitate, immortalitate inquam, donatum: principatum in hac rerum Vniuersitate adeptum: iustitia cæterísque diuinis illis virtutibus atque muneribus ad miraculum propè instructum & cumulatum: denique in Paradiso amœnissimo tanquam in pulcherrima Regia collocatum vt naturali beatitudine quamdiutissimè potiretur; ecce tibi, diuinum mandatum cum violasset, momento penè temporis de summo illo fœlicitatis gradu ab opifice ac parente Deo exturbatus, & in summas ærumnas delapsus, audit suam gloriam ac fœlicitatem vniuersam elogio illo concludi, PVLVIS ES ET IN PVLVEREM REVERTERIS. O commutationem rerum miseram, ac posteris quoque omnibus ærumnosam: o diem verè luctuosum atque funestum: omninóque dignum vt sanctissimus Iob in mœstissimas illas lugubrésque voces erumpat. DIES ille vertatur in tenebras: non requirat eum desuper: & non illustretur lumine: obscurent eum tenebræ & vmbra mortis: occupet eum caligo, & inuoluatur amaritudine. Sed Iobi luctum, si placet, & querimonias, etsi iustissimas, mittamus in præsentia: ac propositum Elogium salutarésque Ecclesiæ voces audiamus. neque enim aliò spectat optima atque sanctissima fidelium Parens istarum vsurpatione vocum & recordatione, nisi vt ex hoc ipso mortalitatis monumento ad certissimam immortalitatis spem, ex pulueris ignobilitate ad pristinũ decus & nobilitatem, ex ærumnis ac luctu ad lætitiam, ex morte denique ad vitam excitemur & erigamur. Ergo MEMENTO, inquit MEMENTO HOMO QVIA PVLVIS ES ET IN PVLVEREM REVER-

VERTERIS. Ac profectò, nisi humanam mentem ignorantiæ tenebris atque caligine circumfusam, atque animum tot tantísque agitatum perturbationibus offendisset, satis illa quidem habuisset illud hominem admonere. HOMINEM TE ESSE MEMENTO: aut Prophetæ illud mortalibus in mentem reuocare, SCIANT gentes quoniam homines sunt. Hinc enim continuò in memoriam venisset fidelibus nihil reperiri homine imbecillius, nihil humana vita fugacius atque fragilius. Nam hoc ipsum est quod & sapientissimus Iob elegiacis vocibus illis testatur, HOMO quasi flos egreditur & conteritur: & fugit velut vmbra: & sanctissimus Vates quotidie ferè nobis denunciat, dum canit, HOMO vanitati similis factus est: dies eius sicut vmbra prætereunt: & rursus. Dies mei sicut vmbra declinauerunt, & ego sicut fœnum arui. Hoc denique; vt sexcenta diuinis humanísque literis testata fragilitatis nostræ argumenta prætercam, est quòd cum accensa stipula araneáeue tela, cùmque fumo item ac somnio; quæ omnia celerrimè dilabuntur, immo verò cum aquæ bulla, ignísque scintilla, quæ duo simul atque apparent, euanescunt, a sapientibus comparatur, & (vt rem complectar breui) Mortis spolium & imbecillitatis exemplum appellatur. Verùm cum homines, quippe Adæ filios, varijs occupatos perturbationibus, ac gloriæ inprimis honorúmque cupiditate incensos cerneret, haud satis esse duxit nos homines appellasse, nisi eodem tempore puluerem ex quo sumpti sumus, nobis obiecisset: ac pallentem cinerem, vilissimum lutum, arentem terram humanæ peruicaciæ frangendæ adhibuisset. Quanquam maiorem cordi duriciem obduxit homo quàm vt vocibus istis sibi obtemperandum existimet. Nam cum se videat a Deo non belluarum instar ad pastum humi abiectum: sed ad cœlum tanquam ad immortalitatis domicilium, præstanti forma ac plenissima dignitatis erectum: atque ad diuina humanáque omnia contemplanda procreatum, non facilè patitur se ab suæ dignitatis æstimatione ac fastu, aut etiam ab iis quibus sæpè diffluit deliciis, ad mortalitatis cogitationem abduci. Sed ecce tibi robustiorem adhuc machinam tantæ peruicaciæ admouet Ecclesia. nam cum pulueris ex quo sumptus est, memoriam refugiat homo; eum in quem soluendus ac necessariò breuique soluendus est, puluerem eidem rursus obiiciens, ET IN PVLVEREM, inquit, REVERTERIS.

Ac sapienter quidem & planè diuinè. Is enim est homo qui in ipsa matris aluo Morti a Natura veluti deuouetur: qui ab ortu, ab ortu inquam, mori incipit ac deperire: nec priùs aut vitale sugit lac, quàm letale hauserit pharmacum: aut oculos aperit intuetúrque lucem, quàm eosdem sibi breui claudendos & gratissimo Solis aspectu orbandos esse, lacrymis declaret ac fateatur. Quid? nónne quot dies, sed quid dies memoro? immo quot horas & momenta propè dixerim, explemus atque percurrimus, tot nos quasi laqueis deuincit Mors, quibus rapimur ad sepulchrum? Denique luteum corpus quod gestamus, spiritum quem ducimus & efflamus, Mortis iura necessitatémque demonstrant: somnus quem capimus, morbi quibus premimur, nuncij sunt Mortis & simulacrum: tumuli ac funera quæ quotidie cernimus & cadauera ipsa, imminentem nobis mortem denunciant. Quamobrem contra hostium insidias sæpissimè munimenta patent atque præsidia: contra Mortem munimentum aut præsidium patet nullum: sed immunitam vrbem colimus omnes. Eluuiones, naufragia, exustiones, paupertatem, inuidiam declinare sæpè licet: Mortem nulli ac nullo vnquam tempore licet. Nō enim mortalium instar auro corrumpitur Mors aut largitionibus: non gratia capitur aut pulchritudine: non precibus flectitur aut eloquentia: non robore aut nobilitate deterretur: non virtute ipsa superatur: vno, vno inquam, mortalium funere delectatur: sola morte expletur: nostro tantùm puluere & cinere saturatur: ac tum demum iras ponit, cum nos & in terram solutos cernit: & nobis terram pro domicilio, strato, operimento, igne ipso & aqua esse intelligit. Quod vt paulò vobis altiùs insideat animo Patres Amplissimi, ac si fieri possit non in memoria solum hæreat sed in visceribus ipsis, agite, obsecro, ad magnificentissima huius Vrbis sepulchra mentem cogitationémque conuertite. Nam cum in ijs, non dicam in præsentia summorum Pontificum, sed plurimorum vestri ordinis Patrum, cineres atque ossa quiescant, & magnum illum in quo a Christo excitandi ac iudicandi sunt, diem expectent, hos mihi quodammodo audire videor vos interim his vocibus compellantes.

NOS quoque in Sacrosancto Collegio isto floruimus aliquando: ac purpuram cæteraque dignitatis istius amplissimæ ornamenta gestauimus. Quin etiam hoc ipso die lectissimæ nobilitatis flore, clarissimáque Præsulum corona stipati, Auentinum

collem

collem aſcendentes, ac fortiſsimæ Martyris templum de more ingredientes, ornatiſsima ſubſellia iſta tenuimus: ita vt nemo non magnopere æſtimaret nomen authoritatémque noſtram: nemo amplitudinem maieſtatémque non ſuſpiceret: nemo non ingenti nos honore atque obſeruantia proſequeretur. Quid multa? fœliciſsimi habiti ſumus inter mortales. Verùm, proh dolor, paulò poſt graui morbo oppreſſi atque adeò extincti, diuitijs, amicis, honoribus, authoritate, gratia, omnibus vitæ commodis, ipſa lucis vſura ſpoliati atque orbati ſumus. ſic quaſi flos cecidit gloria noſtra; & in puluerem reuerſi, ſepulchri ſqualore, tenebris, horrore, vermibus obruti iacemus & conſopiti. Quanquam leuiſſima ſunt iſthæc ac veluti ſomno requietique ſimilia ſi cum diſcedentis ſpiritus erumnis atque anguſtiis conferantur. ſiquidem amarum fuit quidem nobis & acerbum opibus ſpoliari atque potentia, quæ non modò ad vitæ vſum, ſed ad voluptatem, ad gloriam tot tantáſque opportunitates habent. acerbius ab amicis aut etiam a propinquis diuelli: cum iis propter ſanguinis coniunctionem ac vincula cognationis, illis propter morum ſtudiorúmque ſimilitudinem, ac conſiliorum voluntatúmque conſenſionem, vtriſque propter amorem & charitatem nihil ſoleat eſſe iucundius. longè adhuc acerbius fuit lucis aſpectu ac vita ipſa priuari, vnde in mediis ſpatiis ſpes noſtras frangi ſenſimus, ac plena illa gloriæ dignitatiſque conſilia puncto temporis euaneſcere. Verùm quas noſter cœpit animus acerbitates, cum iam iam è corpore migraturus, ſiue obuerſantes ſibi anteactæ vitæ culpas recoleret: ſiue cogitationem in ſempiternos ignes defigeret, quos ſibi meritò verendos eſſe intelligeret: ſiue in æterna cœli gaudia intueretur quorum iacturam tantopere pertimeſceret: ſiue irati iudicis, quem adeſſe certo ſciret, præſentiam ſibi proponeret, hæc verò nullis non modò explicari verbis aut adumbrari ſed ne omnium quidem hominum cogitationibus percipi aut attingi poſſunt. Veriſſimè enim dici poteſt, iis acerbitatibus tantum cæteras illas ſuperari, quantum corpori cedit vmbra: luci tenebræ: ſomnus morti: momentum æternitati. Quæ cum ita ſint, vos quibus adhuc licet eſſe ſuperſtites, videte, videte per Deum immortalem, ne vobis ad beatam vitam iis vitæ rationibus ac ſtudiis aditum aperiri arbitremini, vnde breui ad perpetuas miſerias corruatis. cauete ne inde vobis viam patêre exiſtimetis in cœlum, vnde plurimis exitium patuit ſempiternum. Quin potiùs in eam

curam

curam atque cogitationem incumbite: eò ingenii vires ac neruos omnes intendite: illud dies noctésque elaborate, vt lupos a Christi ouibus, fures ab Ecclesiæ caulis, arceatis: ac fidelem Dei gregem, quoad eius fieri possit, ab omni contagione liberum incolumémque seruetis. omninóque efficite vt parem cum authoritate fidem, cum dignitate integritatem, cum splendore ac maiestate pietatem charitatémque præstetis: sicque præstetis, vt boni omnes & intelligant & prædicent, quot in Senatu isto honestissimo atque sanctissimo resident Patres, tot, non dicam authoritate, sed pietate, consilio, grauitate, Pontifices optimos residere. Id quod tum in tota vita vnà cum Pastore summo eniti debetis, tum maximè turbulentissimis hisce temporibus: in quibus ea esse debent vestra in Ecclesiam studia, ea vigilantia, is ardor animi, vt exteræ nationes omnes sentiant, non minùs sanctissimum hoc Religionis domicilium nouos Clementes, Fabianos, Laurentios, atque huiusmodi alios fortissimos athletas aduersus Christi hostes instruere, quàm siue Scytia, siue is vnde tot mala panduntur Aquilo, seu potiùs Sathanas, nouos Domitianos, Decios, Diocletianos veluti ab inferis excitarit. Quæ omnia tum demum cumulatissimè, vt speramus, explebitis, cum in rebus gerendis, humanæ memores fragilitatis, mortalitatem vestram in consilium adhibebitis: simúlque curabitis, vt vestræ aures multóque magis animi quotidie personent vocibus istis, MEMENTO HOMO, MEMENTO HOMO QVIA PVLVIS ES, ET IN PVLVEREM REVERTERIS. His, inquam, verbis mihi quodammodo audire videor vos interim ab ijs compellari, qui cum non ita pridem ingenti cum gloria atque hominum plausu subsellia ista vestra tenerent, ac fœlicissimi haberentur, nunc in sepulchris conditi, atque in cineres miserandum in modum redacti sunt. Quibus verbis equidem, Patres Amplissimi, nihil mihi addendum, sed tantùm, salutare illorum consilium sapientiæ iudicióque vestro committendum puto. Qui enim sanctissimas voces istas audiens, se & ex puluere conflatum, & in puluerem breui rediturum, meditetur, ac verè & ex animo meditetur, is sanè vitam perinde instituat necesse est, ac si eo ipso die de vita sibi decedendum, ac dictorum factorúmque omniũ sapientissimo integerrimóque Iudici rationem reddendam, denique breuissimum hoc vitæ spatium, & quasi momentum cum æternis siue præmiis siue suppliciis commutãdum esse arbitretur.

DIXI.

ORATIO II.

In qua ostenditur Humanitatis studia tum esse difficillima, ac multarum magnarumque artium scientia indigere, tum iucunditatis esse plenissima, & pulcherrima animi ornamenta continere.

QVIBVS OMNIBVS PERFECTVS Humanitatis Doctor describitur ac fingitur.

HABITA PATAVII IN PVBLICO Gymnasio XVII. Kal. Aprilis. Anno M. DC.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

NEMO, vt arbitror, diuinæ ſapientiæ ſtudium cum humanis artibus ac diſciplinis æquo animo contulit vnquam, qui non moleſtiſsimè ferret humanas doctrinas diuinis anteponi; quique Sapientiæ principatum rerum diuinarum contemplationi extorqueri, ac cæteris ſtudiis artibúſque deferri, non indigniſsimè pateretur. Mihi ſanè, cum doctrinarum omnium ſpeciem intueor animo, atque illarum pulchritudinem & dignitatem diligenter expendo, ſapienter ac propè diuinè feciſſe videntur illi, qui in diſciplinas omnes imperium ac dominatum rerum diuinarum ſtudio detulere. Etenim, ſi quis rectè æſtimet, is eſt diuinæ ſapientiæ ſplendor, id decus, ea maieſtas, vt quemadmodum purpura coloribus, metallis aurum, Sol reliquis aſtris, ſic cæterarum illa doctrinarum pulchritudini, forma & pulchritudine antecellat. Verùm ſi quis attentiùs æſtimet quæ tandem ex iis artibus ac diſciplinis ſit difficillima ad comparandum, is ſanè id totum politioribus literis tribuat, quas Humanitatis appellarunt Maiores noſtri, atque ad eas acceſſum longè arduum eſſe, fateatur neceſſe eſt. Admirabitur hoc fortaſſe quiſpiam, ac magnopere verebitur, ne interim, quoniam difficilia pulcherrima haberi ſolent, nobis ipſi blandiamur, ac ſtudiis indu-

industriaéque nostræ plus æquo tribuamus. Verùm id ita esse res ipsa docebit, atque apertè, vt spero, perspicuéque docebit. Quare agite, Auditores optimi; dum de politioris literaturæ difficultate dissero, hoc est quanta siue linguarum cognitione, siue authorum omnium studio ac doctrinarum varietate, siue reconditarum rerum lectione, siue dicendi scribendique exercitatione, contineatur, ostendo; adeste animis, méque pro incredibili benignitate vestra ad finem vsque dicentem attendite: spero enim fore, vt facilè intelligatis, parique consensione statuatis, me nihil gratiæ, nihil studiis industriaéque nostræ, sed veritati omnia tribuere: nec labores commendare nostros, aut nobis ipsos blandiri, sed potiùs in tam graui ac perdifficili munere nostri imbecillitatem ingenij inscientiámque pertimescere. Tametsi, cum ostendero huius doctrinæ possessionem arduo in loco esse collocatam, nec sine ingenti labore comparari posse, efficiam quoque ac demonstrabo, tum iucunditatis atque honestatis esse plenissimam, tum clarissima humanæ vitæ præsidia, pulcherrimáque animi ornamenta, continere.

Iam itaque ponite vobis ante oculos, Auditores optimi, pulcherrimum Doctrinarum quasi Chorum, ac singularum munus officiúmque perpendite: intelligetis enim reliquas doctrinas certis finibus circumscriptas esse, ac singulas definitum tueri munus: cum tamen nostra hæc pluribus ex artibus studiísque conflata sit, ac nullius definitæ regionis terminis septa teneatur. Quapropter versantur quidem Dialectici in magna artis subtilitate, ac celeres quidam in eis requiruntur animorum motus, fateor: præsertim verò si perspicua miniméque fallentia præcepta tradere ac perfectæ scientiæ vias ostendere velint. Acerrimo quoque ingenio is existat oportet, qui Naturæ subtilitatem rimetur ac physicas rationes tradat. Egregia etiam illius esse debet scientia, testatáque industria, qui Medicinam non sine laude profiteri cupiat. Nobilis item in eo doctrina eniteat necesse est, qui siue peritus Geometra, siue Astrologus non indoctus, siue clarus Arithmeticus, siue Musicus non insuauis, habendus sit. Excellens quoque in eo sapientia iudiciúmque desideratur, qui tanquam Oraculum cæteris præpositus sit, vt consulentibus de iure respondeat. Sed & præclara inesse illi debet prudentia, qui ad moralem ciuilémque scientiam informet alios, & de vitæ officiis præcipiat cum dignitate. Magna denique

vis ingenij in eo requiritur, qui studeat altissimarum caussarum sapientiæ; ac siue vnis humani ingenii præsidiis, siue diuinæ lucis auxilio fultus, diuina omnia contempletur. Veruntamen istarum doctrinarum studia & munera certis finibus circumscripta sunt, séque ipsa per se tuentur singula. At verò qui studia profitetur Humanitatis, huic curricula multiplicium sermonum ingredienda sunt, nullúmque disciplinæ genus, nulla ingenuo viro digna cognitio, non attingenda. denique quemadmodum huius oratio ex multarum magnarúmque artium cognitione efflorescat oportet, ita etiam perpetuos pro iis labores subeat necesse est.

At enim dicuntur ista quidem a vobis, atque in gymnasijs vestris dissipantur alacriter; quin etiam, vt est facilè Athenienses Athenis laudare, inter politioris literaturæ viros non dicuntur solùm ac magnificè prædicantur, sed creduntur etiam. Verùm apud eos, quibus reliquarum doctrinarum studia in ore vigent, atque adeò conquiescunt in sinu ipso, versantur in magna obscuritate ac dubitatione. Quapropter nisi rationibus, iísque grauissimis, docueris tuum istud studium tot tantarúmque artium ac doctrinarum cognitionem postulare, nos sanè interim nullam tibi authoritatem ac fidem adiungendam putamus.

Ergo quoniam rationes postulatis, rationibus agam, sicque agam Illustrissimi ac sapientissimi Proceres, vt alios iudices nullos mihi appellandos, sed rem totam iudicio, integritati, sapientiæque vestræ committendam censeam. Ac primùm quidem mitto, Auditores, quæ sese nobis primo loco obiiciunt, Grammaticorum quasi spinas atque dumeta, quæ innumera sunt illa quidem, & dissensionibus opinionúmque varietate plenissima. Et tamen cum philosopho ac cæteris omnibus, qui orationi munditiam & elegantiam non profitentur, ea plerunque dissimulare, sæpè etiam contemnere liceat, a nobis ne minima illorum pars sine crimine prætermitti potest. Quin etiam istiusmodi tricæ atque molestiæ, nisi barbarè & inquinatè loqui velimus, & quam profitemur artem prodere, vsque adeò curiosè sunt nobis conquirendæ omnes ac discutiendæ, sed quid dico discutiendæ? immo verò deuorandæ, vt vel hoc vno Humanitatis studia laboriosissima sint iudicanda. Taceo deinde Prosodiæ rationes ac syllabarum numeros & dimensiones, quæ immensi penè operis sunt atque laboris. Cum enim facilè accidere possit, vt

plurimarum vocum numero ignorato, verba interdum, siue soluta illa sint, siue certis numeris adstricta, præposterè pronuncientur & inconditè, ac summatim non ad numerum cadant; profectò ipsillæ huiusmodi minutissimáeque offensiones diuturno studio ac labore superandæ sunt atque obterendæ omnes: nisi tamen aut risum mouere, aut barbari imperitíque haberi, interdúmque etiam sybilis explodi velimus. Prætereo quoque interim Græcæ linguæ intelligentiam. Vt enim liberalis eruditio ac disciplina sine græcis literis iacet; ita græcarum literarum cognitio ardua ac sexcentis difficultatibus impedita est. Hæc inquam omnia libenter prætereo, Auditores, quia etsi magna sunt ac difficilia; & nisi ex scientissimo magistro excipiantur, ætas propè omnis in illis sit conterenda, ad maiora tamen atque auditu iucundiora mea festinat oratio.

Atque, vt de Poëtarum cognitione dicam priùs, quæ sine dubio nostri huius studii propria est, quis obsecro politiores literas digustauit vnquam, qui non facilè animaduerterit Poëtas latissimum nobis laboris campum obijcere? Conuertite quæso animum Auditores, ad græcorum latinorúmque Poëtarum multitudinem, recolite ingentem illorum varietatem, euoluite cogitatione apologos, ænigmata, fabulas, ac reconditas omnes variisque inuolucris tectas eorum præceptiones & sensa; atque ex prima hac laborum nostrorum ingressione de cæteris coniecturam facite. Mihi sanè, dum lyrici, qui sanè varii sunt, occurunt ante alios, dum Lyricos excipiunt Comici, Comicis succedũt Tragici, Tragicos Epici longo ordine consequuntur, non tam placidissimum Musarum Chorum, quàm instructissimam Athletarum aciem, intueri videor: nec tam ad animum exhilarandum oblectandúmque, quàm ad decertandum, ac vario difficilíque certamine dimicandum, vocari. Huc accedit quod quemadmodum Poëtæ nunquam non peruolutandi sunt in nostro hoc studio, ita etiam poëmata sæpè facienda ac pãgenda carmina, quæ cum per se omnia, tum maximè ob incredibilem styli artificiique dissimilitudinem, summam industriam multiplicémque laborem a nobis desiderant. Vt omittam eodem tempore prouidendum esse diligenter, vt dum siue fabulam cum historia temperamus eloquentiáue respergimus, siue poëtica ornamenta oratorijs, tanquam coloribus purpuram, aut vmbris lumina admiscemus, nec squalidum appareat Poëma atque a communi dicendi genere

minimè

minimè abhorrens: nec fucata & picta euadat oratio, ac numeris quàm decet astrictior. Cum enim multa sæpè ad Poësim ex historia & eloquentia, ad eloquentiam verò ex Poësi non pauca, sint referenda; difficile profectò est sine summa quadam industria & vigilantia modum seruare in omnibus, itaut nec popularem Oratorum vbertatem, siue etiam historiæ verecundiam, referat poëma, nec Poëtarum coloribus ac pigmentis nimis interdum coloretur oratio.

Iam verò historiæ, quam diu noctúque versare, quam scribere, quam explicare huius artis est & facultatis, quis difficultates, atque labores non pertimescat? dies me deficiat Auditores, si vel mediocrem aliquam eorum partem non dicam orando explicare, sed numerando percensere velim. Etenim non annales solùm & commentarij, quorum tamen infinita est moles; euoluendi sunt; sed sæpè etiam theatra dispicienda, columnæ, arcus, signa quoque & lapides, icones ac simulacra, publicæ tabulæ, antiquitates ac monumenta omnia: quin eluuionum excurtionúmque veluti exuuias ruináſque ipsas inspicere atque æstimare necesse est. Qua etiam in re, quoniam temporum notatio atque ordo, præcipuus haberi solet historiæ custos, sæculorum ætatúmque dignoscenda series: Olympiades ac lustra tenenda omnia: denique annorum quasi filum custodiendum perpetuò ac retinendum. Qua sanè re quid laboriosius excogitari possit aut difficilius, non satis video: cum præsertim in Græcorum Olympiadis ac Romanorum consulibus & fastis non aberrare, aut Hebræorum antiquitates & annales cum Græcis, Græcos cum Latinis coniungere, id verò operosissimum sit ac propemodum infinitum. Nam durissimus labor atque improbus quem Doctor Humanitatis impensissimè omnium impendere solet varijs historiarum, quin doctrinarum multarum, codicibus conferendis, vt edacis temporis obsistat iniuriis, atque immortale bellum cum mortalitate gerat, maior sanè est quàm æstimari aut coniectura informari possit.

Sed iam video in hac contentione pulcherrima virum humanitate politum vix dum è carceribus exisse, cum ob curriculi asperitatem accliuitatémque viarum maiore pulueris ac sudoris vi perfusus cernitur, quàm plerique alij suo ferme decurso spatio. Ita fit, vt quamuis non pauca percensuerim de illius magnitudine facultatis, tot tamen supersint ac tanta, vt mihi quo-

dā modo videar a calce ad carceres reuocari. Sed veſtra nimirum in me attentè audiendo benignitas, quæ hucuſque prouexit Orationem meam, éadem (vt ſpero) mihi præſto erit laboranti: nec tanquam fluctibus ac tempeſtate obrui ac iactari ſinet: ſed tranquillum in portum inuehet, & in tuto fœliciter collocabit. Ad inſtitutum itaque redeo. Iam enim expectatis, opinor, vt quoniam expoſui quas ſiue Poëtæ ſiue Hiſtorici difficultates creant ſtudiis noſtris, eas quoque recenſeam quas iiſdem parit Orator. Ergo minimè dubiū eſſe poteſt, quin ſiue ingentes ſint & graues, ſiue multiplices ac variæ, cum enim linguæ volubilitas inanis ſit ac penitus irridenda, niſi ex pulcherrimarum rerum cognitione manet ac redundet Oratio, Philoſophiam propè omnem is complectatur oportet, qui ad eloquentiæ laudem aſpiret. Illa, illa enim, eſt humanæ ſapientiæ fons: illa laudandarum artiū procreatrix & quaſi parens: illa denique benefactorum benéque dictorum omnium magiſtra optima. Ex Philoſophia itaque ſic hauriet priùs Orator, vt de temperantia, de animi magnitudine, de fide, de omni virtutis genere; de gloria item, de pace, de honeſtate ac patriæ charitate grauiter & copiosè diſputare poſſit. ſic ſanè eam Philoſophiæ partem, quæ ad mores ac vitam pertinet, egregiè calleat neceſſe eſt. Tum verò, quoniā ſæpè fit vt ſiue ad Maiorum pietatem auitámque Religionem retinendam cohortandi ſint ciues, ſiue ad ſanctimoniam beatéque vitæ ſtudium & cupiditatem excitandi, interdúmque etiam inflammandi ad vitam ipſam aduerſus Chriſtiani nominis hoſtes fortiter profundendam, profectò Oratori diuina ſtudia, Chriſtianaéque vitæ officia & inſtituta, non modò prætereunda non erunt, ſed quantum occupatio vitæ patitur excolenda. Nam cum de communi hominum iure, de priuatis gentium legibus, de æquitate ac iuſtitia vniuerſa, ſæpè incidat diſputandi locus, nemo eſt qui non videat hæc non poſſe ſine iactura aliqua ignorari. Quanquam neque his finibus, etſi latiſſimis, Oratoris occupatio ac laborum moles & magnitudo continetur. Huic enim, vt interim auditorum mentes vel excitare, vel ſedare, denique prout ratio poſtulat commouere valeat, animorum affectiones & motus, quot quot Natura homini inſeruit ac tribuit, ſunt pernoſcendi: eádem de cauſa gentium ætatúmque omnium mores propenſionéſque perueſtigandæ: tum verò quibus quiſque impulſionibus & incitamentis pertentari ac tanquam machinis expugnari poſſit explorandum. Huic etiam cognoſcenda eſt totius antiquitatis memoria & exemplorum quaſi ſylua debet eſſe ſubiecta: huic

lepos

lepos quidam ſermonis vrbanitáſque paranda, qua tanquam ſale reſpergatur oratio: eidem memoria diligenter exercenda, atque inuentarum rerum cuſtodiæ, quaſi excubiæ quædã, perpetuò adhibenda. Quid plura? cum ad hæc omnia ſeſe diligenter parauerit, exercuerit, inſtruxerit, noui adhuc laborum fluctus ſeſe obijciunt. Etenim quemadmodũ Optimi Imperatoris laudem minimè meretur ille qui ſtrenuiſſimis delectis militibus, aciem non rectè inſtruere & ad extremam vſque dimicationem regere valeat; ſic nõ parum ab Oratoris laude abeſſet, qui tot tantiſque inuentis atque paratis, eadem pari diligentia collocare, atque ad finem egregie ſapientérque referre, ignoraret. Quapropter quæ inuenta fuerint, hæc ſuo quæque loco diſponenda erunt & collocanda: tũ idoneo verborum ſententiarúmque delectu quaſi veſtienda; nec veſtienda ſolùm, ſed perpolienda, ornanda, illuſtranda. Ad extremũ ſic pronuncianda erunt, vt motus, geſtus, vultus, totius denique corporis moderatio, ac vocis ſonus & cõformatio, præſeferat dignitatem. Quæ ſanè omnia ingentes ſiue ingenij ac Naturæ, ſiue Artis atque doctrinæ, ſiue vſus exercitationíſque, copias præſidiáque requirunt. Vt propterea ſummus labor, innumeræ difficultates, immenſus moleſtiarum cumulus, impendeat Oratori.

Hi ſunt Auditores ornatiſſimi, qui ex oratorijs ſpatijs ad Humanitatis ſtudia redundant laborum fluctus. Qui tamen ne hîc quidem conſiſtunt: ſed nouis adhuc acceſſionibus cumulantur, noua incrementa ſuſcipiunt. Dum enim propoſito ſibi curriculo peragrato conquieſcit Orator, nos ad nouos labores eóſque Aethna grauiores reuocamur. Siquidem in tanta artis magnitudine & varietate conceditur tandem Oratori, vt eam Philoſophiæ partem quæ in contemplatione poſita eſt, bona cum venia prætermittat. At ijs qui doctrinam tradunt Humanitatis, nulla propè in re tyrones eſſe licet ac rudes: nullius ingenuæ Artis ieiunos: nulla in diſciplina hoſpites ac peregrinos. Nam vt omittam ei, qui ſoluta oratione ſiue carmine, non frigidè & oſcitanter, ſed ornatè, copiosè atque intelligenter inprimis, ſcribere aliquid velit; ex reconditis Philoſophorum fontibus haurienda eſſe permulta; profectò Humanitatis Doctor niſi Philoſophiã vniuerſam perceperit animo, in authoribus explicandis dubitatione ſæpenumero æſtuabit, & tanquam in ſalebris non ſine rubore paſſim hærebit. Sed de hac re paulò poſt vberiùs & opportuniùs. Nunc porrò vt nonnulla me inuidia liberem, aliò compellenda eſt oratio noſtra. Etenim permultos audire mihi videor atque oculis penè ipſis intueri, qui

vehe-

vehementer nobis repugnent: atque vt præclarum hoc industriæ ac dignitatis argumentum in suam laudem conuertant, artem illi suam & facultatem esse dictitent, quæ præ cæteris difficillimum aditum habeat. Quamobrem obiurgabit me Philosophus, quasi illius gloriæ existimationique inuideam: interdicto mecum contendet Iurisconsultus, quòd in alienæ laudis segetem irruam: vrgebunt quoque Medici, quasi varios ac diuturnos præclaræ artis labores non æquo animo æstimem: id ipsum clamabunt artifices nonnulli ijque industrij inprimis ac naui. Verùm is præ cæteris reclamabit, qui ad rerum diuinarum contemplationem incumbit: omninóque pugnabit iusto mihi sacramento secum contendere non licere. Ita demum cum singulæ artes propemodum & facultates in nos impetum fecerint, tum verò vniuersæ grauissimum nobis bellum intendent.

Ego verò Auditores, etsi istorem conatus aduersariorum non sperno, quin mihi, eorum siue multitudinem, siue auhoritatem, siue robur intuenti, non mediocriter timendum esse intelligo; veruntamen inde mirificè recreor, quòd cum iustissimam causam tuear, tanquam è superiore loco mihi sit decertandum. Quapropter non grauatè, immo alacri animo, pugnam instituam. Quòd si Aduersarij vsque adeò multi sunt ac varij, vt mihi in præsentia propter temporis angustrias omnibus obuiam procedere, & cum singulis congredi non liceat; illud saltem curabo, vt cum robustissimis statim fortissimisque congrediar. Quanquam cum ijs ipsis sic interim congrediar ac decertabo, vt quo telo fortasse robustissimos quosque deuicero, eodem prosternam debiliores ac fundam. Ita demum (nisi me spes fallit) vno eodémque tempore de omnibus victoriam reportabimus.

Nunc itaque Philosophi ante alios, si placet, prodeant in medium, & quos in philosophico puluere sustinent ingentes labores, quásque ad philosophiæ metam contendentes, offendunt salebras, referant ex ordine omnes & patefaciant. At verò prodeunt illi, Auditores; & ad suam causam tuendam egregiè sanè instructi atque parati. Ac primùm quidem molestias commemorant atque labores, qui in Græcæ linguæ studio exhauriendi sunt, antequam penetrales Philosophiæ sedes peruadere liceat, ac pulcherrimam illius faciem propiùs intueri: has enim molestias cum magnitudine & grauitate tum numero & varietate ingentes esse dictitant ac propemodum infinitas. Quid multa? hoc

hoc vno labore plurimos a Philosophiæ studijs deterreri affirmant: multos etiam in medijs spatiis debilitari ac frangi. Ipse verò, Viri Ornatissimi, etsi non eos contemno aut reprehendo, qui sine græcis literis Philosophiam attingunt, attamen quoniam a Græcis ingenuas disciplinas omnes ac Philosophiam inprimis habemus, libentissimè aduersariis concedo Græcam linguam iis tenendam esse, qui nobiles in Philosophia progressus habere, atque ad abditos illius focos penetrare, cupiunt. Quin etiam illud quoque iis liberaliter concedo, Græcam linguam multi laboris ac sudoris esse: atque innumeras pro illa molestias esse perferendas. Sed tamen hoc ipsum est quod Humanitatis studium reddit longè arduum; hoc vnde labores nostri Philosophiæ labores longo superant interuallo. Siquidem Philosophis Philosophi legendi sunt, qui minimè omnium Græcæ linguæ varietatem sectantur, & ad Poëtarum Oratorúmque maiestatem assurgunt; quin demissa pedestrique oratione scribunt, atque vnum fermè idémque dicendi genus, hoc est simplex & æquabile, consectantur. Contra verò qui nauant operam Humanitati, iis sanè, etsi Philosophi quoque tractandi sunt, inprimis tamen legendi sunt Oratores: versandum cum Historicis: ad Poëtas frequentissimè diuertendum: nullum denique scripturæ genus non euoluendum ac terendum est. quo fit vt incredibilis quædam scriptorum varietas ac miræ dissimilitudinis authores tibi occurrant, qui non dictione solùm ac stylo, sed verbis ipsis atque vniuerso dicendi genere, inter se dissideant. Sic tandem cum Græcos Oratores perlegeris, ad historicos hospes adhuc accedas: cúmque historicos diu multúmque tractaueris, in Poëtas incurras, qui aliena quasi lingua locuti videantur. Sed quid oratores ab historicis, historicos a Poëtis distinguo, cum sæpissimè ipsorum siue oratorum siue historicorum tanta sit in dicendo dissimilitudo atque varietas, vt nouam semper maiorémque industriam a nobis efflagitent? Nam de Græcis Poëtis nihil attinet dicere: horum enim tanta est licentia talisque varietas, vt nouum quisque propriúmque dicendi genus videatur adinuenisse; insueta loquendi ratione, noua denique lingua cecinisse. Vt mihi quidem in hanc rem etiam atque etiam intuenti, Doctores Humanitatis laborare semper, ac perpetua quasi ventorum varietate marisque tempestate iactari: Philosophi contra secundis semper ventis pacatóque mari vti, ac placidissimè nauigare videantur.

At

At iam & ſentiunt, vt video, & fatentur Aduerſarij maiorem nobis difficultatem, quàm ſibi impendêre ex Græcarum literarum ſtudiis: ac ſi quæ ex huiuſmodi difficultate paratur laus, hanc nobis integram concedunt & largiuntur. Verùm non demittunt idcirco animum, ſed nouam ſubinde comparantes machinam, pugnam inſtaurant alacriores. Nam cum Philoſophus (inquiunt iſti) ſenſuum adminiculis veritatem ſibi indagandam proponat, mirum eſt quot quantique ſint ei labores interim perferendi, ſiue ſenſuum imbecillitatem ſpectes, ſiue veritatis ipſius obſcuritatem. nam ſi ſenſus ſpectes, ſunt ij tardi nuncij, impuri fontes, infidi ſatellites, imperiti Magiſtri, riuuli perexigui ac deſides adminiſtri: quin ſæpè etiam non tam rerum verarum ſpectatores, quàm fictarum molitores; nec tam ad veritatem duces quàm ad falſitatem. Quod ſi veritatem ipſam perpendas, vix vnquam certi quicquam ſtatui, aut conſtanter definiri poſſe videtur: ſunt enim abſtruſa ferè omnia & inuoluta: tenebris omnia & dubitationum caligine circumfuſa: denique cum veris tanta ſimilitudine permiſta ſunt falſa, vt nulla propemodum occurrat veritatis dignoſcendæ & conſtituendæ ratio. Vt proinde non immeritò Anaxagoras nihil percipi aut teneri poſſe diceret, ac iurè Democritus exclamaret, Veritatem in profundo eſſe demerſam. Hæc iſti, vt quam ex difficultate laudem parare cœpimus, hanc veluti è manibus, ſi Deo placet, nobis extorqueant, ac ſibi propè vindicent vniuerſam. Sed non ſinam Auditores, non feram, non patiar: immo verò pro ea tuenda & retinenda ad extremum vſque ſpiritum decertabo. Sint itaque anguſti ſenſus ac tardi: nec tam veritatis quàm opinionis, ſæpè etiam falſitatis adminiſtri: ſit etiam abſtruſa veritas ac tenebris circumfuſa; quin etiam, vt liberaliùs cum iſtis agam, animi quoque ſint ad contemplandum imbecilli, dum in hoc corporis gurguſtio tenentur incluſi: veruntamen id totum laborum noſtrorum magnitudinem declarat, & hanc ipſam eruditionem cõmendat. nam cur obſecro παιδείαν Græci, Latini eruditionem doctrinámque, appellarunt noſtra hæc ſtudia humanitatis, niſi quia artes omnes ac facultates, quæ ad doctrinam eruditionémque pertinent, his ſtudiis continentur? cur item ingenuæ diſciplinæ, cur ſapientiæ curricula, cur ſtudia, cur literæ nuncupantur, niſi quòd vniuerſam ingenui viri ſcientiam, diſciplinam, ornatum continent, & quicquid ad hominem liberaliter inſtituendum, perpoliendum,

liendum, omni denique virtutis ac sapientiæ genere imbuendum cumulandúmque pertinet, id totum suppeditat cultus ac tractatio Humanitatis? Nonne fortasse M. Tullius, quo neglecto, negliguntur Humanitatis studia, tota hac doctrinæ varietate refertus est? Euoluite obsecro libros de Natura Deorum & de Diuinatione: legite quæ tum de Vniuersitate, tum de Fato conscripsit, percurrite Academicas quæstiones ac Tusculanas Disputationes & (ne consecter omnia) in pulcherrimum Scipionis Somnium mentem cogitationémque defigite: atque intelligetis horum lectionem cum liberalem eruditionem omnem ac mediocrem saltem Philosophiæ vniuersæ cognitionem requirere: tum sæpè etiam ne hac quidem contentam esse: sed perfectam quandam & absolutam physiologiæ ac reconditissimarum artium notitiam postulare. Nam Plato, quem elegantiæ, vrbanitatis, eloquentiæ, Humanitatis ipsius siue fontem siue Magistrum meritò appellaueris, sine quo nostra hæc studia in squalore ac situ iacerent, è cuius spatiis (vt multa complectar paucis) extitit noster Cicero, difficile est iudicare an eloquentia magis excellat quàm sapientia, disputandi suauitate quàm subtilitate, orationis vbertate & copia, quàm doctrinæ magnitudine & varietate. Vel certè hæc omnia sic miscuit ac temperauit, vt iure dicendi simul intelligendíque grauissimus author habeatur: & mortales omnes quotquot eloquentiæ doctrinaéque laude floruerunt, dicendi virtute ac sapientiæ gloria superasse iudicetur. Iam me dies vóxque deficiat, Auditores, si ex medijs Poëtarum, Oratorum, Historicorum monumentis varia proferre velim quæ sine Mathematicis Physicísque doctrinis, & (vt semel dicam) sine vniuerso Philosophiæ studio, explicari aut intelligi nullo modo possint. Quibus sanè fit vt qui in publicis gentium Gymnasijs politiorem literarum tradunt, ac doctrinam profitentur Humanitatis, ijs onerandum complendúmque sit pectus plurimarum maximarúmque rerum scientia & vbertate: verissiméque dici possit, cæteros in pulcherrimo hoc disciplinarum theatro eos imitari atque referre, qui siue lucta pugnant siue disco; aut saltu cursúue, vel etiam cæstu decertant. at verò Oratorem, ac multò magis Humanitatis eruditionísque Doctorem, πένταθλον esse debere; quíque nisi vniuerso quasi certaminis genere valeat, ac Diophonem illum imitetur de quo Poëta,

Ἴσθμια καὶ πυθοῖ Διοφῶν ὁ φίλονος ἐνίκα.
Ἅλμα, ποδαικήην, δίσκον, ἄκοντα, πάλην.

vix ac ne vix quidem vllam muneris partem cum dignitate valeat ſuſtinere.

Quæ cum ita ſint, iam licebit animaduertere facultatem hanc noſtram ne diuinæ quidem ſapientiæ concedere, cum de labore agitur. Nam ſi de dignitate ſit ſermo, ſi præſtantia, ſi nobilitas reputetur, ſilent ac libenter ſilent noſtra hæc ſtudia, & cum ijs etiam diſciplinæ reliquæ conticeſcunt. Sunt enim humanæ doctrinæ, curricula ingenii: diuinæ, meta: illæ, gradus: hæ, apex atque faſtigium: veſtibula illæ, hæ ſacrarium, illæ adminiſtræ & ancillæ, hæ ſummum obtinent principatum. Quid plura? vbi diuinæ ſapientiæ maieſtas occurrit, ne ſapientiæ quidem nomen tribuere audemus humanis doctrinis: ſed diuinæ id totum libentiſſimè concedimus ac reſeruamus. Sed tamen ſi labor (vt dicebam) ſi difficultas, ſi ſudor, expendatur, Ars hæc noſtra laborioſiſſima haberi & dici vult, ac diuinis ſtudiis non æquari ſolùm, ſed paulò etiã anteferri: idque tum propter illius muneris amplitudinem, ac nullis finibus circumſcriptam varietatem: tum maximè quòd hanc ipſi inuenîmus, diſcimus, comparamus: illam fermè diuinitus accepimus, hauſimus, expreſſimus. At enim, vide quid ſtatuas. licet enim nõ a nobis inuenta ſit cœleſtis hæc ſapientia, ſed accepta diuinitus, noſtrarũ tamen partium eſt illam tum aduerſus Chriſtiani nominis hoſtes, nefarióſque Catholicæ veritatis proditores, tueri ac propugnare; tum inter fideles ipſos tanquã ſtirpem optimam & generoſam ſatu excolere & propagare. pro qua re dici vix poteſt, quàm graues labores ſuſtinendi ſint. ſunt enim primùm ſacroſancta vtriuſque fœderis decreta diligenter peruolutãda: ad quæ, niſi Hebraicæ & Græcæ linguæ ſcientia inſtructus acceſſeris, rerũ diuinarum ſtudioſus haberi quidem poteris, at perfectus Magiſter ac Doctor eſſe non poteris. Tum verò notandæ ſunt quas ab Apoſtolis & Maioribus noſtris per manus quaſi traditas accepimus præceptiones, quibúſcum Eccleſiæ Conciliorúmque ſanctiones, ac Iuris Pontificii leges iungendæ ſunt. Sed & ſanctorum Patrum ſcripta legenda, ac magna etiã & aſſiduitate & cautione legenda: ſimúlque ſacri ſcholarum Doctores euoluendi, qui ſi non obruũt multitudine, at certè mirificè fatigant ingenia ſubtilitate rerum. Ad hæc, cum authoritas Philoſophorum non ſemper ſpernenda ſit, nec contemnendæ rationes, Philoſophia percipienda eſt vniuerſa. Ad extremùm quoniam ſæpè etiam proferre &

excitare

excitare testes oportet veritatis, ad Historicos non modò sacros, verùm etiam profanos est diuertendum. Quæ sanè omnia incredibilis oneris sunt ac laboris.

Ego verò Auditores, non modò fateor, sed profiteor, isthæc ei tenenda esse propè omnia, qui vniuersam Theologiæ rationem intelligenter tradere, & cum dignitate tueri velit: præsertim verò, si, quoniam variæ nobis cum Hebræis, cum Græcis nonnullis multæ, cum Hæreticis plurimæ, cum profanis Philosophis propemodum infinitæ, intercedunt dissensiones & cōtrouersiæ, omnibus, quod perfectum Theologum decet, satisfaciendum sit. Sed non idcirco demitto animum aut contraho: quin mihi ipse gratulor, tam ingentem istos suorum laborum molem nobis obiicere: vt si nostram maiorem esse ostendero, cæteræ quoque artes & facultates, quibus sine vlla dubitatione minor impendet labor, hanc nobis laudem tanquam iustissimum patrimonium relinquant. Sint itaque Hebraicæ literæ Theologo perdiscendæ, cum tamen, vt hoc liberaliter concedamus, ad studia Humanitatis nihil pertineant: attamen Hebraicæ literæ vsque adeò simplices sunt & explicatæ, ita ornamenta propè omnia varietatémque refugiunt, denique tam sedatè fluunt & æquabiliter, vt trimestri fermè studio contentæ sint. Quapropter plures a nobis extorquent annos minutissimæ quædam latini sermonis offensiones ac salebræ, quàm Hebraicæ literæ a Theologo menses requirant. Iam verò de Græcis literis nihil attinet dicere: Theologo enim, perinde ac de Philosopho dicebamus, vnica eáque plana satis ac simplex, addiscenda est lingua: nobis permultæ, atque illæ arduæ vndique & inuolutæ. Ex quo fit vt Theologo quadrimestræ studiū abundè, nobis vix quadrienij labor, sufficiat.

At iam facessat linguarum occupatio: rerum ipsarum difficultates ac momenta expendamus. Expendamus. Ac primùm, mea quidem sententia, non eius qui rerum diuinarum excolit studia, proprium est historiam conscribere: sed eruditionis est hoc totum & Humanitatis. quocirca dum annalibus conficiendis, historiis conscribendis, temporibus ac rebus propè omnibus digerendis, magnam laborum partem transmittit eruditionis studiosus, bona cum omnium venia ab hoc onere abstinet Theologus. At enim historiæ scriptio vestra sit: vsus certè atque tractatio vobis est nobiscum communis. Ego verò ne istud quidem omnino concesserim. Nam Theologus, si quando ab ipsis diuinorum oraculorū

historijs digreditur & attingit alienas, eas quasi per transennam attingit, ac tanquam de via ad illas diuertit. at nobis ad historias data opera ac toto pectore incumbandum; illi historia est veluti relaxatio, nobis labor & occupatio; ille, si quando labitur in historia, veniam inuenit facilè, cum id non propriæ artis ignoratione peccet, sed alienæ: nobis, quoniam propria tractamus, in historia labi turpissimum. Iam vero Philosophiæ studium nos sanè illi non inuidemus: sed potiùs, quoniam ipsi etiam ad nostrum munus cum dignitate obeundum, eruditum Philosophorum pulverem attingere, & spatia illa peragrare cogimur, tam nobili laborum consorti gratulamur. Quod si fortè plus paulò sibi in philosophicis spatiis immorandum sit, concedet, opinor, vt hoc ipsi historiæ occupationibus compensemus: cum præsertim docuerim non annales modò & commentaria, sed sexcenta alia vetustatis monumenta esse nobis peruolutanda, in quibus animum tanquam arcum summa contentione intendere, & quasi Herculeos labores exantlare opus sit. At quid tandem dum isti longo ordine proferunt decreta Conciliorum, sanctiones Pontificum, Patrum tum veterum tum recentiorum lucubrationes, quásque a Maioribus veluti per manus consignatas accepimus præceptiones? Ista sanè si euoluunt, ac diligenter euoluunt, rectè quidem illi faciunt & sapienter: & quia magnum ac nobile exequuntur opus, magnam quoque laudem merentur. Sed tamen ipse, quoniam non de doctrinæ præstantia certamus in præsenti, sed de laboris magnitudine, exponam ingenuè quod sentio. Ergo sint Conciliorum decreta Theologo pertractanda: tametsi, quoniam magna illorum pars obsoleuit vetustate, multa etiam ad sacros Canones deriuata sunt ac meliore digesta ordine, erit quidem illorum lectio frugifera, sed non omni ex parte necessaria. Sint etiam illi Pontificij iuris colenda studia, licet, cum plurimæ illius sanctiones sint fori ac iudiciorum, quibus iuris interpres non Theologus præest, haud est quod in omnibus immoremur. Suas quoque opportunitates habeat scholasticorum, quos appellant, Doctorum tractatio: præsertim verò quia ex diuinorum oraculorum Patrúmque monumentis sic lumen accipiunt, vt eádem frequenter dilucident & illustrent, quamuis hac etiam in re diligenter cauendum esset, vt si quæ sunt curiosa potiùs quàm fructuosa (sunt autem apud aliquos curiosa plurima) ijs non facilè tem-

pus

pus tribueretur. nam qui ad nauſeam diſputant multa quæ tota ſunt Phyſici, atque vtinam interdum non Dialectici, ij mihi ocio abuti videntur & literis. Denique (vt de iis taceam quæ a Maioribus tanquam per manus tranſmiſſa ſunt præcepta: hæc enim cum Pontificiis fermè & ſacroſanctis Eccleſiæ inſtitutis permiſta ſunt) ſit neceſſaria ſanctorum Patrum lectio, accuratiſſiméque colatur. veriſſime enim dici poteſt, vbi ſcholarum cautiones illis adhibueris, ac debitum ordinem in iiſdem ſeruaueris, eorum lectionem frugiferam eſſe totam, atque ad benè beatéque viuendum momentum habere maximum. Veruntamen non ſpinoſis ille Grammaticorum tricis angitur paſſim; non perpetuis proſodiæ ſcrupulis & offenſionibus cruciatur: non ſi linguæ deſit celeritas, ſi vox ſit exilis aut aſpera, ſi latera non benè firma, ſi vultus reconditus ac triſtis: non ſi crudior ſit, ſi pituita redundet pectus aut bile, ſi geſtus, motus, habitus, vniuerſa corporis conformatio indecora videri poſſit & inuenuſta. abeſt etiam & quamlongiſſimè abeſt a laborioſis Oratoriæ palæſtræ exercitationibus, in quibus dum Naturam excolere aut eius vitia corrigere, vel certè minuere, ſtudet Orator, tædio (mihi credite) conficitur atque moleſtiis. Denique, vt omittam memoriæ fragilitatem, faſtidioſas audientium aures & ſatietatem, & eorum qui obloquuntur murmur at ſtrepitus (quibus enim ad tenue elimanda ſunt verba, ac politè elegantérque dicendum, ijs iſthæc incredibiliter officiunt) non ille varia Orationis expectatione ſolicitatur, cuius euentus non tam ex rebus quàm ex auditorum pendet arbitrio: nec ſi impauidus appareat, impudens habetur & inuerecundus: aut ſi exalbeſcat & perturbetur, fractus animo iudicatur & debilitatus metu. Ad extremùm non in condendo carmine ſummas illas Poetarum offendit anguſtias, nec numeris, modis, dictioni, moribus, fabulæ animo illigatur, vnde a ſenſibus abalienari; ne dicam furere ac de recto mentis ſtatu deturbari videatur. Quare, ne multis agam, ſic ſtatuo. Theologiæ doctrinam æqnabilem eſſe ferè totam ſuique perſimilem, ac temperatam inprimis & moderatam. Eloquentiæ, Poëſis, totiúſque Humanitatis ſtudium eſſe longè varium ac ſui paſſim diſſimile, totum denique actuoſum laboribuſque refertum. Vt proinde Theologus, niſi alienæ laudi inuideat; hunc nobis glorioſi laboris campum relinquere debeat pacatiſsimum: ſecùmque cæteræ artes omnes ac

facul-

facultates, quoniam non eas alit inuidia sed æmulatio, eandem nobis laudem libenti animo concedere, ac veluti fasces tantisper submittere debeant.

Sed sint ista: & quem tanti æstimare & cupidè adamare videris laboris campus, tuus sit totus. sed quorsum euadent, quem ad finem sese iactabunt, ingentes labores isti? num operosam hanc doctrinarum molem vna difficultate terminabis? nulla ex tot tãtísque laboribus ad vitam existent commoda, nullum decus, nulla laus, nulla voluptas? Immo verò honesta voluptas, vera laus, clarum decus, & quæ tot tantósque labores decent, ornamenta & cõmoda consequuntur. De quibus vtinam nouus mihi dies ad dicẽdum illucesceret, vt nec ego aures vestras oratione mea fatigatas ac satietate defessas offenderem: nec vos me voce, lateribus, corpore toto debilitatum ac penè fractum audiretis. Sed aliàs forsitan illucescet, atque opportunior dabitur locus, vnde in nouum hunc campum noua excurrat oratio. Interim tamen, ne promissis omnino defuisse videar, illud saltem dicam, liberalia hæc Humanitatis studia, hominem (quod vel me tacente clamat nomen ipsum) morũ asperitate atque barbarie, immo verò mutarum propè animantiũ stupiditate & feritate, exuere: turpi ocio, fœdissimis cupiditatibus subtrahere, atque ad honestatem, ad gloriam, ad patriæ amorem & charitatem incendere. Denique, vt eius qui Humanitatis studijs atque ornamentis ad miraculũ propè excelluit, vocibus vel potiùs excellenti præconio rem cõcludã, hæc studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, res secundas ornant, aduersis perfugium ac solatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.

Quæ cum ita sint, vos Ornatissimi Adolescentes, quibus ad præclarissima Humanitatis studia incumbendum est hoc tempore, videte obsecro quæ doctrinarum curricula ingressi estis. Indisertus enim ac mediocris ingenij & literaturæ Doctor (neque enim id inficiari audeo) vobis obtigit in præsentia, atque vtinam non humilis & imperitus. Sed non vos mediocris industriæ studia, aut humiles ingenij exercitationes suscipitis, sed lõgè maximas. Non imperitus est Princeps Peripateticorum Aristoteles cuius Poëtice aut etiam libri de arte dicendi vobis hoc anno audiendi sunt: nec indesertus Plato ac M. Tullius, quos ad eloquentiæ metam contendentes vnà cum Aristotele magistros ac duces habebitis:

sed

ſed omnium, quotquot poſt homines natos eloquentiæ laude floruerunt, facilè principes. Non vos humili loco atque obſcuris parentibus orti eſtis, ſed honeſtiſſimis, plerique etiam vrbe; familia, maioribus, Italia tota celeberrimis. Sed nec humilis eſt Academia ad quam tanquam ad optimarum artium mercaturã confluxiſtis, ſed omnibus doctrinæ atque ingenij ornamentis nobilitata: nec denique anguſta Vrbs aut ingloria, ad quam veniſtis: ſed quæ antiquitate, Religione, nobilitate, &c, vt dicam paucis, virtutis ac ſapientiæ magnitudine, cum clariſſimis Italiæ atque adeò totius Orbis terræ Ciuitatibus contendit ac certat. Ad extremum, quod me in tam arduo ac perdifficili munere mirificè ſuſtentat ac recreat, non vulgarem ipſi de vobis ſpem concitaſtis, aut humilem apud veſtrûm amantiſſimos ſuſtinetis expectationem, ſed grauem, ſed nobilem, ſed magnificam. Vos. n. inſtituit Vrbs hæc florentiſſima, ſiue potiùs hoc doctrinæ ac ſapientiæ domicilium, hæc optimarum artium procreatrix, vos inquam ſuũ decus, optimæ ſpei adoleſcentes, inſtituit ac fingit ad ornatiſſimas Iuriſprudentiæ laureas, ad præturas, ad ampliſsimos magiſtratus, ad clariſſimarum vrbium ac prouinciarum adminiſtrationem & gubernacula: inprimis verò ad ſacroſancta Chriſtianæ Reipublicæ munera, ad thyaram, ad purpuram, ad ipſam Petri authoritatem ac ſedem. Nam quæ obſecro ætate hac noſtra aut ſuperiore, extitit Academia, quæ plures & illuſtriores ſiue Apoſtolicæ Sedis Oratores, ſiue Antiſtites, Legatos, Cardinales, Pontifices maximos Chriſtianæ Reipublicæ genuerit ac procrearit? Ergo agite lectiſſimi Adoleſcentes, quoniam vobis tandem ex hoc Gymnaſio tanquam ex palæſtra in theatrũ prodituris, ingenti expectationi ſatisfaciendum eſſe cernitis: colligite vos ipſos, ac celſo alacríque animo omnes Gymnaſij huius exercitationíſque labores exantlandos ſuſcipite, omninóque efficite, vt eos induſtriæ ac diligentiæ veſtræ fructus reportetis, quos tũ ampliſſima eloquentiæ totiúſque Humanitatis ſtudia, Authorum quibus operam daturi eſtis præſtantia, Patriæ, maiorũ, familiæque ſplendor, ingenij veſtri ac liberalis educationis exiſtimatio poſtulat; tum laudatiſsimæ huius Academiæ ſapientia, ac religioſiſsimæ Vrbis maieſtas, ſed inprimis Veneta Reſpublica & Ciuitas, hoc eſt Pacis Iuſtitiæque domicilium, Italiæ firmamentum, Europæ decus, Terrarum Orbis miraculum, Chriſtianæ Religionis præſidium & ornamentum, ſuo iure a vobis depoſcit ac flagitat.

DIXI.

image
not
available

velis, ad græca volumina confugiendum sit. Vt interim omittam in tanta Hebraicarum litterarum siue ignoratione, siue obscuritate, ea etiam quæ hebraicè in diuinis libris extant, a græcis interpretibus, quos Septuaginta vocant, esse petenda. Idque vel Apostolorum ipsorum exemplo, qui sæpissimè veteris Testamenti fœderísue mysteria græcæ interpretationis vsurpationibus propalare ac confirmare voluerunt. Et quanquam sacræ Hebræorum antiquitates institutionésque, quas latinis literis consignatas fidelis Christi coetus amplectitur, non minùs illustres sint, quàm quæ apud Græcos interpretum illorum industria, vel ante Christum natum vigere cœperunt: immo verò authoritate fortasse illis præstent, ad hæreticorum tamen fastum audaciámque frangendam, ad eorundem fraudes ac mendacia detegenda, ad græcos ipsos, qui tot tantísque in rebus a nobis pleríque dissident, explodendos, atque (vt rem complectar breui) ad diuinorum oraculorum sensa Ecclesiaéque decreta vberiùs explicatiúsque tum intelligenda & docenda, tum etiam tuenda & confirmanda, profectò ad hebræos græcósque codices, tanquam ad firmissima Christianæ Religionis præsidia tutissimásque arces, perfugiendum est. Nam Clementes, Athanasios, Basilios, Nazianzenos, Chrysostomos, sexcentos denique Ecclesiæ Patres, quicquid scribunt, & græcè scribere, & græca sacrorum Bibliorum monumenta sectantes scribere, ac proinde græci sermonis cognitionem eámque non vulgarem in nobis requirere, clarius est quàm vt in præsentia commemorandum sit.

Sed & illud præterea mihi veniebat in mentem, quo nescio equidem an excogitari quicquam possit, quod siue ad florentissimam hanc ætatem vestram, siue ad ingenuos mores ac studia, siue ad nobilitatem ac laudem, siue demum ad totius gentis vestræ decus, opulentissimaéque huius Vrbis splendorem magis intersit. Nam quemadmodum satis ostensum est græcis literis rerum diuinarum notitiam contineri vel maximè, ita etiam verissimè affirmari potest græcas literas humanæ sapientiæ officinam esse ac bonarum artium fontem. Nam quid quæso egregium in Rhetorum scholis audiri potest, quid a Dialecticis tradi, quid de Medicina disputari, quid de Astrorum cursu cœlestiúmque orbium conuersionibus præcipi, quid ex Geometria cæterísque Mathematicis disciplinis afferri, quid

de rerum caufis totiúfque Naturæ ratione atque inprimis de humana Natura doceri, quid de vita & moribus fiue ad mores hominum excolendos, fiue ad familiam Republicámue informandám ac temperandam perdifci, quid ex veterum monumentis, de varijs gentium inftitutis ac moribus repeti, déque regnis, vrbibus, rebúfque toto terrarum orbe geftis cognofci, quid denique cœlo, terra marique (vt eft apud M. Tullium) in contemplationem vocari, quod ex græcorum fontibus hauftum ac deriuatum non fit?

Hæc inquam ante alia fefe mihi offerebant Auditores ad græcarum litterarum commendationem: quæ fanè vt apertè fatis declarant, ampliffimas diuinarum humanarúmque doctrinarum opes tanquam in magnificentiffimo thefauro in eis effe reconditas, ita omnium hominum animos, veftrófque inprimis Auditores ornatiffimi, qui cum humanis difciplinis Chriftianam pietatem femper coniunxiftis, ac veræ fapientiæ ftudia toto pectore amplectenda vobis duxiftis, mirum in modum allicere atque inflammare deberent.

Sed vt adhuc pauca quædam ex multis attingam, quæ de huius linguæ dignitate atque præftantia dici poffent, quis latiffimos illius ambitus & incrementa non admiretur? Etenim hæc vna tam longè ac latè dominata eft, vt Afiam penè totam, Aegyptum maximámque Europæ partem obtinuerit: pluréfque prouincias inftituerit ac regna, quàm cæteræ linguæ omnes, quæ tamen innumeræ propè fuerunt, aut gentibus aut ciuitatibus inferuirent. Ex quo illud etiam eft confecutum, vt quamplurimæ nationes, quæ longiffimis terrarum fpatiis difiunctæ effent a græcis, ingenio autem, moribus, omnibus denique vitæ ftudiis ab illis penitus difcreparent, fermonis quo conueniebant ope, optimarum artium rationem, Reipublicæ œconomiam, omnia demum belli pacífque officia cum illis communicare poffent, plurimáque etiam viciffim accipere. Nam quid ego dicam, dum græcam linguam, vna eádémque cum fit, tanta varietate diftinctam atque excultam effe animaduerto? Equidem (vt verè fatear) dum nonnihil ab Atticis Dorij, a Dorijs Aeoles, ab ijs alii fubinde atque alii admirabili quadam varietate ac dexteritate diffident; magnúmque interim linguarum numerum videntur párere, antiquiffimum illum (vt poëtæ verbis tametfi mentientis vtar) parentem rerum Oceanum mihi

videor

videor intueri: qui ob ingentem aquarum vim & copiam ex vastis Occidentis ſpatiis ad varias continentis oras cum penetraſſet, terráſque interim mira varietate diſtinxiſſet, varia quoque nomina ſortitus eſt.

Iam verò Auditores, quis neget latinam linguam, quam propter miram ſuauitatem & grauitatem tantopere extollere ſolemus, ex græcis fontibus magna ex parte fluxiſſe: inde incrementa in dies magis ac magis accepiſſe: inde orationis lumina atque ornamenta cum ipſa rerum cognitione hauſiſſe: inde neruos, vt ita dicam, ac vires ſpiritúſque illos fuiſſe conſecutam, vnde ex natiuis, quibus concludebatur, anguſtiis vindicata, tantopere exultat atque triumphat? Italicam verò quam tam accuratè colimus, ac meritò quidem colimus, quis cum Græca conferre poſſit, quin intelligat huius fontibus non modò fuiſſe irrigatam, verùm etiam non exigua ex parte auctam & propagatam? Vt ſi Latina lingua Italicæ quaſi mater celebretur, Græca certè non illius nouerca cenſenda ſit, ſed in nutricis optimæ habenda loco. Quamobrem vt Græcam linguam Latinæ atque Italicæ, quas propè vnas quotidianis ſermonibus vſurpamus, parentem & altricem fateamur neceſſe eſt: ita etiam ad eloquentiæ liberaliúmque artium ſtudia intelligenter & cum vtilitate tractanda, eandem amplectamur, ac toto pectore amplectamur oportet. Neque verò vllo modo prætermittenda eſt illius antiquitas, ex qua tanta illi fieri ſolet authoritatis ac dignitatis acceſſio. Et ſanè ſi quis rem totam reputet diligenter, intelliget profectò ex iis linguis, quæ inpræſentia aut vernaculo ſermone teruntur, aut antiquorum monumentis conſignatæ ſeruantur, vix vnam aut alteram reperiri, cui græca concedat vetuſtate: innumeras verò eſſe, quibus antiquitatis ſplendore ac dignitate plurimùm antecellat. Quapropter vbi ſanctiſſimos Moyſis libros horúmque perſimiles enumeraueris, & vt dicam breui, Hebræam Chaldæámque linguam exceperis, nullam aliam hoc tempore ſiue legere, ſiue audire poſſis, quæ Heſiodi, Homeri, Herodoti, Hippocratis & huiuſmodi aliorum, qui græcè ſcripſerunt monumentis, non facilè concedat palmam antiquitatis.

Age verò quod tam magnificum orationis genus reperiri vnquam poterit, quod incredibilem illius ſuauitatem parémque grauitatem complecti poſſit pro dignitate? quæ tanta vber-

tas ingenij admirabilem eius varietatem & copiam extollet? qua sermonis elegantia dicendique virtute summum ipsius leporem, cæteráque ornamenta ac lumina commendabimus? quæ denique tanta esse poterit dicendi vis atque facultas, quæ singularem illius vim & efficacitatem exprimere valeat? Maiora maiora inquam sunt ista Auditores, quàm vt ab eloquentissimo oratore nedum indeserto atque adeò infante præstari possint. siue enim græcos poëtas spectes, siue historicos intuearis, siue ad Oratores te conferas, siue Medicos perlegas, siue Physicos Philosophósque demum omnes euoluas ac tractes, admirationi quidem amplissimum semper superesse locum, laudationi verò parem facultatem deesse, inuenies.

O eximium itaque græcæ linguæ decus: o admirabilem pulchritudinem ac dignitatem. Equidem Auditores cum attentiùs in hanc ego facultatem defigo animum, clarissimam mihi pulcherrimámque Reginam intueri videor, cuius solium Gratiæ ac Musæ lætissimæ circunstent omnes: a cuius latere magistra vitæ Philosophia nunquam discedat: quam liberalium artium chorus perpetuò consectetur: in cuius sinu humanæ diuinaéque disciplinæ omnes fœlicissimè conquiescant. Et quisquam erit qui Reginæ huius dignitatem spernere, maiestatémque violare non dubitabit? immo verò permulti erunt, qui quod Gellianus ille Taurus conqueritur ἄμυσοι καὶ ἀθεώρητοι ad Philosophos aut Iurisconsultos diuertentes, huius deinde famam criminari ac dilacerare nunquam desistent? Qui tamen quàm magno in errore versentur, declarauit sanè ac luculenter declarauit L. Crassus: hoc est, si M. Tullio credimus, vir omni doctrinarum genere ac sapientiæ laude ornatissimus. hic est enim qui antequam non modò philosophiam, sed ius ciuile attingeret atque iudicia, sic se se græcæ linguæ studio tradidit ac quasi deuouit, nullam vt aliam linguam nosse videretur. Declarauit grauissimus laudatissimúsque ille senator, qui sapientis nomen inuenit Cato: cum vel in extrema senectute innumeris licet Reip. negotiis districtus ac iam penè obrutus, huius cupiditate linguæ flagraret. Declarauit ipse M. Tullius, qui vnus instar omnium esse posset: hic enim vsque adeò impensè ac cupidè hanc adamauit & coluit; vt non modò græcè & scriberet & loqueretur, sed quasi alter Demosthenes græco-

rum

rum disertissimis eius eloquentiam admirantibus, græcè declamaret Athenis.

Sed a Romanis græcæ linguæ cultoribus, quos adhuc enumerare possem plurimos, is meam ad se orationem conuertit ac rapit, quem sanctissimus idémque doctissimus Vir Augustinus ob inauditam rerum scientiam tam multis magnísque laudibus cumulauit: Hieronymum dico, Auditores. Hic enim cum hasce literas, nescio quo casu, sed duro illo tamen & peracerbo, squalore obsitas ac propè extinctas cerneret, vix dici posset quàm magno cum Ecclesiæ bono eas coluerit & illustrauerit; ac quàm multis tum precibus tum rationibus, vt idem Christiani viri facerent, eásque cum Latinis Hebraicisque coniungerent, postularit.

Id ipsum, vt domestica quibus abundatis exempla, vobis suggeram Auditores præclarissimi, præstitit Iohannes Andreas Alciatus, clarissimum illud Mediolani atque adeò totius Italiæ lumen & ornamentum. Hic enim græcarum litterarum, quibus impensè admodum operam dederat, præsidiis instructus, sic sanè ius ciuile tractauit & coluit, vt nullam propè Iurisprudentiæ partem reliquerit, quam non aliquo pacto magna sui cum dignitate ac Iurisconsultorum vtilitate non dilucidarit & illustrarit. Taceo autem Philaltæos, Cardanos atque alios huius ordinis viros multos; qui summa item cum laude in græcis versati sunt. Prætereo etiam Franciscum Vicomercatum Philosophum sanè illustrem ac nobilem; qui Aristotelis monumenta tum de græcis scitè admodum intelligentérque conuertit: tum egregiis commentarijs ac magno cum Latinorum Philosophorum bono suique laude abdita illorum sensa explicauit. Mitto etiam M. Antonium Maioragium oratorem summum ac philosophum non vulgarem; cuius in Aristotele siue interpretando siue explanando non eruditionem solùm atque doctrinam, verùm etiam copiam & eloquentiam summa cum iucunditate, spero etiam vtilitate, degustastis aliquando. Hos inquam inpræsentia prætereo libenter omnes, quòd iam ad alia mea festinet oratio. Tametsi ne interim vir græcarum litterarum scientissimus debita laude fraudetur, Zachariam Caimum non prætéribo; quem & plerique vestrûm

de facie

de facie facilè norunt: & ipse propter incredibilem eius doctrinam & comitatem mirificè colo. Ergo hic est qui a prima ætate græcis studiis delectatus; atque adeò mirificè excultus, tantum subinde in disciplinis profecit, vt quamuis inter primarios seculi huius Medicos enumeretur, in humanioribus tamen literis Rhetoricaéque facultate, historiis præterea ac notitia antiquitatis, denique in morali facultate philosophiáque vniuersa ad miraculum propè excellat. Quid plura? Quod de Democrito sapientissimo illo sene olim vulgauit antiquitas, qui cum physica, moralia, mathematica liberaliúmque disciplinarum omnium rationem calleret, in philosophia πένταθλος siue quinquertio dictus est; id verò Mediolani in Caimo vestro, vel potiùs nostro, egregiè renouatum repræsentatúmque mihi videor intueri.

Sed quoniam & nos de huius linguæ præstantia atque vtilitate pro temporis ratione satis multa diximus: & ipsa per se illustrior est & nobilior quàm vt ad ingenuos clarissimósque adolescentes in eius studium inflammandos nostra egeat commendatione; reliquum est vt paucis aperiam quem potissimùm authorem delegerim, vt tandem aliquando illius & pulchritudinem cernere, & fructus colligere, & suauitatem degustare valeamus.

Verùm enimverò, si non humilem & vulgarem, sed summum præcipuúmque dicendi atque intelligendi magistrum audire cupiamus, quem tandem authorem deligendum esse censebimus nisi Platonem? Nullum nullum alium mihi credite Auditores. etenim si elegantiam ac dicendi facultatem expetitis (expetere autem illam hac ætate debetis vel maximè) Plato vnus est, cuius vel acerrimus eius æmulator idémque grauissimus dicendi artifex Aristoteles disertæ orationis palmam concedendam esse confessus est. Is vnus ex cuius officina cum alii oratores multi, tum præsertim Demosthenes ac M. Tullius idest clarissima græcæ ac Romanæ eloquentiæ lumina prodiere. Is cuius eloquentiam idem M. Tullius summis extollit laudibus atque vnicè admiratur & colit: vt se etiam quicquid in facultate dicendi esset adeptus, totum ferè ex Platonis fontibus hausisse, ac quantus esset ex Academiæ spatiis extitisse, glorietur. Is denique cuius vnius sermone loquuturum fuisse Iouem existimauit antiquitas, si humana voce loqui voluisset.

Quam-

Quamobrem inauditam quandam venustatem ac leporem, miram sententiarum varietatem ac grauitatem, aureum orationis flumen in eo cernes, nullúmque verborum ornamentum, nullam dicendi virtutem, fingi posse intelliges, cuius imago in illius dialogis non adumbrata modò, sed omnibus expressa coloribus perfectáque cernatur. Vt futuram illius in dicendo suauitatem nec temerè apes tantò ante mostrarint, quæ paruulo, dum adhuc in cunis esset, in labellis consedisse dicuntur: nec casu vaticinatus sit Socrates, dum nouellum cygnum, quem sibi è gremio sublimem euolare, dulcissimisque cantibus aërem complere per visum inspexerat, Platonem puerum, qui sibi per idem tempus a patre commendatus fuerat, designare affirmauit: nec denique sine maxima ratione Atheniensis populus vel vnam eandémque Platonis orationem quotannis recitari vellet: tanta omnium aures atque animos suauitate & admiratione compleuerat.

Quod si cum dicendi facultate sapientiam vobis coniungendam esse existimatis, nihilque ex scholis hauriendum quod illa careat, quid obsecro Platonis doctrina atque sapientia (Theologos semper excipio) sublimius inueniri potest? Hic enim est qui de Philosophia semper cogitans tot terrarum spatia peragrauit: tot maria traiecit: tot sapientes adiit sibique intima familiaritate deuinxit. Is vnus, qui tot annos Academiam illam toto terrarum orbe atque omnibus sæculis celeberrimam incredibili cum laude moderatus est. Is qui Græcorum philosophiam, Aegyptiorum mysteria ac Barbarorum denique sapientiam accuratè ac splendidè ad suos dialogos retulit, eadémque, quod illius fuit ingenium, mirificè auxit & illustrauit. Is vnus qui propter singularem ingenij ac sapientiæ vim omnium ad se philosophorum studia mentésque conuertit: ac quotquot deinde præclarè de philosophia meriti sunt, aut æmulos habuit, aut sectatores. Vt quemadmodum inter innumeros humanæ sapientiæ negotiatores ipse vnus diuini nomen inuenit; atque inter mortales philosophorum Deus est appellatus: cæteri verò omnes, qui ab huius familia valdè diffident, plebeij existimati sunt; ita eundem maiorum splendorem imminuisse, æqualium famam obscurasse, posteris denique principis gloriæ spem ademisse fatendum sit. Quamobrem superioribus sæculis non modò apud

egregios philosophos, verùm etiam apud sanctissimos Religionis nostræ Patres, &, vt dicam paucis, diuinæ humanaéque sapientiæ studiosos, clarum semper augustúmque fuit Platonis nomen, adeóque augustum & clarum, vt quocunque te vertas, scriptorem ferè nullum alicuius nominis inuenias, qui in huius scripta tanquam in splendidissimum ac magnificentissimum sapientiæ theatrum oculos non defigeret. Quare non solùm ex huius tanti viri officina ac spatiis Aristoteles, Demosthenes, Theophrastos, Xenocrates, ac procedente ætate, Plotinos, Galenos, Plutarchos atque alios plurimos huius ordinis viros ferè totos extitisse, sed Dionysium etiam, Iustinum, Basilium, Nazianzenum, Cyrillum atque Augustinum perlibenter ad eiusdem curricula deflexisse, vtilitérque in ijsdem versatos esse inuenies. Vt interim Origenem, Philonem, Cæsariensem Eusebium, atque alios nonnullos prætercam, quos ex Platone ita pendêre, adeóque illius decreta in deliciis habuisse videas, vt nimis fortasse Platonica philosophia delinitos & captos fuisse arbitreris. Ergo vt hunc vnum longè plures olim quàm aut Aristotelem, aut alium quemlibet secuti sunt, & post Christum natum, hoc est postquam veritas depulsis tenebris effulsit hominibus, hunc vnum inter omnes profanos philosophos, Catholici patres minimè omnium a Christiana verissimáque doctrina recedere confitentur. Quin etiam Augustinus vir acumine ingenii morúmque sanctitate clarissimus, Platonis libros ad sacrarum rerum scientiam moré sque conformandos testatur esse perutiles: neque vllum esse ex veteribus, qui ad Christianam pietatem ac veritatem propiùs accesserit.

Sed imprudens fortasse sim ego, Auditores ornatissimi, qui tam multa de græcæ linguæ nobilitate ac Platonicæ orationis præstantia vobiscum dissero, quos & iandiu a multis acceperim erga huiusmodi studia optimè fuisse semper affectos: & ex vultu oréque ipso satis in præsentia animaduertam illorum esse cupidissimos. Nam etsi currentes hortari nunquam obesse solet, sæpissimè verò prodesse, adolescentes tamen ita egregiè informatos, adeò præclaris parentibus ortos, tam ingenuè ac liberaliter institutos, florentissimaéque ac toto terrarum Orbe celeberrimæ vrbis ciues, & (quod me incredibiliter recreat atque delectat) humani diuinique cultus studiosos & peramantes,

ſes, tam multis ad græcas literas, ideſt, optimarum artium ſeminarium, atque adeò diuinæ humanaéque ſapientiæ theſaurum, amplectendas hortari omnino ſuperuacaneum videri poſſet.

Quapropter, vt finem dicendi faciam, ad craſtinum diem cætera omnia reijciam, quæ tum de inſtituti mei ratione in docendo, tum de dialogi quem primùm aggreſsuri ſumus, vtilitate & pulchritudine dicenda eſſent. Tantùm addam, me poſteaquam Platonem, ſummum nimirum non linguæ ſolùm & eloquentiæ, verùm etiam animi ac virtutis magiſtrum, interpretandum aggredior. &, ni valdè quidem fallor, præſtantis ingenii optimaéque ſpei auditores nactus ſum, fructus etiam (quod Deus optimus maximus faxit) talibus auditoribus; tantóque authore dignos non deſperare.

DIXI.

IN QVA BREVISSIME ARISTOTELIS Aristoteleaque Rhetoricæ laus attingitur.

HABITA MEDIOLANI Non. Nou. Anno clↄ.Iↄ.xcii.

Pomeridiano tempore: cum matutino, alteram de græcæ linguæ præstantia deque Platonis eloquentia laudationem habuisset.

NEque semper arcum
Tendit Apollo.

Lubet enim iisdem vos affari verbis, Auditores ornatissimi, quibus politissimus ille poëta Lycinium affatur suum. Sed quorsum? eò nimirum, vt intelligatis procemium expectandum vobis esse nullum. Si enim Apollini, hoc est sagittariorum peritissimo, arcum remittere sæpè licuit; cur mihi Oratorum infantissimo orationis contentionem remittere non licebit? Quin etiam si Crasso, vt ait Lucilius, in omni vita semel risisse sat fuit; cur mihi semel hoc die prælusisse, ac de Græcæ linguæ dignitate longè latéque disputasse, non erit satis? Ergo ad Aristotelis Rhetoricam quasi in Areopago dicturus ἄνευ προοιμίων καὶ παθῶν, ac sine vlla circuitione verborum aut insinuatione aggrediar. Idque eò libentiùs faciam, quòd qui singulare ac propè diuinum Aristotelis ingenium, incredibilémque sapientiam declarare dicendo, sigillatimque admirabilem Aristoteleæ Rhetoricæ præstantiam vtilitatémque ostendere, ac quàm omnibus numeris absoluta atque perfecta sit, docere conetur, is meridianum quoque Solem ostendere & commonstrare conetur. Et sanè Auditores, licet nihil ferè habeam quod in magno hoc eximióque Philosopho ac Rhetore non probem: attamen dum ea quæ de vita & moribus præcepit, attentiùs perlego: aut quæ ad perfectum oratorem effingendum, regiámque eloquentiæ viam patefaciendam scripsit, animaduerto, equidem quid siue ad ingenium bonis artibus excolendum accommodatius, siue ad humanæ

vitæ consuetudinem iucundius, siue ad Rempublicam ornandam illustrius & admirabilius fingi aut exoptari possit, non satis video. Quapropter eximius dicendi Magister atque Orator summus Cicero non modò incredibilem dicendi grauitatem ac suauitatem admiratur in Aristotele; eundémque affirmat aureum fundere orationis flumen, verùm etiam testatur, neminem post hominum memoriam inuentum esse, qui aut illo in rebus inueniendis iudicandisque acrior fuerit & sapientior: aut maiora Rhetoricæ facultati ornamenta adiumentáque suppeditarit: aut eloquentiæ præcepta acutiùs aptiúsque explicarit. Quid plura? Is est Aristoteles, quo si M. Tullio credimus, in subtili illo ac presso dicendi genere nihil limatius, nihil grauius, nihil perfectius vidit vnquam vlla ætas: qui verborum acrimonia, sententiarum pondere, Atticáque inprimis subtilitate græcis omnibus longè præstitit: qui demum quæ ad perfectam dicendi artem pertinent, & acutè vidit, & mira dexteritate complexus est omnia. Quamobrem perlustrate Adolescentes optimi vniuersos Ciceronis libros: atque ea præcipuè quæ tam variè & copiosè de dicendi arte conscripsit, præcepta diligenter euoluite: atque intelligetis, quàm verè illud de se ipso prædicarit, suos libros Aristoteleam maximè rationem complecti: séque Aristotelica pigmenta ac lumina in illis consumpsisse ac veluti profudisse vniuersa. & acutè quidem ac sapienter. intelligebat enim, eum esse Peripateticorum Principem, qui quemadmodum in Philosophiæ studio cæteros facilè omnes, vno fortasse Platone excepto, superauerat, ita in hac dicendi Arte scriptores omnes quotquot in hoc curriculo versati essent, quamlongissimo post se reliquerit interuallo. Quocirca si quis æstimet diligenter præcepta dicendi, & quid quáue arte ac ratione aut Aristoteles scripserit aut M. Tullius, sentiet profectò Aristotelem Ciceroni etiam ac proinde omnibus qui post homines natos eloquentiæ Artem tradiderunt, longè anteponendum esse. Et quidem noster Cicero cum satis ad eloquentiam instructus esset, ad forensem vsum sese retulit totum: nec tam alios sibi hac Arte imbuendos, quàm forum & Curiam frequentandam, ac suorum Ciuium aures animósque dicendi virtute complendos putauit. Itaque in iis ipsis libris, quos exercitationis gratia scripsit de ratione dicendi, non tam præcepta tradere, quàm orationis vela pandere, ne dicam elo-

image
not
available

ORATIO V.

DE HEBRAICAE AC GRAECAE

Linguæ ſtudio amplectendo: deque Hebraicæ inprimis vtilitate atque præſtantia.

HABITA PATAVII

III. Non. Nouembr.

Cum Geneſis Hebraicè eſſet explicanda.

SI quis eſt qui ſecum ipſe reputet Chriſtianæ Reipublicæ calamitates, nec tamen in tanta illarum acerbitate magnopere commoueatur, hunc equidem ſi non diuina luce orbatum, eximio certè pietatis ſtudio priuatum eſſe, nemo (vt arbitror) qui rectè ſentiat, dubitabit. Etenim quis eſt qui Chriſtianam Religionem ſummo Dei beneficio nobis conceſſam, a maioribus noſtris caſtè ac piè excultam, a fortiſſimis athletis ſanguine ipſo propagatam, certiſſimis diuinæ ſapientiæ oraculis miraculiſque firmatam, iuſtitiæ, fidei, ſanctimoniæ omnium denique virtutum ornamentis expolitam fuiſſe recolat: atque eam his demum temporibus tantopere afflictam ac penè proſtratam iacêre intelligens, non modò acerbiſſimos dolores, ſi vero pietatis ſtudio ducitur, intimis ſenſibus non hauriat, verùm etiam ad eam aliqua ratione leuandam, vitam ipſam profundere non vehementer cupiat? Et quanquam in tot tantáſque calamitates intuenti multa dolenda ſunt, illud tamen vnum, quod ad diuinas ſcripturas attinet, omnium vel maximè dolendum eſt atque deplorandum. Nam querendum eſt quidem eos qui catholicam fidem profitentur, nouis in dies calumnijs atque impoſturis exagitari: indolendum blanditijs, pollicitationibus, perniciofiſſimis denique artibus ad defectionem ſollicitari: lugendum ferro omníque tormentorum genere vrgeri: acerbiſſimè quoque ferendum ſanctiſſimas Dei aras ac templa vaſtari: ſed totius Religionis arcem occu-

occupari, firmamentum euerti, ſacroſanctæ inquam fidei noſtræ volumina diuináque oracula a flagitioſiſſimis hominibus violari, ſed quid dico violari? immo verò ad omnem impietatem, ad omnem libidinem traduci, omníſque improbitatis penè fontem atque origenem effici, perennibus lacrymis deplorandum atque ingemiſcendum eſt.

Sed quorſum, dicat aliquis, tot querimoniæ ac lamentationes ſpectant? quorſum tam altè calamitatum noſtrarum repetita oratio? Illuc, illuc inquam, ſpectant Auditores, vt cum impuriſſimi iſti nefarijque homines, immo verò Diaboli ſatellites atque miniſtri ad ſuas fraudes ac libidines explendas, ad furorem immanitatémque ſaturandam, eò confugerint, vt ſacrarum literarum authoritate ac præſidijs ſuas opiniones ſeu potiùs inſanias firmare conentur, atque ita demum homini voluntatis arbitrium præcidere, ab Eccleſia authoritatem ac caput diuellere, a Chriſto meritorum virtutem diuinitatémque exterminare, Deo ipſi crudelitatem malorúmque omnium patrocinium affingere, ac ſexcentas huiuſmodi blaſphemias diſſeminare, non dubitarint; vos, vos inquam, quorum ſtudijs atque conatibus Chriſti Eccleſiam nonnihil illuſtrari, afflictámque finitimarum gentium Religionem plurimùm iuuari poſſe ſperatur, ſacroſancta hæc diuinorum Oraculorum volumina labefactari atque peruerti ne ſinatis. Quin potiùs tenebris quas in dies magis ac magis obducere illis conantur, diſcuſſis, cum eorum ſplendorem ac dignitatem, quantum in vobis eſt, ab omni ſqualore vindicetis, tum fœdiſſima hoſtium ora, conatus, machinas obſtruatis, atque in eorum capita retundatis.

At quid obſecro diurnis nocturniſque vigilijs ac ſtudijs commentamur? quónam aſſiduos labores ſudoréſque intendimus? quid diuturnis exercitationibus concertationibuſque conamur? Nihil nihil profectò aliud, niſi vt tandem aliquando ab hac palæſtra tanquam ex caſtris ad certamen cum immaniſſimis hoſtibus deſcendere, ſanctiſſimámque Religionis arcem propugnare atque ab omni periculo tutari poſſimus. Magna ſunt iſta quidem & illuſtria Auditores, omninóque ingenio veſtro ac nomine digna. Quid enim eſt quod hæc ornatiſſima Ciuitas, totóque terrarum orbe celeberrima, ad antiquum fidei pietatiſque ſuæ decus vnà cum ſapientiæ palma retinen-

dum

dum atque amplificandum exoptare magis possit? quid quod nouis hisce atque Christianis Athenis iucundius possit accidere, dum tam multos non modò ex Græcia, verùm etiam ex Gallia, Germania ac cæteris Transalpinis regionibus, quas non planè omnes Italicæ gloriæ ac Romanæ, hoc est catholicæ, fidei studiosas esse nouimus, ad se tanquam ad bonarum artium mercaturam confluere, atque intra hæc tutissima ac pacatissima moenia tam libenter versari animaduertit?

Verùm (vt verè fatear) vnum adhuc in tot tantisque laboribus atque vigilijs vestris desideratur: vnum quod maximè omnium vniuersas posit aduersariorum fraudes dissipare, machinas omnes confringere, augustissima fidei propugnacula seruare, aduersarios ipsos debilitare, prosternere, exterminare. Etenim illud mihi verissimè affirmare posse videor, cum alia multa fuisse ab impurissimis istis vaferrimi serpentis administris vafrè & callidè excogitata, tum illud inprimis, quod non modò vulgarium hominum mentes, sed eruditorum etiam interdum ac piorum intelligentiam perstringit, atque ita etiam perstringit, vt germanam sanctarum scripturarum scientiam illi vni (si Deo placet) percepisse, perceptámque candidè ac sanctè omnibus communicare videantur. Nam cum altera ex parte persenserint diuina oracula latinis litteris consignata, ita demum apud omnes vim authoritatémque suam firmiùs obtinere, cum græcis hebraicisque, quibus ea primùm exarata sunt, respondeant atque consentiant: ex altera verò animaduerterint a Catholicis (nescio quo casu; sed duro illo quidem ac pernicioso) iandiu græcas hebreásque litteras penè contemptas atque desertas in tetra quadam caligine magnóque squalore iacêre: ipsi illarum studium sibi amplectendum atque in nostram perniciem conuertendum esse iudicantes, firmissimum hoc Chistianæ Religionis præsidium atque firmamentum inuaserunt: hanc munitissimam veræ fidei arcem quodammodo occuparunt. Atque ita factum est, vt quamuis iudicio arbitrióque suo diuina volumina explicent, eorúmque decreta pro libidine ad fœdissimas cupiditates conuertant ac rapiant, nihil denique tam pium, tam religiosum, tam sanctum inueniant, quod nouis in dies somniis atque portentis non audeant cumulare; veruntamen quia sese ex purissimo fonte hausisse & penetrales sacrorum mysteriorum sedes lustrasse profitentur & iactant,

iactant, augustissima decreta mysteriáque pandere, ac de tripode (vt ita dicam) oracula fundere videantur. Ex quo etiam turpissimum illud execrandúmque facinus est consecutum, quod iis præcipuè temporibus exerceri, ac non sine magno nostrorum dedecore & iactura exerceri, audiuimus. At quod facinus est hoc tandem? Illud illud inquam Auditores, quod in hac celeberrima doctissimorum virorum corona, in hac florentissima bonarum artium palæstra atque officina, commemorare vix audeo: sed commemorabo tamen. Etenim eò audaciæ atque adeò insaniæ isti processerunt veteratores, vt si Catholicus aliquis, qui sit græcarum hebraicarúmque literarum ignarus, de Ecclesia, de fide, de Religione cum illis instituat disputationem, hunc statim censorio quodam fastu ac supercilio notent dementiæ, aut etiam ad popularem auram captandam scenicis dicacitatibus irrideant, mordeant, exsibilent, omnique conuiciorum genere insectentur. Itaquidem Auditores, neminem adeò rerum cognitione ac pietate florentem nancíscuntur, quem si harum linguarum imperitum deprehenderint ac rudem, sexcentis in catholico, effusis calumniis ac maledictis, nebulonis alicuius instar vilissimæ plebis ludum ac spectaculum non efficiant. O turpem atque execrandam calliditatem: o detestabilem pestem atque furorem. sed tamen nostra etiam culpa ac negligentia (vt parciùs quoque loquar) contracta hæc sunt ac propagata. Nam qui aliquando Maiorum nostrorum vestigia sectantes ac pulcherrima linguarum studia, quibus diuina mysteria continentur, retinentes, eadémque cum optimis disciplinis Theologiáque inprimis coniungentes, facilè non huiusmodi solùm fraudes anteuertere, verùm etiam cæteras omnes aduersariorum machinas deturbare ac demoliri potuimus, sanctissima illa Religionis tuendæ ratione relicta, nostros ipsi hostes nostris armis in nos ipsos armauimus.

Quæ cum ita sint, vos pro communi omnium salute obsecro, Auditores ornatissimi, pro iustissima catholicæ fidei causa obtestor, vt in præclarissima hæc linguarum studia toto pectore incumbatis, vt regiam Ecclesiæ tuendæ atque amplificandæ viam sectemini: vt firmissima Religionis præsidia recipiatis: fidei arcem propugnetis; Reipublicæ ornamenta tueamini. Id quoque hæc mœnia bonis artibus pietatique constructa atque dicata merum si loqui possent, summis precibus

a vobis contenderent: id afflictissimarum totius penè Ecclesiæ gentium, si adessent, voces vno ore postularent: id deniquc harum linguarum vtilitas, sanctitas, amplitudo, maiestas omni contentione requirit, deposcit, flagitat, deprecatur.

Nam vt aliquid de vtilitate & præstantia Hebraicæ linguæ, cuius viæ ac præcepta, Deo bene iuuante, tradenda a nobis sunt, reliqua oratione attingam; quis speret diuinorum se oraculorum mysteria illustri cognitione percipere posse, dum illa ex purissimo liquidóque Hebræarum literarum fonte non modò non hauserit; sed ne primoribus quidem labris attigerit ac degustarit? Vt enim aquæ ex preruptis manantes saxis ita primùm fluunt, vt nitidissimi christalli speciem referant: tum verò in riuulos diductæ aliquam perspicuitatis partem dependunt; ac longiore postea viarum tractu ad torrentes & flumina atque ad mare tandem ipsum decurrentes, si non cœno inquinatæ, pristino certè nitore spoliatæ cernuntur: ita etiam sacrorum librorum mysteria sic primùm casto puróque Hebræorum fonte dimanant, vt summus in illis nitor ac decus eluceat: tum verò ad finitima idiomata perducta, aliquam splendoris & claritatis partem amittunt: denique ad latinas peregrinásque literas deuoluta, non dicam cœno ac labe, sed summa quadam obscuritate obruuntur. Vt quemadmodum Sol, etsi nullis sordibus fœdari potest, nullis tenebris è sua luce dimoueri, nostris tamen oculis, si extra splendidissimum eius quasi centrum & rotam spectetur, facilè interdum squalore obsitus ac tenebris inuolutus apparet; sic etiam diuina mysteria nulla licet obscuritate priuari sua luce possint, nulla labe fœdari; attamen extra pulcherrimas ac nitidissimas quasi tabulas, in quibus ea primùm exarari voluit Spiritus sanctus, tenebricosa sese offerunt & obscura.

At enim aliquem mihi quodammodo audire videor sententiæ nostræ refragantem, idque ea ratione potissimùm, quòd de profanis decretis meritò quidem affirmari possit suum illa nitorem ac decus amittere, vbi in alias atque alias linguas translata, natiuo veluti solo priuentur; diuinis verò libris, quibus Ecclesia vtitur, aliter contigerit: cum præterquamquod a sanctissimo interprete eodémque linguarum scientissimo profecti sunt, vix credi possit eos sine diuini numinis afflatu fuisse conuersos. Verùm (vt breuiter aliquid pro temporis angu-

ſtijs huic reſpondeam) ſi quis rem paulò ſubtiliùs expendat, animaduertet profectò hæc nullomodo efficere quominùs hebraicas literas complecti, atque arctiſſimè complecti debeamus. Nam (vt omittam vel ad Latinos ipſos veteris fœderis libros, qui ex hebraicis magna ex parte expreſſi ſunt, tuendos atque illuſtrandos ſacroſanctæ huius linguæ cognitionem in Eccleſia eſſe perneceſſariam) quis eſt, qui ſine accurata Hebraicorum voluminum tractatione ſanctiſſima fidei noſtræ decreta dilucidè explicare ac ſuadere Hebræis poſſit? quis præterea illorum dubitationibus expeditè ſatisfacere valebit, aut innumera propè eorundem mendacia & fraudes intelligenter refellere? Nullus profectò, ſi me audiatis, Auditores. Id ipſum ſæpiſſimè continget, vbi cum Græcis, qui tot tantiſque in rebus a nobis diſſident (quanquam non omnes diſsident) ſit diſſerendum. Si enim latinos ipſi codices, qui a Græcis non raro diſcrepant, proferamus, illi è contrario Græcos qui ſine dubio magnæ authoritatis ſunt, opponant, ad Hebræos tandem in tanta fluctuatione, veluti ad ſacram anchoram confugiamus neceſſe eſt. Verùm quid de hæreticis dicam, cum ijquoque (vt paulò ante monebam) ad ſua dogmata tuenda, noſtris codicibus ſpretis, hebraicos obtendere vel importuniſſimè ſoleant, eoſdémque in nos tam pugnaciter interdum vrgeant, vt quamuis turpiſſimè delirent, niſi ab Hebraicarum litterarum peritis refelli nullo modo poſſint. Quid quod multa reperiuntur in diuinis literis quæ in ſacroſanctæ huius linguæ vocibus ita ſunt ſita, vt in alijs linguis eorum non modò venuſtas ac lepos, ſed vis atque ſignificatio, proindéque ſententia integra, interpreti omnino pereat? Nam (vt vnum aut alterum ex multis exemplis proferam) quis vnquam apud Amos, quæ mox ſubijciam, intelligere poſſit, ſiue græcè ſiue latinè illa perlegerit? Quid eſt quod intueris? inquit Deus, כלוב קיץ *caniſtrum pomorum*, reſpondet Propheta. Tū Deus. Venit finis ſuper populum Iſraël. Quis inquam huius ſententiæ vim ac vaticinationis ſeu prædictionis rationem percipere vnquam poſſit, niſi hebraicè doctus, nouerit poma קיץ finem dici apud Hebræos; atque ita Deum per vocis ſimilitudinem ex vis pomis Iſraëlis finē excidiúmq. prædicare? קץ Sed is & illud longè præclariſſimum eſt & admirabil, quod de Gedeone legitur. cum enim fortiſſimus his Iſraëlitarum liberator ac

vindex

vindex in Madianitarum castra missus fuisset a Deo, vt vel ex hostiū sermone certissimam victoriæ suæ prædictionem audiret, ecce tibi Madianitam quendā audit sic commilitoni narrantem

הנה חלום: חלמתי והנה צלול לחם . שערים מתהפך במחנה
מדין ויבא עד-האהל ויכהו ויפל· ויהפכהו למעלה ונפל האהל:

ecce vidi somnium: et videbatur mihi quasi subcineritius panis ex hordeo volui, & in castra Madiam descendere: cúmque peruenisset ad tabernaculum, percussit illud & subuertit, & terræ funditùs exæquauit. Hæc ille: ex quibus locius totius exercitus cladem, quæ paulò post etiam secuta est, Gadeone ipso audiente denunciauit. At vnde nam obsecro quáue ratione ductus aut coniectura, id præsentire potuit ethnicus ille? profectò ipsa somnij explicatio acutiùs cernenti in ipsis sese offerebat verbis, idque iisdem planè literis retentis & vno aut altero punctoin vniuersa hac senten- tia

lechē. *lachē.* permutato: nam si pro לחם legas לָחם pro שערים verò שערים

seghorim. *cogharim.* non impliùs extabit [*& ecce subcineritius panis ex hordeo voluebatur in castra Madian*] sed, *ecce strepitus belli horrendorum euertens castra Madian:* quod totum statim accidit: mox enim horrendus ille strepitus turbarum ac lagenarum Gedeonis auditus est, quem castrorum euersio est consecuta.

Sed quis præterea (vt ad institutum me referam) latinos codices aut inter se, aut cum hebraicis diligenter contulit vnquam, qui non animaduerterit in illis librariorum incuria temporisque iniuria præposterè legi quamplurima? Dies me deficiat Auditores, si loca omnia vel deprauata (præsertim si cum importunis aduersariis agimus qui deprauatos obtendunt codices) vel suspecta, vel deniquevarijs lectionibus onerata, percensere velim. Denique vt concedam nostros libros omnes ferè ab vno eodémque interprete, atque illo sanè eximio, profectos esse, nimirum ab Hieronymo linguarum scientissimo, atque omnium quot quot eodem munere perfuncti sunt, doctrina, ingenio & sanctitate facilè principe; si quis est qui possit obscurissimos Prophetarum libros aliáque huius generis sine diligenti hebraicæ literæ meditatione, non dicam constanter percipere ac tenere, aut dilucidè explicare: sed mediocri quadam cognitione tractare, hunc ego beatissimum planè hominem atque diuinum libentissimè fatebor & prædicabo. Quamobrem sic statuo:

iis qui hoc tempore linguarum cognitione atque hebraicæ inprimis careant, tum ab omnium ferè, aut saltem plurimarum, controuersiarum ac dissensionum tractatione abstinendum esse, quæ nobis cum Hebræis, Græcis, Hæreticis denique schismaticisue intercedunt; tum ne mediocrem quidem diuinarum literarum notitiam sperandam esse: tantum abest vt perfectam, ac nobili Theologo dignam, cognitionem assequi liceat.

Iam verò prætereo, Auditores, plurimas linguas quarum aliæ antiquis tantùm literarum monumentis asseruantur: aliæ in multarum adhuc gentium ore versantur, ab hac magna ex parte fluxisse: vt si hanc calleas, facilem tibi ad aditum patefacias, multarúmque gentium artes, mores, studia, antiquitatis incredibili cum voluptate atque vtilitate perdiscas. Taceo sacrosanctæ huius linguæ pudorem, modestiam & castimoniam: quæ sanè talis est ac tanta vt cum semper existimarim casta Dei mysteria castis eloquiis fuisse consignata: tum eam dignissimam esse censeam, qua pudicæ aures vestræ personent, casti animi imbuantur. Mitto hanc vnam priscis illis mortalibus ad vsum omnium gentium ac nationum fuisse a Deo traditam: vnam in amœnissimis illis ac voluptuosis hortis diuina manu consistis auditam: primam rebus omnibus, idque vel sapientissimo illarum opifice ac molitore Deo probante, nomina Adamo Authore, imposuisse: solam per annos propè mille & octingentos vbique terrarum dominatam esse. Sileo etiam hanc vnam, posteaquam ad frangendam insignem illam Nembroti sociorúmque superbiam in duas & septuaginta linguas (tot enim erant eo tempore familiæ) diuinitùs dispertitus est sermo, in sanctissima Heberi, ex quo etiam Hebraicæ nomen inuenit, familia permansisse: & ad Abrahamum dilectámque Deo præter cæteras Israëliticam gentem propagatam esse: quæ omnia mirificè illius dignitatem splendorémque declarant: atque inprimis ostendunt hanc vnam fuisse diuinitus haustam, cæteras ex vitiorum colluuione generatas. Hæc inquam omnia atque huiusmodi alia silentio libenter inuoluo, quòd ad finem mea festinet oratio. Vnúmque interim commemorabo, quod ni magnopere fallor, ad huius linguæ dignitatem ac præstantiam summopere pertinet. Id autem dum breuiter facio, vos pro singulari humanitate, qua me hactenus dicentem complexi estis, benignè attentéque audiatis.

Inter cætera quæ vetus Græcorum natio ingeniosè, vt erat

cupi-

cupidissima gloriæ; ad suas laudes illustrandas excogitauit: ea equidem aptissima semper censui, quæ de Græcæ linguæ splendore ac magnificentia prædicabat. Cum enim mira quadam suauitate & grauitate temperata esset atque permixta, variis sententiarum luminibus floribúsque distincta, omnibus orationis coloribus ornamentisque referta, incredibile est, quanta ex hoc quasi fonte eius gentis gloriæ gloriæ fieret accessio. Qua etiam in re ita ob vnius hominis dicendi laudem ac virtutem in eorum animis siue percrebuit existimatio, siue exultauit ambitio, vt cũ is propter sapientiæ magnitudinem diuini nomen esset adeptus, ob eloquentiæ gloriam huius tantùm oratione Ioui vtendum iudicarent, si humana voce vti voluisset. & peracutè quidem. Nam, vt nihil dicam hoc tempore de summa huius viri sapientia, tanta in eo erat dicendi facultas & eloquentia, vt omnium ad se studia mentésque conuerteret: omnium aures atque animos incredibili quadam iucunditate atque admiratione compleret. Verùm quæ tandem erit hæc laus, Auditores, si cum hebraicæ linguæ præstantia & gloria comparetur? Hæc enim non quemadmodum illa ab hominibus excogitata est & inuenta: sed a Deo ipso primis parentibus cum cœlesti illo נשמת חיים vitæ inquam spiraculo communicata. Hanc non aliquis dicendi artifex amplificauit, quem mortales ipsi diuinitate donarint: sed immensæ huius molis omniúmque gentium artifex ac procreator, qui solus perfecta immortalitate gaudet atque diuinitate. Hæc non recentibus quibusdam atque adeò puerilibus rerum gestarum memoriis continetur, vt de græca vel grauissimus ille dicendi intelligendique Magister Plato in Aegyptiorum antiquitates intuens fatebatur: sed vt cum homine, cum cœlo, cum purissimis propè mentibus de antiquitate contendit; ita Mundi ipsius incunabula, hominúmque ac gentium propagationem, artium ac disciplinarum inuentiones, vrbium ac regnorum constitutiones, totius denique Vniuersitatis antiquitates comprehendit.

Hæc etsi insita quædam ornamenta ac suauitates habet, quibus recreat, ac mira quadam voluptate perfundit piorum animos, non tamen verborum, quod illa facit; sectatur lenocinia, non luxuriat flosculis, non blandimentis pertentat animum aut assentationibus allicit: non iram, non amorem, non cæteras eiusmodi perturbationes callidis artibus concitare aut sedare solet: non verborum flumine iudicium, adimere aut

perturbare: sed splendidissimis virtutum floret exemplis: certissimis diuinæ sapientiæ gaudet oraculis: sacrosanctis viget rerum diuinarum mysterijs, ac diuino inprimis spiritu, cui arctissimo atque adeo indissolubili vinculo est copulata, excitat hominum mentes, easdem refici-, docet, impellit, ac miris quibusdam modis afficit, qui nulla oratione exprimi possunt. Vt verè hebraicarum literarum studia diuino munere concessa sint, quibus fidelis animus tanquam suauissimis epulis atque deliciis perfruatur, ac de quorum sermone cum Apostolo dicere liceat, *Viuus est & efficax & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens vsque ad diuisionem animæ ac spiritus.* Ac rursus cum sanctissimo Vate. *Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, super meliori meo.* & quod de diuinis iudicijs idem protulit, *Desiderabilia super aurum & lapidem preciosum: dulciora super mel & fauum.* Quid plura? Hac non Ioui loquendum superstitiosè iudices aut commenteris: sed immortales illos ac beatissimos Dei administros ac nuncios immo Deum ipsum vsum esse, eâdémque vel ab ipso Mundi exordio Maiores nostros ac Prophetas inprimis ad pietatem instituisse certo scias. Vt propterea hanc vnam mortalium conseruator instauratórque Noë, hanc Israëliticæ gentis parens Abrahamus, hanc Tribuum authores Patriarchæ, hanc sacrorum Vatum coryphæus Dauid, hanc omnium hominum sapientissimus Salomon, hanc sanctissima illa Dei parens Virgo (quanquam fortasse Chaldæorum vocibus paulò iam immutatam) sanctè piéque coluerint. Sed quibus gaudijs commemorem Deus immortalis, quibus lætitijs recenseam, temporis plenitudine æternum Verbum hominem factum, hanc vnam linguam cum spiritu ac lacte ipso hausisse quodammodo ac didicisse (sic enim nouum illum intelligendi modum satis scholastico puluere tritum describam) eâdem lingua abditissima rerum cœlestium mysteria, perfectúmque Dei cultum promulgasse, & verba vitæ (vt cum Apostolorum principe loquar) diuino illo ore fudisse? Nam cum denique ascendisset in cœlum, hebraicè Paulum compellasse, diuinorum Oraculorum testimonio clarius est, quàm vt vlla egeat commemoratione.

Iam itaque in hanc curam incumbite, Auditores optimi, in hanc omnes ingenij vires ac neruos intendite, vt flagitiosissimos Catholicæ fidei oppugnatores, consceleratos diuinæ sapientiæ euersores, Ecclesiæ denique vniuersæ luem ac pestem, vel potiùs

tiùs furias ac faces a fidelium ceruicibus pro virili vestra repellatis? sed quid dico repellatis? immo verò, Auditores optimi, Deo duce omni celeritate comprimatis vndique ac restinguatis: sicque etiam restinguatis, vt quantum sentiunt hæretici vestra integritate ac sanctimonia suam libidem atque impuritatem coargui, quantum fide & constantia suam leuitatem ac perfidiam vrgeri, quantum pietate & charitate furorem & immanitatem prosterni, quantum denique solidis optimarum artium studiis ac cognitione suam inscitiam ac socordiam profligari; tantum præclarissimis linguarum subsidiis, atque Hebraicæ inprimis, diabolicas illas siue versutias siue machinas deturbari videant ac funditùs tandem euerti.

DIXI.

De moralis Philosophiæ præstantia & vtilitate. Habuit hanc Mediolani Kal. Martij M. D. XCII. Cum Aristotelis Libros de moribus explicandos aggrederetur.

MIHI verò, Auditores optimi, accuratius in eos libros intuenti, quos de moribus scripsit Peripateticorum princeps, ea animum subiit cogitatio atque sententia, vt existimem non humano planè more ac modo, sed Dei præcipuo munere ac prouidentia, singularíque erga homines beneficentia, factum esse, vt ethnicus iste tam egregiè de moribus philosophatus sit. Tametsi enim incredibilis quædam vis ingenij fuit in Aristotele, atque ad ingenium accessit admirabile doctrinarum omnium studium, assiduáque tractatio; constat tamen illum ab omni vitutum exercitatione abfuisse lōgiùs. quin etiam auaritiæ, libidinis, turpissimorum denique vitiorum cœno fuisse fœdatum ac multis criminibus coopertum. Vt propterea in tanta animi labe & colluuione vitiorum, in tanto cupiditatum æstu perturbationúmque caligine, sine præcipuo Dei auxilio, nullo modo potuerit abditissimos illos animorum recessus ac sinus intimè perlustrare omnes, ac tantam non modò virtutum seriem & quasi molem, sed facultatum, habituum, functionúmque varietatem & multitudinem veluti in tabulam ad viuum referre atque è densissimis tenebris in clarissima luce collocare. Et sanè cum sapientissimus rerum omnium author atque moderator eo consilio ardens illud sapientiæ studium Græcorum animi iniecisset, vt quemadmodum Hebræos lege, ita Græcos Philosophia ad euangelii lucem intuendam veritatémque agnoscendam præpararet; (id enim & viri sapientiæ sanctitatísque laude clarissimi docent; & magnus ille diuinorum mysteriorum spectator Paulus indicat non obscurè) quis non facilè sibi persuadeat diuini consilij fuisse ac muneris vt vir iste Athenis, hoc est in ipso philosophiæ domicilio atque arce, pulcherrimas virtutum omnium Ideas ac species tanta facilitate ac fœlicitate explicaret? Diuina itaque diuina inquam, beneficentia ac largitate con-

te concessa est mortalibus præstantissima hæc de moribus Disputatio. Atque hac sanè de causa nihil in ijs libris offendas quod non summa industria elaboratum, ingenio atque sapientia plenum, dicam planiùs, omnibus numeris absolutum, & ad miraculum ferè perfectum sit. Denique in ijs libris obtrectatores tandem sileant, Inuidiáque ipsa conticescat, æquus verò æstimator rerum nihil non probet, admiretur, suspiciat, necesse est.

Sed iam video Auditores, me lucubrationum istarum admiratione quasi æstu quodam abreptum, primo ipso Orationis ingressu in earum laudes excurrisse. Cum tamen mecum ipse statuisem non antea illas attingere, quàm de moralis scientiæ vtilitate atque præstantia in vniuersum, vt par erant, disputassem. sed cohibebo sanè orationem, méque ipsum ad institutum reuocabo. Et quoniam optarim, ac vehementer quidem optarim, vt Physici, Oratores, Poëtæ, ij denique omnes, qui nobilem aliquam doctrinarum partem attingunt ac tractant, atque ii maximè qui iurisprudentiæ nauant operam, diligenter animaduertant, quo loco moralem hanc facultatem habere debeant, horum ego omnium oro atque imploro fidem, vt quanta eis vtilitas in ethicis præceptis reposita sit & collocata, quaéque demũ sit Moralis scientiæ amplitudo, nobilitas atque præstantia, mecum ipsi agnoscere ne grauentur.

Atque vt a Poëtis initium sumam, egregia sanè admirabilísque facultas est poësis: ac non splendoris modò iucunditatísque plena, verùm etiam (si suas ipsa tueatur leges) humanæ societati vtilis ac fructuosa. veruntamen siue ciuiles nobis actiones & populares, siue Regum infortunia atque calamitates ponat ante oculos, quibus ad prudentiam, animi moderationem, virtutémque omnem informemur: siue denique (vt minora quædam taceam) nos fortissimorum Ducum Heroúmque exemplis ad res strenuè gerendas incendat, tota ferè existit ex moralis philosophiæ spatiis. siquidem quæ præclusis fabulis, de prudentia, fortitudine, magnanimitate, cæterísque virtutibus nudis sermonibus præcipit moralis Philosophus, hæc Poëta certis personis affingens, ac carminis fabuláeque suauitate permiscens & temperans, ad varios hominum ordines instituendos traducit ac refert. quapropter cum in probum cordatúmque Poëtam incido, moralis mihi philosophus obuersatur ante oculos qui philosophica seuerita-

te depoſita, Virtutem veluti purpura indutam, auróque ac gemmis ornatam obijciat mortalium oculis, quò faciliùs eius ſpecie ac pulchritudine capiantur.

Iam verò quoniam de Poëtis verba fecimus, ac quantum morali debeant declarauimus: Hiſtoricus ſeſe mihi offert, quem in pulcherrimo diſciplinarum theatro Poetæ è regione collocatum ac pari fermè dignitate cohoneſtatum video. Etſi enim conſectantur fabulas, & (vt eſt in prouerbio) multa fingunt mentiuntúrue Poëtæ; Hiſtoricus contra, toto pectore veritatem amplecti ſolet, vterque tamen perpetuò in exemplis verſatur, ita vt vna rerum ſingularum tractatione nitantur toti. Ergo mortales mirificè oblectat, iiſdémque prodeſt Hiſtoria: fateor: eſt enim (ſi M. Tullio Græcæ Romanæque hiſtoriæ ſcientiſſimo credimus) Teſtis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magiſtra vitæ, nuncia vetuſtatis. Verùm, ſi me audias, tum demum hæc præſtat, moralibúſque prodeſt Hiſtoricus, cum morali diſciplina excultus, res turpiter geſtas ac vitia ipſa opportunè arguit, eorúmque notat incommoda ac detrimenta: virtutes verò earúmque commoda atque momenta expendens, his vnis in tanta humanæ vitæ varietate fidendum eſſe oſtendit. Cum enim humani euentus ac publica priuatáque facta diſcordijs plerunque, ſeditionibus, cædibus, ſexcentis denique flagitijs plena ſint, quam quæſo vtilitatem, quæue incitamenta virtutum afferet nobis hiſtoria, ſeu potiùs quos in tanta exemplorum corruptela non commoſtrabit, atque adeò aperiet aditus vitiorum ac ſcelerum, niſi hiſtoricus humanæ vitæ officia à morali Philoſopho edoctus, res flagitioſè ac turpiter geſtas debita notet infamia: contra verò præclaras ornet actiones, earúmque dignitatem atque vtilitatem commendet? Quamobrem egregiè, mea quidem ſententia, ac propè diuinè præcepit M. Tullius Oratori conſcribendam eſſe hiſtoriam. Intelligebat enim diſertiſſimus hic Philoſophus non ſine indignatione quadam ac vituperatione exponenda eſſe flagitia: res verò honeſtè ac fortiter geſtas grata quadam commemoratione, atque adeò non ſine laude eſſe recolendas. Denique apud virum prudentem, atque eum inprimis qui veram pietatem colat, is vnus germanus hiſtoricus ſit, qui toto hiſtoriæ decurſu diuinæ prouidentiæ agnoſcendæ, iuſtitiæ, prudentiæ, ſolius denique virtutis adamandæ ardentes igniculos inijciat legentium animis. Quam ſanè rem quo

pacto

pacto is præstare queat, qui non antea virtutum momenta expenderit diligenter, ac de vita & moribus philosophatus sit, equidem non satis video. Nunc ad Oratorem venio: cuius sanè industria & vis cum admirabilis habita est semper ac propè singularis: tum viro frugi optimóque ciue dignissima. Quid enim admirabilius excogitari potest inter mortales, quàm furentem populum posse dicendo cohibere, iacentem excitare atque erigere, denique siue ad spem & beneuolentiam, siue ad timorem atque odium, siue ad fœdera & pacem, aut etiam ad arma & bellum, pro arbitratu concitare ac rapere? Ex quo fit vt si in virum prudentem (vti oportet) ac probum inciderit eiusmodi studium atque facultas, nihil ferè ad leges patriámque tuendam, nihil ad pietatem, Religionémque amplificandam, dicam paucis, nihil ad benè beatéque viuendum aptius optatiúsque contingere possit. Attamen, Auditores, vbi admirabile hoc studium careat moralis disciplinæ præsidio, cóncidat sanè ac iaceat necesse est. siue enim animi moderatio (id quod Plato docet) morúmque integritas in Oratore spectanda sint, atque ita spectanda vt sine ijs Republica ac foro arceri debeat: siue (quod Aristoteli placet) morata illi oratio satis esse possit, qua apud Auditores probitatis opinionem sibi conciliet ac pariat; nemo est qui non videat moralis doctrinæ rationem illi habendam, atque in eius studium incumbendum esse diligenter. quid plura? qua obsecro ratione languentes auditorum animos excitare poterit, siue effrenatas eorum cupiditates coërcere, ac summatim illos opportunè flectere ac permiscere, nisi ea priùs explorauerit atque perceperit, quæ de affectibus ac moribus in morali philosophia tradi solent? Declarant hoc disertissimi quique Oratores ac Rhetores: qui sanè in ethicis præceptis tantum studium collocarunt, vt solius Oratoris ac Rhetoris gratia ea videantur inuenta & comparata. Nam qui ab oratoria facultate reiiciunt totum hoc dicendi genus, quod ad afficiendos animos pertinet, atque Areopagitarum seueritatem sectantes, nudas ratiocinationes oratoribus relinquunt; ij sanè eloquentiæ quasi neruos mihi videntur incidere: ac totum ferè artis huius pulcherrimæ ac præstantissimæ vsum naturámque peruertere. Etenim quonam obsecro in aperto Reipublicæ discrimine se vertat orator, vbi Auditores (quod sæpè fit) rudiores ac tardiores offenderit, quàm vt rationum momenta perpendant? quò vt bonorum

honori, fortunis, saluti denique ipsi prospiciat, vbi improbo ac minimè beneuolo iudice vtatur? expeditiora sanè arma arripiat probus Orator, ac robustiores machinas istorum siue improbitati, siue tarditati expugnandæ admoueat, necesse est. nimirum obtestetur, indignetur, indoleat, clamet, tonet, fulminet Orator oportet, quò beneuolentiam, pudorem, misericordiam, timorem cæteráſque huiusmodi affectiones excitet in auditorum animis, eósque ad saniorem mentem, sententiámque compellat. Vt proinde totum hoc orationis genus quod in moralis philosophiæ præceptis innititur, retinendum, summóque studio excolendum, sit Oratori.

Sed imprudens fortasse sim ego, qui hactenus rem tantam ieiunè admodum ac nullo adhibito exemplo complexus sim; cum tamen siue laudatam aliquam historiam euoluas, siue nobiliorum Poëtarum atque Oratorum monumenta perlustres, ingens suppetat exemplorum copia: ex quibus intelligamus istos omnes, ethici fontibus suos campos irrigasse, ac virtutum tractatione frugiferos reddidisse. Quanquam non ego Auditores huc tanquam Orator accessi, cui res exemplis maximè tractanda atque illustranda sit. quin potiùs in re tam aperta planis miniméque fucatis rationibus simplicique oratione delector: cum præsertim facilè perspexerim me apud eos dicere, qui cum liberalibus disciplinis ac philosophia inprimis imbuti sint, non tam oratorijs exemplis delectantur, quàm argumentorum pondus atque momenta perpendunt. Pergam itaque eâdem qua cœpi dicendi simplicitate. Et quoniam de Oratore ac Poëta, déque historico diximus, ac quantùm ethico debeant, satis ostendimus; age hoc ipsum de Dialectico, déque tota differendi siue facultate, siue arte, siue peritia demonstremus. Ergo nisi mihi assentias, Dialectice humanissime, hoc ego te dilemmate lacesso. vel enim tibi ex tuo isto domestico puluere nullo vnquam tempore discedendum, atque in eiusmodi dumetis ac spinis consenescendum statuisti: vel egrediendum aliquando, atque ad nobilissima philosophorum spatia transmittendum censes. si negas, grauissimum tibi crimen inuidiámque conflasti. quis enim non grauiter reprehendat athletam illum, qui decreuerit vmbratili exercitatione ac pugna traducere ætatem omnem, atque in Solem certaménque nunquam prodire? aut quis militem illum sustinere possit, qui omne vitæ spatium consumpsit armis expediendis: militiam verò nunquam attigerit? sed iuuat

uat de tuo ingenio ominari meliora. Quare omnino respondebis, opinor, tibi constitutum esse breuiè Dialecticorum officina tanquam ex castris in medium agmen prodire: atque incensis illis physicorum congressibus concertationibúsque pugnando interesse. Atqui si ita est, iisdem te argumentis iam iam vrgeri senties, quibus physicum atque alios multos vrgebo. quæ enim efficiunt physico ethicem perdiscendam, ac de vita & moribus philosophandum, eadem efficient tibi quoque non sine moralium virtutum cognitione attingendas esse physicas disciplinas.

At enim esto non sine morali cognitione, siue physica, siue alia eiusmodi scientia mihi sit attingenda, interim tamen (quod tua pace dixerim) licebit mihi saltem Dialectici campum sine vllo ethici præsidio longè latéque peragrare. non itaque moralis scientia erit Dialectico necessaria. Acutè tu quidem ac bellè; hócque vno quòd eiusmodi dilemma tam fœliciter declinare visus es, dignus haberi potes, cui primo quoque tempore ad philosophiam liceat conuolare. Veruntamen ne te interim argumentum omnino diluisse, méque causa cecidisse putes, pulcherrimos illos Topicorum libros euolue, atque intelliges in tanta locorum sylua perpaucos locos esse, qui sine ethicorum dogmatum cognitione perfectè tractari possint: multos etiam reperiri, quos sine accurata virtutum, vitiorum, fœlicitatis, totius denique moralis disciplinæ commentatione ne primis quidem libris liceat attingere ac degustare. Vt omittam inter Dialecticas præceptiones varios de habitibus, qualitatibus, affectionibus atque alijs huiusmodi sermones incidere, in quibus Dialecticus, nisi Moralis Philosophi industria subleuetur, æstuet atque hæreat necesse est.

Sed quoniam differenti mihi cum Dialectico, excidêre quædam, quibus quid de physico sentiam indicare cœpi, iam mihi intueri hunc videor nobis indignantem ac repugnantem his propè verbis. Tu verò Ethice de me vide quid statuas: neque enim mihi quemadmodum Oratori ac cæteris istis, cum Morali vinculum intercedit vllum: sed sine illius vsu atque adminiculis meum valeo tueri munus. cum enim terras, maria, Cœlum, Vniuersitatémque omnem perlustrans animo, suauissima rerum naturaliũ contemplatione oblecter ac fruar, nihil est quòd mentem cogitationémque ad ea demittam, quæ in actione versantur, ac tumultu perturbationibúsque referta sunt. Quamobrem si non cæteris ab moralis scientiæ tractatione abstinere licebit, mihi certè, velis

nolis,

nolis, omnino licebit.

His inquam Physicum mihi videor audire nobis reluctantem ac propè insultantem. Sed vtinam sententiam istam vel deponeret: vel moderatione aliqua temperaret: neque enim aliena curiosiùs inuestigaret, negligeret sua. Cúmque iustitiæ ac temperantiæ legibus reliquarúmque virtutum momentis exploratis, iustus fieri possit ac temperatus, humanaéque vitæ officia diligenter tueri & colere, haud ita facilè manciparet ingenium corporum contemplationi, vnde indomitas animæ cupiditates nequit euellere, intestináśque discordias componere atque sedare. At verò, inquiet, res naturales diuinæ sapientiæ vestigia præsefe-runt, quibus homo tanquam quibusdam gradibus ad Deum propiùs agnoscendum ardentiúsq. colendum attollitur. Sit istud. Sed cum Deus non modò sapientiæ suæ vestigia impresserit in homine, verùm etiam suimet imaginem simulachrumque expresserit; cur tu pulcherrimam Dei imaginem negligis, vt vestigia consecteris? Denique sic statuo: Deus mentem in animæ collocauit, vt quantũ humana cõditio patitur, effrenatos animæ impetus priùs edomaret homo, ac solidas in eam virtutes insereret. Tum verò aliquam curæ & industriæ partem deriuaret in aliorum salutem ac bonum: & pro virili sua humanæ societati prodesset. Denique vbi sine vlla officiorũ prætermissione aut perturbatione fieri posset, in Naturæ studium incumberet. Quæ cum ita sint, præposterè omnino agat is qui rerum naturalium contemplatione morum virtutumque curam ac studium anteuertat; ac diurnas nocturnásque vigilias physiologiæ deuouens, humanæ consuetudinis officia séque ipsum ignoret ac deserat.

Verùm esto Auditores sine vlla officij perturbatione, immo summa cum ratione ac laude in rerum naturalium studia sese abdat Physicus: attamen nisi multa peccare velit, grauissiméque labi, ad ethicæ præsidia illi adhuc confugiendum est. quæ enim extat physiologiæ pars aut nobilior, aut latior, aut vtilior quàm animæ tractatio & contemplatio? at cum moralis sit non modò de animæ affectibus & cupiditatibus, sed habitibus etiam, facultatibus, virtutibus denique ac vitijs agere, atque horum omnium tum originem ac fontes ostendere, tum nexum ordinémque explicare: tum partes ipsas qua rationis & intelligentiæ siue compotes siue expertes sint commostrare, qua obsecro ratione his ignoratis, animæ vim ac naturam perfectè vnquam agnoscet Physicus? Erit itaque cur Physicus etiam de moribus in-

terdum differat ac philosophetur: nisi tamen eam physiologiæ partem, quæ est omnium præstantissima, negligenter tractandam aut deserendam, ac nobile illud celeberrimúmque præceptum, quo nos ipsos cognoscere iubemur, negligendū existimet.

Sed iam nescio quo pacto, Auditores; paulò audaciùs, sed verissimè tamen, mihi est differendum; ac diuinis propè laudibus Moralis noster ornandus. Etenim præstantissima facultas ac longè omnium admirabilis est Theologia; quandoquidem non humanis præceptionibus atque sententiis, sed diuinis mysteriis continetur: nec humano artificio inuenta est & comparata, sed diuinitùs, quæ Dei est beneficentia, hominibus importata. Interim tamen incredibile est, quàm arcta diuinæ huic sapientiæ atque doctrinæ cum morali philosophia intercedat necessitudo. Testis est locupletissimus B. Thomas (caue enim quenquam eximio huic Theologo, nisi fortè augustinum Ecclesiæ lumen Augustinum, doctrinæ laude anteponas) B. Thomas inquam doctor summus, quisque in Theologicis scholis dux nobis propositus est atque magister, testis est luculentissimus. Hic enim in suis theologicis libris Deum vnum ac trinum, eundémque Vniuersitatis procreatorem vix agnouerat, cum ecce tibi substitit: nec in reliqua Theologiæ spatia pedem inferre ausus est, antequam ex moralis philosophiæ fontibus toto pectore hausisset. Atque hinc sanè fit, vt qui hosce fontes aut neglexerint aut prætericrint, non possint non æstuare passim in Theologia reliqua atque hærere. Cum tamen qui altiùs eos degustarint, prosperum cursum tenere soleant, ac reliqua illa spatia, tametsi latissimè pateant, fœliciter peragrare.

Quæ cum ita sint, iam intelligere quoque licet quid sigillatim de ea Theologiæ parte sit sentiendum quæ in humanæ vitæ officijs describendis & conscientiæ quæstionibus explicandis versatur. Neque enim negarim hanc facultatem frugiferam esse totam: ac siue ad fidelium mores componendos atque ornādos, siue ad Christianam Rempublicam tuendam atque administrandam, siue denique ad fidem Religionémque propagandam, longè inter doctrinas omnes excellere: vt propterea Theologiæ flos ac vertex, Ecclesiæ præsidiūm ac firmamentum, &, vt rem cōplectar breui, benè beatéque viuendi norma ac ratio iure optimo appellari possit. Veruntamen hæc doctrina quoque ex vitiorum virtutúmque notione morúmque tractatione (quemadmodum de

morali Theologia diximus in vniuersum) tota ferè hausta atque conflata est. quamobrem magnum illi momentum affert diuinarum litterarum, nouique præsertim fœderis cognitio. fateor, ingentem eidem parit vtilitatem Conciliorum, Canonum, totiùsque Pontificij iuris animaduersio: non inficior: at virtutum, vt dicebam, morúmque & humanorum actuum accurata tractatio, frugiferam hanc doctrinam parit ferè totam, eandémque alit, tuetur, ornat denique illustrátque mirificè. Quapropter vbi ex Grammaticorum rudimentis euaseris, nullam ferè doctrinarum partem attingas, quin Moralis Philosophiæ studium tibi apprimè vtiles atque adeò necessarium esse animaduertas.

Iam verò domesticis studiis peragratis (sic enim eas disciplinas appellabo in quibus versari soleo) eæ doctrinæ artésue lustrandæ essent, in quibus ipse tyrones fermè sumus ac rudes, siue hospites ac peregrini. cum enim præter Dialecticam, Physicam, aliásque huiusmodi doctrinas, quas ipsi quotidie terimus, aliæ etiam reperiantur, quas cæteri amplectuntur, & non sine laude atque vtilitate tractant, videndum esset an iis quoque moralis cognitio sit necessaria. Verùm enimverò non eo consilio in hunc locum ascendi, vt abscentes cohortarer, sed præsentes. vobis enim vnis, qui ad Philosopiam incumbitis in præsentia, mea seruit oratio. Vobis inquàm, Auditores ornatissimi, in quorum vigiliis atque laboribus nihil desiderari velim; sed frugiferos esse totos: atque amicis, patriæ, vobis denique ipsis salutares. Quanquam quoniam multi sunt qui quotidie ferè ex iis scholis ad Iurisprudentiæ Medicinaéue gymnasia migrare solent, ij adhuc docendi sunt, non illotis, vt aiunt, manibus, ac sine Morali scientia Medicinæ ac Iurisprudentiæ studia esse capessenda. Cum iis igitur breuissimè agam, Auditores optimi; statimque ad finem mea conuertetur oratio.

Ac mea quidem sententia, qui paulò attentiùs recolat quis nam Iuris ciuilis sit finis, quam materiam tractet, quæ denique sit eius uis ac natura vniuersa; is sine vlla dubitatione intelliget nihil aliud esse, quàm florentissimum idémque pulcherrimum moralis scientiæ germen. Cum enim Ethicus de virtutibus omnibus, maximè verò de Iustitia, hoc est de virtutum omnium parente optima, copiosissimè disseruisset, eásque tanquam in theatro ante omnium oculos pulcherrimo ordine collocasset; ecce tibi nouus Reipublicæ administrator in egregium hunc vir-

tutum

tutum chorum defigens oculos, admirabili illarum splendore ac pulchritudine captus est. Et quanquam perspiceret eximium esse singularum decus ac speciem, Iustitiam tamen quippe quam animaduerteret Reipublicæ regendæ momentum habere maximum, immo vnam esse, sine qua humana societas stare nequit, præ cæteris adamauit; sibîque in ciuili gubernatione, quantum posset, ad omnia vitæ officia deriuandam esse constituit. Quod cum longo tandem vsu atque opere perfecisset, ciuilis iuris scientiam, hoc est nouum Ethicæ germen, siue traducem mauis aut propaginem, eduxit in lucem. quo fit vt iuris ciuilis studioso, nisi eius quàm tractat, artis tum originem & fundamenta, tum partium materiaéque varietatem, tum vsum & munera, tum denique extrema in quibus peccatur, ignorare velit, hæc ab Ethico, qui vnus illa explicat, discenda atque haurienda sint.

Nunc postremo loco venio ad Medicinam: quàm profectò multiplici rerum cognitione ac peritia contineri, nemo est qui non videat. Etenim Medico nisi Empiricus atque eius quam tractat artis, ignarus haberi velit, cum rerum naturalium propè omnium, tum astrorum cœlestiúmque conuersionum notitia priùs est comparanda: simulque horum omnium vis ac natura experientijs comprobanda. Vt omittam acre in eo ingenium celerisque animi motus atque ad coniectandum fictos requiri. At quid si moralis adhuc philosophia in ipso vsque adeò requiratur, vt sine ea, quantùmuis floreat cæteris omnibus, nulla cum laude suum obire munus valeat? Mirabitur hoc fortasse quispiam, contendétque a nobis faciliùs affirmari ac iactari, quàm ratione vlla suaderi posse. Ego verò ne temerè id protulisse videar, ad sapientissimum illum Medicorum Principem atque Magistrum Hippocratem prouoco. Is enim est qui moralium virtutum studium in Medico non commendat solùm ac laudat; verùm etiam tanquam ad eam quam tractet artem, pernecessarium requirere ac flagitare solet. Quamobrem euoluite diligenter eum librum, quem de Decenti ornatu scripsit magnus hic & prudentissimus senex: expendite quæ in libro de Arte tam grauitér sapienterque præcepit: demū (ne consecter loca omnia) animaduertite quæ in lege tam sanctè ac castè a Medico iussit custodiri, atque intelligetis quàm disertè, acutè constantérque docuerit, non posse Medicū rectè atque vtiliter eiusmodi tractare artem, nisi prius morali disciplina excultus ac perpolitus, nobilem quandam atque illustrem

adeptus sit morum integritatem. Quam Galenus etiam, quem non medicinæ solùm, verùm etiam humanarum disciplinarum propè omnium peritissimum fuisse constat, copiosè, vt semper solet, docuit in eo libro, qui ab illo, Optimus Medicus, is optimus Philosophus, inscriptus est. Quamobrem dum duo ista clarissima Medicinæ lumina Hippocrates & Galenus ethicæ scientiam Medico pernecessariam esse & fatentur & prædicant, profectò Medicinæ studiosis prouidendum est diligenter ne in hac nostra facultate hospites sint ac peregrini: præsertim verò quia cum sæpè accidat, vt ex ira vehementioribúsque animi perturbationibus suboriantur morbi, oportet sanè, vt Medicus harum perturbationum vim & varietatem antea perspectam habeat; nisi tamen horum causis morborum ignoratis, satis se illis medicinam facere posse existimet. Vt omittam magnopere quoque verendum ne Medicus (atque idem sanè dixerim de Iurisconsulto) vbi morum probitate ac vitæ integritate minùs excultus ac munitus sit: (minùs verò excultus ac munitus erit qui morum notitiam contemnat ac studium) facilè interdũ adducatur vt officij immemor ac dignitatis, lucro turpiter seruiat & cupiditatibus. ex his enim in ægrotos aut clientes pericula multa & detrimenta redundare posse compertum est.

Exposui Auditores quos habeat Moralis Philosophia vsus, quaéque cõmoda ijs afferat qui ad cæteras doctrinas incumbunt. qua in re etsi pro ingenti illius vtilitate pauca, pro temporis tamen angustijs ac breuitate multa satis, attulimus vt opinor. Nunc duo superessent orationi meæ. Vnum vt quoniam adiumenta perspeximus, quæ reliquis suppeditat disciplinis, vberrimos quoque fructus inspiceremus, quos per se illa & a cæteris secreta studijs amplectentibus párere solet. Etenim moralis hæc disciplina iure optimo appellari potest animi cultura & medicina, vitæ ornamentum & decus: vitiorum omnium expultrix: virtutum procreatrix & custos: benè viuendi magistra: rectéque factorum omnium mater. Hæc ad nobilem omnem vitæ consuetudinem accommodata est, ac siue tecum agas, siue cum aliis contrahas, mirificè conscientiam oblectat. hæc nobiscum pernoctat, peregrinatur, rusticatur: denique nos in secundis rebus moderatos reddit, atque in erumnis & calamitatibus sustentat ac recreat. Alterum quod supererat illud nimium erat, vt ethicæ facultatis vtilitate atque præstantia in vniuersúm explorata, sigillatim

tim Aristoteleæ Ethicæ præstantiam vtilitatémque declararem: simúlque ostenderem quàm admirabili artificio, studio ac sapientia magnus iste Philosophus eiusmodi lucubrauerit ac digesserit instituta. verissimè nanque dici potest, Aristotelem in his lucubrationibus omnes ingenij vires ac neruos intendisse, atque adeò sapientiæ opes omnes thesaurósque profudisse: itaut si in cæteris libris cæteros philosophos vicisse, in his seipsum sine vlla controuersia superasse, dicendus sit. Hæc duo inquam fuissent a nobis exponenda diligenter. Verùm dies priùs virésque ipsæ me deficiant Auditores, quàm ea valeam non dicam distinctè ac pro dignitate tractare, sed strictim leuitérque attingere. Quamobrem ne singulari humanitate ac patientia vestra abuti videar, ea prætermittere non grauabor. ídque eò libentiùs quòd Aristoteles ipse optimè omnium inter disputandum huius operis nobilitatem & excellentiam ingeniosis spectandam proponet: ac me propè tacente auditorum meorum animos vberrimis fructibus honestissimáque voluptate complebit.

DIXI.

DE POESI ATQVE ARISTOTELEAE Poëticæ præstantia & vtilitate.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

HABITA

In Patauino Gymnasio cum Aristotelis Poëtice esset explananda.

ARISTOTELIS Poëticam rursus explanandam aggredior: hoc est opus longè præclarum & nobile: ac vestris auribus & studijs, Auditores, vestro ingenio ac nobilitate, summo etiam eloquentiæ præconio, immortalitate ipsa dignissimum. Siue enim in otio iucundam occupationem adamatis, siue in negotio honestam animorum relaxationem expetitis, nihil est quod Poëticæ facultatis tractatione aut iucundius ac dulcius, aut honesta vtilitate cumulatius, requiratis. Denique Poëticis exercitationibus ac studijs nihil aptius inueniatis ad animum non oblectandum modò & recreandum, verùm etiam omni virtutum genere, Aristotele præsertim magistro ac duce; imbuendum & exornandum. Quapropter hæc maximè studia, si veterum monumenta repetamus, ab Hebræis orta atque adeò diuinitus accepta, & a Græcis mirificè culta & ad nationes reliquas transmissa & propagata, mortalium omnium aures atque animos excitarunt, & supra quàm dici possit ad se conuerterunt. Hæc, hæc inquam, si M. Tullio credimus, adolescentiam alunt: senectutem oblectant: secundas res ornant: aduersis perfugium ac solatium præbent: delectant domi: non impediunt foris: pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur: Hæc, si Aristotelem audiamus, certam mortalibus Ideam offerunt ac normam vnde humanæ vitæ officia pro singulis vitæ generibus colere, atque ad benè beatéque viuendum contendere valeant. Atque hinc, si quis attentiùs æstimet, fluxit tripartita illa poëtici muneris atque adeò poësis varietas, qua infimi homines, medij, summi ad virtutem informantur. Hinc etiam viri non indocti censent, poësim non solùm esse præclaram quandam vitæ emendatricem, verùm etiam morali Philosophiæ

losophiæ omnino affinem esse, ac tanquam ex altera parte respondere: quasi verò Poëtæ industria omnium hominum ordines, & ad omne officij genus, instruendi sint: atque id planè ipsum fictis exemplis ac sermonis numerorúmque suauitate præstandum sit Poetæ, quod Moralis Philosophus rationum momentis seuerioribúsque præceptis moliri solet. Denique eâdem de causa a multis, quæ in actione posita est Philosophia, austerior Poësis, Poësis contra, blandior Philosophia, appellatur. Atque inde apud Græcos fabulæ illi fuit locus, qua Orpheum dicerent cantus suauitate immanes belluas permulsisse. Amphionem verò lapides ipsos testudinis sono mouisse ac blanda prece, significabant enim Poëtas istos vsque adeò valuisse carminis suauitate ac poëtica virtute & facultate, vt efferatas gentes illas quaéque belluarum more degerent, a solitudine ad frequentiam & societatem, ab agris & syluis ad vrbes ciuilémque cultum, &, vt me semel explicem, a ferocia & immanitate ad mansuetudinem & humanitatem, traduxerint & informarint.

Sed quoniam carminum ac Poëticæ suauitatis mentionem feci, iam Poësis decus inde etiam commonstrare lubet, quòd eius oratio splendoris plenissima est ac dignitatis. Etenim doctrinæ fermè reliquæ & facultates humili planè dictione pedestríque oratione vtuntur; atque ita vtuntur, vt non modò nitore careant & elegantia, sed munditia propè omni & cultu. ita sanè illarum sermo horridus passim apparet & squalore obsitus; sæpè etiam vulgi atque imperitissimæ plebis oratione sub-durior & inquinatior. Poësis contra admirabilem refert nitorem: nullam dicendi virtutem non sectatur: nullum orationis lumen & ornamentum non amplectitur. Denique quantum abundat Ver floribus, Autumnus pomis, Aurora coloribus, Cœlum luminibus, tantum suauissimis Orationis quasi floribus pomisque referta est Poësis, & pulcherrimis coloribus luminibúsque distinguitur & variatur. Vt mihi quidem cæteræ illæ artes atque doctrinæ pedestres atque humiles incedere, Poësis contra veluti quadrigis inuehi ac triumphum agere, videatur. Neque verò historiam mihi commemoret quispiam aut Oratoriam dictionem: quasi verò illa nec munditiam abijciat & elegantiam, nec ornamentis ac nitore careat: hæc luminibus ac pigmentis mirificè delectetur, & de pulchritudine ac venustate certet cum Poësi. Historia enim, vbi munditiam

quan-

quandam amplexa fuerit, mirum est quàm infœliciter sectetur culturam, & maiora ornamenta referre gestiat: cultus enim minuit historiæ fidem; & quò lautior atque ornatior est eius dictio, eò suspectior & incredibilior videri solet. Denique historia grauis matronæ instar est, quæ, si paulò cultior appareat, ac munditiæ nitorem addat, minùs pudica, lasciua etiam & petulans, habeatur. At Poësis quò magis coloribus distinguitur, & excolitur ornamentis, eò gratior accidit mortalium oculis atque iucundior. est enim venustæ puellæ ac nobili sponsæ persimilis, quam nullum decus, nullum ornamentum, nullus splendor dedeceat: quin margaritis, auro, gemmis, purpura magna cum dignitate vtitur & laude. Nam de eloquentia & oratoria dictione nihil attinet dicere, cum a Poësi magnam splendoris ac decôris partem mutuetur: & suum illa decus Poëtis acceptum fermè referat, quorum virtutes in humiliore puluere imitatur. Vt omittam ne isti quidem tantum splendoris concedi & lucis, vt a Poësis splendore & luce non longo interuallo superetur. Est enim eloquentia instar matris familias, quæ plus satis matronæ imitari debet incessum ac speciem, quàm sponsæ decus ac maiestatem. Ita fit vt exquisita venustas & elegantia in Oratore odiosa sit atque suspecta; in Poëta suauis accidat, & admirabilem conciliet dignitatem.

Sed imprudens sim ego, qui dum externum Poësis decus commemoro, interiorem illius pulchritudinem præterierim, aut certè non maiorem illi dignitatem tribuerim, quàm quòd morali philosophiæ sit affinis, & eius virtutes æmuletur. Ergo requiramus, si placet, Auditores ornatissimi, quantum Poësis dignitas ac splendor in ijs eluceat, quæ contemplatione continentur. Qua in re, equidem, quoad respicere animo possum, ac priscorum ætates & monumenta repetere; sentio a primis sapientiæ incunabulis vnos Poëtas fuisse, qui contemplatricis Philosophiæ campos colerent & peragrarent. Neque enim alii tractabant Philosophiam, alii pangebant Poëmata: nec Poetæ ac Philosophi munus diuulsum erat atque distinctum: Sed Poëtæ Σοφίαν æquè ac Musas complectebantur: ita vt in vnius Poëtæ sinu ac fide Musarum & Sapientiæ décora & munera conquiescerent. Hinc Zoroaster, Democritus, Parmenides, Empedocles, Tales, Solon aliique sexcenti, quos deinde Philosophis visum est inter Philosophos ac sapientes numerare, Poëtæ fuerunt: & quicquid scripserunt,

runt, carminibus commendarunt. Quin etiam antiquiores Orpheus, Linus, Eumolpus, Musæus aliique non pauci qui inter Poëtas primarios numerantur, non minùs tractare sapientiam ac philosophari quàm versus condere, &, vt cum Ennio loquar, poëtari, visi sunt. Nec sanè Homerus alia de causa dictus est sapientiæ Oceanus ac pater, quàm quòd doctrinarum omnium præcepta, si non omnibus expressa coloribus, at certè inchoata (si multis credas) & adumbrata in eius poëmatis delitiscerent. Nam Musas, quibus Poësis ortum & gloriam acceptam referunt Græci, reuera non carmine solùm, sed doctrinis etiam claruisse, historiarum monumentis compertum est. Neque verò illud est prætereundum, Viri ornatissimi, quod in nostra hac palæstra ferè caput censeri debet. poëtarum scilicet tractatione ad solutam orationem omnem maximè verò ad eloquentiam tanquam copias parari, verè enim dici potest, oratoriam dictionem, vbi poëtarum lectionem planè contempseris carminísque virtutes, frigere omnino ac veluti exarescere. Quin etiam Poëmatis studio eodem tempore mentis aciem acuimus atque intelligentiam attolimus. Neque enim diffitendum est, Poëtas esse intellectu difficiliores quàm Historicos: Oratorum verò difficultatem multis partibus superare. Ex quo fit, vt si quos in Poëtica dictione labores ponimus, ij faciliorem nobis aperiant viam ad historicos, multóque magis ad Oratores, intelligenter peruolutandos. Nec profectò vtilitates prætermittendæ sunt & opportunitates, quæ poëticæ propriæ videri solent: immo verò inter primarias sunt recensendæ, ac toto pectore amplectendæ. Ea enim est facultas hæc nostra, vt inde mirificè iuuemur ad Poëmata ipsa, quantumuis eorum varietas permagna sit, scienter vtilitérque tractanda. faciliùs namque in tanta Poëmatum varietate, siue fabulæ genus imitationísque rationem, siue sententiæ elocutionísque characterem ac formam, siue metrorum vim ac numerorum, siue τὸ πρέπον, ac mores denique, stylum, artificiúmque vniuersorum dignoscimus. Ex quibus etiam fit, vt Poëtas ipsos acutè dijudicare, & quid quisque valeat, quibus vel artis vel exercitationis vel ingenij Naturaéque præsidijs instructus fuerit, cernere liceat. Atque hinc tandem, ne inter spectatores numeremur semper, optimos Poëtas carmine æmulamur & imitamur, poëmata pangentes ipsi quoque ac pertexentes. Ad extremúm ex cæteris artibus atque doctrinis certum quæque vsum habet;

Gram-

Grammatica vt emendatè loquaris: Historia vt perdiscas memoriam vetustatis: Rhetorica vt ad fidem dicas appositè: Dialectica vt disseras probabiliter, &, vt dicam paucis, rebus ferè singulis opportunæ sunt singulæ. Poësis res multas ac magnas continet: quò quò te verteris præsto est: quicquid mediteris, opportuna & tempestiua. Itaque non aqua, non igne pluribus in rebus vtimur quàm poësi. Memini me aliquando nobile atque adeò regium theatrum ingredi, in quo Poësis egregio expressa opere ac magnifico cerneretur. Hæc Reginæ instar in sublimi considerat solio, regio sceptro, diademate, purpura præterea, auro, gemmísque conspicua; sed egregia in primis forma ac specie, in qua summum decus elucebat, admirabilis dignitas, incredibilis pulchritudo. Hanc circumstabant puellæ aliquot ac matronæ, honesta illæ quidem forma & liberali, sed quæ tamen Reginæ illi venustate plurimum concederent ac dignitate. Hæ igitur certatim Reginæ rosas florésque suauissimos, aurum gemmásque pulcherrimas, offerebant, quibus adhuc illius diadema & caput exornaretur, ac regiæ maiestati nouus nitor ac splendor adiungeretur. Ita sanè Poësis omnium quótquot spectatum admitterentur, oculos mirificè capiebat, delectabat, recreabat. Quæ cum ita sint, quis non facilè animaduertat, Poësim esse liberalium artium doctrinarúmque reginam? nam quæ illi famulantur siue puellæ siue matronæ, esse Historiam, Eloquentiam, Astrologiam, vno verbo, liberalium artium ac disciplinarum chorum, facilè, vt opinor, intellexistis.

Sed o me miserum: dum enim pulcherrima detinet me Poësis imago, atque illius recordatio suauitatis, ingentes audio clamores nostræ huic Reginæ insultantes. Sed quæso clamores istos ac voces tantisper audiamus.

Cur obsecro prisci illi sapientes pronuntiarunt, Sirenes prætereuntium aures permulcere quidem, sed eos tamen ad naufragium adigere? Cur sapientissimum Græcorum Vlyssem istarum cantus obstructis auribus præteruectum ferunt, vt se sociósque subtraheret naufragio? eo, eo inquam, hæc protulerunt consilio, vt mortales admonerent, poëtarum carmina & cantus esse illecebram iuuentutis, morum corruptelam & pestem: nec posse illis hominem præbere aures, atque animos adiungere, quin morum virtutisque naufragium consequatur. Declarant hoc satis fœdi Lyricorum amores, qui a Græcis poëtis ad La-

tinos,

tinos, ab his ad Italicas gentes exteráſque nationes multas, maiore ſemper cum obſcœnitate pernicieque manarunt. Declarant Comicorum ſiue noſtrates velis atque recentes, ſiue exteros & antiquos percurras, ſcurriles ioci ac turpitudines. eò enim multorum prouecta eſt licentia, vt ad omnem dicacitatem & impuritatem nati & ficti videantur. Itaque minimè mirum videri debet, turpes ſcenæ dicacitates ac iocos orcheſtras & caueas, ſed quid dico caueas? vrbes complere totas. Nam Tragicorum ſæuitias & proditiones, ne dicam carnificinas & immanitates, horrendum quid inſonare auribus, ac fictis etiam inſidijs viam communire ad veras, nemo non fateatur. Denique Epicorum carmen ſuperſtitioſis deliramentis atque anilibus ſæpè fabulis eſſe pleniſſimum, paſſim etiam facta incredibilia ac portentis ſimilia canere, & ſummatim poëmata iſta omnia mortalium animos ſupra quàm ferri poſſit permiſcere ac perturbare, compertum eſt. Sic ſanè Poëſis vlcus eſt tota ac venenato melle infecta. Quapropter ſapienter, vt ſæpè ſolet, vertex ille Philoſophorum Plato, poëtas iuſſit a ſua Rep. exulare, ac τραγικώτατον καὶ ποιητικώτατον Homerum coronatum dimiſit: lauream illi ſine dubio detracturus, atque in extremas vſque inſulas eum amandaturus, niſi Græcorum, quos poëtarum Homerique maximè præſtigijs delinitos intelligebat & occupatos, inuidiam veritus eſſet. Sed quid moror? egregia Regina iſta quàm calamiſtrata incedat ac picta, quàm ſpiret laſciuiam vndique & libidinem, quàm huc illuc procaciter conijciat oculos, & cantus, vt incautos alliciat decipiátque mortales, nemo non experitur. Vt mihi quidem videatur petulantis meretricis ſpeciem veriùs referre, ac dignior quæ ab honeſtarum illo puellarum matronarúmque, hoc eſt diſciplinarum, choro excludatur, quàm Reginæ mereri nomen ac ſedem.

Audiſtis, opinor, accuſationem, atque eam ſanè grauiſſimam, ſed calumniæ tamen plenam, quaéque facilè in authoris récidat caput. Ac primùm videte, Auditores optimi, quæ & quanta ſit aduerſariorum iniquitas & fraus. Poëtarum princeps Homerus Sirenarum introduxit fabulam: hanc ſubinde Poetæ alij cecinerunt & carmine nobilitarunt ſuo: & erunt qui Sirenas naufragio infames quod mortalibus perpetuò moliuntur, poëtas ipſos deſignare affirment? quaſi verò ſibi illi inuidiam conflare ac ſuo Muſarúmque nomini infamiam inferre molirentur. Quanto

æquius cum viris doctis, id quod est, confessi essent; nimirum Sirenis meretrices, quippéquæ blanditijs ac dulcium lenocinio verborum amantes delinirent & caperent, eosdémque ad fortunarum, honorisque naufragium, impellerent; designari & commostrari? Atque has sanè obstructis auribus declinauit Vlysses: has poëtæ Vlyssis exemplo declinari a nobis iubent ac deseri. Neque verò ob insanos Lyricorum quorundam amores & obscœnitates culpanda est Poësis & explodenda: sed ij culpandi explodendique, qui per ignauiam & intemperantiam abutuntur Poësi: alioquin diuitiæ quoque, corporis robur, pulchritudo, quin eloquentia, rei militaris scientia, artes denique doctrinaéque omnes culpandæ & explodendæ sunt, cum iis etiam interdum abutantur mortales. Atque id planè ipsum de dramatico Poëmate, quin de Epico etiam, iudicandum, si quando a virtutis norma deflectant: ijs enim non ars quæ casta est & solers, sed artificis siue lasciuia & improbitas, siue inscitia & superstitio, apud probos viros & sapientes conflauit inuidiam. Quocirca non statim ego Platoni assentirem, nisi arbitrarer, eum non tam arti ac Poësi, quæ per se optima est, quàm artificum poëtarúmque multorum petulantiæ & improbitati fuisse infensum, atque inprimis vehementiore Poëtarum illorum imitatione, quæ reuera moderatione egeret plurima, permotum & exasperatum Reipub. timuisse suæ. Sic sanè vbi moderationem adhibueris poësi, atque ita adhibueris, vt ornata quidem incedat & culta, non lasciua; festiuitatem spiret & iucunditatem, non libidinem; alliceat etiam, sed ad honestam voluptatem & hilaritatem alliciat, nihil erit cur Poësim cum meretice conferas atque honestarum illam puellarum choro regiáque sede arceas: sed morum emendatricem vitaéque magistram optimam esse fatearis, ac toto pectore colas, diligas, amplectaris.

Quod cum ita sit, iam ad Aristoteleæ Poëticæ monumentum alacriùs nostra descendet oratio. Etenim illud mihi videor tutò ac verissime affirmare posse, in hoc monumento admirabilem Aristotelis industriam ac solertiam elucere, ita vt quantumuis magnus hic author in cæteris disciplinis maximè excellat, ac summi ingenij commendationem & laudem apud omnes inuenerit, in hoc tamen accuratissimus ac solertissimus, sibi denique ipsi simillimus, appareat. Quamquam illud etiam ingenuè fatendum est, Auditores, cum admirabili illa præceptorum copia

ac

ac varietate, parem ferè difficultatem atque adeò obſcuritatem [illegible]. Is enim eſt Ariſtoteles, qui quicquid fermè ſcribit, id ingenioſè quidem ac doctè, ſed laconicè tamen ac preſſè, dicam planiùs, conciſa breuitate ſcribit: quaſi verò ſegnes arcendos longiùs, ingenioſos contra excitandos & inflammandos, ac ſummatim ſibi tantùm ſuíque ſimillimis canendum putauerit.

Hinc videas ſummorum virorum, quótquot perbreuem hunc libellum interpretati ſunt, ingenia mirificè ſemper exercuiſſe: non rarò etiam diſſidentibus mutuóque confligentibus ſententijs implicaſſe. Etenim compertum eſt Franciſcum Robortellum Vtinenſem; mox etiam Vincentium Madium Brixianum, nobiles ſanè ac variæ litteraturæ viros, ſic Ariſtotelis Poëticam ex hoc ipſo loco priùs, tum publícis litteris & commentarijs vnà cum Bartholomæo Veronenſi explanaſſe, vt Mutinenſi interpreti, Petro Victorio, Alexandro Piccolomineo, Antonio Riccobono, diſſentiendi etiam, ac nouas ſæpè interpretationes excogitandi ampliſſimum locum reliquerint. Vt Minturnos, Scaligeros, Patritios, Mazzonios alióſque multos prætercam, qui etſi alio ſcribendi genere delectati, Poëticis Ariſtotelis præceptionibus, quaſi nouas ſemper tenebras in eis offenderent, aliquid lucis afferre conati ſunt. Certè Franciſcus Patritius tam multa nouauit in Poëſi; tam frequenter à Madio ac cæteris explanatoribus illis diſceſſit, vſque adeò varias eorum opiniones & interpretationes exagitauit, vt veriùs (ſi ei credas) operam illi ſuam luſiſſe, quàm poëtica Ariſtotelis decreta illuſtraſſe dicendi ſint.

Haud itaque erit cur Florentiſſimi Patauinæ Academiæ Auditores mirentur, ſi me quoque ſenſerint ex hoc ipſo loco eundem Ariſtotelis librum explanandum, nec ſemel tantùm, ſed iterùm, ac tertiò, ſi opus fuerit, dilucidandum, ſuſcipere. etſi enim non ego iſtorum conatus atque vigilias ſperno, quin mirificè probo ac laudo, imò verò earum authores quippe eloquentiæ ac doctrinæ gloria claros, ac de ingenuis doctrinis egregiè meritos, in oculis fero; veruntamen (vt ingenuè fatear) haud omnino futurum deſpero, vt ampliſſimum quoque campum nobis reliquerint, in quem non ſine auditorum meorum iucunditate, ſpero etiam fructu & vtilitate, noſtra excurrat oratio. Ac profectò, Auditores, multa ſunt, quæ princeps ingenij ac doctrinæ Plato cum alibi ſæpè, tum in Phædro, & in libris de Rep. de poëſi nobis præcepit: quæ cum exinde Ariſtoteles partim vſurpauerit ac pro

ſuis vſus ſit, partim etiam de more oppugnarit ac repudiarit, operæpretium ſanè feciſſent Peripatetici interpretes, ſi ea diligenter expendiſſent, mutuóque contuliſſent. Multa quoque ſunt quæ Græcus Platonis interpres Proclus, Plutarchus item atque alij quidam veteres, iidémque nobiles authores, de Poeſi vltrò citróque diſſerunt, quæ ab Poëticæ ſtudioſis magna cum vtilitate ac dignitate agnoſci & cum Ariſtotelicis decretis coniungi & poſſunt & debent. Denique dum Ariſtoteles de Poëſi in vniuerſum præcipit prius, mox ſigillaitm diſſerit de Tragœdia, paulò poſt de Epopœia, ac tandem ad Comœdiam, ac ſiquod eſt aliud poëmatis genus, ſe comparat: dúmque interim cæteris non facilè aſſentitur, ſed de more obſiſtit, ac mira inprimis breuitate & ſubtilitate diſputat, incredibile profectò eſt, quàm multas & graues nobis controuerſias ac dubitationes obiecerit, in quibus explanandis noſtra vtiliter deſudet induſtria. Sic ſanè quam cæteri interpretes Ariſtotelis dictionem declarant copiosè, hanc nos quoque, ne honeſtum laborem ſubterfugiamus, ac rei benè gerendæ occaſionem amittamus, non indiligenter, quantum tamen patietur ingenij noſtri tenuitas, examinabimus & dilucidabimus ac ſimul quas iſti nobiles controuerſias partim ſicco pede, partim etiam clauſis oculis, prætereunt, has ipſi accuratè omnino vberiúſque tractabimus. CENTVM interim POETICAS CONTROVERSIAS afferentes, quas in eruditiſſima hac terrarum orbis ſcena explicemus, & in clariſſimorum auditorum gratiam, literarum etiam monumentis, ſi opus fuerit, conſignemus.

Verùm enimuero vt labores noſtri fœliciter cadant, & quem optamus fructum & iucunditatem vobis pariant, vnum vos hortor Auditores, nec hortor ſolùm, ſed enixè obſecro, cupidiſſimè flagito, ſummis precibus obteſtor. At quid hoc tandem? Illud, illud inquam ornatiſſimi adoleſcentes, quod veſtra ſtudia mirificè iuuare, veſtros conatus promouere, altiùs prodeſt. nimirum vt antequam huc accedatis Doctorem audituri, domi quotidie eam ipſam Ariſtoteleæ Poëticæ partem, quæ a me proximè ediſſerenda eſt, per vos ipſos diligenter agnoſcatis ac pro virili parte veſtra excutiatis, tum verò aures mihi vacuas, vacuos item animos præbeatis. Ita enim fiet, vt præparato animo ad Doctorem accedentes, mira facilitate illius præcepta ac documenta percipiatis; immo verò abditos quoſque ſenſus & grauiores quaſque

difficul-

difficultates intimè peruadatis animo: sæpè etiam cum Doctore tear) nauos industriosque auditores vobis.... Ipsi enim (vt verè fahi præbuerint aures, méque è superiore loco dicentem alacriter audierint, mox descendentem percunctentur, vrgeant argumentis, lacessant disputationibus. Hac enim ratione excitantur auditorum studia, hac acuuntur ingenia, hac efflorescit industria, hac delectatio & æmulatio, quæ sanè duo doctrinis parandis plurimum valent, gignitur & excitatur. Ego sanè, Auditores optimi, nisi vererer arroganter aliquid de me prædicare, omnino affirmarem & profiterer, in me, si quid est ingenij aut doctrinæ, quæ sat scio quàm sint exigua, id totum ab huiusmodi exercitationibus esse profectum. Dum enim adolescens in hoc amplissimo doctrinarum theatro ac Musarum domicilio Philosophiæ ac Theologiæ operam darem, nihil antiquius habui, quàm vt rerum explicandarum auditionem diligenti commentatione anteuerterem; mox Doctori attentissimas planè aures & vacuas darem: ad extremùm cum perorasset, multa de eo scicitarer, aliqua etiam obiicerem, & moderata contentione vrgerem ac disputarem. Ita sanè rudem linguam, exile impolitúmque ingenium, inexercitatam memoriam, acuebam, excitabam, perpoliebam, excolebam. Hoc igitur est, quod in meis auditoribus exopto, atque a vobis summis precibus contendo ac flagito. Ita enim fore spero, vt nec vos temporis, nec me laboris, vnquam poeniteat. Alioquin quemadmodum nec fruges colligit agricola, qui terræ cultura sationem non anteuertit: nec tutò cursum intendit nauta, qui ventorum haud captauerit opportunitatem; nec sanitatem recuperat ægrotus, qui non benè præparato pectore hauserit medicinam; ita nec optatos doctrinarum fructus colliget adolescens qui ad Doctorem imparatus accedat, ac nulla quasi cultura animi sationem anteuertat. Nam hoc planè ipsum, imparatum inquam in poëtica præcepta ac mysteria prosilire, esse ἀνίπτοις πόσιν ἀναβαίνειν, ἢ ἀμύτοις χερσὶν τοῖς ἁγίοις ἑαυτὺς ἐπισάγειν, illotis inquam pedibus ingredi, aut profanis manibus se immiscere sacris, veteri sanè prouerbio ac recepta multorum testificatione compertum est.

Quamqúam meliora de vobis ominari iuuat, lectissimi Auditores: quin etiam optima quæque de vobis sperare ac prolixè omnibus polliceri. Iam enim intueor frontem, oculos, vultus mi-

rain

ra in vobis alacritate incenſos: animos ipſos nobili ac generoſa cupiditate, inflammatos omnes, vigilijs parcendum nullis: vt excitatam de vobis expectationem non cumulatè ſolùm expleatis, ſed longo interuallo ſuperetis. Atque hac ſanè ſpe & cogitatione erectus ipſe ad receptum Ariſtoteleæ Poëticæ munus, quod fœlix fauſtúmque ſit, accedam propiùs, ab inſcriptione, vt par eſt, initium interpretandi faciens.

DIXI.

ORATIO VIII.
DE HEROICI POEMATIS
vtilitate ac dignitate.

HABITA PATAVII
III. Non. Nouemb.

Cum posterior Aristotelea poëticæ pars, in qua de Epopœia disseritur, explananda esset.

QVINTVS labori nostro atque huic docendi muneri accessit annus. In quo sanè, Auditores ornatissimi, de Epopœia siue de Heroico poëmate nobis erit disputandum: hoc est de eo Poëmatis genere in quo elucent optimarum artium studia: splendent doctrinarum omnium virtutes: enitent humanæ diuinaéque sapientiæ lumina & ornamenta. Neque enim tot Cœlum stellas obiicit mortalium oculis, quot Heroicum Poëma humanis mentibus offert præcepta doctrinarum & exempla virtutum. Denique in hoc ita confluunt prudentiæ, eruditionis, industriæ præsidia omnia & monumenta, vt incredibilem hinc suauitatem haurire, solidas vtilitates permultas capere, honestissima & commoda & oblectamenta excipere ac referre liceat. Vt mihi quidem in Heroico poëmate intueri videar splendidum illustris vitæ speculum, Virtutis Theatrum, Honoris Templum, mortalitatis huius immortale perfugium & ornamentum. Sed de hac re dicam opportuniùs paulò post: atque ita dicam Auditores, vt facilè quisque vestrum sit percepturus, Heroici poëmatis cognitionem tum diurnis nocturnisque vigilijs nostris ac studijs, tum vestro ingenio & nobilitate atque florentissima hac Auditorum Corona, esse dignissimam.

Nunc potiùs Adolescentes optimi pro singulari humanitate vestra date mihi, obsecro, hanc veniam vt rerum tractandarum seriem œconomiámque omnem vobis commōstrem ac tanquam ante oculos ponam. ita enim fiet vt tot tantarúmque rerum dignitate ordineque perspecto, multò auidiùs, sed intelligente inprimis

primis ac præparato pectore audiatis. Vt omittam omnino fere vt hinc etiam faciliùs intelligatis quale quantúmque opus aggredimur & molimur: quàm ingentem prouinciam sustinemus: quàm grauis, quàm honorificus, quàm frugiferus atque iucundus futurus sit annuus hic noster conatus ac labor.

Ergo quatuor inprimis erunt in quibus præsens desudabit industria, vt vberrimi fructus laboris extent ac temporis. Ac primùm quidem arduam ac perdifficilem Aristotelis de Epopœia seu Heroico poëmate Disputationem qua maximè potero diligentia explanabo ac dilucidabo. ex quo fiet vt non solùm de huiusce poësis vi, natura & partibus constet, verùm etiam quid siue a Tragœdia, siue a Comœdia, cæterísue Poëmatis generibus differat, quibus rursus cum ijsdem conueniat, perdiscere liceat. Quo tempore, quoniam Epopœiæ ingens cum Historia similitudo & affinitas intercedit, ac propterea dum mutuò sibi respondent, nos de illarum tum similitudine tum discrimine prolixè admonendos censuit Aristoteles, dabo operam, Auditores, vt Historiæ quoque scribendæ leges atque præcepta cursim saltem ac breuiter agnoscatis.

Tum verò, quoniam de Epici poëmatis dignitate atque natura nonnihil a Platone dissidet Peripateticorum princeps, proindéque dum hic Tragœdiæ, ille contra Epopœiæ, tribuit principatum, Academici cum Peripateticis grauiter altercantur, vniuersam Platonis doctrinam atque sententiam in hoc argumento grauissimo proferam, & cum Aristotelica comparabo: fortasse etiam, si videlicet id res postulare videatur ac locus, vtram sententiam libentiùs amplectar ac sequar, ingenuè patefaciam.

Et quia his expeditis & cognitis nihil iucundius aut optatius contigere poterit poëticæ Artis studiosis, quàm si Heroica Platonis Aristotelísque præcepta in Epicis poëtis agnoscantur, inprimis verò cum Homero quem sibi authorem ac Ducem proposuit Aristoteles, coniungantur, hac de causa Epica præcepta in ipso Homero accuratissimè requiram, & ad vtrunque illius poëma quoad eius fieri poterit conformabo. Quàmquàm non ita Homericas virtutes ac laudes requiram ac consectabor, vt Virgilij, quem admirabili grauitate ac suauitate plenissimum esse constat, iudicium virtutésque contemnam. quin potiùs has vt par est in medium afferam, ac veluti tabulam benè pictam in optimo lumine collocabo. etenim vehementer optarim vt a vobis Audito-

res

res præstantissimi diligenter spectentur, neque enim fieri potest vt qui ad poësim ficti sint, eas sine incredibili voluptate contemplentur; imò verò vt illas sine satietate suspiciant & admirentur necesse est.

Ad extremum ne nostrates poëtas contemnere videamur, ac dum Græci de Græcis Latini etiam de Latinis tam honorificè loquuntur, nos contra quasi inuidi de Italicis sileamus, ea continenter attingam & indicabo quæ in Italicis Poëtis, præsertim verò in admirabili ac propè diuino Torquati Poëmate continentur; Heroica décora & ornamenta, quæ etiam, vt si quomodo possim nostro huic operi tanquam Colophonem pulcherrimum imponamus, cum Virgilianis atque Homericis, quantum tamen loci huius authoritas feret ac dignitas, cōiungam & comparabo; ac tandem aliquando cui Princeps Heroicæ Poësis laus ac palma debeatur, pro virili parte mea demonstrabo. Atque eodem sanè tempore Aristotelem nobis audire licebit de Poetarum accusationibus & excusationibus disserentem: vt enim poëtis Homeróque inprimis patrocinetur, mirum est quàm subtiliter & acutè vias nobis omnes atque rationes ostendat, quibus poëtas tueamur, quaéque illis obijci solent crimina & argumenta dissoluamus.

Hæc sunt in quibus hoc anno versabitur noster labor: hæc in quibus nostra desudabit industria. Quæ cum ita sint, iam vt vnde discessimus, hoc est ad suum illa caput, nostra recurrat oratio, optimè animaduertere licebit Clarissimi Auditores quàm multa & varia, quàm egregia & illustria, quàm ardua & recondita sint nobis hoc tempore versanda, explicanda, illustranda. Nihil enim liberalium artium studijs continetur, nihil in optimorum Philosophorum curriculis agitatur, aut sapientum commentatione & lucubratione profertur; dicam planiùs, nihil Cœlo, terra marique ab Vniuersitatis authore Deo mortalibus spectandum proponitur, quod non interdum a summis eiusmodi Poëtis attingatur, ac veluti in pulcherrimum Theatrum nitidissimis coloribus expressum referatur. Quapropter vtinam in tam graui munere & argumento par nobis ingenium afferre liceret, paribus doctrinæ & eloquentiæ viribus nobilissimum hunc campum excurrere. Fore enim sperarem, vt nec mihi studium attentióque vestra, nec etiam plausus frequentiáque deesset, nec vos vnquam su-

fcepti laboris pœniteret ac temporis. Sed vt spero ingenii mei nauicula assiduis conatibus tanquam secundis flatibus concitabitur, ac vestræ tandem beneficentiæ aura ad optatum portum fœliciter prouehetur. Atque hac planè erectus spe alacri animo soluere, ac pelago ratem committere non dubitabo. Ita sanè dum Homeri Virgilijque interpretes ac sectatores, atque hi quidem non Ethnici solum verùm etiam Christiana fide imbuti arcana mysteria ex istorum carminibus depromere audent, ita vt non rarò diuinos sensus attingere, ac summatim (vt cum Tertulliano loquar) Theologari soleant, ipsi etiam Theologabimur. Dum rursus in ijsdem abdita naturalis philosophiæ decreta obseruant ac notant in quibus philosophari necesse sit, philosophabimur. Quòd si etiam Ciuilis prudentiæ præcepta atque humanæ vitæ officia in eis celebrant & prosequuntur, ita vt πολιτικώτατοι videri possint, nos quoque πολιτεύσομεν ac Ciuilis scientiæ documenta prosequemur. Denique si Astrologorum spatia, si Historicorum campos, si Rhetorum curricula, excurrere solent ac peragrare, excurremus sanè ac peragrabimus. Nam de ipsomet Epici Poematis texendi artificio quò maximè nostra spectat industria, nihil attinet dicere: hoc enim sic prosequemur & explanabimus, vt tum fabulæ, morum, sententiæ, dictionis, tum verò Episodij, Exodi cæterarúmque partium diligens ratio habeatur: atque omnia laudatissimorum Epicorum exemplis illustrentur & confirmentur.

Neque verò est quod Tyrones interim, si qui adsunt, quicquam commoueantur, ac non alacri celsóque animo in hanc arenam descendant: etsi enim in priore Aristoteleæ Poëticæ parte, quam superiore anno explanauimus, hospites videri possent ac peregrini, curabimus tamen vt ipsi quoque ex nostris laboribus vberrimos fructus percipiant. Dum enim Epici Poematis definitio atque natura declarabitur, tum Poesis vniuersim, tum partes singulæ sese in conspectum dabunt. Denique breuior est Epica Aristotelis disputatio quàm vt vllis nos temporis concludat angustiis. Quid igitur prohibeat quominus Epopœiam definientes, & cum Tragœdia (id quod iandiu significare cœperam) Poëticisque formis reliquis, vt par est, comparantes, cum poësim in vniuersum, tum singulas illius formas ac partes adumbremus. Sed quid dico adumbremus? imò verò suis illas coloribus atque luminibus exprimamus & illustremus? Ita quidem hoc anno benè iuuante

Deo

Deo veluti classicum canemus, quo & veterani & tyrones vno eodémque tempore excitentur. Sed quid moror? aut cur longiore prooemio vtor? An non lectissimos atque ornatissimos Adolescentes intueor ad propositum cursum, hoc est ad Virtutis & Gloriæ metam, cum per se tum nostra oratione mirificè incensos & inflammatos? Age dum igitur in arenam omni cunctatione abiecta descendamus, & Epicorum atque adeò Poëtarum omnium Magistrum docentem audiamus. Nisi tamen iubeatis (iam enim sat sentio) insequenti diei scholæ id integrum reseruari. Qua in re equidem non grauatè obsequar vobis Auditores optimi; ea tamen lege vt proximo die & frequentes redeatis, & attentas mihi aures, & alacres animos, quæ vestra est humanitas, præbeatis.

In qua tum Aristotelis inter res iucundas Consuetudinem referentis confirmatur priùs mox exagitatur opinio.

Tum ad extremùm Petro Duodo Vrbis Præfecto, qui inopinatus Patauinum Gymnasium adierat & Rhetoricæ scholæ interfuerat, gratiæ aguntur.

QVAE nobis hodierna die in eloquentiæ curriculo offert Princeps Peripateticorum Aristoteles, ea sanè dicendo persequar hoc tempore. Tametsi, vt verè fatear, Præfecte Illustrissime ac sapientissime, non possum non magnopere commoueri atque intimis sensibus perhorrescere, cum intelligam te præsente actum mihi spectante Roscio agendum esse. Sed tamen illud me recreat atque sustentat, quòd sat sciam parem in te cum doctrina & sapientia humanitatem ac morum facilitatem esse coniunctam. Itaque tua inprimis humanitate fretus in arenam descendam.

De voluptate iucundísque rebus disputationem instituerat Aristoteles, cuius causa varias ac multiplices rerum iucundarum formas ac genera commemorare cœperat. Inter quæ illa iam refert, quibus assuescimus, quaéque consuetudine terimus & vsurpamus. imò verò consuetudinem ipsam inter ea numerari, ac iucundam haberi iubet. Hinc amplissimum nobis dubitandi locum ac veluti campum aperit, in quem nostra excurrat oratio. etsi enim multis ac magnis argumentis confirmare licet Aristoleum hoc decretum, multis tamen rursus labefactari potest, ac funditus quasi prosterni. Verùm agedum obsecro rationes afferamus quibus Aristotelis sententiam pro virili parte confirmemus, tum verò aduersarias subijciemus) atque vtriusque momenta, si per tempus licuerit, expendemus.

Ergo res quæ consuetudine teruntur & vsurpantur atque adeò consuetudinem ipsam inter res iucundas esse numerandas inde primùm suaderi potest ac doceri quòd consuetudo sit altera Natura. id enim ita in confesso est apud omnes, vt penè abierit in

pro-

prouerbium. cum igitur ea quæ fiunt, Natura duce ac secundùm Naturam iucunda sint, sanè quæ cōsuetudine geruntur, sine dubio iucunda erunt. quid est enim quòd fateamur consuetudinem esse Naturam alteram, ea verò quæ consuetudine geruntur, iucunda esse inficiemur, cum ea quæ a Natura proficiscuntur, & secundùm Naturam geruntur, sint periucunda? Deinde nemo non animaduertit ea quæ consuetudine fiunt, maiore indies cum facilitate obiri ac peragi. At quæ a nobis maiore facilitate aguntur, ea sanè (id quod passim experimur) non sine voluptate perficiuntur. Quam rem appositè quidem declarauit Aristoteles cum de virtutibus disputaret. Etenim (si ei credas) ex frequentibus actibus quædam veluti propensio ac facilitas (hanc Peripatetici dispositionem appellant) siue animi inclinatio gignitur in nobis, vnde res arduæ minùs difficilè geruntur: tum verò ex propensione ac dispositione habitus quidam existit, quo muniti res difficiles etiam atque arduas mira tum facilitate tum voluptate peragimus. Sic miles ex frequentibus rerum militarium laboribus, sensim propensiones illas & inclinationes excitat in animo, vnde habitum tandem fortitudinis acquirit, cuius præsidio res arduas strenuè ac mira cum facilitate aggreditur. Itaque appositè Flaccus,

Angustam amici pauperiem pati
Robustus acri militia puer
Condiscat: & Parthos feroces
Vixet eques metuendus hasta.
Vitámque sub dio & trepidis agat
In rebus——

sed Virgilius inprimis appositissimè exclamat,

——*Adeò a teneris assuescere multum est.*

Cum igitur consuetudo tanti referat, ac propterea Ouidius canat

——*Nihil assuetudine maius,*

cúmque consuetudo rursus nihil aliud sit quàm habitus quidam ex rerū gerendarū frequentatione comparatus, quis non fateatut consuetudinem vnà cum facilitate voluptatem quoque afferre?

Ad hæc ea quæ crebro fiunt (id quod hoc in loco acutè nos admonet Aristoteles) parum admodum ab ijs absunt quæ semper fiunt. cum igitur ea quæ fiunt semper, vt a Natura proficiscuntur, voluptaria sint & periucunda, cur obsecro ea, quæ a consue-

tudine

tudine manant & crebrò fiunt, non aliquam voluptatem ac iucunditatis partem mortalibus afferent? Sed quæso, Auditores optimi, repetite diligenter animo quas agricultura, quas venatio aut piscatus, quas ars nautica, & (ne consecter omnia) quas militiæ tractatio molestias affert ab initio & difficultates. at harum frequentatio rerum & vsus tantam indies & facilitatem & voluptatem affert, vix vt harum artium exercitationúmque voluptates & oblectationes percenseri possint. verissimè enim dici potest earum fructus & emolumenta esse amplissima: sed oblectamenta tamen ac voluptates commodis ac fructibus nihil concedunt. Iam verò possum hoc in loco cum Oratorum & Poëtarum, tum verò Philosophorum authoritate certare ac pulcherrimum Aristotelis decretum confirmare. Quapropter M. Tullius, qui pro Oratoribus satis esse potest; dum Verrem & crebras illius rapinas exagitaret, id totum consuetudini acceptum referebat, quia nimirum adolescentia rapinis deditus turpissimis, hisce illecebris & oblectamentis assueuisset. Pro Philosophis verò instar omnium Pythagora sit in præsentia, qui illud suos auditores frequenter admonebat, Virtutem, & si arduam, sectandam, atque optimam viuendi rationem amplectendam: quandoquidem consuetudo deinde molestias delet omnes & oblectationem affert. Atque hoc est quod tum Poëtæ tum Sophistæ olim de Hercule adolescente decantarunt peruulgarúntque, dum eum in biuio collocarunt. cum enim eam viam inijsset, quæ initio puluere, sudore, spinis etiam ac sexcentis denique molestijs impediretur, paulò post cliuo ac monte conscenso, floribus omnia & voluptatibus referta inuenit. id enim acutiùs cernenti ostendit satis in rebus gerendis longo vsu & consuetudine voluptates ingentes comparari. Hæc pro Aristotelis decreto. Nunc pro aduersaria sententia, si placet, differamus: id quod eò etiam libentiùs faciam, quòd vos Auditores optimi facilè mihi persuadeam alteram aurem alteri parti reseruasse.

Ac principiò quidem nemo, vt opinor, qui rectè sentiat, inficietur, longiorem rei alicuius etsi alioquin iucundæ vsum facilè satietatem gignere ac fastidium, interdum etiam nauseam ipsam mouere. quod tametsi sæpè experimur, nobili tamen ac planè diuino lubet exemplo illustrare. Versabatur olim Dei populus in heremo: vbi cum annonæ premeretur egestate, ecce tibi diuinitus manna demittitur, cuius tanta erat suauitas vt nihil iucundius

degu-

degustari posset. Denique quo quisque maximè cibo delectaretur, huius saporem ac suauitatem manna illud referebat. & tamen diurnus huiusce cibi vsus mira populum illum cœpit satietas, ita vt exclamaret, nauseat anima nostra super cibo isto leuissimo. consuetudo igitur fastidium, satietatem ac nauseam gignit: tantùm abest vt voluptatem afferat & inter res iucundas sit numeranda. Deinde experientiâ compertum est varietatem mirificè delectare; ita vt satietati eiúsque molestijs varietate maximè occurramus. at varietas consuetudini opponitur è vestigio. quantùm enim consuetudo in vnius eiusdémque rei tractatione versatur, tantum varietas ab vnius eiusdémque rei tractatione abhorret. Cum igitur varietas quæ consuetudini opponitur & satietati occurrit, magnam habeat voluptatem, nemo non videat consuetudinem nullo modo inter res iucundas esse numerandam: sed hanc laudem varietati quæ satietatis depellit molestias & voluptate plenissima est, esse reseruandam. Illustrarem, Auditores, rem vniuersam & Naturæ & Artis exemplis, nisi temporis me prohiberent angustiæ. illud tamen vos admonebo hanc rerum Vniuersitatem quæ κόσμος ac Mundus ab ornatu & Munditie appellatur, nulla re magis capere intuentium oculos & delectare, quàm varietate. vt præterea Mundus nihil aliud censeatur quàm rerum omnium varietas: atque inde maximè pulcherrimus habeatur, quòd admirabili rerum varietate distinctus est. quid? potest ne mortalium oculis suauius quicquam accidere Solis aspectu? at hic ob vnam consuetudinem vilescit ferè, ita vt tunc solùm aut maximè delectet, cum diu illo veluti orbati fuimus. quod maximo argumento esse potest consuetudine deleri voluptatem aut minui, tantum abest vt concilietur & pariatur. nam & Oratores (vt aliquod Artis extet exemplum) & Musicos & Pictores varietate maximè aures atque oculos capere animósque iucunditate perfundere compertum est. ita vt mirum videri possit Aristotelem gignendæ voluptatis laudem ac veluti palmam consuetudini tribuisse, quæ varietati esset tribuenda. Quanquam non est prætereundum tritum illud, sed acutum tamen ac scitum, prouerbium, Omnia noua placent: hinc enim intelligitur consueta obsolescere ac frigere, noua virescere ac florere: ita vt ad ea torpeamus, ad hæc aures erigamus atque animum. Natura enim comparatum est, vt rerum nouitate capiamur ac delectemur. itaque vt per noctem nihil præclarius spectari possit quàm serenum

cœlum

Cœlum ac Noctis ipsius currus mira stellarum pulchritudine decoratus, præ consuetudine tamen ferè vilescit eiusmodi spectaculum ac pompa. Et tamen si fortè infaustus cometes appareat, hic propter rei nouitatem & insolentiam quasi res iucundissima rapit ad se mortalium oculos, vsque adeò res nouæ, etsi infaustæ, oblectant animum. Sed cogor iam hac in re ad Aristotelem ipsum prouocare; cui, nisi secum ipse pugnare velit, fatendum est tandem, consuetudinem voluptatem & affectiones omnes minuere, quin, si ei credas, extinguere. cum enim in pulcherrimis illis, quæ de anima scripsit decretis, axioma illud ac decretum celeberrimum tulerit, A b assuetis non fit passio siue affectio, sanè fateatur necesse est, assiduo rerum vsu ac tractatione diurna, vno verbo, consuetudine passiones quas Peripatetici vocant seu affectiones animæ, cuiusmodi est siue dolor siue voluptas, extingui aut minui. id quod exemplis breuiter illustrari potest. Fac enim dux victoriam primo reportet ex hostibus: Fac pater primam suscipiat sobolem: fac agricola primos ex cultura reportet fructus, mira istorum animos subibit iucunditas & delectatio. Quod si in dies & victorias dux reportet, & pater liberos exinde alios suscipiat multos, agricola etiam nouos quotidie percipiat fructus, minuetur sanè voluptas consuetudine: vt mirum videri possit illud in mentem venisse Aristoteli vt scriberet consuetudinem párere iucunditatem, & inter eas res numerandam & referendam esse quæ voluptatem delectationémque conciliant. Hæc enim gloria & palma varietati & nouitati, quæ vsui & consuetudini è regione opponitur, iurè ac meritò fuerat deferenda. Hæc sunt quæ mihi in vtranque partim sese offerebant disputāda. Vos quæso Auditores ingeniosissimi ac nobiles aduersaria huiusmodi argumenta illorúmque momenta diligenter expendite, méque pro vestro ingenio ac solertia hærentem atque ancipiti distractum cogitatione, graui hac dubitatione, si ratio occurrit vlla, eximere ne grauemini. Tu verò Illustrissime ac sapientissime Præfecte, qui aduentu ac splendore tuo Gymnasium hoc nostrum illustrare, méque tua præsentia & amplitudine cohonestare non dubitasti, sic habeto. Mihi quidem dum te in subsellijs istis sedentem intueor, præclarum Cn. Pompeij factum facilè in mentem recurrere. Etenim Pompeius, is qui ex tribus orbis Terrarum partibus tres insignes triumphos reportauit, cum ex Asia decedens Rhodum venisset, nihil antiquius habuit quàm vt Possido-

nij Gymnasium ingrederetur atque illi attentas aures daret. Tu verò cum varias Terrarum partes peragraueris atque illas clarissimis virtutibus quasi triumphis compleueris, tandem in Patriam rediens, Patauiúmque digressus, nihil potius habuisti quàm vt nostrum Gymnasium subires, mihique, quæ tua est singularis humanitas, attentas præberes aures. Qua in re eò maior quàm Pompeio tibi debetur laus, quòd Pompeium peruulgata Possidonij sapientia ac summa dicendi virtus facilè allicere potuit: te virum eloquentiæ doctrinarúmque laude cumulatissimum ingenij mei tenuitas ac dicendi infantia deterrere quidem, allicere certè non potuit. Nisi tamen illud te permouit, Eques splendidissime, quòd facilè perspexisses meum erga te studium & obseruantiam singularem: denique non ignorares quantopere virtutes tuas ac nominis prædicationem vel colerem vel admirarer. Et sanè olim ego adolescens te adolescentem admirabar ac summa beneuolentia complectebar, cum Patauinum Gymnasium sic frequentares ac celeberrimos doctores audires, vt nemo non ingenij tui magnitudinem agnosceret; nemo tuos in Eloquentiæ Philosophiaéque curriculis progressus non admiraretur. Sed & ipse vir te virum suspiciebam, cum audirem, sæpè etiam cernerem, te varia eáque grauissima Reipublicæ munera sic obire vt non modò ætatem verùm etiam omnium opinionem, quantumuis egregiam ac nobilem, factis quamlongissimè superares. Ad extremùm senex factus, te iam ferè senem non sinè ingenti lætitia & voluptate & admiror & suspicio: video enim te incredibili cum dignitate non Allobroges solùm & Gallos, verùm etiam Sarmatas, Germanos, Britannos clarissimis legationibus perlustrasse, Apostolicam sedem semel atque iterum adijsse, denique ad Gymnasium hoc nostrum vel potius tuum redijsse, vnde tuæ eloquentiæ ac sapientiæ initia & fundamenta ieceras adolescens. Qua in re tu quidem, Præfecte sapientissime, cœlestium luminum principem, aut ego magnopere fallor, imitaris. Vt enim summus hic luminum cœlestium princeps, Sol inquam, sic terrarum decurrit plagas, sic stelliferi orbis illustrat signa, vt eò tandem redeat vnde nouum mortalibus aperit annum, ac terras floribus ac fructibus complet; ita tu plurimis terrarum regionibus decursis, ac regijs vrbibus varijs quasi stelliferis signis tuàrum splendore virtutum illustratis, Patauium redijsti, vt hinc rursus Patauinæ Academiæ & Ciuitati nouum eúmque lætissimum aperires an-

num, in quo tuarum virtutum & flores lætissimos & fructus suauissimos caperemus. Et quidem cum tu Præfectæ Illustrissime non exiguam industriæ tuæ ac prouidentiæ partem in militares ordines deriuaueris, atque hos pœnis multò verò maximè præmijs ad bellicam laudem excitaris, postulabat sanè ratio vt parem studij ac beneuolentiæ partem doctrinarum artibus ac Musis transmitteres: téque, quemadmodum Armorum præsidium & decus, ita Togæ columen & ornamentum ostenderes. Denique fortes creantur fortibus. itaque cum tu è strenuissimo ortus sis patre atque imperatoria laude clarissimo (quis enim nesciat fœlicissimam, quam superiore sæculo ex communi hoste maritimo certamine victoriam retulimus, quinqueremibus, quibus Franciscus Duodus pater tuus fortissimus imperabat, acceptam esse referendam?) fuit sanè vt quoad pateretur occasio & locus, eius industriam (quod sanè & fecisti & facis egregiè) ac virtutem imitareris. Vt mihi quidem ad Patauinam Præfecturam tanquam ad veteris parentis stationem diuertisse videaris. Sed tamen illud etiam tibi erat præuidendum & enitendum, vt quæ ab ineunte ætate studia atq. instituta coluisti, quibúsque tanquam gradibus ad summos honores ascendisti, hoc est Togæ Pacísque décora & monumenta, ornares, excoleres, illustrares: denique Patauinam Academiam, hoc est amores ac delicias tuas, præsentia, studiis, authoritate cohonestares: ídque ab eloquentiæ Gymnasio in quo tuæ dignitatis ac sapientiæ initia ieceras & fundamenta, facto initio. Vt enim eloquentia aliud nihil est quàm copiosè & ornatè loquens sapientia, ita hanc in primis tibi excolendam duxisti dum pro tua Republica perpetuum quendam legationum veluti cursum apud Reges ac Pontifices summos obires.

Quapropter quemadmodum singularem prudentiam humanitatémque tuam non possum non commendare, ita pro immortali hoc beneficio immortales tibi gratias ago: ídque non meo tantùm verùm etiam florentissimæ huius nobilissimaéque iuuentutis nomine: quæ sanè quantum ex illius frequentia, vultu, plausu, veneratione perspicio, cum tuo aduentu mirificè lætata est atque animi tui magnitudinem comitatémque toto pectore amplectitur, tum omnia tibi fausta fœliciáque precatur.

DIXI.

Patauij Habita Non. Nouemb. An. CIↃ. IↃC. III. Dum Aristotelis Rhetoricam explicandam susciperet.

Patauini Gymnasij primùm, tum Aristotelis, ad extremùm Præsidum continet laudes.

REDEVNTI mihi superioribus mensibus ad hanc Vrbem celeberrimam, atque ornatissimum hoc pulcherrimúmque Sapientiæ Theatrum ac domicilium frequenter adeunti, & illius Doctores cupidissimè audienti, cum alia multa vehementer probata sunt, tum illud in primis, ex quo, vt verè fatear Præsides Illustrissimi, vó que cæteri Auditores ornatissimi, incredibilem voluptatem lætitiámque percepi. quod sanè quoniam ab instituto hoc nostro haud alienum esse duxi, exponere ac patefacere non grauabor.

Ergo cum septimo ac vigesimo abhinc anno hanc mihi doctrinarum sedem, hoc bonarum artium domicilium, delegissem, in quo Philosophiæ ac Theologiæ studia, quibus Romæ primùm tum Bononiæ operam dederam, absoluerem, atque in eloquentia interim, quam adolescens non nihil colueram, exercerer; dici vix potest quàm grauiter affectus atque commotus sim. Etenim videbam Gymnasij huius doctores de præceptis doctrinarum ita solicitos esse, atque in Theologiæ, Iurisprudentiæ, Philosophiæ, Medicinæ denique studia se vsque adeò abdidisse, vt de eloquentia, cum reliquarum a tium studijs coniungenda non modò non cogitarent, verùm etiam, si ternos fermè aut quaternos exceperis, barbaries quædam (inuitus dicam Auditores) eorum orationem propemodum infuscaret. Quid plura? vsque adeò rerum non verborum, doctrinæ non orationis, sapientiæ non eloquentiæ, ardor illos inuaserat, vt cum ipse inter Theologiæ magistros vnum Hieronymum Quainum inuenissem, qui dum sacra diuinorum oraculorum mysteria panderet ac reseraret, eloquentiam adamaret ac sectaretur, hunc mihi Doctorum quasi Deum quendam proponerem quem sedulò audirem, sequerer, colerem, imitarer. sic sanè huic diligenter operam dedi triennio toto, donec importuna pestilentiæ vi Bo-

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

scepti laboris pœniteret ac temporis. Sed vt spero ingenii mei nauicula assiduis conatibus tanquam secundis flatibus concitabitur, ac vestræ tandem beneficentiæ aura ad optatum portum fœliciter prouehetur. Atque hac planè erectus spe alacri animo soluere, ac pelago ratem committere non dubitabo. Ita sanè dum Homeri Virgilijque interpretes ac sectatores, atque hi quidem non Ethnici solum verùm etiam Christiana fide imbuti arcana mysteria ex istorum carminibus depromere audent, ita vt non rarò diuinos sensus attingere, ac summatim (vt cum Tertulliano loquar) Theologari soleant, ipsi etiam Theologabimur. Dum rursus in ijsdem abdita naturalis philosophiæ decreta obseruant ac notant in quibus philosophari necesse sit, philosophabimur. Quod si etiam Ciuilis prudentiæ præcepta atque humanæ vitæ officia in eis celebrant & prosequuntur, ita vt πολιτικώτατοι videri possint, nos quoque πολιτεύσομεν ac Ciuilis scientiæ documenta prosequemur. Denique si Astrologorum spatia, si Historicorum campos, si Rhetorum curricula, excurrere solent ac peragrare, excurremus sanè ac peragrabimus. Nam de ipsomet Epici Poematis texendi artificio quò maximè nostra spectat industria, nihil attinet dicere: hoc enim sic prosequemur & explanabimus, vt tum fabulæ, morum, sententiæ, dictionis, tum verò Episodij, Exodi, cæterarúmque partium diligens ratio habeatur: atque omnia laudatissimorum Epicorum exemplis illustrentur & confirmentur.

Neque verò est quod Tyrones interim, si qui adsunt, quicquam commoueantur, ac non alacri celsóque animo in hanc arenam descendant: etsi enim in priore Aristoteleæ Poëticæ parte, quam superiore anno explanauimus, hospites videri possent ac peregrini, curabimus tamen vt ipsi quoque ex nostris laboribus vberrimos fructus percipiant. Dum enim Epici Poematis definitio atque natura declarabitur, tum Poesis vniuersim, tum partes singulæ sese in conspectum dabunt. Denique breuior est Epica Aristotelis disputatio quàm vt vllis nos temporis concludat angustiis. Quid igitur prohibeat quominus Epopœiam definientes, & cum Tragœdia (id quod iandiu significare cœperam) Poëticisque formis reliquis, vt par est, comparantes, cum poësim in vniuersum, tum singulas illius formas ac partes adumbremus. Sed quid dico adumbremus? imò verò suis illas coloribus atque luminibus exprimamus & illustremus? Ita quidem hoc anno benè iuuante

Deo

Deo veluti classicum canemus, quo & veterani & tyrones vno eodémque tempore excitentur. Sed quid moror? aut cur longiore procœmio vtor? An non lectissimos atque ornatissimos Adolescentes intueor ad propositum cursum, hoc est ad Virtutis & Gloriæ metam, cum per se tum nostra oratione mirificè incensos & inflammatos? Age dum igitur in arenam omni cunctatione abiecta descendamus, & Epicorum atque adeò Poëtarum omnium Magistrum docentem audiamus.

Nisi tamen iubeatis (iam enim sat sentio) insequenti diei scholæ id integrum reseruari. Qua in re equidem non grauatè obsequar vobis Auditores optimi; ea tamen lege vt proximo die & frequentes redeatis, & attentas mihi aures, & alacres animos, quæ vestra est humanitas, præbeatis.

In qua tum Aristotelis inter res iucundas Consuetudinem referentis confirmatur priùs mox exagitatur opinio.

Tum ad extremùm Petro Duodo Vrbis Præfecto, qui inopinatus Patauinum Gymnasium adierat & Rhetoricæ scholæ interfuerat, gratiæ aguntur.

QVAE nobis hodierna die in eloquentiæ curriculo offert Princeps Peripateticorum Aristoteles, ea sanè dicendo persequar hoc tempore. Tametsi, vt verè fatear, Præfecte Illustrissime ac sapientissime, non possum non magnopere commoueri atque intimis sensibus perhorrescere, cum intelligam te præsente actum mihi spectante Roscio agendum esse. Sed tamen illud me recreat atque sustentat, quòd sat sciam parem in te cum doctrina & sapientia humanitatem ac morum facilitatem esse coniunctam. Itaque tua inprimis humanitate fretus in arenam descendam.

De voluptate iucundísque rebus disputationem instituerat Aristoteles, cuius causa varias ac multiplices rerum iucundarum formas ac genera commemorare cœperat. Inter quæ illa iam refert, quibus assuescimus, quaéque consuetudine terimus & vsurpamus. imò verò consuetudinem ipsam inter ea numerari, ac iucundam haberi iubet. Hinc amplissimum nobis dubitandi locum ac veluti campum aperit, in quem nostra excurrat oratio. etsi enim multis ac magnis argumentis confirmare licet Aristoteleum hoc decretum, multis tamen rursus labefactari potest, ac funditus quasi prosterni. Verùm agedum obsecro rationes afferamus quibus Aristotelis sententiam pro virili parte confirmemus, tum verò aduersarias subijciemus) atque vtriusque momenta, si per tempus licuerit, expendemus.

Ergo res quæ consuetudine teruntur & vsurpantur atque adeò consuetudinem ipsam inter res iucundas esse numerandas inde primùm suaderi potest ac doceri quòd consuetudo sit altera Natura. id enim ita in confesso est apud omnes, vt penè abierit in

pro-

prouerbium. cum igitur ea quæ fiunt, Natura duce ac secundùm Naturam iucunda sint, sanè quæ cõsuetudine geruntur, sine dubio iucunda erunt. quid est enim quòd fateamur consuetudinem esse Naturam alteram, ea verò quæ consuetudine geruntur, iucunda esse inficiemur, cum ea quæ a Natura proficiscuntur, & secundùm Naturam geruntur, sint periucunda? Deinde nemo non animaduertit ea quæ consuetudine fiunt, maiore indies cum facilitate obiri ac peragi. At quæ a nobis maiore facilitate aguntur, ea sanè (id quod passim experimur) non sine voluptate perficiuntur. Quam rem appositè quidem declarauit Aristoteles cum de virtutibus disputaret. Etenim (si ei credas) ex frequentibus actibus quædam veluti propensio ac facilitas (hanc Peripatetici dispositionem appellant) siue animi inclinatio gignitur in nobis, vnde res arduæ minùs difficilè geruntur: tum verò ex propensione ac dispositione habitus quidam existit, quo muniti res difficiles etiam atque arduas mira tum facilitate tum voluptate peragimus. Sic miles ex frequentibus rerum militarium laboribus, sensim propensiones illas & inclinationes excitat in animo, vnde habitum tandem fortitudinis acquirit, cuius præsidio res arduas strenuè ac mira cum facilitate aggreditur. Itaque appositè Flaccus,

Angustam amici pauperiem pati
Robustus acri militia puer
Condiscat: & Parthos feroces
Vixet eques metuendus hasta.
Vitámque sub dio & trepidis agat
In rebus——

sed Virgilius inprimis appositissimè exclamat,

——*Adeò a teneris assuescere multum est.*

Cum igitur consuetudo tanti referat, ac propterea Ouidius canat

——*Nihil assuetudine maius,*

cúmque consuetudo rursus nihil aliud sit quàm habitus quidam ex rerũ gerendarũ frequentatione comparatus, quis non fateatur consuetudinem vnà cum facilitate voluptatem quoque afferre?

Ad hæc ea quæ crebro fiunt (id quod hoc in loco acutè nos admonet Aristoteles) parum admodum ab ijs absunt quæ semper fiunt. cum igitur ea quæ fiunt semper, vt a Natura proficiscuntur, voluptaria sint & periucunda, cur obsecro ea, quæ a consue-

tudine

tudine manant & crebrò fiunt, non aliquam voluptatem ac iucunditatis partem mortalibus afferent? Sed quæso, Auditores optimi, repetite diligenter animo quas agricultura, quas venatio aut piscatus, quas ars nautica, & (ne consecter omnia) quas militiæ tractatio molestias affert ab initio & difficultates. at harum frequentatio rerum & vsus tantam indies & facilitatem & voluptatem affert, vix vt harum artium exercitationúmque voluptates & oblectationes percenseri possint. verissimè enim dici potest earum fructus & emolumenta esse amplissima: sed oblectamenta tamen ac voluptates commodis ac fructibus nihil concedunt. Iam verò possum hoc in loco cum Oratorum & Poëtarum, tum verò Philosophorum authoritate certare ac pulcherrimum Aristotelis decretum confirmare. Quapropter M. Tullius, qui pro Oratoribus satis esse potest; dum Verrem & crebras illius rapinas exagitaret, id totum consuetudini acceptum referebat, quia nimirum adolescentia rapinis deditus turpissimis, hisce illecebris & oblectamentis assueuisset. Pro Philosophis verò instar omnium Pythagora sit in præsentia, qui illud suos auditores frequenter admonebat, Virtutem, & si arduam, sectandam, atque optimam viuendi rationem amplectendam: quandoquidem consuetudo deinde molestias delet omnes & oblectationem affert. Atque hoc est quod tum Poëtæ tum Sophistæ olim de Hercule adolescente decantarunt peruulgarúntque, dum eum in biuio collocarunt. cum enim eam viam inijsset, quæ initio puluere, sudore, spinis etiam ac sexcentis denique molestijs impediretur, paulò post cliuo ac monte conscenso, floribus omnia & voluptatibus referta inuenit. id enim acutiùs cernenti ostendit satis in rebus gerendis longo vsu & consuetudine voluptates ingentes comparari. Hæc pro Aristotelis decreto. Nunc pro aduersaria sententia, si placet, differamus: id quod eò etiam libentiùs faciam, quòd vos Auditores optimi facilè mihi persuadeam alteram aurem alteri parti reseruasse.

Ac principiò quidem nemo, vt opinor, qui rectè sentiat, infieietur, longiorem rei alicuius etsi alioquin iucundæ vsum facilè satietatem gignere ac fastidium, interdum etiam nauseam ipsam mouere. quod tametsi sæpè experimur, nobili tamen ac planè diuino lubet exemplo illustrare. Versabatur olim Dei populus in heremo: vbi cum annonæ premeretur egestate, ecce tibi diuinitus manna demittitur, cuius tanta erat suauitas vt nihil iucundius

degu-

degustari posset. Denique quo quisque maximè cibo delectaretur, huius saporem ac suauitatem manna illud referebat. & tamen diurnus huiusce cibi vsus mira populum illum cœpit satietas, ita vt exclamaret, nauseat anima nostra super cibo isto leuissimo. consuetudo igitur fastidium, satietatem ac nauseam gignit: tantùm abest vt voluptatem afferat & inter res iucuudas sit numeranda. Deinde experientià compertum est varietatem mirificè delectare; ita vt satietati eiúsque molestijs varietate maximè occurramus. at varietas consuetudini opponitur è vestigio. quantùm enim consuetudo in vnius eiusdémque rei tractatione versatur, tantum varietas ab vnius eiusdémque rei tractatione abhorret. Cum igitur varietas quæ consuetudini opponitur & satietati occurrit, magnam habeat voluptatem, nemo non videat consuetudinem nullo modo inter res iucundas esse numerandam: sed hanc laudem varietati quæ satietatis depellit molestias & voluptate plenissima est, esse reseruandam. Illustrarem, Auditores, rem vniuersam & Naturæ & Artis exemplis, nisi temporis me prohiberent angustiæ. illud tamen vos admonebo hanc rerum Vniuersitatem quæ κόσμος ac Mundus ab ornatu & Munditie appellatur, nulla re magis capere intuentium oculos & delectare, quàm varietate. vt præterea Mundus nihil aliud censeatur quàm rerum omnium varietas: atque inde maximè pulcherrimus habeatur, quòd admirabili rerum varietate distinctus est. quid? potest ne mortalium oculis suauius quicquam accidere Solis aspectu? at hic ob vnam consuetudinem vilescit ferè, ita vt tunc solùm aut maximè delectet, cum diu illo veluti orbati fuimus. quod maximo argumento esse potest consuetudine deleri voluptatem aut minui, tantum abest vt concilietur & pariatur. nam & Oratores (vt aliquod Artis extet exemplum) & Musicos & Pictores varietate maximè aures atque oculos capere animósque iucunditate perfundere compertum est. ita vt mirum videri possit Aristotelem gignendæ voluptatis laudem ac veluti palmam consuetudini tribuisse, quæ varietati esset tribuenda. Quanquam non est prætereundum tritum illud, sed acutum tamen ac scitum, prouerbium, Omnia noua placent: hinc enim intelligitur consueta obsolescere ac frigere, noua virescere ac florere: ita vt ad ea torpeamus, ad hæc aures erigamus atque animum. Natura enim comparatum est, vt rerum nouitate capiamur ac delectemur. itaque vt per noctem nihil præclarius spectari possit quàm serenum

cœlum

Cœlum ac Noctis ipsius currus mira stellarum pulchritudine decoratus, præ consuetudine tamen ferè vilescit eiusmodi spectaculum ac pompa. Et tamen si fortè infaustus cometes appareat, hic propter rei nouitatem & insolentiam quasi res iucundissima rapit ad se mortalium oculos, vsque adeò res nouæ, etsi infaustæ, oblectant animum. Sed cogor iam hac in re ad Aristotelem ipsum prouocare; cui, nisi secum ipse pugnare velit, fatendum est tandem, consuetudinem voluptatem & affectiones omnes minuere, quin, si ei credas, extinguere. cum enim in pulcherrimis illis, quæ de anima scripsit decretis, axioma illud ac decretum celeberrimum tulerit, Ab assuetis non fit passio siue affectio, sanè fateatur necesse est, assiduo rerum vsu ac tractatione diurna, vno verbo, consuetudine passiones quas Peripatetici vocant seu affectiones animæ, cuiusmodi est siue dolor siue voluptas, extingui aut minui. id quod exemplis breuiter illustrari potest. Fac enim dux victoriam primò reportet ex hostibus: Fac pater primam suscipiat sobolem: fac agricola primos ex cultura reportet fructus, mira istorum animos subibit iucunditas & delectatio. Quod si in dies & victorias dux reportet, & pater liberos exinde alios suscipiat multos, agricola etiam nouos quotidie percipiat fructus, minuetur sanè voluptas consuetudine: vt mirum videri possit illud in mentem venisse Aristoteli vt scriberet consuetudinem párere iucunditatem, & inter eas res numerandam & referendam esse quæ voluptatem delectationémque conciliant. Hæc enim gloria & palma varietati & nouitati, quæ vsui & consuetudini è regione opponitur, iurè ac meritò fuerat deferenda. Hæc sunt quæ mihi in vtranque partim sese offerebant disputāda. Vos quæso Auditores ingeniosissimi ac nobiles aduersaria huiusmodi argumenta illorúmque momenta diligenter expendite, méque pro vestro ingenio ac solertia hærentem atque ancipiti distractum cogitatione, graui hac dubitatione, si ratio occurrit vlla, eximere ne grauemini. Tu verò Illustrissime ac sapientissime Præfecte, qui aduentu ac splendore tuo Gymnasium hoc nostrum illustrare, méque tua præsentia & amplitudine cohonestare non dubitasti, sic habeto. Mihi quidem dum te in subsellijs istis sedentem intueor, præclarum Cn. Pompeij factum facilè in mentem recurrere. Etenim Pompeius, is qui ex tribus orbis Terrarum partibus tres insignes triumphos reportauit, cum ex Asia decedens Rhodum venisset, nihil antiquius habuit quàm vt Possido-

nij Gymnasium ingrederetur atque illi attentas aures daret. Tu verò cum varias Terrarum partes peragraueris atque illas clarissimis virtutibus quasi triumphis compleueris, tandem in Patriam rediens, Patauiúmque digressus, nihil potius habuisti quàm vt nostrum Gymnasium subires, mihique, quæ tua est singularis humanitas, attentas præberes aures. Qua in re eò maior quàm Pompeio tibi debetur laus, quòd Pompeium peruulgata Possidonij sapientia ac summa dicendi virtus facilè allicere potuit: te virum eloquentiæ doctrinarúmque laude cumulatissimum ingenij mei tenuitas ac dicendi infantia deterrere quidem, allicere certè non potuit. Nisi tamen illud te permouit, Eques splendidissime, quòd facilè perspexisses meum erga te studium & obseruantiam singularem: denique non ignorares quantopere virtutes tuas ac nominis prædicationem vel colerem vel admirarer. Et sanè olim ego adolescens te adolescentem admirabar ac summa beneuolentia complectebar, cum Patauinum Gymnasium sic frequentares ac celeberrimos doctores audires, vt nemo non ingenij tui magnitudinem agnosceret; nemo tuos in Eloquentiæ, Philosophiaéque curriculis progressus non admiraretur. Sed & ipse vir te virum suspiciebam, cum audirem, sæpè etiam cernerem, te varia eáque grauissima Reipublicæ munera sic obire vt non modò ætatem verùm etiam omnium opinionem, quantumuis egregiam ac nobilem, factis quamlongissimè superares. Ad extremùm senex factus, te iam ferè senem non sinè ingenti lætitia & voluptate & admiror & suspicio: video enim te incredibili cum dignitate non Allobroges solùm & Gallos, verùm etiam Sarmatas, Germanos, Britannos clarissimis legationibus perlustrasse, Apostolicam sedem semel atque iterum adijsse, denique ad Gymnasium hoc nostrum vel potiùs tuum redijsse, vnde tuæ eloquentiæ ac sapientiæ initia & fundamenta ieceras adolescens. Qua in re tu quidem, Præfecte sapientissime, cœlestium luminum principem, aut ego magnopere fallor, imitaris. Vt enim summus hic luminum cœlestium princeps, Sol inquam, sic terrarum decurrit plagas, sic stelliferi orbis illustrat signa, vt cò tandem redeat vnde nouum mortalibus aperit annum, ac terras floribus ac fructibus complet; ita tu plurimis terrarum regionibus decursis, ac regijs vrbibus varijs quasi stelliferis signis tuàrum splendore virtutum illustratis, Patauium redijsti, vt hinc rursus Patauinæ Academiæ & Ciuitati nouum eúmque lætissimum aperires an-

Patauij Habita Non. Nouemb. An. cIↄ. Iↄc. III. Dum Aristotelis Rhetoricam explicandam susciperet.

Patauini Gymnasij primùm, tum Aristotelis, ad extremùm Præsidum continet laudes.

REDEVNTI mihi superioribus mensibus ad hanc Vrbem celeberrimam, atque ornatissimum hoc pulcherrimúmque Sapientiæ Theatrum ac domicilium frequenter adeunti, & illius Doctores cupidissimè audienti, cum alia multa vehementer probata sunt, tum illud in primis, ex quo, vt verè fatear Præsides Illustrissimi, vó que cæteri Auditores ornatissimi, incredibilem voluptatem lætitiámque percepi., quod sanè quoniam ab instituto hoc nostro haud alienum esse duxi, exponere ac patefacere non grauabor.

Ergo cum septimo ac vigesimo abhinc anno hanc mihi doctrinarum sedem, hoc bonarum artium domicilium, delegissem, in quo Philosophiæ ac Theologiæ studia, quibus Romæ primùm tum Bononiæ operam dederam, absoluerem, atque in eloquentia interim, quam adolescens non nihil colueram, exercerer; dici vix potest quàm grauiter affectus atque commotus sim. Etenim videbam Gymnasij huius doctores de præceptis doctrinarum ita solicitos esse, atque in Theologiæ, Iurisprudentiæ, Philosophiæ, Medicinæ denique studia se vsque adeò abdidisse, vt de eloquentia, cum reliquarum artium studiis coniungenda non modò non cogitarent, verùm etiam, si ternos fermè aut quaternos exceperis, barbaries quædam (inuitus dicam Auditores) eorum orationem propemodum infuscaret. Quid plura? vsque adeò rerum non verborum, doctrinæ non orationis, sapientiæ non eloquentiæ, ardor illos inuaserat, vt cum ipse inter Theologiæ magistros vnum Hieronymum Quainum inuenissem, qui dum sacra diuinorum oraculorum mysteria panderet ac reseraret, eloquentiam adamaret ac sectaretur, hunc mihi Doctorum quasi Deum quendam proponerem quem sedulò audirem, sequerer, colerem, imitarer. sic sanè huic diligenter operam dedi triennio toto, donec importuna pestilentiæ vi Bo-

BIBL. NAZ. ROMA VITT. EMANUELE

noniam aufugere, meque etiam ad Vrbem remigrare, coactus sum. Sed cum superioribus mensibus (vt dicebam) Patauium rediissem, interimque officij causa ad huius Academiæ Doctores audiendos itarem, ac quantum etiam dicendo possent pro virili parte mea attenderem, animaduerti equidem plerosque illorum talem ac tantam orationis elegantiam & vbertatem cum doctrina coniunxisse, vt tam magnam dictionis commutationem non potuerim non magnopere admirari. Audiebam enim aliquos sic Ius ciuile interpretari aut cæterarum artium præcepta tradere, vt me quidem orationis mũditia delectarent, tenerent elegantia, vbertate, dicendique virtute allicerent & caperent. Quæ res; cum in Doctoribus multis non modò semel sed iterum ac tertiò id essem expertus, sempérque illos sui similes, hoc est disertos ac perpolitos, offendissem, effecit sanè vt incredibilem quandam voluptatem (id quod ab initio dicere cœperam) lætitiámque perciperem, atque excellens eiusmodi bonum Doctoribus, Academiæ, Ciuitati denique vniuersæ mirificè gratularer. Sed o præposteram gratulationem, o fluxas futilésque voluptates, o lætitias inanes meas. quod enim antea summæ fuit mihi lætitiæ causa, ac Patauinos Doctores Ciuésque omnes quorum in me beneuolentiam & humanitatem persensi maximam, vnicè diligenti atque in oculis ipsis ferenti, siue commemorare siue recordari fuerat periucundum, timorem nunc tandem incutere cœpit, ac solicitudine & metu impleuit animum meum. Quid enim non metuam, Auditores, ac pertimescam, quid non tota mente, omnibus artubus, contremiscam, cum eloquentiam in ea Academia profiteri debeam, in qua qui illam non profitentur, dicendi virtute ac laude tantopere excellunt? Huc accedit quòd ad Gymnasium hoc nostrum (optimè enim id aliquando animaduerti) Germanorum sæpè, Gallorum, Belgarum, vno verbo Transalpinorum, magnus fieri concursus soleat: qui sanè omnes & a pueris munditiam orationi adhibent, & adolescentes excolunt eloquentiam. quapropter non possum non commoueri, atque intimis sensibus, toto corpore, perhorrescere, cum me facilè intelligam Auditores illos nactum esse, qui quemadmodum generis splendore ac nobilitate, corporisque firmitudine ac venustate, ita vbertate ingenij dicendique copia ac facultate excellunt ac florent. Quanquam illud etiam, Auditores, meum angit animum ac debilitat metu: nam cum ætatem omnem in Philosophia (id

quod

quod lucubrationes ostendunt nostræ) Theologiáque consumpserim, eloquentiam (vt verè atque ingenuè fatear) admiraui quidem & colui, (neque enim id negare ausim) & inter scribendum cum sapientiæ institutis atque præceptis pro tenuitate mea permiscui; sed dictionem ex domestica ac propè vmbratili exercitatione, aut tanquam ex militari tabernaculo in medium agmen, vel certè ex Philosophòrum ac Theologorum spatijs ad theatra Oratorum raro admodum eduxi: tantum abest vt in turbulentos einsmodi congressus clamoré'que prodierim, vbi tanquam ad fluctum mihi sit declamandum, atque ita etiam declamandum, vt nisi huiusce maris fremitum voce peruincere assueuerim, subsistendum mihi sæpè sit, atque in mediis consistendum spatiis.

Illud tamen vnum me recreat, Auditores, atque sustentat, quòd & Aristotelis libros de Arte dicendi interpretandos suscipimus, quibus ad eloquentiam nihil accommodatius aut instructius; & cum Aristotele M. Tullium coniungere & comparare decreuimus, cuius magnificum ac singulare orationis genus omnium implere aures solet; & abdita Platonis decreta de ratione dicendi tanquam è tenebris eruere & cum Aristoteleis Tullianisque conferre moliamur, quibus nihil præclarius & admirabilius fingi aut excogitari potest. Quapropter si minùs ipse tenere aures vestras potero ac delectare animos, tenebit summus dicendi artifex Aristoteles, delectabit aureus ac suauissimus Plato, mira voluptate perfundet oratorum choryphens ac Princeps M. Tullius. Præsertim verò quòd omnino constituerim eximios hosce ac propè diuinos eloquentiæ parentes atque magistros præclara quæque huius facultatis argumenta hoc ipso in loco disputantes inducere. Sed hoc opportunè aliàs.

Nunc ad vnum Aristotelem redeo. In quo dum ea diligenter expendo quæ ad perfectum Oratorem effingendum regiamque eloquentiæ viam patefaciendam præcepit ac scripsit, profectò quid siue ad ingenium excolendum accommodatius, siue ad humanæ vitæ consuetudinem iucundius, siue ad Rempublicam ornandam illustrius, fingi aut exoptari posiit, non satis video. Quanquam laudatissimus dicendi Magister atque Orator summus Cicero non modò incredibilem dicendi grauitatem & suauitatem admiratur in Aristotele; eundémque affirmat aureum fundere orationis flumen; verùm etiam testatur neminem post homi-

num

num memoriam inuentum esse, qui aut in rebus inueniendis iudicandisque acrior fuerit: aut eloquentiæ præcepta aptiùs explicarit: aut denique maiora Rhetoricæ facultati ornamenta & adiumenta suppeditarit. Quid multa? Is est Aristoteles, quo, si M. Tullio credimus, in subtili illo ac presso dicendi genere nihil limatius, nihil grauius, nihil perfectius vidit vnquam vlla ætas: qui verborum acrimonia, sententiarum pondere, Atticáque inprimis subtilitate Græcis omnibus longè præstitit: qui demum quæ ad perfectam dicendi artem pertinent & acutè vidit, & ingeniosè disposuit, & perpolitè ac dilucidè complexus est. Quamobrem perlustrate obsecro, Honestissimi Auditores, pulcherrimos Ciceronis libros, atque ea præcipuè quæ tam copiosè de dicendi arte conscripsit, diligenter euoluite: atque intelligetis quàm verè illud de se ipso prædicarit, suos libros Aristoteleam maximè rationem complecti: séque Aristotelica pigmenta ac lumina in illis consumpsisse ac veluti profudisse vniuersa. Quæ sanè res eò nobis gratior accidere debet, eò spes cogitationésque nostras excitare magis, atque ad eiusmodi studia incendere & inflammare, quòd admirabilem huic doctrinæ splendorem perspicuitatémque adhibuerit noster author, atque eloquentiæ præcepta tanquam in clarissima luce collocarit. Quapropter esto in Aristotele disserendi rationes ac documenta in magna obscuritate versentur: tenebris inuoluta sint Physica ac veluti caligine circumfusa: ambigua videantur ac tortuosa quæ siue de animo, siue de beatis mentibus scripsit ac Deo: denique noctem quandam offuderit physiologiæ naturalíque Theologiæ vniuersæ: Rhetoricam certè tam apertè ac dilucidè complexus est, vt in tenebris illa, hæc in meridiana luce conscripsisse, ibi calamum (quod veteres prodiderunt) in mente tinxisse, hîc atramentum vel potiùs nitidissimos colores vsurpasse videatur. Vt propterea magnus hic author cæterarum sectatores doctrinarum plerunque non tam allicere visus sit, quàm arcere longiùs aut deterrere: nobis contrà, quæ eius fuit in eloquentiæ studiosos voluntas optima, suam illam eloquentiæ magnitudinem perspicuitate ac luce æquandam existimauerit.

Sed ne ineptus sim ego Auditores, qui eum videar laudandum ornandúmque suscipere, quem Romanæ eloquentiæ princeps diuinis propè laudibus extulit ac celebrauit, ac summum dicendi magistrum vocari iussit, non inuitus hoc munere supersedebo,

ac vel

ac vel ad Aristoteleæ Rhetoricæ inscriptiones aggrediar, vel certè rem hanc totam (id enim fecerim sanè libentius) ad crastinam diem reijciam & ad finem, vestra bona cum venia, properabo. Si enim Aristoteles turpe sibi duxit silere Isocrate loquente, atque idcircò suis ille auditoribus frequenter illud insusurrabat,

Α'ισχρὸν σιωπᾶν μὲν, καὶ Ι'σοκράτην ἐᾶν λέγειν,

ego contra loqui mihi turpissimum duxerim Iohanne Baptista Bernardo tacente, hoc est Senatore Clarissimo ac Prætore optimo & sapientissimo: quique Philosophiæ ac liberalium artium laude, supra quàm dici possit, excellit ac præstat. Neque enim me latet, Illustrissime Prætor, tua litterarum monumenta Philosophiæ ac bonarum artium omnium armamentarium ac panopliam appellari a viris doctis: ac propter admirabilem rerum varietatem & copiam dignissima iudicari quæ posteris in omnem æternitatem commendentur. Denique si impudens a veteribus habebatur qui in scena gestum ageret inspectante Roscio, cur non impudentissimus habear ego si dicendo sim longior eo audiente & inspectante, qui & eloquentissimus sit, & in omnem eloquentiæ partem laudatissimas ediderit lucubrationes? Ad extremum, quod Ephesinus ille Phormio non animaduertit, quàm videlicet indecorum esset Annibale audiente de re militari disputare, id ego eius exemplo edoctus, cauendum mihi puto: ne scilicet Oratore eloquentissimo audiente, de arte dicendi verba faciam.

Quapropter (vt ad finem mea se se conuertat oratio) immortales tibi gratias ago prudentissime atque ornatissime Prætor, quòd Gymnasium hoc nostrum tua præsentia cohonestare, ac voluntatem erga nos optimam tanta animi facilitate & humanitate declarare non dubitasti. Tibi etiam Illustrissime ac strenuissime Præfecte me in perpetuum deuinctum fateor, qui quod olim Gn. Pompeius Rhodi & Athenis, nimirum in clarissima luce hominum, in celeberrima sapientiæ arce, factitauit, in hoc gymnasio, hoc est, si doctorem spectes, humili & obscuro, efficere non reformidasti. Sed & rursus vtrique vestrum, Principes optimi, gratias quantas possum maximas ago florentissimæ iuuentutis huius nobilissimaéque auditorum coronæ nomine. Id enim vt faciam eorum ora, vultus, oculi quos mira alacritate ac plausu in vos coniectos video, admonent atque suadent. Quid? Hoc

ipsum,

ipsum, si loqui possent, facerent hæc ipsa moenia ac tecta, quæ
nunc tacita lætari videntur aduentu vestro; ac vestra præ-
sentia, plenóque dignitatis aspectu & maiestatis exul-
tare. Quin ea mihi quodammodo audire videor
triumphare gaudio ac mirificè gloriari;
quòd cum hodierna die & Prætorem
sapientissimum & Præfectum for-
tissimum amplexu excepe-
rint suo, clarissima ac
strenuissima litte-
rarum armo-
rúm-
que præsidia, togæ militiaéque
lumina & ornamenta
complexa
sint.

DIXI.

De Astrologiæ siuè commodis & vtilitate, siue præstantia & dignitate, siue admirabili iucunditate. Hanc scripsit Author amici rogatu: qui eam deinde habuit in Perusino Gymnasio, cum ad Sphæræ explanationem aggrederetur.

PLACVIT Perillustribus Perusini Athenæi Moderatoribus, vt meam ipse industriam, qualisqualis ea esset, ad publicam vtilitatem referrem: atque Astronomiæ præcepta è superiore loco ornatissimæ iuuentuti explicarem ac traderem. In quo sanè munere quantum rerum magnitudine ac difficultate deterreor, ac totis penè artubus contremisco, tantum Augustæ Vrbis splendore, celeberrimi Gymnasij dignitate, clarissimorum denique Auditorum frequentia & nobilitate, recreor atque sustenеor. Ergo Sacroboschi sphæram, seu quam doctissimus Author de Sphæra reliquit disputationem, interpretandam aggredior: exiguam illam quidem mole ac perbreuem: sed vtilitate, præstantia, iucunditate amplissimam. Etenim, si vtilitatem spectemus, verissimè dici potest hanc patêre quamlatissimè, & in mortales omnes egregiè deriuari. quis enim nesciat terrarum sationem, agriculturámque vniuersam hinc mirificè adiuuari: Marium traiectionem, ac nauticam artem dirigi: Medicinam hinc opportunitates capere, atque adiumenta referre maxima; Physiologiam ipsam in ea niti ferè totam, ac tanquam Atlante Cœlum, regi & sustineri? Quid? an non Poëtarum monumenta, Astrologorum decretis ac sensis tanquam stellis resperſa sunt & variata, ita vt paſsim Astrologi requirant industriam? Dies me deficiat Auditores si varia tum Homeri tum Virgilij aliorúmque laudatisſimorum Poëtarum carmina referre velim, quæ, nisi Astrologiæ scientia imbutus sis & excultus, intelligenter tractare nullo modo poſsis. Neque verò ad Historiam non mirificè confert:

quandoquidem vix ac ne vix quidem fieri potest vt sine Cosmograghiæ ac regionum cognitione Historiam intelligenter ac pro dignitate euoluas aut scribas. Itaque omnino faciendum est Historico (præsertim si aut dissitarum regionum res gestas prosequatur, aut paulò ampliorem Historiam scribat) vt apud Cosmographum & Astrologum perdiscat priùs terrarum longitudines ac latitudines, & ad quam quæque regio pertineat plagam, & quibus interuallis ac veluti gradibus a Polo distet nostro aut sub altero delitescat. Denique, vt de commodis sileam, quæ ex Astrorum cursu tum industrius Imperator militiæ referre potest, tum Ecclesia ipsa in temporibus digerendis, rebúsque administrandis haurire solet, sic statuo. Talis ac tanta est Astronomiæ vtilitas, tot eius commoda & emolumenta, vt nulla propemodum Ars aut facultas, nullus hominum coetus, nulla ætas, nulla regio, non mirificè Astrologorum studijs atque laboribus excolatur, iuuetur, perficiatur.

Iam verò si quis de illius præstantia & dignitate dicendum susceperit, equidem vereor Auditores præclarissimi ne

Ante diem clauso componat vesper Olympo.

Nihil enim cœlo, terra, marique se se obijcit, quod Astrologiæ industriam atque solertiam non præ seferat, atque illius non declaret dignitatem. quis enim syderum cursus, quis Solis, Lunaéque labores, quis cœlestium globorum varietatem & conuersiones, quis dierum, noctium, temporum annique totius vicissitudines, atque momenta sine Astrologiæ præsidijs percipere, ac pro dignitate explanare valeat? & tamen istarum cognitio rerum ita excellit, ac talem parit admirationem, vt ad earum planè contemplationem fictus videatur homo. Quin etiam, vt isthæc perpetuò spectet & contempletur, procêrum corpore, & ad cœlum erectum vultu, conditum dixeris. Vt omittam inde etiam huiusce præstantiã facultatis commendari, quòd hinc prisci mortales ad beatarum mentium cognitionem peruenerint, ac summum rerum omnium Authorem & Moderatorem agnouerint. Ego sanè, Viri ornatissimi, nunquam aurea illa carmina mente & cogitatione paulò attentiùs euoluo,

Si quando magnum mirati surgere Solem
Oceano, & toto flammas diffundere cœlo,
Certatímque suo terras ambire meatu
Noctiuagam Phœben præcintam cornibus aureis,

Æternosq;

Æternósque Astrorum igneis cæli que micantes
Scintillare oculos, aliquem dare iura putastis,
Atque polo regnare hominum, rerúmque parentem:
Cui mare cui tellus, cui pareat arduus Æther
Cuncta supercilio qui temporet;

quin intelligam Astrologiæ præstantiam nunquam satis celebrari posse, quæ nos ad Vniuersitatis Principem tam facilè attollit Deum. Vt mihi quidem Astrologiæ præstantiam ex Geographiæ aut Cosmographiæ dignitate, quam ex Astrologia vel maximè mutuatur, non necesse sit repetere hoc tempore ac deriuare. Tantùm dicam istiusmodi Doctrinas sine Cœlestium corporum cognitione iacêre, ac tanquam colorem sine lumine, decus ac splendorem amittere, & in tenebris squalere ac situ.

Sed quoniam de huius doctrinæ tum vtilitate & commodis, tum præstantia & nobilitate, diximus, expectet facilè quispiam vt de eiusdem iucunditate verba faciam. sed nullum est ingenij flumen, mihi credite Auditores, nulla orationis vbertas & copia, nulla Eloquentiæ vis ac magnitudo, quæ eius voluptates nō dicam verbis æquare, ac pro dignitate referre, sed breuiter enumerare ac percensere, valeat. Quid enim iucundius excogitari potest, quàm vt sedens, ac placidissimè conquiescens ad Mundanæ molis centrum descendas animo: atque inde terrarum altitudine dimensa sensim emergens, libratum terræ marisque globum peragres, eiusdémque figuram, magnitudinem, firmitatem obserues ac circumspicias? Quid gratius aut optatius quàm vt Aquilæ instar & aëreos campos traijcias, & æthereos conscendas, vnde cœlestis terrenique Mundi intermedius, hinc caduca & mortalia, illinc immortalia & cœlestia prospectes pro arbitratu? quid ad oblectationem, atque animum admiratione suauitatéque complendum aptius quàm

Lucentem globum Lunæ Titaniáque astra

intueri: eorum numerum, ordinem, varietatem ac pulchritudinem contemplari: Solem ipsum auream cœli Zonam peruagantem, eiúsque signa illustrantem suspicere. quid? an non hinc varias cœli plagas agnoscas & climata; solstitia obserues & æquinoctia; Solis, Lunaéque congressus, Terræ interiectionem, lucisque defectionem præuideas: tempestates, serenitatémque persentias, quibus indocti stupeant illi quidem, tuus

verò animus mirificè recreetur, ac delectetur? Nam quæ ex fixarum stellarum choreis gignitur voluptas, dum Orionis Arturique ortum, Pleiadum Hyadúmque occasum, reliquorúmque syderum tripudia cernimus, nullis explicari verbis potest pro dignitate: sic enim inter se colore, situ, lumine, vultu, ambitu, magnitudine, virtute dissident, vt admirari illas quidem sine satietate liceat, vim & naturam satis explicare nullo modo liceat. Sic profectò cœlestium eiusmodi luminum choreas spectaculis omnibus antecellere, & cum honestate ac pulchritudine, tum admiratione & iucunditate, humanas voluptates vincere, nihil est quòd dubitemus.

Itaque suauissimus idémque sanctissimus Author Cyprianus vt Mortales ab Theatralibus spectaculis auocaret, ad quæ non sine morum corruptela pietatísque iactura confluerent, stellarum ac cœlestium corporum choreas atque spectacula illis proponebat, ex quibus & solidas honestásque voluptates caperent, & animum incredibili iucunditate perfunderent. *Habet Christianus* (inquit suauissimus Author) *spectacula meliora, si velit: habet veras voluptates si se collegerit: habet istam Mundi pulchritudinem quam videat atque miretur. Solis ortum aspiciat, rursus occasum, mutuis vicibus dies noctésque reuocantem: globum lunæ, temporum cursus incrementis suis decrementísque signantem: astrorum choreas, & a summo de summa nobilitate fulgentes: anni totius per vices metra diuisa, & dies ipsos cum noctibus per horarum spatia digestas, & terræ molem libratam cum montibus, & proflua flumina cum suis fontibus, extensa maria cum suis fluctibus atque littoribus. Interim constantem pariter cum summa conspiratione, nexibúsque concordia, extensum aërem medium tenuitate sua cuncta vegetantem, nunc imbres contractis nubibus profundentem, nunc serenitatem refecta raritate reuocantem, & in omnibus istis incolas proprios in aëre auem, in aquis piscem, & in terra hominem. Hæc inquam, & alia opera diuina sint Christianis fidelibus spectacula. Quod theatrum humanis manibus extructum istis operibus poterit comparari, magnis licet lapidum molibus extruatur, crusta sunt montium, & auro licet tecta lacunaria reluceant, astrorum fulgore vincuntur.* Hæc Sanctissimus Antistes ac Martyr.

Quanquam, vt verè atque ingenuè fatear Auditores ornatissimi, suas quoque difficultates habet hæc facultas. vt enim pulchra sunt ardua & difficilia, eius veluti flores ac fructus dumetis, sed quid dumetis dico? imò altissimis, ac præruptis montibus ob-

strucța

ſtructa ſunt & impedita. Quapropter cum Doctorem induſtrium ac nauum, tum Auditorem ingenioſum atque attentum tum vtrunque laboris ac diligentiæ amicum requirit. quocirca, quod ad me attinet, vtinam parem ipſe ingenij, ac doctrinæ vim afferre poſſem huic muneri grauiſſimo ac difficillimo. Fore enim ſperarem vt veſtris auribus mea præceptio accideret non iniucunda. Sed tamen omni contentione, ac diurnis nocturniſque vigilijs, enitar vt labore ſaltem ac ſtudio ingenii mei tarditatem compenſem. id quod eò etiam alacriùs faciam, quòd ſapientiſſimorum Quadriumuirûm de me iudicium & expectationem non explere, atque ornatiſſimo Paulutio inprimis, qui me vnà cum fratribus optimis in clientelam receptum, omnibus beneficentiæ argumentis atque officijs eſt proſequutus, vtque ornatiſſimum hunc locum attingerem author fuit, non in hoc munere ſatisfacere turpe videri poſſet. Quid multa? vrget doctiſſimorum virorum Authoritas, quorum induſtriam in hac laudis palæſtra æmulari cogor & imitari. vrget florentiſſimæ iuuentutis, quæ ex Italia tota huc confluere ſolet, ingenium ac ſplendor, quibus nihil niſi elaboratum induſtria ſit afferendum. vrget Auguſtæ Vrbis fama atque celebritas, quæ quantum ingeniorum præſtantia & fœlicitate, incredibilique animorum ſolertia & probitate excellit: quantum vbertate ſoli, cœli clementia, diuitijs, nobilitate, belli paciſque artibus domi foriſque viget, tantum in ijs qui doctrinas publicè profitentur, ingenij ac ſapientiæ lucem ſuo iure poſtulat. Vt omittam fortaſſe plus aliquid ab eo requiri, qui in Gymnaſio Patauino, hoc eſt toto terrarum orbe celeberrimo, diù multúmque verſatus ſit, atque inde tanquam ex optimarum artium mercatura huc tandem veluti in Patriam remearit. Hæc inquam certatim meum excitant animum ad labores, ad vigilias, ad induſtriam, vt in hoc curriculo & doctrinæ & laudis cum expectationi veſtræ, tum meo muneri ſatisfaciam. Ad quam rem dum ipſe auidiſſimè aſpiro, ac velis remiſque contendo, vos oratos velim Auditores nobiliſſimi, vt mihi inpoſterum, quæ veſtra eſt humanitas, frequentia, & attentione faueatis: & conatus meos, qui vtilitati ac dignitati veſtræ ſeruient omnes, omni ſtudio & alacritate foueatis.

DIXI.

Patauij habita III. Non. Nouemb. Anno CIↃ.IↃC.V. Dum Virgilij Aeneis atque Heroici Poëmatis condendi ratio explicanda eßet. Continet Virgilij, maximè verò Aeneidis, laudes.

P. Virgilij Aeneidem explicare atque Heroici Poëmatis condendi rationem ac viam oſtendere aggredimur hoc tempore: nimirum opus multò iucundiſſimum: ac ſummis ingenijs, Auditores Ornatiſsimi, florentiſsima nobilitate atque frequentia, quæ omnia in præſens aſpicio, ipſa denique immortalitate digniſſimum. ſiue enim in negotio honeſtam animorum relaxationem adamatis, ſiue in otio ſuauem & frugiferam occupationem expetitis, nihil eſt quod Virgilij Aeneide aut ſuauius ac dulcius, aut honeſta vtilitate cumulatius, requiratis. Denique (ſi me audiatis) Heroico Maronis poëmate nihil aptius excogitari poteſt ad animum non oblectandum modò & recreandum, ſed tolerantia, pietate, patriaéque charitate, & (vt ſemel dicam) omni virtutum genere imbuendum. Etſi enim Virgilii poëſis frugifera eſt tota, atque ingenio ſuauitatéque pleniſsima, Aeneis tamen, ſiue rerum varietatem ſpectemus & vbertatem, ſiue præſtantiam ac dignitatem, antecellit omnibus, quin (vt me planiùs explicem) ad miraculum vſque excellit. Quapropter minimè mirum videri debet Propertium, hoc eſt Poëtam laudatum ac nobilem, vix parte aliqua Aeneidis perlecta, continuò exclamaſſe.

Cedite Romani ſcriptores: cedite Graij:
Neſcio quid maius naſcitur Iliade.

Quanquam enim ſunt quibus videatur arte magis quàm natura excelluiſſe Virgilius, verè tamen acre in eo iudicium cernitur ac prædiues ingenium: itaut mentis ſolertiam ac vim cum vſu & exercitatione, iudicium cum imitatione, Naturam cum Arte coniungens, Poëſim ad faſtigium fermè euexerit. Quamobrem nihil in eo ſpinoſum occurrit ac durum: nihil inane atque redundans: nuſquam faſtidium gignit aut ſatietatem: nil

præ-

præpostero ordine fundit aut incónditè comminiſcitur: quin nitidus ſemper, grauis, (ita tamen vt ſuauitate non careat) orationiſque perſpicuitate, caſtimonia, frugalitate excellit: quique Homerum dum imitatur, detrahendo auctior atque vberior factus eſt. denique iurè ac meritò primus inter Epicos haberi poteſt, qui egregiè oſtenderit quid ſit canere & non ineptire. Atque hinc etiam dignus mihi videri ſolet de quo alter cecinerit Vates.

------ Date lilia plenis
Pierides calathis: tantòque aſſurgite alumno.
Vnus hic ingenio præſtanti, gentis Achiuæ
Diuinos vates longè ſuperauit & arte:
Aureus, immortale ſonans, ſtupet ipſa pauetque
Quamuis ingentem miretur, Græcia, Homerum.

Et ſanè poëta hic noſter habuit in ſua AEneide incredibilem rerum delectum, & dignitati inprimis atque decoro mirificè ſtuduit; itaut ſi cum Homero atque aliis Epicis ſiue Græcis, ſiue Latinis conferatur, veriſſimè dici poſſit, vnum eſſe qui nihil vſquam condit niſi ſublime atque heroica grauitate & maieſtate digniſſimum. Quapropter qui Virgilium carminis principem ac Platonem poëtarum appellarunt, iĳ mihi quidem egregiè ſenſiſſe atque acutè pronunciaſſe videntur. Verùm de Maronianis Muſis inprimiſque de AEneidis præſtantia & dignitate dicam vberiùs alibi: atque ita dicam, Auditores, vt ſi minùs ipſe muneri pro dignitate ſatisfecero, id quidem non modò orationis meæ tenuitati, verùm etiam admirabili ac propè diuino Maronis ingenio, quod nulla oratione ſatis ornari poteſt, acceptum ſit referendum.

Nunc lubet inuidiam vel potiùs calumniam quandam eleuare aut etiam diſſoluere, quam mihi, neſcio quo pacto, nouo hoc atque in Patauino Gymnaſio iandiù inuſitato, Virgilii interpretandi munere conflaſſe videor. etſi enim meum conſilium multis iiſque laudatiſſimis viris probari audio; veruntamen, vt varia ſunt hominum ingenia, perſenſi etiam me apud aliquos offendiſſe: quaſi verò ab Ariſtotelis Peripateticorúmque curriculis ad florentiſſimos Poëtarum campos diuertens inertis inſtar athletæ à Sole ad vmbram, à labore ad quietem, a dumetis ad delicias confugiam. Ac mihi quidem, vt ingenuè fatear, longè gratius cecidiſſet omni cunctatione abiecta ad iucun-

cundiſſimas Virgilij Muſas linguam mentémque conuertere, vóſque illarum ſuauitate cantus oblectare, quàm de me ipſo conſilióque meo plura hoc tempore comemorare. Sed tamen, quoniam res ita poſtulat, non committam, Auditores optimi, vt non antea & facti huius rationem afferam, & me ipſum pro ſuſcepti muneris dignitate ac Gymnaſij huius authoritate ab omni inuidia eximam.

Ergo variæ eaéque graues impulerunt me cauſæ vt hoc anno ad Virgilium, hoc eſt ad Poëtarum Principem & Coryphæum, diuerterem. inter quas ea princeps atque adeò inſtar omnium videri poteſt, quòd cum ſuperioribus annis Poëtica Ariſtotelis præcepta atque heroica inprimis explanauerim, ratio poſtulare videretur, vt tandem aliquando præcepta ipſa ſeriò ac diligenter in poëmate aliquo agnoſcerentur. Etenim dici vix poteſt quantopere interſit eloquentiæ poëſiſque præcepta optimorum Oratorum ac Poëtarum exemplis & tractatione illuſtrare & confirmare. Ita enim fit vt dum a nobis non adumbrata modò & quadam veluti deſignatione efficta, ſed ſuis illa coloribus expreſſa, cernuntur, cum aures magis ac magis oblectent, tum verò in animis altiùs inſideant & conſignentur. Denique vt ad eloquentiam aut poëſim pro dignitate informeris, niſi præceptionibus oratores ac poëtas optimos adiungas, quos diu noctúque euoluas & tractes, quin & æmuleris & imiteris, fieri nullo modo poteſt. Quapropter his planè laboribus ac ſtudijs ad ſummam eloquentiæ gloriam peruenit M. Tullius: his artibus atque vigilijs Poëticæ virtutis laudem ac palmam conſecutus eſt Virgilius. neque enim aut ille Platonem, Iſocratem, Demoſthenem, Xenophontem è manibus deponebat vnquam: aut hic Homerum, Heſiodum, Orpheum, Apollonium, Lucretium non ſemper peruolutabat. Nam de Italicorum Principe Heroicorum Torquato nihil attinet dicere quantopere ſemper in Græcorum Latinorúmque Poetarum lectione allerit aut deſudarit, atque Homeri inprimis Virgiliíque ſtudio & æmulatione exarſerit. Itaque hinc ſui poëmatis colores deſumpſit: hinc ſuccum, ſanguinem, neruos hauſit ac deriuauit. Quid multa? quantus fuit Torquatus noſter (fuit autem ſine dubio maximus, quémque demirari potiùs liceat quàm imitari) totus ex Virgilii Homeríque ſpatiis extitit, & æmula altricéque virtutum imitatione.

Neque

Neque verò (vt alteri accusationis parti respondeam) a Sole interim ad vmbram, a labore ad quietem, a dumetis ad delicias confugio, dum ab Aristotelis spatiis ad Virgilij campos deflecto. Nam fateor quidem, imò profiteor nos ex Aristotele sexennio toto eloquentiæ poësisque documenta collegisse, quæ tanquam spinis consita essent vndique ac difficultatibus intersepta. Assentior quoque Virgilij campos esse florentissimos ac delitiarum, si placet, voluptatisque plenissimos. sed tamen non idcirco laborem cum quiete, studium cum otio, vigilias cum somno desidiáque commutamus: quin etiam me ipse ad nouos labores sudorésque comparo: & ingenium, qualecunque illud sit, mentémque omnem ad grauissimas exercitationes refero. Quanquam enim Musarum domicilia gratissimis vndique sparsa sunt vmbris, ac perennibus aquis & fontibus irrigantur, quin suauissimis Zephyris, vernantibus floribus, mellifluis cantibus demulcent aures, animósque perfundunt, & (vt semel dicam) incredibili amoenitate ac voluptate delectant, ita vt ad requietem aptissima videri possint; priùs tamen arduos scopulos superare, ac celsos præruptósque montes conscendere, necesse est; quod nisi sudore multo atque labore perficere haud liceat. Quapropter quemadmodum ibi

Æquora tuta silent, ac syluis scœna coruscis
Desuper, horrentíque atrum nemus iminet vmbra,
Intus aquæ dulces, viuóque sedilia saxo;

ita etiam è contrariò

Hinc atque hinc vastæ rupes, geminíque minantur
In cœlum scopuli.

Denique vt fabularum seponam inuolucra, Virgilij monumenta explicare aggredienti cum multarum magnarúmque doctrinarum curricula ingredienda sunt priùs; ac nullum disciplinæ genus, nulla ingenuo viro digna cognitio, non attingenda atque paranda est; tum inprimis magnus hic Vates cum antiquorum principe poëtarum Homero quamdiligentissimè comparandus, ex quo sanè fit vt tantorum Poëtarum consensio, dissensio, œconomia denique artificiúmque vniuersum aperienda nobis sint & commostranda. Neque enim Virgilium pro dignitate explanari posse crediderim, nisi cum Homero conferatur passim: atque vtriusque virtutes explorentur & agnoscantur. Et quanquam multa sunt atque ea nobilia, in

quibus duos hosce poetarum coryphæos ac principes comparamus, dum publicis literis Torquatum nostrum veluti in theatrum adducentes, requirimus ac disputamus cui tandem HEROICI POEMATIS PRAECIPVA LAVS AC PALMA IPSA DEBEATVR, HOMERO ne, an VIRGILIO, an potiùs TORQVATO, veruntamen multa sunt quæ huius dictionis ac temporis sunt propria: quæque in præsentia sine crimine prætcrire aut dissimulare non possumus. Ac profectò alijs concertationibus gaudet latina oratio, atque hic ornatissimus dicendi locus: alijs Italicus sermo ac stylus quæque succisiuis horis lucubrata quasi exoterici libri posteris consignantur. Hæc enim festiuitatem requirunt inprimis, vt aurium voluptati non minùs quàm eruditis animis seruiant: ea verò maiore doctrina instruenda sunt atque interioribus litteris indigent. Ita sanè illa veluti floribus ac suauibus pomis, hæc non floribus modò ac pomis, sed frugibus ac fructibus omnibus abundent necesse est. Quo fit vt in Virgilio explicando præter aliorum morem attollenda sit nobis oratio, atque inprimis poëtica præcepta cum oratorijs, oratoria cum philosophicis, permiscenda ac varianda. Denique non grammaticum aut vulgarem poëtam interpretandum suscipimus, sed eum qui omnium doctrinarum ornamentis ac varietate onerasset pectus. Verissimè enim dici potest, Virgilium non modò penetrales Poëtarum sedes ac focos adiisse Oratorumque curricula peragrasse, verùm etiam Platonicorum Stoicorúmq. campos atque Astrologorum spatia, & (vt rem planiùs complectar) liberales artes omnes coluisse ac perlustrasse, itaut omnis fermè disciplinarum varietas tenenda et vsurpanda sit iis qui summum hunc Poëtarum principem pro dignitate explicare cupiant. Vt propterea veriùs ab vmbra ad Solem, a palæstra ad certamen, è castris ad prœlium mihi progrediendum sit. Præsertim verò cum vno eodémque tempore HEROICI POEMATIS condendi ratio ac via nobis sit commonstranda: cuius rei causa sudores mihi geminari, imò verò multis partibus augeri, sentio, tantum abest vt vlla quietis pars laxametúmque laboris mihi sperandum sit.

Dissoluimus, opinor Auditores ornatissimi, accusationem vniuersam; atque ita dissoluimus, vt perspicuè satis constare possit susceptum a nobis munus etsi periucundum ac dulce (neque

que

que enim id inficior) arduum esse & operosum, atque huius authoritate loci dignissimum. Nisi tamen, quoniam ostendimus nobilem hunc poëtarum coriphæum explanare, atque Heroici Poëmatis rationem tradere, instituenti, plurimarum maximarúmque rerum scientia & vbertate imbuendum esse pectus, iam vereatur aliquis, ne tali saltem tantóque oneri impares sint vires nostræ. Cui rei quoniam mei imbecillitatem ingenij & sentio & doleo, improbo labore ac diurnis nocturnísque vigilijs succurrere conabor. Id quod tum demum è sententia mihi euenturum spero, cum egregiæ indolis eximiique ingenij, quod nunc planè & sentio & gaudeo, Auditores nactus fuero. Verissimè enim videor mihi affirmare posse, vestram hanc celebritatem tali tantáque nobilitate quotidie magis ac magis esse auctam, vt non modò cum nobilitate frequentia, cum frequentia ingenium, cum ingenio studium atque ardor liberalium doctrinarum, contendat ac certet, verùm etiam fructus suauissimi è multorum laboribus atque vigilijs percipiantur, qui posteritati quoque accidant iucundissimi. Itaque non possum non vobis hoc tempore tale tantúmque bonum ac decus gratulari. cum præsertim non publicè modò verùm etiam priuatim nostris conatibus faueatis, optiméque vobis perspectũ esse ostendatis, quod ipse semper optaui, sæpè etiam vobis in memoriam reuocaui: nimirum ad grauiores disciplinas eum duntaxat fœliciter aspirare, qui in humanioribus literis, quas eloquentiæ inprimis, Historiæ, Poësis, seria tractatione concludimus; egregiè priùs profecerit: ac stylum & dicendo & scribendo, siue soluta oratione velis, siue numeris adstricta, excoluerit diligenter. Quod sanè dum antea, nescio quo pacto, negligerent multi, magnopere dolendum erat ac deplorandum. Ac profectò eò prouecta erat in doctrinis comparandis præpropera Adolescentium festinatio, vt statim cæca quadam cupiditate ad recondita studia prosilientes, politiores litteras, ac disciplinas vix ac ne vix quidem degustarent. Sed quid dico degustarent? Pudet me, Auditores, rem totam commemorare: sed quoniam semel cœpi, ac res ita postulat, commemorabo. Eò itaque, eò inquam, adducta res erat, vt iuuentus (nescio quo casu, sed duro illo quidem & luctuoso) aut doctrinas animíque ornamenta quasi deliramenta quædam sperneret, aut moræ impatiens, vix prima Grammaticæ rudimenta, ne dicam elemen-

ta, attingere, cum ἄμουσος καὶ ἀθεώρητος in grauissimas quasque difficillimásque doctrinas irrumperet & conuolaret. Quasi verò fruges colligere liceat terræ cultura sationéque contempta: aut ingentem domum nullis fundamentis iactis extollere: & (vt dicam breui) ingenium ac mentem sine exercitatione ac præparatione vlla excolere & exornare. Quam sanè culpam a meis Auditoribus iam abesse longiùs, non modò gratulor sed triumpho. Cum enim & nobiles conciones, & Poëmata egregia vno verbo lucubrationes elegantia plenissimæ a plerisque vestrûm mihi sæpè offerantur, quid ni omnibus lætitijs incessam ac triumphem? Quanquam illud rursus erigit atque incredibili voluptate perfundit animum meum, quòd meliora quotidie atque maiora de vobis sperem Auditores: & optima quaeque mihi pollicear. Iam enim intueor in vobis frontem, oculos, vultus mira alacritate incensos: animos ipsos nobili ac generosa cupiditate inflammatos, paratósque inprimis ad labores omnes suscipiendos & exanthlandos, ne nisi optimis politioris literaturæ vniuersæ fundamentis altiùs constitutis, ad seueriores doctrinas properetis. Qua in re ego quidem, quod ad me attinet, Auditores optimi, omnem meam curam, studium, laborem, industriam, publicè vobis priuatimque polliceor ac defero. Atque hac de causa nobilem quoque ac planè auream M. Tullii orationem pro lege Manilia domi interpretabor, qua non modò stylum perficere & ad eloquentiæ metam contendere, verùm etiam rei militaris imperatoriaéque virtutis initia & fundamenta addo etiam pulcherrima Romanæ historiæ monumenta perspicere, animum denique ipsum plurimis ijsque optimis institutis imbuere, valeatis.

DIXI.

ORATIO. XIII.

Quam habuit Patauij Non. Nou. Anno clↄ. Iↄc. VI. cum Aristotelis Rhetoricæ interpretandæ rursus initium faceret.

Venetus Princeps priùs ac Patauini Gymnasij Moderatores, tum Aristoteles eiúsque Rhetorices laudatur.

EST sanè, Auditores optimi, cur in hac studiorum instauratione nobis ipsi toto pectore gratulemur, ac sapientissimis Patauinæ Academiæ moderatoribus, vigilantissimóque Principi immortales gratias habeamus. Quis enim futurum putasset vnquam, vt in tanta rerum humanarum perturbatione, in tanto militum tumultu atque armorum strepitu, Gymnasium hoc staret: nec staret solùm, verùm etiam lectissima iuuenum nobilitate tantopere augeretur & efflorescerent? Et tamen id inpræsentia oculis ipsis spectamus, tutissima pace inter arma, Musis inter milites ac turbas, annonæ quoque frugúmque copia & vbertate in summa Italiæ reliquæ inopia & caritate, perfruentes. Ita sanè ferreum quod impendere nobis sæculum videbatur, aureum fieri, ac suspicionibus spem, perturbationibus tranquillitatem, timori securitatem succedere animaduertimus. Quapropter in tanta Vrbis Gymnasijque huius fœlicitate illud mihi videor iurè ac meritò vsurpare posse, quod summus eloquentiæ parens Marcus Tullius inter armorum strepitus pronunciauit aliquando CEDANT ARMA TOGAE. Cur enim Togæ ac Paci, maximè verò Doctrinæ ac Musis, non cedant arma, quæ non sanè terrent oculos, aut perturbant animos: sed Pacis indices sunt, atque optimarum artium præsidium & firmamentum? Paci igitur, Musis ac bonis Artibus cedant Arma: vel certè, quoniam Mineruam quoque armatam incedere interdum iuuat, cum Minerua ipsa fœdus ac societatem constituant, ac bonarum artium, Musarum, Pacis denique comites appellentur.

Sed vtinam illud etiam vsurpare nobis liceret Auditores ornatissimi, quod eidem eloquentiæ parenti Togæ ac Pacis decora celebranti, succlamatum est; CONCEDANT AVREA LIN-

LINGVAE: aut etiam, CONCEDANT LAVREA LINGVAE. Ita enim fore sperarem vt Gymnasium hoc nostrum quod Auditorū frequentia quotidie magis ac magis auctum est, ad summam amplitudinem ac celebritatem perueniret: subsellia quoque ista, parietes ipsi præsentia vestra ingentique frequentia cohonestati, mihi animos adderent: denique rostra hæc nostra minùs insuauem, fortasse etiam periucundam, atque in primis frugiferam, vobis redderent orationem meam. Sed qualis qualis sit oratio nostra, illud vobis compertum esse velim clarissimi Adolescentes, me vtilitatis ac dignitatis vestræ quæ sine dubio in eloquentia & eruditione posita est maximè, cupidissimum esse: nec vestris commodis & amplitudine antiquius quicquam aut optatius mihi contingere posse. Quapropter quemadmodum nec vigilijs vnquam aut labori parcam vt vestris obsequar studijs ita magnopere semper lætabor, si (quod vehementer & cupio & spero) vos eloquentiæ egregiam operam nauare perspexero, atque in humanioribus literis ac disciplinis proficere. Neque enim humilem de vobis spem concitastis aut vulgarem sustinetis expectationem, qui ad Patauinum Gymnasium tanquam ad doctrinarum mercaturam confluxistis, sed magnificam, ac præclaro ingenio, egregia nobilitate, florentíque ætate dignissimam. Denique idcircò vos & Patria genuit, & Academia hæc ornatissima instituit, vt eloquentiæ virtutúmque præsidijs & ornamentis & vobis & Patriæ Christianæque Reipublicæ quamdiutissimè floreatis. Sed quoniam optatum redijt tempus, in quo instauranda nobis sunt studia doctrinarum, iámque veluti classicum audiuimus, quo ad veteres stationes reuocamur, nonos hoc anno Authores explanaturi; vos quæso, Auditores optimi de instituto consilióque meo pauca quædam accipite.

Ac mea quidem sententia postulare videtur ratio, vt quoniam Virgilij ac Poëtarum campos diu multùmque peragrauimus, nunc tandem ad Rhetorum curricula redeamus. Etsi enim Poësis tractatio miras habet voluptates, præsertim verò vbi præcepta exemplis illustrentur, ac Poëtæ ipsi (id quod superiore anno fecimus) tanquam in theatrum adducantur, veruntamen ad eloquentiam comparandam longiùs præstat in Rhetorum spatiis versari, ac florentissimos oratorum campos excurrere & perlustrare. Id quod ornatissimi adolescentes aliqui mecum & egerunt & vehementer expostularunt. Cum enim

in præ-

in præceptis Poëtarum atque Epicis præsertim tandiu nos detinueris, Virgilii quoque Aeneidis non exiguam partem explanaueris, quid est quod pulcherrima Rhetorum studia ab hoc Gymnasio diutiùs exulare patiaris? An non eloquentia, quam in hoc doctrinarum theatro atque optimarum artium domicilio profiteris, Rhetorum concertationibus ac præceptis continetur maximè? Humanitatis verò studia quî tandem non exarescent, vbi oratoriæ præceptiones tandiu intermittantur? Num igitur sustinebis vt postulatis querelas, querelis contentiones addamus? Nisi fortè expectandum quoque putas, vt ad Gymnasii Moderatores prouocantes, atque illorum fidem implorantes, de Poëtis interdicto tecum agi atque intermissas eloquentiæ exercitationes veluti postliminio reuocari postulemus. Sic fermè isti. Ego verò Auditores cur ornatissimorum adolescentium optatis vel potiùs mandatis non libens paream ac satisfaciam, non satis habeo. Video enim nos in latino Poëta non ita pridem iucundè satis versatos esse: sentio me ex eius viridariis, atque hortis & flores decerpsisse, & fructus suauissimos degustasse: quin etiam paulò post maiora audentes, Homerum, Virgilium, Torquatum in Heroico Poëmate comparandos suscepimus, quorum comparationem typis etiam mandauimus, vt siue laborum nostrorum index sit & quasi testis, siue nostræ erga vos obseruantiæ pignus extet & argumentum. Quid igitur nunc tandem ad Rhetorum spatia diuertere, atque ad Aristotelem, hoc est grauissimum eloquentiæ magistrum, vel potiùs dicendi intelligendique authorem summum, redire pigeat? An fortasse, dum eloquentiam expetimus illius præcepta spernemus, quem ad eloquentiam instituit mortalium omnium disertissimus Plato? eum posthabebimus in quo Atticam venustatem admiratur antiquitas, quem aureum orationis flumen fundere prædicat M. Tullius, qui denique vnus Alexandro Macedoni instituendo, non secus atque Apelles pingendo, dignus habitus est? Hiccine eloquentiæ docendæ natus, ab eloquentiæ Gymnasio diutiùs exulabit? aut quem cæteræ omnes Europæ colunt Academiæ, hic a nostra expelletur? O Academiam illam ingratam quæ huius monumenta reiecerit: miseram si amiserit: fortunatam ac planè beatam si exceperit.

Nos itaque Aristotelis libros de Arte dicendi hoc anno, Deo benè iuuante, explanabimus. Id quod eò etiam libentius faciam

ejam, Auditores, quòd eloquentiæ tractatio tum dignitatis & iucunditatis plenissima sit, tum verò frugifera sit tota, atque ingenuo viro & nobili vtilitates maximas afferre soleat. Nam quæ obsecro est vitæ pars, in qua viro nobili ac Patriæ peramanti, domi forisque non magnopere cauendum sit ne rudis & impolita, aut etiam eneruis & indecora, sit eius oratio? aut cui non vehementer studendum, vt suauis cadat omnibus & periucunda quæque animis conciliandis rebúsque fœliciter peragendis, authoritatem addat & pondus? Equidem cum accidere facilè possit: vt quis iudices aut ciues, vno verbo, Auditores, offendat siue largitione corruptos, siue aduersariorum mendacijs oneratos, interdum etiam odio aut inuidentia incensos & agitatos, is ad eloquentiæ præsidia confugiat necesse est, quibus illos emolliat, flectat, & ad sententiam traducat meliorem. Erupit olim ex Alpium faucibus truculentus barbarus Gainas nomine: hic tum sexcentis erat cædibus obstrictus, atque omni propè scelerum genere coopertus, tum maximè Arcadio Romanóque imperio infensissimus. Cúmque seditiones inter & latrocinia non minùs esset auctus potentia, quàm dominandi flagraret cupiditate, Imperii Tyrannidem affectare cœpit. Hinc formidoloso exercitu comparato, Italiam & Macedoniam vastare, varias vrbes ac prouincias occupare, Bizantium denique magnis itineribus contendere, vt totius Imperii arcem inuaderet. Cúmque imo pectore anhelaret crudelitatem, sic conciderunt omnium animi, nullus vt arma in illum sumere, nullus legationem ad eum obire, nullus ei supplex esse, auderet. Cum ecce tibi præsto fuit aureum orationis flumen Chrysostomus: vir sanè non modò ab omnibus belli præsidijs imparatus; verùm etiam ab armorum aspectu alienus. Hic igitur, quamuis à Tyranno ob interpositas offensiones quasdam primus ad cædem designari videretur, alacer tamen celsóque animo legationem suscepit; atque hosti ferociter insultanti occurrit. Quid plura? sic Barbari animum orationis & suauitate deliniuit, & grauitate perculsit ac fregit, vt qui omnibus ferro minitabatur ac flamma, ad vnius pedes statim accideret: eius dextram supplex oscularetur: filios iuberet ad eiusdem pedes prouolui: denique omni feritate & cupiditate deposita, cum Imperatore ipso fœdus iniret & cōstitueret. Sed quid externis exemplis vtor, Auditores, cum domesticis abundemus? Flagrabat bello superioribus annis Gallia tota,

tota, atque ita flagrabat, vt florentissimum illud ac toto terrarum orbe celeberrimum Galliæ regnum iam iam ad interitum rueret. Cum ecce tibi a Serenissima Republica Oratores mittuntur ad Xistum V. Pontif. Max. vt eum, si quomodo possent, ad Regis partes a fœderatis aduersarijs quibus fauebat, deducerent. Renuit ille primùm eiusmodi factum, detestatur, execratur. Imò verò ne rursus hac de re sibi mentio fieret vlla, Oratores ipsos a colloquio excludit, atque aspectu interdicit suo. tum ex ijs vnus Xistum, velit nolit, adit rursum: atque obfirmato animo in sententia perstans, iure iurando contestatur se inde non discessurum, nisi priùs sibi dicendi potestas fieret, atque attentæ aures præberentur. Quid multa? Orationis grauitate ac suauitate ita summi illius Pontificis permouit animum ac flexit, vsque adeò a priore sententia illum deduxit ac reuocauit, vt statim se victum exclamauerit, & Henrici Regis acerrimus autor ac propugnator euaserit. O admirabilem eloquentiæ vim, ac propè diuinam ac singularem. Tu, tu inquam vna reperta es inter mortales, quæ olim furentes Barbarorum impetus in medijs spatiis cohiberes ac frangeres, atque illorum ferocitatem & sæuitiam in mansuetudinem pietatémque conuerteres. Tu rursus nostris hisce temporibus vna effuisti quæ afflictis & calamitosis Galliæ rebus summi Pontificis studium ac beneuolentiam conciliares: opem & adiumentum afferres: denique Regum illud penè extinctum optimè sperare, ad antiquã etiam fœlicitatem aspirare, iuberes. Vt mihi quidem, etsi humanæ diuinaéque philosophiæ cupidissimo, omnino sit constitutum iam summis conatibus tua præcepta colere: tuum decus, tua ornamenta, dies noctésque sectari: a tuo latere, a tuis vestigiis nunquam discedere: in tuo denique sinu tanquam in portu fœliciter conquiescere.

Neque verò eloquentiæ curricula repetentibus nobis verendum erit Auditores, ne quemadmodum ex Poëtarum lectione, ita ex Oratorum tractatione, rei benè gerendæ haud offeratur occasio. Vt enim nuper Heroici Poëmatis Antesignanos in medium adduximus, qui inter se de Principatu certarent, ita hoc anno summi eloquentiæ Principes in stadium descendent, multa de dicendi ratione & artificio déque principe laude certaturi. Etenim cum multa in Rhetorum scholis nequaquam satis adhuc explicata sunt, tum maximè quæ inter Platonem &

Aristotelem de Oratore ac tota dicendi ratione, existunt controuersiæ. De quibus sanè, quoniam in iis pulcherrimus sese nobis aperit campus, in quem nostra excurrat oratio, sæpè nobis hoc anno dicendum, ac non minùs vtiliter, vt spero, quàm iucundè disceptandum erit. Sed quid moror? Aristoteleæ Rhetoricæ Inscriptionem, si placet, agnoscamus, ac paucis explicemus. ita enim fiet vt in proxima Schola ad Proœmium aggredientes, Platonem & Aristotelem (iam enim vterque moræ impatiens se comparat atque arma arripit vt primo quoque tempore in arenam descendat) in Theatrum atque adeò in grauissimum pulcherrimúmque certamen (quod vobis fœlix faustúmque sit) traducamus. Nisi tamen quoniam & ipse dicendo iam penè sum defessus, & vobis, tametsi audiendo defatigatis, iam iam Doctori alteri sunt præbendæ aures, rem totam in crastinam diem reijciendam putatis. quod sanè, vt vtrique nostrûm integris viribus in Aristoteleum campum descendere liceat, faciam non grauatè.

DIXI.

Laudis continet laudationem. Habuit hanc Patauij Non. Nouembris Anno M. DC. VII. Cum eam Aristoteleæ Rhetoricæ partem explicandam aggrederetur, in qua Demonstratiui generis præcepta traduntur.

ORATORIVM causæ genus, de quo nobis præcipiendum est hoc tempore, Auditores Ornatissimi, Ἐπιδεικτικὸν ab Aristotele, Demonstratiuum a M. Tullio appellatur. Tanta verò est huius generis vbertas & amplitudo, talis splendor ac dignitas, vt reliquis duobus causarum generibus admirabilem vbertatem & amplitudinem afferat, incredibilem splendorem ac dignitatem adiungat. Et sanè cum in laudatione ac vituperatione versetur, ac proinde pulcherrimos virtutum morúmque campos excolere ac peragrare soleat, quis non videat Iudicia & Deliberationes non posse non exarescere, nisi laudum virtutúmque copia & vbertate veluti fontibus irrigentur? Quapropter quemadmodum Nilus, Rex ille fluminum celeberrimus, è suo emergens sinu, non Aegypti modò, verùm etiam Africæ atque Asiæ quos interluit campos, ad summam traducit fertilitatem; ita hoc orationis & causæ genus, quod in laudatione ac virtutibus occupatur, è suo se passim effundens sinu, Iudiciorum Deliberationúmque campos, qui alioquin arescerent, florentissimos ac feracissimos reddit. Verùm enimvero Auditores ponite vobis ante oculos clarissima oratorum exempla, inprimisque summum Romanæ eloquentiæ Principem M. Tullium consulite. Is est enim qui cum Manilianam legem suasurus, in Deliberatiuo genere versaretur, nihil antiquius habuit quàm vt summi Imperatoris virtutes, Cn Pompeij laudes, populi Romani dignitatem, longè latéque celebraret. Ita etiam cum Archiæ Poëtæ magnopere pertimesceret, quem aduersarij Ciuis Romani ornamentis & commodis spoliare niterentur, nihil ei potius fuit quàm vt optimarum artium studia, poëtarum sanctitatem, singularem denique Archiæ eruditionem, poëticámque virtu-

tem, ornatissima laudatione extolleret. quibus sanè laudibus tantum effecit, vt Pompeius, etsi Senatu propè vniuerso repugnante, contra Mitridatem Imperator diligeretur; Archias verò Romani Ciuis nomine in Vrbe honestissimè retineretur.

At verò cum siue Remp. aduersus M. Antonium excitaret, ac de illo expellendo perduellionísque reo efficiendo cogitaret, siue in C. Verrem, Pisonem, Vatinium, Curionem accusationem intenderet, mirum est quàm frequentibus ignominijs illos effecerit; quàm magnis opprobrijs, quàm multis vituperationibus, suas orationes compleuerit. Porrò Antonij vxor fuluia, cum sibi tandem honestissimum illud immortalitatéque dignissimum Ciceronis caput delatum esset, eiúsque linguam, vt furore æstuabat, è faucibus euulsam, dilacerare cœpisset, Nunc tona (aiebat improba fœmina) nunc fulmina contra Antonium meum. Quasi verò a M. Tullio non tam contumelijs ac probris quàm tonitruo & fulmine perculsus esset Antonius. Sed vox me deficiat ac dies, ornatissimi Iuuenes, si varias Ciceronis orationes & exempla percensere velim, in quibus, etsi in Iudicijs aut consultationibus versaretur, ad virtutes ac laudes siue ad vituperationes reprehensionésque, hoc est ab inopia ad copiam, ex angustijs ad amplitudinem dictionem traduxit ac stylum. Iam verò quid nobilissimas Isocratis orationes, Panegyricum Panathenaicúmque commemoro. Quid admirabiles Helenæ, quid Busiridis, quid Euagoræ laudationes percenseo? quid acerrimas Sophistarum Callimachíque reprehensiones refero? Sanè Isocrates in laudationibus ita sese accuratè exercuit, vt in vno Panegyrico quindecim annos consumpsisse, hoc est longiore quàm Elephanti pariant, tempore, fœtum edidisse, perhibeatur. Denique quantus fuit Isocrates (fuit autem sine dubio Orator maximus, quique iurè a Platone, & M. Tullio summis præconijs celebretur) totus ex morum virtutúmque ipatijs, totus ex cohortationibus & laudationibus extitit. Vt propterea sapienter illud suis Auditoribus affirmaret, vituperationem ac laudem totam causarum varietatem peragrare, omnia dicendi genera continere. Nam quid ego Demosthenis orationes profero atque ingentem illam exemplorum syluam ingredior? etenim verissimè dici potest, clarissimum hoc Græcæ eloquentiæ lumen, nunquam ferè ad consultationes Iudiciáue descendere, quin ad laudes aut vituperationes eius excurrat

currat oratio. Itaque tantùm dicam, quas in Philippum Macedonem conciones habuit Demosthenes, his vnam belli pacisve deliberationem fuisse propositam. Et tamen in Philippo criminando ac vituperando vsque adeò exarsit, vt non conuicia & maledicta fundere, sed tela; sed fulmina vibrare, non ciuibus deliberandi rationem ostendere, sed militibus arma fabricare, immò verò Græciam vniuersam in Philippum armare diceretur. Vt minimè mirum videri debeat Philippum ipsum, cum Philippicas aliquando recitari audisset, illud continuò exclamasse, Ipse quoque si Demosthenis conciones ac vituperationes audissem, bellum contra me ipsum suscipiendum decreuissem.

Sed dum Oratorum exemplis doceo, Auditores, qualis & quanta sit huiusce generis quod explicandum nobis est, vtilitas & amplitudo, video me plurima præterijsse quæ ad eius siue præstantiam ac decus, siue opportunitatem atque adeò necessitatem pertinent declarandam. Cum enim in more positum sit vt non homines solùm, verùm etiam Vrbes, Doctrinæ, Virtutes, gentium instituta ac leges, humana denique ac diuina ferè omnia celebrentur, nusquam non obuius est laudandi locus: nemini non celebrandi sese offerre solet occasio. Itaque & Iurisconsultus, etsi consultissimus ille quidem ac prudentissimus, & Philosophus quantumuis acutus & doctus, & Medicus experientissimus licet ac gnarus, & Dux, fortissimus quamuis ac rei militaris scientissimus, & Ciuis ac Princeps, tametsi ciuili sapientia mirificè instructus, minùs doctus videri poterit, interdum etiam ignarus rerum & imperitus, nisi ea quæ commendatione indigeant ac laude, laudare valeat & commendare. Quod si Socrates, is qui Apollinis oraculum laudatorem summum inuenit, minùs eruditus ac parum politus habitus est quòd citharam pulsare haud nosset, cur ingenuus vir ac nobilis non contemnatur, qui laudandi ac benè facta celebrandi virtute careat?

Denique laudibus conciliantur mortalium animi, mitigantur irati, amicitiæ confirmantur quibus nihil in hac vita dulciùs, merita compensantur ac beneficia, gratus animus ac beneuolentia declaratur. Sed & laude rectè facta commendantur, & ad res præclarè gerendas æmulationémque virtutis excitantur omnes & inflammantur. Vt enim virtus laudata crescit, ita mortales, etsi desidia interdum plenissimi, laudibus excitantur ad virtutem. Neque enim reperitur quisquam ita alienus ab

huma-

humanitate, qui non suum nomen celebrari cupiat, aut certè non suam virtutem prædicari patiatur. Siquidem honesta gloria optimus quisque ducitur: laudibus nemo non flectitur & incitatur. His etiam si quid pulchrum, si quid admirabile lateat, è tenebris in lucem, ex obliuione in hominum prædicationem, ex squalore ac situ in gloriæ theatrum refertur, immortalitatique commendatur. Nam laudem esse Virtutis præmium, ac propterea viris probis & sapientibus debitam esse, nemo non fateatur. Vt omittam laudis præsidio obtrectatores coërceri ac reprimi, Inuidiam sæpè extingui, edacem temporis dentem retundi; Mortem ipsam quodammodo falli ac superari. Cum enim ea lege in hanc lucem editi simus, vt nobis aliquando sit moriendum, quin etiam sic omnibus definita sit mors, vt veluti Tantali saxum quotidie nobis impendeat, optandum sanè est vt vita quæ necessitati debetur, laudi commendetur priùs, ac nomen quæque ex virtute collecta est fama, apud posteros quo adeiu fieri possit conseruetur. Etsi enim adulantium blanditiæ veluti pestis vitandæ sunt ac fugiendæ, assentatoribúsque ipsis non secus ac Syrenis, claudendæ sunt aures, honesti tamen labores ac vigiliæ, quæque pro virtute suscipiuntur pericula, non modo sua laude fraudanda, verùm etiam omnibus præconijs celebranda sunt. Atque hinc sanè factum est clarissimi Auditores vt olim apud Athenienses lege sancitum esset vt ij qui egregium aliquid gessissent, inprimis verò pro patria fortiter occubuissent, publicè laudarentur. Intelligebant enim viri illi Sapientissimi inde ciues, maximè verò adolescentes, incendi ad virtutem, præsertim verò ad patriam libertatémque tuendam. quo etiam factum est vt innumeri in fœlicitatis loco ponerent animam pro Patria effundere, diémque illum omnium lætissimum & gloriosissimum ducerent in quo pro Repub. vitam cum morte commutarent: etsi enim coronis & ouationibus, multò verò magis triumphis ac statuis excitarentur ad patriæ charitatem, publicis tamen laudationibus & encomijs longè magis ac magis inflammabantur.

Nec mirum: viua enim vox præsertim laudati viri, quæque à patria proficiscitur commendatio, maiorem quandam vim habet, quàm vt cum illa trophea & lapides conferri possint. Statuæ nanque & imagines non animorum sunt simulacra, sed corporum: doctrinæ verò & sapientiæ imago literarum monumentis

mentis exprimitur: virtutum effigies laudum præconijs effingitur. Itaque Alexander Macedo is qui nullam vnquam vrbem obsedit quam non expugnarit, nullum prœlium commisit, ex quo non victor extiterit, qui denique maximam Terrarum orbis partem militari virtute ac fortuna suo imperio subegit, vnũ laudatorem Achilli inuidit. atque hac planè de causa carus fuit Africano Ennius, Mario, etsi alioquin a Musis alieno, Plotius, Pompeio Mithylenæus Theophylus, Bruto Actius; M. Tullio Archias & Luceius, Mœcenati & Augusto, Flaccus & Virgilius. Quanto autem carus Cyro Regi fuisset Xenophon, si Atticam hanc Musam a qua tantopere celebraretur, audire potuisset? Sanè vnum Xenophontem in eo Rege laudando omnes omnium imagines ac ficta pictáque simulacra omnia quã longissimè superasse compertum est.

Quæ cum ita sint, Auditores, iam facilè animaduertere licet totum hoc causæ genus quod laudatione continetur, cum florentissimum ac pulcherrimum esse: tum verò dignissimum in quo omne suum studium collocent ij qui sibi si non ad eloquentiæ metam contendendum, at certè vitam cum dignitate traducendam, existiment. Quanquam si cuipiam vsui esse solet hoc studium, vobis certè adolescentes optimi ac nobilissimi est pernecessarium. cum enim neglecta dicendi exercitatione ac facultate, doctrinæ reliquæ nequeant comparari, contra verò illa retenta, doctrinas omnes fœliciter aggredi, magnósque in illis progressus habere liceat, quis non intelligat nostrum hoc studium vobis toto pectore amplectendum ac diurnis nocturnísque vigilijs excolendum esse? Et quidem cum ex varijs Italiæ Europæque partibus ad nouas hasce Athenas, ad ornatissimum hoc doctrinarum theatrum ac domicilium, confluxeritis, an non animaduertitis quot quantáque in vestris studijs periclitentur, nisi solidis illa fundamentis nitantur? periclitatur vestrarum Vrbium splendor ac dignitas quæ per vos conseruari optat & augeri. Periclitantur honestissimæ parentum spes & cupiditates, cum ex tot incommodis ac sumptibus, familiæ commoda & ornamenta suo iure a vobis reposcant. periclitatur Patauinæ & Ciuitatis & Academiæ authoritas & existimatio, quæ per vos Europa tota propaganda esset ac virtutum splendore illustranda. Denique, ne longum faciam, Doctorum lucubrationes, Triumuirium vigilantia, Sereniss. Principis maiestas, dicam

pla-

planiùs, totius Christianæ Reip. ornamentum ac decus, sed quid dico ornamentum ac decus? salus ipsa periclitatur. Itaq. Patauinam mihi Vrbem quodammodo intueri videor, quæ quoniã communis patria facta est vósq. omnes quasi filios vnicè diligit, squalida & mœrens hisce vos interim vocibus lamentationibúsque compellet. Ego quidem perbeata prædicabar aliquando: cũ ad eximiam nobilitatem atque splendorem quem ex Antenore parente optimo ac gentis antiquitate referrem, singularis ac propè diuina Ciuium meorum doctrina accessisset ac sapientia. Ob hanc enim ex Europa tota maximus ad me concursus fiebat lectissimorum adolescentium, quibus nihil antiquius erat, nihil suauius, nihil optatius quàm vt in meo sinu optimis artibus ac disciplinis imbuerentur, ac post diuturnas vigilias & exercitationes laurea cæterisque doctrinæ ornamentis decorarentur. Ita sanè cum ij propter incredibilem doctrinam ac sapientiam omnibus admirationi essent, ipsa, quæ docebam, iam tum in docendo me disseminare arbitrabar in orbis terræ memoriam sempiternam. Quid plura? in tanta siue doctrinarum copia & varietate, siue Auditorum concursu & celebritate, sic apud exteras gentes mea percrebuit gloria, vt veterem Athenarum gloriam non æquaret modò, verùm etiam longo interuallo superaret. Sed o fallaces spes, o volucrem fortunam, o breues gratulationes. Nunc enim ex summa illa frequentia ad solitudinem, ex celebritate ad orbitatem, ex splendore ad squalorem sic recidimus, vix vt vllum pristinæ dignitatis vestigium retineamus. Quod si iam vrgeat eadem fortuna quæ cœpit, nec vos moerori nostro & calamitati succurrendum putetis, quò me infœlix vertam, ad quos confugiam, quem implorem & obtester, non habeo. Hæc illa, Auditores. Ego verò (vt verè fatear) illius acerbitate sic afficior, vt præ animi dolore plura de illius calamitate commemorare nec possim, nec velim. Et si enim video interim Gymnasium hoc nostrum superioris sæculi squalorem abiecisse, & veterem infrequentiam atque adeò solitudinem, in quas nescio quo pacto illud offendimus, cum frequentia & celebritate fœliciter commutasse, ita vt mihi tum de vestro concursu & crebritate, tum maximè de studio & ardore vehementer lætandum sit, veruntamen id Patauinæ Academiæ vniuersæ, quanta est, atque in omni doctrinæ genere est tribuendum. Vt quoniam grauiora vobis studia in dies capessenda sunt, atque

in omni

in omni doctrinarum genere versandum, celeberrimum hoc Atheneum per vos omni ex parte vigeat & efflorescat. Itaque vestræ iam sunt partes; Clarissimi Adolescentes, hæc diligenter reputare, atque omnino efficere, vt vos ipsos ab impuris voluptatibus quod facitis, ab armorum strepitu, ab corruptelæ illecebris omnibus etiam atque etiam seuocantes, ac celso fortique animo doctrinarum curricula virtutisque viam ingredientes, Patauinæ Vrbis Academiaéque mœrori & acerbitati, Parentum vestrorum optatis, honori quoque vestro, sed inprimis Christianæ Reipub. bono prospiciatis. Ego enim in vestra industria & humanitate, quam pari cum nobilitate ingenijque vbertate coniunctam esse & sentio & gaudeo; rem interim repono totam: méque vobis, hoc est vtilitati dignitatique vestræ, de more do, dono ac dico.

DIXI.

De naturali hominis in Patriam amore & charitate. Hanc scripsit vt amico gratificaretur in Patriam post multos annos redeunti & in Iurisconsultorum Collegium cooptari postulanti.

NEMO non intelligit Patres Amplissimi varia esse hominum ingenia: ac nostros animos varijs affectibus excitari. Inter quos potissimum sanè obtinet locum cupiditas gloriæ, qua nomen quoquo modo ad immortalitatem contendit. Atque hæc sanè cupiditas & Themistoclis & Alexandri Macedonis & M. Tullij vsque adeò incendit animum & inflammauit, vt de gloria & immortalitate nominis dies noctésque cogitarent. Itaque Themistocles noctu ambulabat in publicum quòd somnum aut vllam quietis partem capere non posset: cúmque ex eo quæreretur cur ita faceret, respondebat se Milciadis trophæis & gloria a somno suscitari. De Alexandro autem nihil attinet dicere: qui hac vna de causa Achilli inuideret Homeri præconium. Etsi enim magnopere suspicor summum hunc Heroëm ac Ducem inde inprimis cõmotum esse, & Achillem fortunatum appellasse, quòd suæ sibi virtutis conscius, ac rerum a se gestarum magnitudinem reputans, se reuera & longè magis quàm Achillem Homeri Musa (ea enim rudi illo sæculo illustris visa est & eximia) dignum existimaret, & debita laude atque heroico præconio fraudatum cerneret, haud tamen est quod dubitemus Alexandrum gloriæ cupiditate mirifiè æstuasse, atque in hac summum bonum veluti collocasse. Et hinc sanè accidit vt cum ab Anaxarcho audiret plurimos esse Mundos, grauiter commoueretur & ingemisceret quòd se diceret ne vnum quidem adhuc integrum comparasse. Denique satis constat summum illum Romanæ eloquentiæ parentem, atque adeò Oratorum facilè principem, M. Tullium mirificè ad gloriam aspirasse: huius incensum studio grauissimos labores, perpetuas vigilias, subijsse: virtutem ipsam, doctrinam, sapientiam ad gloriam retulisse. Trahimur (inquit) omnes laudis studio: & optimus quisque maximè

gloria

gloria ducitur: Philosophi etiam in libris quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt, & in eo ipso in quo prædicationem nobilitatémque despiciunt, prædicari de se ac nominari volunt. & rursus, In imperio atque in publica dignitate omnia ad gloriam splendorémque reuocantur, quando quidem vita breuis est: cursus gloriæ sempiternus.

Neque verò non acer ac vehemens in mortalium pectore excitatur cupiditas qua ad varias terrarum partes ac regiones perlustrandas, ad gentium mores peregrináque instituta cognoscenda, denique ad terreni huius Mundi Theatrum spectandum & contemplandum, adducuntur. testis est laudatissimus ille Atheniensium legislator Solon, qui, etsi in patria certatim a suis ciuibus coleretur, & in magna existimatione haberetur, maluit tamen longè latéque peregrinari, quàm in ciuium oculis patriaéque amplexu versari. testis est Lycurgus: qui cum a rege vnicè diligeretur, & ad regni administrationem magno cum honore adhiberetur, satius esse duxit ac fœlicius in Aegyptum, ad Persas, ad Indos traijcere, ac varias Mundi plagas obire, varios hominum mores perdiscere. Testis Apollonius ille siue Magus siue sapiens. qui intrauit Persas, pertransiuit Caucasum, Albanos, Scytas, Massagestas, opulentissima Indiæ regna perrasit: & ad extremùm latissimo Phison amne transmisso ad Brachmanas peruenit ac penetrauit. Denique Pythagoras, Plato, Architas, Euclides, alij sexcenti memorantur ijque prudentiæ laude clarissimi, quos peregrinandi cupiditas incendit, excitauit, inflammauit.

Me verò, vt verè fatear, Consessus ornatissime, non ardens illa cupiditas gloriæ, non peregrinandi ac terras visendi studium incendit; sed patriæ cupiditas ab ineunte ætate semper tenuit. ita vt patriæ cogitatione atque ad eam remeandi desiderio vel potiùs ardore pectus semper æstuauerit meum. Et sanè cùm Vlysses, etsi immortalitatem illi offerret Calypso, dummodo apud eam degere ac vitam traducere ne grauaretur, patriam immortalitati anteponeret, quid ne ipse qui extra patriam mihi exterris ac sine tribu & lare vitam traducere semper visus sum, non de patriæ sedibus ac domiciliis, déque affinium caritate, complexu, suauitate dies noctésque cogitem? Quid multa? ille, quippe eximia virtute præstans, ac rerum gestarum gloria clarissimus, poterat magna cum gloria in aliena vrbe versari;

præſertim verò, quia viro frugi ac ſapienti omne ſolum patria eſt; & tamen Ithacam patriam, hoc eſt vrbem perexiguam & aſperrimis ſaxulis tanquam nidulum affixam, reliquis Vrbibus omnibus antepoſuit; cur igitur ipſe, qui nulla rerum geſtarum aut virtutis laude excellam vnde peregrinis gentibus gratioſus efficiar, non patriæ amplexum expetam? aut cur non in eam vrbem remigrare geſtiam quæ incredibili cœli clementia & fœlicitate, vbertate ac feracitate ſoli, frugum fructuúmque ſuauitate atque præſtantia, inprimis verò nobilitate, ingenio, authoritate, denique optimarum artium ſtudiis ac Iuriſprudentiæ laude ad miraculum excellit ac præſtat? Itaque vt mihi nihil patria dulcius, nihil optatius, accidere poterat, egregium ac magnificum vel potiùs regium Vicentiæ theatrum pro Terrarum orbis theatro mihi reuiſendum & contemplandum ſtatuebam: ciuibus meis nobili aliquo officii genere opitulari, ac tempus tranſmittere, pro nominis celebritate & gloria proponebam. Denique ampliſſimum hoc & celeberrimum Iuriſconſultorum Collegium, ſi quando mihi aditus & conſeſſus ad illud patuiſſet, pro Calypſea immortalitate illa aut etiam Iouis ambroſia & nectare mihi augurabar & expetebam.

Et quidem talis eſt ac tantus quem in hominis pectus amorem inſéruit ingenuitque Natura erga patriam, vt qui patriæ amore non excitatur aut ſuauitate non capitur, hunc ſtupidum atque adeò inerti ſtipiti ſimillimum iudicauerim. Patriâ (inquit magnus ille patriæ propugnator ac liberator M. Tullius) Patria, inquam, nihil dulcius, nihil carius in vita eſse debet. nullus locus eſt domeſtica ſede iucundior. chari ſunt liberi, propinqui, familiares: ſed omnes omnium charitates Patria complexa eſt. Et rectè quidem. cum enim Natura duce amicos, multò verò magis parentes ac liberos, diligamus, quid ni ſumma quadam beneuolentia & charitate Patriam proſequamur quæ nobis & amicos & liberos ac parentes ſuppeditat ac tuetur? Itaque magnus ille Philoſophorum coriphæus ac veritatis amator Plato, nullam in terris maiorem eſſe charitatem arbitratus eſt quã quæ cum patria intercedit vnicuique. Hæc parens, hæc nutrix hominum: hæc artibus, opibus, diſciplinis inſtruit, dignitatibus ornat: hæc omnia ad ſuorum ciuium commoda refert & ornamenta; amat hæc, viciſſimque amari cupit: tuetur illa ſuos, nec vult negligi: ſed a ciuibus exigit officia, & quod cuique no-

ſtrûm

ſtrum præſtat, ſuo iure a nobis repoſcit. Denique cum nobis communis hæc omnium parens, huius lucis vſuram, parentes, commoda, leges, humana diuináque omnia procuret, vt benè beatéque viuamus, quis tam immanis & ferus reperiatur, qui hanc non modò non ſpernat & obliuiſcatur, verùm etiam perpetuò illam amore ac ſtudio proſequatur? Scitè igitur non minùs quàm eleganter Poëta.

Neſcio qua natale ſolum dulcedine cunctos
Ducit & immemores non ſinit eſſe ſui.
Quid melius Roma? Scythico quid frigore peius?
Huc tamen ex illa barbarus Vrbe fugit.

Quid quod viri ſapientes exiſtimarunt ijs qui patriæ commoda ſalutémque tuerentur, atque eius dignitatem amplificarent, proprium in cœlo conſtitutum eſſe locum in quo multò beatius quàm cæteri æuum ducerent? Itaque Magnus ille Scipio omnibus (inquit apud M. Tullium) qui patriam conſeruarint, adiuuerint, auxerint certus in cœlo ac definitus eſt locus, vbi beati æuo ſempiterno fruantur. Nihil eſt enim illi principi Deo qui omnem hunc Mundum regit, in terris acceptius quàm concilia, cœtúſque hominum iurè ſociati qui Ciuitates appellantur: harum rectores & conſeruatores hinc profecti huc reuertuntur. ſic ille. qui ſanè dum hæc ſentiret ac diceret, non in Epicuri quidem ſchola edoctus, aut Cynicorum inſtitutis imbutus, ſed admirabili Platonis doctrina ac ſanctiſſimis diſciplinis excultus videri potuit. hic enim nos admonet genitoribus patriam eſſe anteponendam quòd venerabilius quiddam ac ſanctius ſit patria, & in ſuperiore ſorte tum apud Deum tum apud homines habenda & collocanda. Quid plura? alterum nobis veluti Deum patriam eſſe cenſuit Plato. Eſt (inquit) patria veluti alter quidam Deus, & primus maximúſque parens: ita vt ſecundum Deum colenda ſit. Quæ cum ita ſeſe habeant, nemo veſtrum (opinor) miretur, Patres Ampliſſimi ac ſapientiſſimi, quòd me patriæ cupidiſſimum animaduertat in præſentia. Etenim cum patriæ commoda & ſuauitatem deguſtare cœpiſſem adoleſcentulus, atque in eius complexu iucundiſſimè viuerem, ecce tibi inde repente migrandum atque in aliena mihi Vrbe degendum fuit: vbi ſexdecim integros annos patria veluti extorris atque exul dies mihi ipſe traducere viſus ſum: præſertim verò cum in eâdem breui & patruo ſuauiſſimo doctri-

naéque

naéque laude clarissimo, apud quem degerem & ad doctrinas informarer, importuna morte priuatus, paulò post etiam matre optima & lectissima fœmina, a qua vnicè diligerer, quam etiam in oculis ferrem, orbatus, non possem non in squalore quodam ac mœrore versari. Et quanquam interim id solatij haberem, vt mihi liceret præclaris Philosophis & Iureconsultis operam dare, atque optimis disciplinis informare animum, patria tamen in mentem recurrebat perpetuò: hæc obuersabatur ante oculos: hæc meas ad se cogitationes rapiebat ferè omnes. Denique vt Ithacensis ille sic patriæ memoria & charitate commouebatur, vt vel eius fumum alienis delicijs anteferret, sic ipse, vt inuitus ab eius sinu diuulsus fueram, inuitúsque aberam, dies noctésque de patria cogitabam, atque huius non dicam fumum, sed vsuram lucis, pulchritudinem Vrbis, nobilitatem Ciuium ac dignitatem, cæteris commodis anteponebam. Quapropter cum mihi superioribus mensibus Deo benè iuuante contigerit, vt institutæ disciplinæ curriculum de more peregerim, ac Iurisprudentiæ lauream in Patauina Academia retulerim, nunc mirificè lætor quòd in eam Vrbem ac Patriam mihi breui sit redeundum ac tanquam è postliminio remigrandum, cui me totum dédere & consecrare cupidissimè semper optassem. Etsi enim Patauina mihi Vrbs chara semper erit in qua ad humaniores literas primùm, tùm ad grauiores disciplinas, institui concessum fuit; in Vicetina tamen Vrbe mihi sedem ac domicilium statuendum, in hac omnes meas rationes & cogitationes ponendas, pro eâdem etiam, si opus fuerit, moriendum constitui. Quanquam, tum demum omnibus gaudijs exultabo, summísque lætitijs incessam, cum mihi pro vestra humanitate Vicetino etiam Collegio frui licuerit atque honestissimo & amplissimo consessu vestro, quæ vestra erit benignitas, cohonestabor.

Scio quidem, Patres Conscripti, me cum ingenio & doctrina tum rerum gerendarum peritia & exercitatione vobis longè imparem esse: nec vel Naturæ vel fortunæ dotibus & ornamentis cum vllo ex ijs qui in hoc amplissimo Theatro sedent, conferri posse; sed tamen quantum studio ac diligentia, quantum diurnis nocturnisque vigiliis & laboribus, eniti potero, equidem virtutem ac prudentiam vestram imitabor, vestra consilia & facta æmulabor, vt non modò tam honorificum de me iudicium nō

fal lam

fallam, verùm etiam in dies magis ac magis vestris erga me studiis beneficijsque respondeam. vt enim in cœli Theatro luna, etsi per se obscura satis & languens, dum splendidissimæ ac pulcherrimæ Solis occurrit luci, paulatim illustratur & nitore cõpletur, sic ego in illustri hoc Theatro, dum vestra sectabor vestigia, dum in grauissimis iudicationibus ac negocijs prudentiam vestram, integritatem, constantiam, æquitatem imitatione persequar, vestræ, vt spero, virtutis ac sapientiæ luce illustrabor. Ita demum, nisi me spes fallet, Patres amplissimi ac sapientissimi, sed optatis respondebit meis, dum vos ipse admirabor & colam, dum vestrã sapientiam & virtutem tum dicendo tum agendo vtcunque exprimam, inprimis verò obsequijs & obseruantia declarabo quantopere vos diligam & in oculis feram, neminem vestrûm pœnitebit honori ac dignitati meæ fauisse, ac suam erga me humanitatem ac beneuolentiam declarasse. Quin etiam quisque vestrûm me tanquam suæ beneficentiæ germen nouis quotidie beneficijs & ornamentis explere gestiet ac cumulare. Quæ cum ita sint, nunc vos Patres optimos & excellentissimos enixè rogo & obtestor vt mihi legem de more sortitam repetendam attribuatis & explicandam. cum enim iam vigesimum secundum annum exegerim, in quo mihi hac in re vestra beneficentia vti licet, ea sinè cunctatione vlla vtendum decreui; vt vestra opera, hoc est humanitate, studijs, beneuolentia, fauore denique & charitate, in patriam fœliciter reuerti, atque in eâdem cum dignitate versari, ac vobis, quos vnicè semper colam ac diligam, in perpetuum obstringi, tribuatur.

DIXI.

Virgilij Aeneis, quippequæ Populi Romani texat historiam, ornatur ac celebratur. Habita Patauij cum Aeneis atque heroici poëmatis artificium explicanda eßent.

INTER cæteras laudes quibus Augustus, ac Romani deinde, Virgilium exornarunt, ea quidem longè præclara & nobilis, sed admirabilis tamen ac propemodum incredibilis, videri solet qua Populi Romani Historicus appellatur. cum enim Poëtæ sit fingere & comminisci, quid obsecro in Virgilio, hoc est in Poeta opimo, reperiatur, vnde historicus meritò appelletur? aut cur Poësis non è regione opponatur historiæ, cum hæc veritate nitatur tota, illa mendacijs gaudeat & concludatur? Quid? non ne Græcorum Poëtarum vertex Homerus ea maximè de causa celebratur ab Aristotele quòd aptè mentiatur, atquè adeò mentiendi artem ac rationem ostenderit? Sic sanè. Cur igitur Virgilius, hoc est Latinus Homerus, historiæ potiùs ac veritatis nomine quàm mentiendi dexteritate ac poësis virtute commendetur? Denique Augusti sæculo præter Atticum atque alios multos, Halicarnasseus Dionysius iam Populi Romani facta conscripserat: per idem tempus florebat noster Liuius, qui Romanam historiam ab Aeneæ aduentu repetens ad Augustum vsque traduxerat. quis igitur non commoueatur cum audiat vnum Virgilium Populi Romani historicum renunciari, & a Romanis miro consensu ac plausu Romanæ historiæ scriptorem consalutari? Verùm, si quis rem attentiùs æstimet ac meditetur, intelliget profectò non immeritò Virgilium hoc præconio commendari, ac Romani historici laudem noménque referre. Etenim si in eo vetustissima Romanæ gentis incunabula authorémque requiras, ecce tibi hæc quasi alter Liuius ab Aeneæ Troianorúmque repetit aduentu, atque ita repetit, vt ipsius Aeneæ pericula, nauigationes, bella, vitam denique vniuersam, quæ tamen ab Halicarnasseo & Liuio prætermittuntur, conscripserit. Quod si deinde Regum Albanorum successionem exquiras qui ab Aenea ad Romulum profecti sunt, eam tibi Virgilius strictim quidem, sed pleniùs tamen ac luculentiùs, narrat quàm Liuius.

Nunc age, Dardaniam prolem quæ deinde sequatur
Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
Illustres animas nostrúmque in nomen ituras,
Expediam dictis & te tua fata docebo
Ille (vides?) pura iuuenis qui nititur hasta,
Proxima sorte tenet lucis loca: primus ad auras
Ætherias Italo commistus sanguine surget,
Syluius, Albanum nomen, tua posthuma proles,
Quem tibi longæuo serum Lauinia coniux
Educet syluis regem, regúmque parentem:
Vnde genus longa nostrum dominabitur Alba.
Proximus ille Procas Troianæ gloria gentis
Et Capys, & Numitor, & qui te nomine reddat,
Syluius Æneas, pariter pietate vel armis
Egregius. si vnquam regnandam acceperit Albam.
Qui iuuenes quantas ostentant aspice vires,
Atque vmbrata gerunt ciuili tempora quercu.
Hi tibi Nomentum & Gabios vrbémque Fidenam,
Hi Collatinas imponent montibus arces:
Pomerios castrúmque Inui Bolámque Carámque.

Sic Virgilius Latinorum siue Albanorum Regum texit historiam. Dum verò Romulus ac Remus Albano Regem sanguine oriuntur qui Romanam condunt vrbem,

Quin & auo (pergit Virgil.) *comitem sese Mauortius addet*
Romulus, Assaraci quem sanguine Ilia mater
Educet. viden' vt geminæ stant vertice cristæ?
Et pater ipse suo superûm iam signat honore?
En huius nate auspicijs illa inclyta Roma
Imperium terris, animos æquabit Olympo,
Septémque vna sibi muro circundabit arces.

& rursus cum Vulcani describeret clypeum

——— Illic genus omne futuræ
Stirpis ab Ascanio, pugnataque in ordine bella
Fecerat: & viridi fœtam Mauortis in antro
Procubuisse lupam: geminos huic vbera circum
Ludere pendentes pueros, & lambere matrem
Impauidos: illam tereti ceruice reflexam
Mulcere alternos, & corpora fingere lingua.
Nec procul hinc Romam & raptas sine more Sabinas

Consessu caueæ magnis Circensibus actis,
Addiderat: subitóque nouum consurgere bellum
Romulidis, Latióque seni Curibusque seueris.
Post ijdem inter se posito certamine reges
Armati, Iouis ante aras, paterásque tenentes
Stabant, & cæsa iungebant fœdera porca.

hæc de Romulo Virgilius. Vt quamuis non inficier huius facta Regis vberiùs a Liuio, copiosissimè a Dionysio, describi, Virgilius tamen adamussim illa cecinerit & eleganter. Sed quæso Numam, quàm egregiè designet, attendite,

Quis procul ille autem ramis insignis oliuæ,
Sacra ferens? nosco crines incanáque menta
Regis Romani. primus qui legibus vrbem
Fundabit: Curibus paruis & paupere terra
Missus in imperium magnum.

Sic Numam, cui scitè Tullius & Ancus subijciuntur.

Cui deinde subdit,

Otia qui rumpet patriæ residésque mouebit
Tullus in arma viros, & iam desueta triumphis
Agmina: quem iuxta sequitur iactantior Ancus,
Nunc quoque iam nimium gaudens popularibus auris.

& alibi rursus.

Haud procul inde citæ Metum in diuersa quadrigæ
Distulerant (at tu dictis Albane maneres)
Raptabátque viri mendacis viscera Tullus
Per syluam, & sparsi rorabant sanguine vepres.

nec tamen interim reticentur Tarquinij, de quibus sic canit poëta noster.

Vis & Tarquinios reges, animámque superbam?

& rursus.

Nec non Tarquinium electum Porsenna iubebat
Accipere, ingentíque vrbem obsidione premebat.
Illum indignanti similem, similémque minanti
Aspiceres pontem auderet quòd vellere Cocles,
Et fluuium vinclis innaret Clœlia ruptis.

Ita quidem eleganter ac splendide Romanorum Regum facta ad Coss: vsque descripsit Virgilius.

At enim vbi egregius ille Romanæ libertatis vindex & author Brutus? vbi cæteri illi Coss. ac ciues qui pro Romana Republ. & im-

& imperio fortiter dimicarunt? en illos: attendite.

Vltoris Bruti fascésque videre receptos
Consulis imperium hic primus sæuásque secures
Accipiet: natósque pater noua bella mouentes
Ad poenam pulchra pro libertata vocabit.
Infælix: vtcunque ferent ea fata nepotes.
Vincet amor patriæ laudúmque immensa cupido.
Quin Decios Drusósque procul sæuúmque securi
Aspice Torquatum & referentem signa Camillum.

Sed imprudens sim ego, Auditores optimi, qui Virgilianum Romanæ historiæ campum ingressus sim, quem perbreui hoc temporis spatio quod mihi ad dicendum tribuitur, percurrere haud liceat. Igitur tantùm dicam Latinum Poëtam Romanorum historiam non modò ab Aenea per Albanos Romanósque Reges & Consules ad Vrbem a Gallis captam & a Camillo in pristinum decus restitutam texuisse, quemadmodum audistis, verùm etiam ab eodem Camillo per reliquos Consules ad Augustum vsque traduxisse: ita vt Aeneidem attentiùs reputanti, Romana historia sese obijciat vniuersa. Quid multa? is fuit noster Vates, qui etsi interim Iuliam gentem sibi celebrandam atque hinc in Augusti Laudibus exultandum proposuisset, C. Cæsarem proferre maluerit arma in patriam conuertentem, quàm historiam imperfectam relinquere. Et huc illud pertinet quod de Cæsare cecinit cum aduersus Pompeium descenderet,

Aggeribus socer Alpinis atque arce Monæci
Descendens, gener aduersis instructus Eois
Ne pueri, ne tanta animis assuescite bella:
Neu patriæ validas in viscera vertite vires.
Túque prior, tu parce, genus qui ducis olympo
Projice tela manu sanguis meus.

Quin etiam vt plenior esset historia, ad Tartareas quoque Sedes intendens oculum, eos strictim saltem agnoscit qui per vim patriæ tyrannidem affectassent.

Hinc procul addit

Tartareas etiam sedes alta ostia Ditis,
Et scelerum pœnas & te Catilina minaci
Pendentem scopulo furiarúmque ora trementem.

Ita quidem ad Augusti facta descendit quem diuinis laudibus ornare non dubitauit.

Hic vir, hic est tibi quem promitti sæpius audis,
Augustus Cæsar, diuum genus, aurea condet
Secula, qui rursus Latino, regnata per arua
Saturno quondam super & Garamantas & Indos
Proferet imperium. iacet extra sydera tellus.
Extra anni solisque vias vbi cælifer Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum;

Hæc & alia plura de Augusto: in quibus Marcelli nepotis eximium præconium & funus Romanam absoluit historiam. Itaque Messala cum Iuliæ gentis historiam describeret, ac Romanorum principum successionem declararet, nihil antiquius habuit quàm vt ab Aenea & Ascanio per Albanos Reges ac Romulum ad Augustum vsque, Virgiliano planè more ac modo, descenderet. Quis igitur inficiari audeat Virgilio Romani historici nomen iurè ac meritò tributum esse?

Quanquam mea quidem sententia, altiùs adhuc spectarunt Romani dum Virgilium Romanorum historiam scripsisse affirmarent, ac Populi Romani historicum appellarent. Etenim siquid erat vnde tum maximam sibi nominis celebritatem conciliasset Homerus, tum Græcorum siue creuisset æstimatio, siue generosa quædam exultaret ambitio, Iliadis certè erat præconium, quo Græci, quippe Troiæ expugnatores Asiæque victores tantoperè celebrantur. vt enim facilè fuit Athenienses ipsos Athenis laudare, ac Græcos in Græcia celebrare; facilius etiam ab ijs quos laudaueris & celebraueris, commendari, mirum est quantopere ob Iliadem Græcorum Homerique ipsius gloria percrebresceret. Sed ecce tibi Virgilius extitit tandem qui Latinorum facta cum Poësi tali tantóque artificio temperauit, quæque a Romanis præclarè gesta essent tam appositè elegantérque decantauit, vt tùm heroico stylo & carminis nobilitate tum inprimis argumenti præstantia ac maiestate Homerum ac Poëtas omnes quotquot floruerant longissimè superarit. Id quod & Poëta nobilis significauit egregiè cum de Aeneide caneret.

Cedite Romani scriptores: cedite Graij:
Nescio quid maius nascitur Iliade;

& Romani vniuersim declararunt, cum Maronem Romanorum historicum renunciari voluerunt: & Aeneidem ipsam Populi Romani historiam inscripserunt. Et quidem magnum fuit

Auditores Populum Romanum in Theatro Virgilii versibus auditis surrexisse vniuersum: maius Romanos præsentem spectantémque Virgilium non secus atque Augustum veneratos esse: sed longè maximum inter clarissimos rerum Romanarum scriptores, Populi Romani historicum appellari. neque enim humana historia vlla rerum gestarum splendore ac magnitudine seu varietate & multitudine cum Romana conferri potest. Quapropter quæ de C. Cæsaris ac Cn: Pompeij victorijs ac factis pronunciauit M. Tullius, ea ferme ad Romanæ historiæ amplitudinem, vnde Virgilii amplitudo declaretur, videor mihi referre posse. Nullius tantum est flumen ingenij, nulla dicendi aut scribendi tanta vis, tanta copia, quæ non dicam exornare, sed enarrare res a Romanis gestas possit. Itaque si quis sibi ante oculos ponat omnia exterarum gentium potentissimorúmque populorum aut etiam fortissimorum Imperatorum ac Regum vel Rerumpublicarum facta, sentiet cum Romanis nec contentionum magnitudine nec numero præliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bellorum, posse conferri. Denique (vt me planiùs explicem) quas in summo Imperatore virtutes requirendas, in Pompeio verò ad miraculum suspiciendas, censuit M. Tullius, scientiam rei militaris, virtutem, authoritatem, fœlicitatem; has omnes in Romana Republica vnicè demiremur necesse est: inter quas fortitudo inprimis enituit ac militaris virtus, qua sæpius cum hoste conflixit quàm aliæ Respublicæ omnes cum inimicis concertarint: plura bella gesit quàm quisquam mortalium legerit: plures Prouincias confecit quàm cæteræ gentes concupierint: cuius veluti adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis præceptis, sed suis imperijs, non offensionibus belli, sed victorijs, non stipendiis, sed triumphis traducta est. Neque verò vllum genus belli fuit in quo Romanos non exercuerit fortuna Reipublicæ. Italicum multiplex, Siculum, Africanum, Hispaniense, Transalpinum, mixtum ex ciuitatibus atque ex bellicosissimis nationibus, Achæum, Asiaticum, Illyricum, Macedonicum, &, ne consecter omnia, seruile, nauale, ciuile varium: quæ sit etiam gesit & confecit, vt nulla res in vsu militari sit posita quæ Romanorum scientiam ac virtutem effugeret. Ac profectò est quod in præsentia eas vnas militares & Imperatorias virtutes in Romana Republica probemus

bemus & admiremur quæ vulgò existimantur; laborem in negotijs, fortitudinem in periculis, industriam in agendo, celeritatem in conficiendo, consilium in prouidendo, clementiam in ignoscendo: quæ tanta fuerunt in hac vna, quanta in omnibus reliquis gentibus, quas aut vidimus aut audiuimus, nunquam fuerunt, sed tamen est etiam cur splendorem & decus vel potiùs inauditam quandam ac penè diuinam amplitudinem & gloriam agnoscamus & celebremus. Testis est Italia. Sed quid dico Italia? Europa vniuersa ac totus ferè Terrarum orbis, cum de tribus Terræ partibus vel vnus Romanus Imperator tres insignes triumphos reportauerit. Itaque multò facilius sit Auditores stellas propemodum, quàm Romanorum triumphos ac trophea percensere. Faciliùs etiam sit cœli decus ac pulchritudinem dicendo referre & exæquare, quàm huiusmodi triumphorum pompam & maiestatem orationis stylo exprimere. qualem enim pompam triumphi illius fuisse dixeris in quo expugnatæ arces mille, deuictæ vrbes nongentæ, captæ depressæue naues octingentæ, diuersæ inter se gentes quæ populi Romani Imperio simul additæ essent, quatuordecim, numerarentur, & operosis simulacris effictæ nobilique spectaculo circumferrentur? Nam de clarissimis Senatoribus ac summis Ducibus & Imperatoribus sat sit monuisse, Magni Alexandri speculatores Romanorum patrum maiestate perculsos, retulisse, quot Romæ Senatores, tot se Alexandros inuenisse: sapientissimum verò Pirrhi legatum Cineam interroganti Regi qualem offendisset Romam, respondisse statim, Regum se patriam vidisse: taléśque sibi visos Senatores singulos Romæ, qualis ipse Pirrhus in Epiro ac reliqua Græcia videretur. Vt propterea exteræ gentes ac nationes habeant vnde Romanorum facta sine satietate mirentur, ac Romanæ Reipublicæ nomen extollant, cui ob admirabilem virtutem & fœlicitatem socij toto terrarum orbe obtemperarint, hostes obedierint, venti tempestatésque obsecundarint. præsertim verò quia cum tandem Imperij fines non terræ sed cœli propemodum regionibus terminasset, inuidiam fama, famam gloria, gloriam virtute superauit. Quid plura? Romani Imperij maiestas ad eam peruenit amplitudinem ac dignitatem quam sperare incredibilis fidentiæ, tentare vix heroicæ fortitudinis, perficere diuinæ propè virtutis atque inauditæ fœlicitatis, censendum sit. Ita factum est vt omnem

rerum humanarum vsum prætergressa, quasi Solis æmula, breui omnes terras suo splendore compleuerit, & proximum cœlo caput extulerit.

Quin etiam nihil est Auditores ornatissimi, cur cæteri populi fateri vereantur Romanam virtutem ac maiestatem quoniam non in regibus modò & Consulibus, verùm etiam in Augusto, Traiano, Constantino, atque aliis Imperatoribus multis adhuc enituit ac floruit, diuturnitate quoque posteris gentibus amplissimum admirationi, exiguum aut nullum æmulation, reliquisse locum. Ex quo fit vt Romana historia siue præstantia & dignitate, siue admiratione ac pulchritudine, siue vtilitate & iucunditate, humanas historias omnes quamlongissimo superet interuallo.

Neque verò hæc dixerim Auditores quòd Græcam historiam contemnam, quam vnus vel Themistocles vel Alexander mirificè nobilitare potuit, ac supra multarum gentium historias efferre, siquidem nec splendore & amplitudine, nec varietate ac diuturnitate, Romanam vllo modo æquare potest: præsertim verò cum quicquid de Græcorum fortitudine ac fœlicitate dixeris, id Romanorum fœlicitati ac virtuti extollendæ valeat, a quibus Græci, etsi terra maríque cecelebereimi, & immortali præconio dignissimi, facilè superati sunt. Denique Græci ad vnum Orientem propagarunt dominatum: qui breui quoque extinctus est. præsertim cum Alexander regnum sibi veriùs comparasse quàm regnasse videatur. Romani contra in omnes Mundi plagas dilatarunt Imperium, quo diu etiam potiti sunt. Vt propterea illi per medias laudes breui cursu, hi veluti quadrigis, ad diuturnæ gloriæ metam delati sint.

Scio Pœnos Romanis fuisse infensos; & vt Cartago antiquitate, diuitiis, situ, militari scientia, Imperii magnitudine, terra maríque præstabat, cum Romanis de Imperio Terrarum orbis dimicasse: quin vix quicquam abfuisse, quominus Annibal Romam expugnarit, ac Romanæ Reipublicæ spem Imperii vnà cum libertate ademerit. Sed tamen breui quoque ex vna Cornelia gente Carthaginensium domitores progenuit extulitque Roma: atque Annibalis furorem vnà cum infensissimis Africæ æmulis & Carthagine ipsa deleuit. Fuerit igitur vt acer Pœnus intractati instar equi, cuius inuenti capitis augurio bellici principatus spem conceperat ac fundatæ

datæ Vrbi nomen dederat, Romanis ferociter insultauerit, ac penè Imperii spem omnem ademerit; quandoquidem vt equus, etsi ferocissimus ac bello aptissimus, ab homine frenatur ac domatur, sic Pœnus a Romano, qui humani quod effoderat, capitis auspicio Vrbis arcem condiderat, eidémque Capitolij nomen tribuerat, frenatus, victus, ac domitus est. Ita quidem iure optimo elegans Poëta de Romana cecinit Vrbe,

Terrarum Dea gentiúmque Roma:
Cui par est nihil, & nihil secundum.

Iure quoque cecinit alter,

Gentibus est alijs tellus data limite certo:
Romanæ spatium est Vrbis & Orbis idem.

Huius igitur, huius inquam, præstantissimæ gentis facta Poëmati cum illigauerit atque Heroica tuba decantarit Virgilius, ab Augusto Populi Romani historicus appellatus est. Atque huius sanè siue Historici, siue Poetæ, hoc est authoris longè optimi & præstantissimi, quique Homerum ipsum ac summatim Græcos Latinósque poëtas incredibili quadam grauitate ac suauitate superauit, heroicum monumentum hoc anno explanabimus: & quales, siue ingenij & naturæ, siue artis ac scientiæ, siue exercitationis ac studii, opes atque adeò thesauros in Aeneidem ac P. Romani historiam effuderit; quod vobis Auditores ornatissimi fœlix faustúmque sit, demonstrabimus.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

DIXI.

De Studijs Humanitatis; quàm ampla sint, ac multarum magnarumque rerum cognitione indigeant: sigillatimque de Eloquentiæ commodis & dignitate.

Habita Patauij, cum rursus a Poëtis ad Rhetores rediretur.

ETSI Humanitatis studia nisi multis ac varijs ijsdémque præclarissimis Artibus ac Disciplinis non efflorescunt, duæ tamen Artes sunt ac facultates quibus vel maximè gaudent ac præstant, quaéque instar omnium videri possunt; Eloquentia nimirum ac Poësis. Quanquam enim haud inficior, Auditores, nostra hæc studia rerum gestarum atque adeò Historiæ notitia mirifice nobilitari, virtutum insuper morúmque, seu mauis Ciuilis Philosophiæ, cognitionem requirere; quin Astrologiæ aliarúmque huiusmodi disciplinarum consortio summopere delectari, ita vt Humanitatis studium magna quædam res sit, ac nescio etiam an maxima; Poësis tamen & Eloquentia principatum in illo obtinent ac dominantur. Siue enim id euenire dixeris, quòd Poësis & Eloquentia maiorem quàm cæteræ facultates splendorem referunt, ac decus maximum obijciunt mortalium oculis, siue quia reliquæ illæ Artes atque Doctrinæ in Eloquentiam ac Poësim confluere certatim solent & emanare, ita vt Poësis & Eloquentia quasi regij duo Amnes cæterarum aquis amplificentur ac nobilitentur, nemo est qui non videat Suada & Musis Gymnasium hoc amplissimum, curricula hæc nobilissima, gaudere inprimis & eflorescere.

Neque verò id eo consilio affirmauerim, Ornatissimi Auditores, quòd non facilè aut intelligam aut fatear inter Humaniores literas præclarum Historiæ deberi locum, atque adeò in hoc nostro Theatro primariam aliquam sibi sedem deposcere & vindicare. Ipse enim in nostro hoc Regno sic principatum deferebam Poësi & Eloquentiæ vt illud quoque reputarem; hasce Artes & facultates Historiæ consortio indigere ac nobilita-

ri, quin etiam expleri ac perfici: ita vt sine hac vel planè iaceant, vel omnino frigeant & exarescant. Videbam enim M. Tullium ita fingere Oratorem suum & exornare, vt nusquam non doceat antiquitatis monumenta Oratori diligenter esse tractanda: inde exempla passim ac fidei præsidia deriuanda, inde Orationis adiumenta, interdum etiam ornamenta, esse petenda. denique Historiam ipsam ab Oratore quoque scribendam ne egregia Historiæ commoda ac varias vtilitates amittat. Obseruabam etiam Poëtas nobiles res gestas imitari: ex Historia passim haurire: hinc veluti succum & sanguinem ducere vnde vberior fiat Poësis & copiosior. Quid plura? An non Homerus, Græcorum, Virgilius, Latinorum ac Romanorum; Historicus ea de causa appellatus est, quòd vterque ex rebus gestis, ex Græcis ac Troianis ile, hic ex Latinis maximè ac Romanis; conflasset fabulam ac Poëma constituisset suum? Sic sanè. Itáque ea cogitatione Suadæ & Musæ principatum detuleram in Gymnasio hoc nostro, quòd Historiam, etsi solitaria quoque a nobis tractanda sit, in Poësim inprimis & eloquentiam includerem, eandémque vtriusque vel originem & fontem, vel præsidium & adiumentum, vel etiam columen & ornamentum, existimarem.

Quanquam si quis secum ipse reputet Gratias ternario numero gaudere, Musas etiam priscis temporibus ternarium numerum adamasse, ac propterea tres veluti Musas aut Gratias in studia Humanitatis introducere gestiat quibus tribuat principatum, nimirum Eloquentiam, Poësim, Historiam, egò sanè non repugnarim. præsertim verò quia sat sciam Historiam non modò Poësis & Eloquentiæ gratia a nobis tractādam, verùm etiam per se maximè (id quod indicare cœperam) euoluendam & excolendam. Quis enim Historiam ipsam aptiùs scribere aut judicare valeat, quàm qui stylum, decorum, ac dicendi virtutem, vno verbo Humanitatis ac liberalium Artium studia profitetur? Quis rursus Historicos ipsos e planare, Historiæ leges obseruare, ac præcepta tradere audeat, nisi in nostris hisce doctrinarum curriculis desudauerit, ætatémque consumpserit? Nos certè ea planè de causa de Historia libros conscripsimus, in quibus Historiæ tum euoluendæ, tum iudicandæ, tum scribendæ, tum ad publicam priuatámque vtilitatem referendæ, rationem complexi sumus, quòd intelligeremus Humanitatis Do-

ctori huc non exiguam laboris & industriæ partem esse reuocandam. Quin etiam si quis nutrimentum Humanitatis dignitatem tripartitò distribuat, ac principes sedes non Eloquentiæ modò & Poësi, verùm etiam Historiæ quasi tribus Musis aut Gratijs duxerit tribuendas, huic illud etiam libentissimè largiemur; eas quoque liberales disciplinas quas paulo ante commemorabam, & ad Humanitatis studia referebam, proximè esse collocandas. Ita fiet vt quemadmodum Musæ decursu temporis nouenarium expleuere numerum, Gratiæ quoque in suum consortium Nymphas admittentes Musarum Chorum æmulatæ sunt. (ideo enim eleganter cecinit Flaccus dum Ver describeret,

Gratia cum Nymphis geminisque sororibus audet
------Ducere nuda choros)

sic Humanitatis studium ter ternario numero gaudeat, & Gratiarum Musarúmque Chorum æmuletur. Qui enim Eloquentiæ, Poësi, Historiæ Astrologiam primum addiderit, tum Geographiam & Topographiam adiunxerit, inde Physiologiam (quà saltem animantes ac Mundanam molem describere oportuerit) ac tùm Moralem, tum militarem scientiam aliquam, vnde Historici ac Poëtæ inprimis explicentur, subiecerit, is Humanitatis studium Musarum instar Chori & Gratiarum expresserit. Quanquam hæc omnia eo nomine vel concessisse vel disputasse velim Auditores, vt tamen sine vlla dubitatione illud fatear, Eloquentiam inprimis & Poësim nobis tractandam esse: Oratores maximè atque Poëtas euoluendos: huc præcipuam curam & industriam esse reuocandam, vt siue soluta oratione, siue numeris adstricta, quidpiam dicendum scribendúmue sit, muneris satisfaciamus pro dignitate.

Quæ cum ita sint, nemo, vt existimo, admirabitur, quòd senserit nos superiore anno Poëtarum campos longè ac latè peragrasse, nunc verò ad Rhetorum spatia remigrare; atque ad Aristotelem, hoc est ad grauissimum eloquentiæ Magistrum, atque adeò dicendi intelligendique authorem summum, redire totum. Id quod eò etiam libentiùs faciam Auditores, quòd quemadmodum Poësis miras habet voluptates & vtilitates, ita eloquentiæ tractatio tum dignitatis ac iucunditatis plenissima sit, tum verò frugifera sit tota, atque ingenuo viro & nobili vtilitates maximas afferre soleat. Nam quæ obsecro est vitæ pars in

qua viro nobili ac patriæ peramanti, domi forisque non magnopere prouidendum sit atque cauendum, ne rudis & imposita, aut etiam eneruis & indecora, sit eius oratio; sed suauis cadat omnibus & periucunda, quæque animis conciliandis, rebúsque fœliciter peragendis, authoritatem addat, ac pondus? Et quidem, cùm accidere facilè possit, vt quis Iudices, aut Ciues, vno verbo, Auditores; offendat siue largitione corruptos siue aduersariorum mendacijs oneratos, interdum etiam odio aut inudentia incensos & agitatos, is ad eloquentiæ arma confugiat necesse est, quibus illos emolliat, flectat, & ad sententiam traducat meliorem.

Memini me legere, olim Romæ Cinnanæ proscriptione sæuiente, percussores submissos qui M. Antoniũ Oratorem obtruncarent. Cúmque districtis gladijs eum iam iam diuerberaturi viderentur, ecce tibi illius Oratione commoti ac deliniti, constiterunt, & gladios cruore vacuos vaginis reddiderunt: vsque adeò diserti hominis valet Oratio, modò ad aures admittatur. Memoriæ quoque proditum est Constantium, cum in Orientis Imperio Constantino patri succederet, Illyricum superiorémque Mysiam a Vetranio Tyranno occupatam offendisse. Cúmque res eò adducta esset, vt armis dirimenda foret, ac propterea vtrinque exercitus eductus, iam iam classicum expectaret, Constantius a Vetranio postulauit, vt sibi ante pugnam eum publicè alloqui liceret. quod cum impetrasset, tantam in dicendo facundiam exeruit, vt nemini suas rationes non probarit: neminem non in Vetranium accerrimè concitarit. Ita factum est, vt Constantius vtriusque exercitu acclamante Imperator consalutatus, Vetranius contra Imperio deiectus sit. Quæ sanè gloria vt post excitatum Imperium vix fortasse alteri Imperatori contigit, ita vni eloquentiæ accepta est referenda, quæ quod multo esset sanguine obtinendam, largita, de armis quodammodo triumphauit. Sed præclaram, & admirabilem eloquentiæ vim soleo ego Chrysostomi exemplo libentiùs declarare, & immortale illius factum multò alacriùs quàm M. Antonij, hoc est Idololatræ, aut Constantij, hoc est Arianorum fautoris, vsurpare. Quod dum facio, vos quæso, Auditores optimi, pro singulari humanitate vestra diligenter attendite.

Erupit Arcadij tempore ex Alpium, ne dicam ex Orci, faucibus truculentus barbarus, Gainas nomine: hic tum sexcentis

tis erat cædibus obſtrictus, atque omni propè ſcelerum genere coopertus, tum maximè Romano Imperio ac nomini infenſiſſimus. Cúmque ſeditiones inter & latrocinia non minùs eſſet auctus potentia, quàm dominandi flagraret cupiditate, Romani Imperij Tyrannidem affectare cœpit. Hinc formidoloſo exercitu comparato, Italiam ac Macedoniam veſtrare: varias Vrbes ac prouincias occupare: Bizantium denique magnis itineribus contendere, vt totius Imperij arcem inuaderet. Cúmque imo pectore anhelaret crudelitatem, ſic conciderunt omnium animi, nullus vt arma in illum ſumere, nullus legationem ad eum obire, nullus ei ſupplex eſſe, auderet. Cum ecce tibi præſto fuit aureum orationis flumen Chryſoſtomus: vir ab armorum tumultu longè alienus, atque ab omnibus belli præſidijs imparatus. Qui quamuis a Tyranno ob interpoſitas offenſiones quaſdam primus ad cædem deſignatus videretur, alacer tamen celsóque animo legationem ſuſcepit: atque hoſti ferociter inſultanti occurrit. Quid plura? ſic Barbari animum orationis & ſuauitate deliniuit, & grauitate perculſit ac fregit, vt qui omnibus ferro minitabatur ac flamma, ad vnius pedes accideret: eius dexteram ſupplex oſcularetur: filios iuberet ad eiuſdem pedes prouolui: atque omni feritate & cupiditate depoſita cum Imperatore ipſo fœdus iniret. O admirabilem eloquentiæ vim ac propè diuinam & ſingularem. Tu, tu inquam, vna reperta es inter mortales, quæ furentes Barbarorum impetus in mediis ſpatiis cohiberes ac frangeres: atque illorum ferocitatem ac ſæuitiam in manſuetudinem pietatémque conuerteres.

Iam verò ponite vobis ante oculos, Auditores, opulentiſſimam ciuitatem, quæ ſiue a Tyranno crudele ſeruitute prematur: ſiue iniquiſſimis conditionibus, nec ſine Religionis offenſione, cum hoſtibus pacem conſtituat: aut etiam (ſi placet) deſidia langueat, ac turpi diffluat otio. Ad quem obſecro confugiendum erit, quis accerſendus, vt in tot tantiſque periculis & calamitatibus illi proſpiciat: ac patriæ ſalutem Chriſtianæque Religionis dignitatem a tot iniuriis vindicet ac tueatur? Nullus, nullus alius, mihi credite Auditores, niſi probus ac diſertus Orator. Is enim eſt qui hominum ingeniis moribúſque perſpectis, ac vijs omnibus exploratis & cognitis, vnde illarum mentes ſiue excitentur, ſiue reſtinguantur, languentes Ciues

ab otio

ab otio & desidia ad honesta vitæ offitia reuocabit: indignam pacem veluti pestem auertet: Religionis tuendæ studium in eorum animis inseret: iacentem denique populum excitabit inflammabitque, vt turpissimum Tyrannidis iugum a ceruicibus excutiat.

Neque verò aliter sentiendum est si popularibus tumultibus (id quod accidere sæpè solet) æstuet Ciuitas, atque intestinis discordijs & seditionibus ad interitum ruat. Sunt enim in publicis eiusmodi calamitatibus atque periculis non modò Solones, Lysiæ, Valerij, Catones, quod Græcos Romanósque factitasse legimus, conuocandi, vt illos orationis tum grauitate percellant, tum suauitate permulceant, verùm etiam Alcibiades ac Tullij exoptandi, qui tonent, fulminent, atque illorum pectora quasi saucient atque perfringant.

Timotheus, is qui Musicæ laude tantopere floruit apud Græcos, inde celebratur vel maximè, quòd iracundiam contento austeróque cantu concitaret, remisso leniret mitigarétque, cum vellet. Quapropter cum Phrygium aliquando caneret apud Alexandrum, hunc dicitur inter cænandum ad iram & arma concitasse: mox verò harmonia mutata, ad conuiuium hilaritatémque reuocasse. Atque hinc etiam Pythagoræ nomen percrebuit: cum enim in ebrios quosdam lasciuientes incidisset, iussisse fertur Cantorem, qui saltationi accommodatum concentum inchoarat, mutatis modis, Doricum canere. Tum illi ita dicuntur noua illa cantus sonorúmque ratione resipuisse, vt abiectis coronis, erubescentes sese inde proriperent. Egregia sanè facta atque præclara.

Sed illud longè præclarius & admirabilius, vt ob incredibilem dicendi vim, & eloquentiæ magnitudinem, Pericles fulmen in ore gestasse, Demosthenes militibus arma fabricasse, Græciámque vniuersam in Philippum armasse, commemoretur. Verùm dies me deficiat Auditores, si commoda omnia & vtilitates percensere velim, quæ ex Eloquentia in humanam societatem manare solent. Quapropter illud vnum addam, quod & septies commemorasse iuuabit: nimirum ea esse Eloquentiæ studia, quæ adolescentiam alunt: senectutem oblectāt: res secundas ornant: aduersis perfugium ac solatium præbent: delectant domi: non impediunt foris: pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.

Neque verò verendum est, Auditores, ne, quemadmodum superiore anno Homerum, Virgilium, Torquatum, hoc est tria heroici Poëmatis lumina, in medium adduximus, ac de principatu disputantes fecimus, ita parile spectaculum hoc quoque anno præbere haud liceat. Nam Philosophorum Homerus Plato, ac Romanæ eloquentiæ parens M. Tullius, cum summo dicendi artifice Aristotele in congressum, ac veluti in arenam descendent, multa de eloquentiæ ratione ac laude certaturi. Quo tempore eò vobis gratiores, vt spero, & vtiliores accident labores nostri, quòd domi pomeridianis horis pulcherrimam Ciceronis orationem pro Marcello explanare decreuerim. in qua sanè licebit, tum Aristoteleæ Rhetoricæ præcepta, & documenta tum Oratoria M. Tullij lumina & ornamenta agnoscere & intueri. Quin etiam, vt meo muneri cumulatiùs satisfaciam, & vestræ simul vtilitati pro mea saltem tenuitate prospiciam, pomeridianis quoque horis, prout vobis commodum esse animaduertero, græcum authorem aliquem priuatim intra domesticos parietes explanabo. Atque hic (si placet) erit Plato, cuius Phædrus, quoniam multa habet de Rhetorica, non inutiliter percurri poterit. quod si eum Phædro Gorgiam atque alios dialogos quosdam per tempus coniungere licuerit, qui ad eloquentiam pertinere videntur, perbellè accidet, vt græcæ linguæ notitiam ex Platone petamus: nam & græci sermonis & eloquentiæ præceptis vno eodémque tempore imbuemur.

Sed vt iam clarissimis adolescentibus morem geram, & quantum in me est satisfaciam, en Aristotelis Rhetoricam omni cunctatione abiecta explanandam aggrédior. Vos Auditores ornatissimi pro singulari humanitate vestra quæso, vt cœpistis, diligenter attendere. vel certè, quoniam id vobis gratius fore iam animaduerto, huiusce initium doctrinæ in proximum diem reiiciatur, in quo paratiore pectore vobis ad subsellia, mihi verò ad rostra hæc nostra, redire licebit.

DIXI.

BIBL. DELLA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

DE EXERCITATIONIS VTILITATE.

Habita Patauij cum Oratoriæ exercitationes inſtituerentur.

SI quid eſt, Adoleſcentes optimi, cæterique Auditores ornatiſſimi, quod nobis ad doctrinas virtutéſque capeſſendas plurimum conducere poſſit, illud certè eſt exercitatio. Huic enim quippe honeſtiſſimis laboribus atque vigilijs inſtructæ, Dei munere conceſſum eſt excelſa humanæ diuinaéque ſapientiæ iuga conſcendere: atque inde vberrimos ſuauiſſimóſque fructus mortalibus reportare. Cum igitur hoc tempore nobis humanarum doctrinarum curricula ingredienda ac peragranda ſint, atque inprimis Oratoriæ exercitationes repetendæ, lubet Auditores pauca quædam de exercitationis vtilitate commodiſque præfari, vt ijs cognitis atque perſpectis, alacriore quoque animo illius labores atque vigilias amplectamur, & ad eloquentiæ metam contendamus.

Ac principiò quidem illud compertum eſt eo planè conſilio ac lege conditum fuiſſe hominem ab optimo & ſapientiſſimo Parente Deo, vt humanas diuináſque virtutes ac diſciplinas diligenter coleret, & in poſteritatem omnem ſummo ſtudio trāſmitteret ac propagaret. Ad quam rem tanta etiam ſiue mentis indole atque ſolertia, ſiue ſenſuum acumine & perſpicacitate, ſiue denique totius corporis habitu ac temperamento donatus fuerat, vt non modò repugnanter, ſed admirabili planè facilitate ac fœlicitate id ei munus obire liceret. Verùm, proh dolor, vix talis tantique boni poſſeſſionem adierat, cum de eâdem, quæ ipſius hominis fuit cæca & effrenata cupiditas, cum poſteritate omni deturbatus atque in ſummas animi corporiſque ærumnas detruſus eſt. Inter has non poſtrema illa fuit, vt ſibi perpetuis laboribus atque ſudoribus paranda eſſent omnia quæ ad vitam ſiue tolerandam ſiue excolendam pertinent. Ita factum eſt vt artes atque doctrinæ, ſine quibus hominum cœtus vix ac ne vis quidem regi poſſent atque coaleſcere, quin illo-

rum

rum vita ne vitalis quidem esset, sine diurnis nocturnisque vigilijs & exercitationibus comparari nullo modo possint. Vt propterea ethnici quidem more, sed prudenter tamen ac verè, cecinerit poëta ille.

Virtutem posuere Dij sudore parandam.

Hinc, nisi mutarum animantium atque inertissimi propè stipitis more nobis vitam ducendam, sed potiùs ad honestam gloriam, ad virtutes, ad optimas artes atque doctrinas comparandas, toto pectore incumbendum, putemus, ad Virtutis palæstram descendendum, doctrinarum curricula ingredienda, ingenij studia exercitationésque arripienda strenuéque colenda sunt.

Ac profectò nullam in partem oculos mentémque conuertò, quin me ad exercitationem inuitari atque adeò pronocari sentiam. Atque vt de sapientissimo rerum omnium artifice sileam, quem in Mundi administrationem semper incumbere, ac perpetua rerum omnium gubernatione veluti exercitatione quadam detineri compertum est; vt etiam de beatis illis mentibus taceam, quas diuina veneratione ac mandatorum diuinorum procuratione, vnde etiam Angeli & internuntij nuncupantur, nunquam non occupari & exerceri dicimus; quis non animaduertat sydera & cœlestia corpora in perpetua quadam exercitatione tripudióque versari? Versantur illa quidem, Auditores, atque ita versantur, vt inferior hic Mundus nunquam eandem speciem referat ac formam, nunquam in eodem planè statu conquiescat; sed perpetuas temporum, temperationúmqne varietates ac vicissitudines subeat. Ita sanè nunquam non agitatur æther: continenter fluit ac refluit mare: plantæ ac stirpes nunc floribus complentur ac fructibus, nunc suis honoribus spoliantur: campi collésque modò vestiuntur herbis, modò flaua vndantique segete conteguntur: modò viriditatem omnem exuentes, suum illi decus cum squalore commutant. Quis verò non sentiat, Auditores ventorum varietates & incursiones, fluuiorum ac fontium fluxiones, diei noctísque vicissitudines, temporum ætatúmque commutationes, quibus natura vniuersa agitatur & exercetur? Sed quoniam longum esset ad omnia, ad hominem deuenio: qui profectò, nisi exercitatione delectetur, atque hac tum corporis tum ingenij vires excolat, ocio sanè diffluat ac tanquam marcescat, sed

S quid

quid dico marcescat? imò verò lapidi simillimus euadat, necesse est. Atque vt corporis exercitationes prætercam, quibus robur ac valetudo vniuersa conseruatur, vires augentur, corpus vegetius redditur, color ipse ac sanguis reparatur, quis percensere valeat vtilitates & commoda quæ ex ingenuis studijs ac liberalibus exercitationibus colliguntur? ijs profectò acuitur ingenium, fœcundatur memoria, limatur stylus, excolitur lingua, formatur eloquentia, atque inprimis doctrinæ ipsæ, hoc est animi decora & ornamenta, parantur, perpoliuntur, amplificantur. Ad extremùm quemadmodum otium est libidinis origo ac fomes, langoris, dissidiarum, sexcentorum denique malorum causa, ita e contrariò honesta exercitatio est adolescentiæ ornamentum, senectutis præsidium, prudentiæ administra, sapientiæ comes, omnium denique bonorum altrix & procreatrix.

Atque hac sanè de causa Maiores nostri cum alia multa sapienter instituerunt vnde adolescentes exercerentur, & ad virtutem contenderent, tum inprimis hinc bellicas disciplinas, illinc literarum studia, proposuerunt, quibus certantes, & frequenti tractatione sese exercentes, vbertimos gloriæ fructus perciperent. Itaque eleganter, vt semper solet, Latinus Poëta cecinit de Latinis.

Ante vrbem pueri & primæuo flore iuuentus
Exercentur equis, domitántque in puluere currus:
Aut acreis tendunt arcus: aut lenta lacertis
Spicula contorquent, cursúque ictúque lacessunt.

Nec dissimilem in Troianis ardorem expressit cum ad varia certaminum genera traduceret.

Intenti expectant signum: exultantiáque haurit
Corda pauor pulsans, laudúmque arrecta cupido.
Inde vbi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes,
Haud mora, prosiluere suis. ferit æthera clamor
Nauticus: adductis spumant freta versa lacertis,
Infindunt pariter sulcos, totúmque dehiscit
Conuulsum remis rostrísque stridentibus æquor.
Non tam præcipites biiugo certamine campum
Corripuere, ruúntque effusi carcere currus:
Nec sic immissis aurigæ vndantia lora
Concussere iugis, pronique in vbera pendent.

Tum plausu fremitúque virûm studiisque faventum
Consonat omne nemus: vocémque inclusa volutant.
Littora, pulsati colles clamore resultant.

Quid plura? is fuit Virgilius, qui ne illos quidem qui in Elysijs campis degerent, non aliquo studij & exercitationis genere demoretur.

Pars in gramineis exercent membra palestris,
Contendunt ludo, & fulua luctantur arena.
Pars pedibus plaudunt choreas & carmina dicunt.
Nec non Threicius longa cum veste sacerdos
Obloquitur numeris septem discrimina vocum:
Iamque eadem digitis, iam pectine pulsat eburno.

Sed quæso Numanum audite Rutulorum mores ac laudatissimas exercitationes describentem.

----Natos ad flumina primùm
Deferimus, sæuóque gelu duramus & vndis.
Venatu inuigilant pueri, Syluásque fatigant:
Flectere ludus equos, & spicula tendere cornu.
At patiens operum paruóque assueta iuuentus,
Aut rastris terram domat, aut quatit opida bello.
Omne æuum ferro teritur, versáque iuuencûm
Terga fatigamus hasta: nec tarda senectus
Debilitat vires animi mutátque vigorem;
Canitiem galea premimus: -------

Sic Numanus de durioribus illis corporis exercitationibus ac laboribus. Ac pariles sanè animus contentiones requirit ac studia vt virtutibus excolatur & exornetur. Etenim quemadmodum nostra corpora motu & agitatione recalescunt, atque inde robur, colorem, agilitatem acquirunt, sic vsus exercitatióque reuocat ingenij vires, vnde viget animus & efflorescit. Atque huc sanè spectant Auditores quæ tam variè & copiosè in hoc Gymnasio explicantur & ad vestros animos excitandos quotidie a nobis nec sine sudore multo ac labore teruntur, bonarum artium præcepta & studia. neque enim aliud sunt quàm exercitationes ingenij & curricula mentis. Itaque his eloquentiam paramus & discimus: his ad prudentiam & sapientiā informamur: his virtutes omnes adipiscimur quibus mores & vitam componamus, ac placidissimè ad Senectutem deferamur. Neq. enim fateri cunctandum est liberales disciplinas esse tanquam

præsidia & ornamenta non adolescentiæ modò & iuuentutis, verùm etiam seuerioris ætatis ac senectutis: in qua sanè quantum labores corporis sunt minuendi, tantum augenda sunt animi studia exercitationésque virtutum.

Ad has igitur, ad has inquam, conuertite animum Adolescentes optimi ac nobilissimi: ad has ingenij vires ac neruos intendite: his ad sapientiæ arcem contendite: his ad Virtutis metam properate. Ita enim fiet, vt Honoris quoque Templum subire liceat & Gloriæ.

Sed quoniam eam in vobis alacritatem mihi intueri videor ac propensionem ad optimarum artium exercitationes ac studia, vt iam iam Classicum cani, & in arenam descendi iubeatis, agedum Aristotele duce & M. Tullio, iam Eloquentiæ præcepta dictione, stylo, oratione exprimere, Oratoriámque virtutem concertationibus, atque declamationibus referre nitamur ac moliamur.

DIXI.

ORA-

Habita in Patauino Gymnasio Non. Nouembr. Anno M. DC. XII.

Cum ea Ciceronis explicanda esset Oratio quæ pro Lege Manilia seu de Pompeio imperatore deligendo inscribitur.

ETSI multa sunt Auditores Præclarissimi quibus Eloquentia comparatur, nec ingenium sine cultura, aut Natura sine Arte satis valet; nec rursus si absit exercitatio, & imitatio, perfectus euadat Orator, duo tamen sunt quibus maximè eloquentia continetur: præcepta nimirum & præceptorum vsus.

Ac præcepta quidem inter Græcos optimè omnium (id quod superiore anno animaduertere licuit) explicauit magnus dicendi Artifex Aristoteles: vsum verò præter Xenophontem & Platonem, egregiè commonstrauit tum Atticæ venustatis parens Demosthenes, tum lacteus ac suauissimus elegantiæ fons Isocrates. verissimè enim dici potest nullam dicendi virtutem, nullum Orationis decus & ornamentum, excogitari posse, quod siue Isocrates, siue Demosthenes, non modò non adumbrarit, verùm etiam nitidissimis coloribus ac luminibus expresserit & illustrarit.

Quanquam illud etiam verissimè affirmari potest, ex Latinis M. Tulliũ ea omnia vsqueadeò copiosè ac splendidè complexũ esse, ac Romanis auribus declarasse, vt facilè Græcos illos æquarit, in multis etiam longo interuallo superarit. Legite obsecro Auditores optimi Tullianos de Oratore libros, percurrite Oratorem ad M. Brutum, euoluite cæteros quótquot de ratione dicendi libros conscripsit (notissimi enim sunt) demum peruolutate egregias ac nobiles quas posteritati atque adeò immortalitati Orationes commendauit, atque intelligetis eum fuisse M. Tullium qui Græcas Musas, Xenophõtem dico, Platonem, Isocratem, Demosthenem, perspicuitate, elegantia, suauitate, deuicerit, & eloquentiæ palmam de qua inter se certabant illi incredibili dicendi virtute & eloquentia eis ademerit.

Quæ cum ita sint, equidem magnopere semper optaui vt mihi tandem liceret a laboriosis Aristotelis spatijs ad vberrimos ac florentissimos Ciceronis campos descendere, ac suauissimos inde fructus percipere. Id quod hoc anno Deo benè iuuante mihi concessum & sentio & verò mirificè gratulor. Cum enim operosos quos in Aristotelis & Poëticem & Rhetoricen Commentarios institueram, omnino absoluerim, ac publicis literis consignauerim, iam nihil mihi potius esse poterat, nihil antiquius, quàm vt primo quoque tampore ad M. Tullium properarem: quod sanè efficiam hodierna die a Maniliana Oratione ducto initio. Etsi enim Ciceronis monumenta præclara sunt omnia & venustatis eruditionisque plenissima, Orationes tamen ad eloquentiam, quæ vel maximè nobis expetenda est hoc tempore, aditus habet amplissimos.

At enim cur obsecro ex multis ac variis iisdémque pulcherrimis Ciceronis orationibus vnam Manilianam delegisti quam nobis hoc tempore explicares? Exponam Auditores consilij mei rationem, atque ea lege exponam, vt si consilium meum vobis probauero, atque optimum esse ostendero, vos contra studijs ac laboribus meis præsentia vestra atque frequentia faueatis, & ad eloquentiæ metam M. Tullio Duce atque Magistro alacriter contendatis.

Ergo multa sunt, quibus adducor vt quàm pro lege Manilia seu de Imperatore aduersus Mitridatem deligendo orationem habuit M. Tullius, eam mihi explanandum proponam. Ac primùm quidem, quia noster Author in Orationibus cæteris cæteros Oratores, in Maniliana seipsum, superasse iudicatur. Vt enim summus rerum artifex hanc Vniuersitatem quam Græci ab ornatu κόσμον, nos a munditie Mundum appellamus, sic constituit, vt ad extremum admirabile totius Mundi compendium ac simulacrum hominem procrearit, ita Romanæ eloquentiæ parens M. Tullius suas ille Orationes sic constituit, perpoliuit, illustrauit, vt Manilianam totius eloquentiæ compendium atque ideam esse voluerit. Ita quidem licebit nobis venustatis & elegantiæ aperire fontes, seu veriùs eloquentiæ ipsius campos fœliciter peragrare.

Huc accedit quod Maniliana Oratio eo artificio conflata est & constituta, vt percommodè ex ea liceat dicendi præcepta &

docu-

documenta haurire ac deriuare. Itaque siue Exordium spectemus aut Narrationem, siue partes reliquas intueamur, singularum partium præcepta licebit agnoscere. Quod si Inuentione rursus, Dispositione & Elocutione continetur Oratio, Inuentionis quoque, Dispositionis, Elocutionis artificium & documenta obseruabimus. Denique ea omnia, quæ siue ad argumentationem, siue ad effectus, siue ad mores, pertinent, aut etiam sententiarum verborúque figuras continent & ornamenta, & vt rem paucis complectar, quicquid cum dicendi ratione coiunctum est, dilucidè explicabimus. Ex quibus omnibus illud consequetur vt præcepta dicendi cum vsu nobis coniungere liceat: siue præceptorum vsum ex Maniliano perdiscere.

Et sanè is fuit M. Tullius qui quemadmodum in hoc vitæ curriculo varias sustinuit personas, ac varia administrauit munera, ita varias vitæ huius formas atque Ideas expressit quas mortalibus magno cum bono sectari liceret & intueri. Priuatam egit vitam priùs (priuatam appello non solitariam sed Ciuilem: in qua tamen publicum munus attingitur nullum) atque ita egit vt apud suos ciues viri probi ac moderati laudem sit assecutus. Tres igitur libros scripsit de officijs, in quibus probi ac moderati viri ideam extulit ac formam. Post paulò in forum descendit, & in iudicijs causas egit. Quod sanè munus tam disertè & copiosè ac tanta cum integritatis ac prudentiæ significatione peregit, vt apud omnes citra controuersiam Oratoris optimi laudem meritus sit. Itaque tres libros confecit de Oratore, in quibus perfectam nobis atque omnibus absolutam numeris Ideam Oratoris reliquit. E foro ac Iudiciis ad Præturam euehitur, atque omnibus Centurijs & suffragiis Prætor Vrbanus renunciatur; cum ecce tibi de Prætoris officio in Iure dicundo atque Vrbe vel Prouincia administranda disseruit: disputationem interim Quinto Fratri quoniam in Asia Præturam item administrabat, transmittens. Consul inde creatur, cum sex libros edit de Republica, in quibus Reipublicæ Principem & consulem instituit. Cum enim munus summa vigilantia obiuisset & caput ipsum extremo discrimini obiecisset, Catilinæ coniurationem comprimens vnde Pater Patriæ est appellatus, quid ni hanc quoque Ideam Senatoribus & Consularibus exponeret,

& Senectutis Ideas ac formas digressus sum; ita vt a proposito ferè penitus aberrauerim. Sed colligam me & Orationem ad ordinem reuocabo: atque illud inprimis commemorabo, iurè quidem scriptum reliquisse M. Tullium, se Pompeium omnibus pigmentis ac luminibus expressisse, & perpoliuisse. nisi enim quis illud requirebat & expectabat, vt diuinas potiùs quàm humanas, virtutes & cœlestium veriùs quàm mortalium ornamenta in eum conferret, seu Deum potiùs quàm Hominem exprimeret, nihil erat cur absolutius quicquã aut perfectius, sed quid dico perfectius? imò admirabilius ac propè diuinius exposceret: vsque adeò ciuilibus, Imperatorijs Heroicis aut laudibus, aut virtutibus, aut commendationibus suum Pompeium cumulalauit, & ad miraculum florentem effulgentémque nobis ante oculos posuit. Itaque non facilè tecum statuas maiorem ne Eloquentiæ copiam M. Tullius, an virtutis splendorem Pompeius, in Manilianam hanc veluti tabulam effuderit extuleritue mortalium oculis. Præsertim verò quia vno eodémque tempore cum Pompeij authoritate, gloria, dignitate Populi Romani dignitas, gloria, authoritas sic coniungitur, vt vel ex hoc declarauerit M. Tullius quanta beneuolentia & charitate patriam complecteretur; quàm grato animo beneficium a P. Romano paulò ante acceptum (prætor enim Vrbanus centurijs ac suffragijs omnibus renunciatus fuerat) cõplecteretur; quantum summi illius Imperatoris virtutẽ, Romani Imperij Maiestatem, æstimaret, coleret, admiraretur. Ergo cũ tot ac tãtas opportunitates habeat Maniliana Oratio, vt non solùm ad Eloquentiam verùm etiam ad historiam & ad militarem laudem & Imperatoriam vos instituat præstantissimi Auditores, ac pulcherrimas nobis veluti faces subijciat quibus ad Patriæ charitatem, ad virtutem, ad gloriam incendat (hinc enim eximia & singularis extitit vis dicendi quæ in hac Oratione præstitit) accepistis, opinor, vniuersam consilij mei rationem, ac multas eásque grauissimas causas cognouistis vnde Manilianam mihi explanandam proposui.

Ita sanè quoniam meum vobis consilium omnino probatum spero, vestrum erit frequentes adesse: nec præsentia solum ac frequentia aut etiam studio & beneuolentia, verùm etiam attentissimis auribus atque animis mihi fauere. quin etiam oratorias scriptiones addere & declamationibus saltem in arenam descendere, vt stylum ad Manilianæ exemplum quod eius fieri possit ex-

colatis & perpoliatis. Ad quam rem priuatis quoque exercitationibus ac vigiliis si opus fuerit præsto vobis ero non grauatè. tametsi enim domi variis commentationibus occupationibúsque distineor, aliquam tamen temporis partem illis adimere, & eorum vtilitati ac dignitati transmittere & impertiri mihi semper erit iucundissimum, quos ad eloquentiæ metam aspicare atque contendere animaduertero.

DIXI.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Hanc Patauij habuit Author, dum sibi nouam dicendi rationem instituenti, vel certè veterem sed intermissam reuocanti, inuidiam conflari ab aliquibus animaduerteret.

EXPECTET fortasse quispiam, Auditores ornatissimi, vt in præsens ad Apologiam confugiam, qua hesterni diei factum quoddam purgem apud nonnullos, méque inuidia eximam omni. Sed quale factum obsecro? illud nimirum, quod eruditos viros quosdam &, vt ipse interpretor, mei peramantes, commouit: neque commouit solùm, verùm etiam summa quadam admiratione perculsit. Itaque se demirari aiunt nouam docendi rationem a nobis institui, vel certè veterem, sed explosam ferè penitus & obsoletam, reuocari: quin me clamant inter docendum ex Theopompo Ephorum repente factum, ac pristino dicendi more abiecto, contrariam orationis formam ac rationem induxisse. An non fortasse tu es, qui cum antea veluti currente rota tuum vrgeres opus, atque incitatiore disputatione vtereris, continentique oratione Aristotelem explicares, cunctator egregius euasisti tandem? Sic sanè. Siquidem veluti mutatis remissisque modis, dictare cœpisti; cunctari, quin languere ac propè nauseam plerisque Auditorum mouere & excitare. Dictare cœpi, fateor: ac, siue bona sit hæc docendi ratio siue præpostera (de hac enim re in præsentia nihil statuo) eam attigi tandem, arripui, vsurpaui. Ita quidem videri potui Ephorus factus ex Theopompo, quasi calcaribus egeam, qui paulò ante indigebam freno. Veruntamen id eo consilio feci, atque illa cogitatione, quam vobis, Auditores optimi, probatam iri & spero & cupio: præsertim verò quia meæ in vos beneuolentiæ argumentum esse poterit ac voluntatis optimæ.

Ergo cum superiore anno Aristotelis Poëticam continenti oratione ac veluti perpetua disputatione interpretatus sim, idem mihi hoc quoque anno faciendum statueram dum eiusdem Authoris Rhetoricam explanarem. Quod sanè dum facerem, atque institutum dicendi genus retinens, iam veluti in altum pro-

ueherer, fuerunt qui ex ſcripto etiam ſcholas a me requirerent. Vt eas per ocium deſcriberent ac recognoſcerent. Laudaui ego illorum ardorem ac ſtudium; ſed tamen eorundem optatis ſatiſfacere haud potui; idque ea planè de cauſa quòd vix pauciſſima quædam annotaſſem, quibus tanquam capitibus ordinis ac memoriæ cauſa vterer. Cum ecce tibi paulò poſt obſtrepere iſti, exſibilare, clamare, ſubſellia ipſa ferè euertere. Quid igitur conſilij capiam, Auditores, aut quò me vertam, dum eorum res agitur, quorum mihi honor & vtilitas perpetuò ante oculos verſatur, quóſque luce ipſa, qua nihil ſuauius aut gratius eſſe ſolet, habeo chariores? Medicos certè imitari debui, qui cum calidis ſe operam ludere animaduertunt, confugiunt ad frigida, ac nihil ſummatim non pertentant, nihil non moliuntur vt ægrotum, ſi quomodo fieri poſſit, ſanitati reſtituant. Itaque omnino mihi faciendum putaui, vt ad dictandum confugerem, atque hac ratione ſcholarum copiam facerem, fore enim ſperabam vt hinc cum tumultus ſedaretur omnis, tum mihi pacato veluti mari vti liceret ac fœliciter nauigare. idque eò magis quòd obſeruarem in hoc quoque Gymnaſio a quibuſdam veterem adhuc dictandi conſuetudinem commodè ac magna cum approbatione Auditorum retineri. Atque hac ſanè de cauſa quam nobis interim controuerſiam obiecerat Ariſtoteles, ſic agitare cœperam vt excipi poſſet. Quæſieram enim, an Oratori, præſertim ingenuo ac nobili, liceret in iudicijs ac foro, aut etiam in Senatu & curia, affectus dicendo permiſcere, atque Auditorum animos concitare. Quæ ſanè quæſtio cum apud Rhetores paſſim tum verò in Platonis & Ariſtotelis ſchola eſt grauiſſima, ſed Venetæ Nobilitatis maximè ac Patauinæ ſtudium excitare & poteſt & debet: nemo enim eſt qui neſciat Patauij in publicis iudicijs, Venetijs verò non in iudicijs modò, ſed in Senatu etiam, perturbandorum animorum inualuiſſe artificium ac ſtudium, atque adeò in Foro & Curia magnopere dominari, denique eò res adducta eſt vt non modò Patronus aut Senator ingenuus, verùm etiam Actor quiſque aut Reus, ne dicam, Rabula, in iudicijs & concionibus affectus concitare, ac Iudicem Auditorúmque animos flectere & permiſcere moliatur. Hac igitur cupiditate adductus & ſpe, nobilem hanc de affectibus controuerſiam, dictando potiùs quàm orando explicare cœperam, vt vobis liceret eam non modò per ocium & agnoſcere, & expendere quod illi cupiebant, verùm

rum etiam arguere quoque si libuisset & oppugnare, vel etiam tueri ac propugnare, vno verbo in eloquentia proficere. Quapropter si quæ in huiusmodi facto culpa est, amoris culpa est: si quid erraui, a beneuolentia profectus est error: denique tum meo erga vos amori quos in oculis fero, ferámque dum viuam, tum vtilitatis vestræ ac dignitatis studio & cupiditate, qua (vt verè fatear) exarsi semper, id totum acceptum est referendum. Quæ cum ita sint, illud iam vos obsecro, Auditores, & obtestor, illud pro vestra nobilitate ac benignitate a vobis flagito, vt mihi liceat vel ad intermissum dicendi genus vestrum omnium suffragijs quin publica acclamatione regredi & perpetua oratione (id quod maximè cupio) Aristotelem explicare, vel pari item consentione atque omnium approbatione dictandi morem sectari & ad vestram vtilitatem referre. Ego enim huc ad vtrunque pro mea tenuitate paratus accessi, vt vobis, dum tamen de re tota inter vos consentiatis, morem geram. Vestrum itaque sit delibera-re, & imperare meum alacriter obtempera-re.

DIXI.

bentiùs faciam, Auditores optimi, atque adolescentium nobilissimorum voluntati morem eò geram alacriùs, quòd reuera æquissima illorum sit postulatio: ac vel eis tacentibus, præclara liberalium artium Regina, Eloquentia inquam, suo iure hoc tempore meum officium ac studium reposcere videatur. Etenim, quod vos non latet, tria sunt quibus maxime, continetur Humanitatis studium, Historia, Poësis, Eloquentia. Etsi enim Humanitatis Doctori liberalium artium omnium cognitione imbuendum est pectus, ac nisi in Authoribus explanandis hærere passim velit ac labi turpiter, nullum eruditionis genus non attingendum, Historia tamen, vt dicere cœperam, Poësi, Eloquentia, sustinetur maximè atque perficitur illius munus. Ita quidem cum nos vno atque altero anno Historiæ detinuerit, Poëticaéque tractatio, nunc ad dicendi artificium & Oratoriam facultatem, vno verbo ad Eloquentiam, redeamus: atque amplissimos illius campos omni studio, cura, industria, excolamus, necesse est.

Et sanè quòd attinet ad Historiam, sic rem peregimus, vt nihil fortasse requiri possit, quod a nobis vel explicatum, vel tentatum, ac publicis literis consignatum, haud fuerit. Itaque de Historiæ vi ac natura egi primùm, atque ita egi, vt simul theoremata & controuersias omnes explanauerim, quæ de illa viderentur afferri posse ac disceptari; tum legitimis Historiæ legibus conquisitis vndique & promulgatis, docui qua ratione vel intelligenter peruolutari, vel ritè scribi, vel pro dignitate iudicari, posset Historia. Mox Historicos ipsos veluti in Theatrum retuli, idque vt omnino constaret quo quisque loco esset collocandus: qui siue ad Romanam, siue ad Græcam, siue ad Barbaram Historiam referendi: ac summatim quo ordine tum sacra tum profana rerum gestarum monumenta essent pertractanda. Ad extremùm de vtilitate ex Historiæ tractatione capienda disserui, & quàm vberes quisque fructus siue publicè, siue priuatìm ex ea percipere possit, declaraui. At verò Poëticam rem sic prosecutus sum, Auditores, vt priùs Aristoteleæ Poëticæ præcepta & documenta, tum bonam Aeneïdis partem, explicauerim. Ex quo factum est, vt ad eorum normam, quæ de Epopœia docuit Aristoteles, Virgilium cum Homero contulerim, & pro virili parte mea illorum stylum, industriam, artificium, &, vt semel dicam, Poëmata comparauerim. Quis igitur non intelligat nunc,

parem

tiam expectamus. Debet enim sic aures capere Auditorum ac suos Ciues dicendo oblectare, vt eosdem consilio iuuet, ac Patriæ adiumento sit ac præsidio. Imò verò ideo elegantiam in eo requirimus vt optimum consilium faciliùs in Auditorum instillet animos ac virtutes in earum pectus inserat, vnde ad Patriæ charitatem ac iustitiæ virtutisque studium, vno verbo ad benè beatéque viuendum incitentur & inflammentur. Quod si M. Tullius in eo etiam collocauit summi Imperatoris laudem ac dignitatem vt consilio simul & dicendi grauitate & copia valeat, atque hoc nomine Pompeium celebrauit & optimum Imperatorem prædicauit, quis Oratorem ipsum vna dicendi copia, hoc est flumine inanium verborum, instructum ferat? quis prudentiæ, consilij, sapientiæ nullam in eo rationem haberi iubeat: immo hanc non æquè ac sermonem & elegātiā, vel potiùs multò magis quàm elegantiam, in illo requirendam sentiat ac flagitandam? Alioquin sæpè in iudicijs & curia, imò verò in quolibet cœtu hominum Euripideum illud esset vsurpandum,

------ Εἴτ' ἄνθρωποι
Εἴσαν μηδὲν οἱ δινοὶ λέγειν. *Vtinam, inquam,*
Nullo diserti vt essent in pretio viri.

Quin potiùs illud ex eodem Euripide eßet exclamandum

Εἴθ' ἦ ἄφωνον σπέρμα δυστήνων τῶν βροτῶν.
Vtinam esset vocis expers humanum genus.

Sed ne in ea re sim longior, quæ apud viros ingenuos omnes comperta esse debet, age dum longiore prooemio prætermisso, atque adeò cunctatione omni abiecta, ad Aristotelis Rhetoricam aggrediamur. Cum enim magnus hic Author prooemio, atque illo pulcherrimo sanè & nobili, vtatur, imprudens sim ego & importunus si præfari longiùs velim, ac vos mea potiùs oratione quàm disertissima & copiosissima Aristotelis disputatione ad veram eloquentiam incendere & inflammare.

Q I X L

Religionis status cursim commendatur primùm: tum de tali tantoque bono retinendo augendoque disseritur: mox verò ostenditur nisi Christi Cruce id perfici non posse: ad extremùm Antistitis ac Patrum qui in hanc rem diligenter incumberent, laudatur industria.

HABITA VICETIAE Id. Maij Anno cIↃ. IↃC.XI.

In S. Bartolomæi templo in generalibus comitijs a Religioso viro, cui vt gratificaretur, eam dictauerat Author.

EGO verò, Antistes Reuerendissime Patrésque religiosissimi, de optimo illorum statu mihi dicendum proposueram qui in religiosa familia cœnobióque versantur. Cum enim & ingenii mei tenuitatem, & meæ orationis infantiam, animo reputarem; argumenti saltem præstantia & iucunditate mihi consulendum, ac tenuitati infantiaéque meæ prospiciendum, putaram. quid ni enim præclarum videatur de illo vitæ genere disputare, vnde cœli sedes conscendere, ac vitæ huius ærumnas cum beata vita, tempus cũ æternitate, mortalitatem denique cum immortalitate, commutare, liceat? aut cur vestris auribus non accidat iucundissima eius officij ac studij commendatio in quod toto pectore incumbitis: cui dies noctésque inuigilatis: quod amplectendum, colendum, retinendum decreuistis? Verùm enimuerò dum id meditarer, & in hanc cogitationem omnes ingenij mei vires ac neruos intenderem, illa animum subijt dubitatio quæ conatus meos ab instituto penitus reuocauit. Nam vt verè fatear, magnopere dubitaui ne si rem hanc apud vos, Patres optimi ac sapientissimi, persequerer, impudentiæ notam subirem, ac temeritatis insimularer.

mularer. Cum enim Phormio ille, etsi perdisertus, non potuerit non audaciæ & impudentiæ subiie crimen, qui apud Annibalem ac sapientissimos Duces de re militari dicere ausus esset, cur non ipse qui ab omnibus doctrinæ & eloquentiæ præsidijs huc imparatus accesi, non reprehendar, qui coram religiosissimo Præsule de religionis bono atque optimo illius statu disputare non dubitarim? Denique demens sim ego qui inspectante Roscio actum agere, & Religionis commoda Patribus religiosissimis commonstrare nitar. Igitur eò potius orationem inflectam, vt quoniam satis constat cœnobitarum Religiosarúmque familiarum sedes esse Angelorum veluti domicilium, Dei castra, fortissimum ad arcendos Dæmones propugnaculum, turrim ex qua mille pendent Clypei, Christianæ virtutis & pietatis firmamentum, veræ sapientiæ curriculum, cœlestis vitæ simulacrum, &, vt multa simul complectar, eius scalæ imitamentum, vnde Angeli è cœlo descendentes remearent; vos, vos inquã Patres optimos qui de hoc bono retinendo & amplificando cogitantes, ad optimum Religiosi huius Ordinis regimen incumbitis, ac præclaro huic labori dies noctésque inuigilatis, & cohorter & laudem. Vt enim in stadio currentes, & summis conatibus ad metam properantes, hortatu & plausu incendere nunquam obfuit, profuit verò sæpissimè; verò currentibus accidit periucundum: ita pauca quædam de religiosa disciplina retinenda, hoc est de sanctissimo in quod incumbitis munere, disseruisse, nihil incommodi afferet, fortasse etiam vobis, quæ vestra est humanitas ac pietas, erit iucundissimum.

Et sanè operæprecium esse vel potiùs necessarium sacris quoque religiosorum ordinibus regimen quod facitis, & curam adhibere diligenter, atque illos tanquam agros excolere, nemo qui rem attentiùs æstimet, non fateatur. vt enim ager, pinguis licet ac fertilis, spinas in dies gignit ac tribulos nisi accurata agricolæ cultura subigatur & excolatur; ita religiosæ familiæ, quantumuis ab initio fœliciter institutæ, cultura intermissa, suos proferunt tribulos ac spinas vnde squaleant ac pristinum decus amittant. neque enim inimicus homo, vbi absit colonus, aut dormitet altiùs; zizaniam superseminare veretur, vnde fruges optimæ suffocentur ac decursu temporis in lollia conuertantur. quin etiã quemadmodum ager (vt in eodem persistam simili) etsi egregie consitus atque optimis vitibus & plantis refertus, cultura neglecta,

veluti ſyluescit, ac tandem pro vuis labruſcas, & agreſtia poma pro mitijs ac dulcibus reddit; ita Religioſorum ordines, etſi egregiè ab initio ficti ac tanquam generoſis ſtirpibus conſiti, diſciplina & cultura poſthabita vel neglecta, acerbos fructus progignunt. hinc ſæpè conqueritur Dominus & lamentationibus plenas effundit voces. Plantaui te vinea electa, omne ſemen verum, quomodo ergo conuerſa es mihi in prauum vinea aliena? & rurſus, expectauit vt faceret vuas, & fecit labruſcas: rurſúſque, Paſtores multi demoliti ſunt vineam meam: conculcauerunt partem meam: dederunt portionem meam deſiderabilem in deſerto ſolitudinis. quid plura? eò per agricolæ incuriam & negligentiam adducitur aliquando vinea Domini, vt Dominus exclamare cogatur, Deſtruxiſti maceriam eius: & vindemiant eam omnes qui prætergrediuntur viam. exterminauit eam aper de ſylua, & ſingularis ferus depaſtus eſt eam.

Ac mea quidem ſententia is eſt ager quem Dominus religioſis familijs tanquam colonis attribuit, ex quo non trigeſimum fructum ſed ſexageſimum immo verò centeſimum efflagitat. Etenim qui in Eccleſia verſantur illi quidem, ſed in Religioſorum ordinem ac ſortem vocati non ſunt, ſed connubijs ac liberis procreandis cæteríſque ſecularibus negotijs adminiſtrandis relinquuntur; ſanè ij laudantur, modò trigeſimum fructum reddiderint. Cum enim præceptis tantùm obſtricti, minùs idonei ſint Dominici agriculturæ, quid ni probentur & a Domino in regnum excipiantur, dum trigeſimum ex agro fructum collegerint? Qui rurſus præter præcepta, conſiliorum partem aliquam amplectuntur, & connubijs abſtinentes, ſe ſe in ſeculo item mancipant Domino, ij quoque egregiè attributum ſibi excolunt agrum, ſi ſexageſimum inde fructum obtulerint. cum enim adhuc inter Mundi huius fluctus verſentur ac vitam inter peccatores degant, domeſticiſque curis non penitus eximantur, quidni illorum commendetur induſtria ſi ſexageſimum detulerint fructum cœleſti Regi? At ſacri cœnobitarum ac Religioſorum ordines, qui præcepta, qui conſilia, complectuntur; qui humanis diuiniſque præſidijs muniuntur, & ab vbertate domus Dei in hac perigrinatione ſatiantur, hos oportet centeſimum fructum reddere, hoc eſt lætiſsimum & copioſiſsimum: ita vt inde illorum negligentia & ſocordia compenſetur, qui extra dominicum agrum poſiti, ſerui inutiles, quin Regis noſtri hoſtes, deprehenduntur.

duntur. Vt proptérea religiosi viri animus ac pectus contremiscat oporteat, ac vindicem Dei dextram magnopere pertimescat, qui per negligentiam vacuus, sed quid dico vacuus? immo non fruge centesima onustus, ante illum, dum rationem exigat, apparuerit. Id quod nobis sigillatim verendum est ac diligenter cauendum: qui enim operosam vitam amplectuntur, aut vnam contemplationis viam sectantur, ij fortasse excusentur si interdũ non nihil a centesimo absint fructu. at nobis qui vtriusque vitæ studia sectamur & exercitationes amplectimur, ac propterea vtrinque ocij declinandi ac virtutem sectandi opportunitatem nanciscimur, videndum est diligenter vt ne spem cœlestis agricolæ fallamus, sed potiùs mensuram confertam & superfluentem Domino offeramus.

Equidem interdum mecum ipse contremisco Patres Religiosissimi, cum illud attentiùs reputo: Deum asperum illum & austerum esse hominem qui ex eo quoque agro, sed quid dico agro? ex spinis, ex tribulis, ex arena, ex eo denique solo in quo ne seminauit quidem, fructus a nobis requirit. an tu Domine sic austerus es, vt non modò ex fertili agro, verùm etiam ex arenoso ac planè arido, ex saxis ipsis a nobis fructus reposcas, & cum fœnore etiam reposcas? Sic sanè. etenim inuidiam, odium, mendacia, vitia denique & peccata non seminauit cœlestis ille colonus, qui singulis aliquam agri attribuit partem: sed talem ac tantam in religiosis familijs requirit charitatem, tale in extirpandis vitijs peccatisque delendis studium, vt ex peccatis etiam, quæ (vt dicere cœperam) non seminauit cœlestis agricola, sed superseminauit humani generis hostis, fructus deriuari ac percipi iubeat. Et quidem ex pingui solo cuiusmodi sunt religiosa studia, quæque in domo Dei honestæ obeuntur exercitationes, facile est fructus concipere & procreare, sed ex malignantium cœtu & ex peccatorum tribulis ac spinis eos referre, id verò arduum est ac perdifficile. & tamen vt in medio peruersæ generationis versandum nobis interdum est, & cum peccatoribus versandum, ex ijs etiam nostra opera & studio misericordiarum pater salutares pœnitentiæ fructus deposcit. Dies me deficiat, Consessus ornatissime, si ea persequi velim omnia, quæ ad hunc agrum diuinitus nobis attributum, colendum, & ad pristinum decus & nitorem a situ & squalore reuocandum nobis imperantur: ac nostræ fidei, curæ, studijs, vigilijs commendantur: quæ sanè libenter

præ-

præteteo, quòd apud ſapientiſſimos viros paucis agendum ſit.

Quanquam illud vnum non prætermittam, quod tanquam ſymbolum religioſi muneris videri poſſit ad agrum hunc perpurgandum, & ad ſummam pulchritudinem & vbertatem traducendum. Scribit ſuauiſſimus author Xenophon, quod etiam ſummus dicendi & intelligendi author commemorat M. Tullius; olim Cyrum Perſarum Regem, quippèqui inſitione & agricultura delectaretur, nobilia inſita, ac generoſas vites & plantas, ſua manu conſeuiſſe: ſed inprimis agrum arboribus conſitum in quincuncem ordinaſſe ac diſpoſuiſſe. quod ſanè culturæ genus vſque adeò egregium vſum afferebat, tale decus, talem ac tantam venuſtatem referebat, vt ſiue vmbram, ſiue ſolem, ſiue arationis & culturæ opportunitatem, ſiue plantarum proceritatem, ſpectares, nihil lætius, nihil venuſtius, nihil feracius cerni aut requiri poſſet. Conſitus in quincuncem ager crucem ipſiſſimam exprimit, vt quoquo verſus te conuerteris, quancunque in partem reſpexeris, ea tibi occurrat, ea oculis offeratur. Hoc igitur ſit ſymbolum vnde lætus & frugifer euadat atque adeò centeſimum fructum reddat Dominicus ager quem colimus. quincunx figura, Crux inquam Chriſti: ita vt quicquid ſpectemus, quicquid moliamur, ac ſiue agendo, ſiue contemplando; diem ac vitam traducamus, Chriſti crucem ſectemur, amplectamur, exprimamus, cæteris etiam tanquam vexillum præferamus. Sic Apoſtolus ſe nihil aliud ſcire profitebatur, niſi crucem Chriſti: nihil, niſi Chriſti crucem, putabat prædicandum. In hac (inquit) ſalus, in hac vita, in hac reſurrectio noſtra: in hac rurſus reconciliatio, in hac pacificatio, in hac gloria. Hinc inuidiæ pelluntur, hinc arcentur odia, pernicioſa diſſipantur conſilia: hinc Chriſtiana humilitas celſitudo, opprobria honores, iniuriæ lucrum, paſſiones huius temporis voluptates ac delitiæ, mors gloria iudicatur. Hinc itaque, hinc inquam, regimen ac moderatio petenda eſt Religionis noſtræ: a Crucis inquam meditatione, amore, amplexu, tolerantia inſtauranda eſt, & ad priſtinum decus, quo a maioribus noſtris inſtituta, & fundata eſt, reuocanda: neque enim exemplum aliud inſpexit aut ſibi propoſuit Religionis huius atque familiæ author ac magiſter ſiue inſtaurator, vt ita dixerim, & amplificator, Auguſtinus, niſi Chriſti Crucem. Quapropter hanc viuentis conſolationem, morientis ſalutem appellat: hanc cordibus noſtris figendam ſtatuit,

tuit, hac ocium, delicias, cupiditates, dæmones ipsos effugandos: hac veterem Adam cum concupiscentijs crucifigendum, hanc arma militiæ nostræ, hanc victoriam, hanc triumphum, hanc gloriam habendam.

Sed imprudens sim ego Antistes optime, Patres sapientissimi; qui quod prolixè aggressi estis, & mira tum animi contentione, tum voluntatum consensione, elaboratis ac strenuè vrgetis, id non tam laudibus (vt par erat) extollam, quàm faciendum esse commemorem. Ergo vobis ac familiæ nostræ vniuersæ tale tantúmque bonum iam gratulor: iam vestram fidem, laborem, industriam, charitatem complector: & quas pro vestris in nos meritis persoluere gratias non possum, dum viuam, habebo ac saltem pro virili parte mea prædicabo. Interim verò, vt orationem meam cohibeam, Deum optimum maximum enixè rogo, vt quod eo aspirante fœliciter cœpistis, eiusdem beneficio egregiè ad finem perducatis: vt non modò in æuum religiosam hanc familiam sartam tectam conseruetis, & ab omni periculo liberetis, verùm etiam omni virtutis genere, sed inprimis Christiana humilitate & charitate, vno verbo, Dominicæ Crucis amore, compleatis.

DIXI.

Hanc habuit Author in Patauino Theologorum Collegio dum Johannem Ferrum Doctoris insignibus exornaret.

MAGNOPERE optandum esset, Perillustres Auditores, vt quoniam Iohannes Ferrus candidatus noster industriam ille suam atque doctrinam ornatissimæ huic doctissimorum Patrum coronæ vehementer probauit, & expectationi quam de se ingentem ac nobilem excitauerat, mirificè satisfecit, is præsto esset qui talem ac tantam virtutem meritis laudibus ornaret ac celebraret. Cum enim Marius Mazzolenus Collega noster ornatissimus, atque omni doctrinarum laude cumulatissimus, hanc sibi oblatam Prouinciam suscepisset, ac iam se se egregiè (quemadmodum semper solet) comparasset, vt suscepto muneri satisfaceret pro dignitate; profectò minùs bellè ac fœliciter agitur cum laureando nostro, cui in præsentia virtutum suarum ac meritorum præco est requirendus.

Verùm enimuerò cum repentè, vt res humanæ aleæ plenissimæ sunt & inconstantiæ; morbus & Mazzolenum valetudine, & Ferrum nostrum merito præconio, & nos omnes egregiæ ac perdisertæ laudationis auditione, priuauerit, enitendum sanè est vt huiusmodi iacturam æquo animo feramus & moderato. præsertim verò quia in tāta Auditorum frequentia vix fortasse quisquam est, qui non audierit laureandum nostrum ex illa Vrbe ortum esse quæ totius Terrarum orbis est vel Theatrum, vel miraculum, vel præsidium, vel ornamentum: plerique etiam perspectum habeant ex ea familia esse progenitum in qua viri permulti Iurisprudentiæ laude & (vt rem complectar breui) toga & bello nobiles ac strenui floruerunt. Facilè etiam ad multorum aures peruenit eundem ex eo parente esse procreatum qui superioribus annis Venetijs Medicinam in ea luce hominum honestissimè tractauit, & inter primarios Medicos numeratus est. Quid plura? Aloysius adest frater ornatissimus, qui non ita pridem hoc ipso in loco vtriusque Iuris lauream magna cum omnium approbatione adeptus, Venetijs Fisci Aduocatum egit, ac Sere-

nissimæ Reipublicæ, fidei, prudentiæ, integritatis, sapientiæ specimen dedit præclarissimum. Nam eundem Iohannem Ferrum Laureandum à Serenissimo eodémque sapientissimo Principe propter propter singularem morum integritatem atque optimarum doctrinarum sciẽtiam ex multis delectum esse qui Marciano Xenodochio præesset, ac magna cum dignitate, addo etiam vtilitate, Prioris (quem appellant) personam sustineret, nemo vt arbitror ex ijs qui in hoc celeberrimo ac florentissimo cœtu versantur, non audiuit. Vt propterea minùs grauatè ferendum sit, aut Ferri nostri laudatorem ac debitarum laudum præconem abesse, aut nobis hoc ipso die, idque inter varias, quibus publicè priuatimque distinemur occupationes, hoc munus iniunctum esse ac demandatum. Etsi enim non is sum Auditores qui Mazzoleni industriam & elegantiam æquare possim, quin etiam omnibus quot quot in hoc præclarissimo ac Religiosissimo cœtu resident patres, ijs cum ingenio & doctrina, tum dicendi laude ac virtute me longè inferiorem esse profiteor; denique meam inscientiam & infantiam & agnosco & fateor, veruntamen vbi mihi per tempus licuisset, operam sanè meam, quantulacunque esset, Ferri laudibus non grauatè tribuissem, vt saltem meam erga illum beneuolentiã declararem. Sed quoniam ita res tulit, iámque voluntatem meam optimam Candidato nostro perspectam, vobis verò perillustres Auditores, qui huc tanta frequentia confluxistis, excusationem meam probatam, spero, ad impositum laureæ munus deuenio.

Agedum igitur, Ferre optime, surgito, atque alacer mihi adesto. Cum enim almum hoc Patrũm Collegium, nemine dissentiente, sed ne vno quidem hæsitante, dignissimum te iudicauerit qui sacræ Theologiæ laurea decoreris, Ego sanè authoritate Omnipotentis Dei primò, tum Pauli V. Summi Pontificis, atque Illustrissimi, & Reuerendissimi Marci Cornelij Episcopi Patauini Comitisque Sacensis, similíque perillustris & ornatissimi Proepiscopi nostri, atque almi huius Collegij vniuersi, te Iohannem Ferrum Sacræ Theologiæ Doctorem atque Magistrum creo, constituo, renuntio, & in amplissimum hoc Collegium ab omnibus receptum consortémque nostrum renunciatum declaro: idque iis honoribus ac prærogatiuis omnibus, quibus cæteri Theologiæ Doctores ex Iuris consuetudinisue præscripto vti solent & gaudere.

Huius rei ſymbolum ſit primò pileus quem tuo capiti crucis ſigno munitum impono: vt nimirum intelligas tibi inpoſterum pro Chriſti vexillo & cruce ſtrenuè decertandum, ac, ſi opus fuerit, ſanguinem ipſum fortiter profundendum. Alterum ſymbolum ſit ſacrum hoc Theologiæ volumen clauſum priùs, mox apertum & reſeratum: vt tecum ipſe reputes ſummis a Deo precibus contendendum enixéque flagitandum, vt arcana Theologiæ myſteria etiam atque etiam tibi aperiat ac reſeret quibus fidelem Dei Populum altiùs in dies inſtruas, & ad æternæ ſalutis ſtudium incendas. Poſtremum ſit aureus hic circulus: vt quoniam coruſcat & ſplendet, ſimúlque æternitatis imaginem refert, memineris aurea tibi pietate ardentique charitate ad æternitatem immortalitatémque aſpirandum eſſe & contendendum. Accipe óſculum pacis, ac mihi aſſideas: & bonorum omnium Author ac largitor Deus tibi benedicat in ſæcula.

Hanc habuit N. N. Episcopus designatus, cum in Pelloponesum reuersurus, & inter Infideles versaturus, Iurisprudentiæ postularet lauream.

ESSET quidem cur vehementer lætarer Proepiscope Reuerendissime, Patres amplissimi, Auditores ornatissimi, cum me exoptata Iurisprudentiæ laurea iam iam ornandum esse animaduertam. Cum enim huiusgratia è Pelloponeso discedens, longissimas Terræ Marisque vias obierim; pericula etiam non exigua, nec exiguos sumptos laborésque subierim, demum diurnis nocturnisque vigilijs ad hanc laudem aspirauerim, quid ni tandem mihi ipse de tali ac tanto bono magnopere gratuler? Quid multa? sentio me Doctoris insignibus & in ea Vrbe ornandum quæ cum ingenio & doctrina, tum antiquitate, gloria, nobilitate, cum præclarissimis Italiæ atque adeò Europæ, Vrbibus certat. Video me ab eo Collegio & ab ijs Patribus hac dignitate cohonestandum qui Christianæ Reipublicæ Collegijs ac Doctoribus amplitudine ac Iurisprudentiæ laude prælucent omnibus. cerno me in hac luce hominum tale tantúmque decus eius relaturum manu, qui non Iurisprudentiæ solùm, verùm etiam Eloquentiæ comitatisque virtute ac splendore in Patauino Gymnasio quasi Lucifer inter stellas emicat ac splendet: denique animaduerto hoc mihi decus sub oculis adiungi florentissimæ illius ac nobilissimæ iuuentutis quam in oculis fero, ac mirificè & colo & diligo; ita vt non tan Iurisprudentiæ laurea quàm regia veluti corona mihi ornandus videar ac decorandus.

Veruntamen dum mecum ipse attentiùs æstimo qualis & quãta mihi sit facienda vitæ commutatio vbi Doctoris gradum ne dicam onus subiero, non possum non magnopere commoueri atque intimis sensibus contremiscere. Video enim mihi Patauinas hasce Athenas quas gentium & Doctrinarum Theatrum meritò dixeris, statim esse relinquendas: Venetam Vrbem, hoc est pacis ac securitatis portum, Italiaéque decus & firmamentũ, esse deserendam: maris pericula rursus subeunda: rursus inter Piratas & scopulos Pelloponesum mihi reperendum, & inter

Turcas & Christiani nominis hostes degendum, atque id muneris subeundum, in quo sine magno vitæ discrimine versari haud liceat. Quanquam illud etiam accidit incommodi, quo magis ac magis angitur & cruciatur animus meus. Cum enim eò mentem & cogitationem vel ab adolescentia coniecissem, vt sanctissimis hisce ac tutissimis Latinæ Ecclesiæ institutis imbuerer, iisdémque tanquam sacræ anchoræ adhærerem; video me iam illorum consortio priuandum quorum opera & charitate altiùs adhuc instituì cupiebam. Etsi enim statim ac sub Italico Cœlo versari mihi licuit ac degere, in hanc curam diligenter incubui, ac benè iuuante Deo ad hoc studium diurnas nocturnásque vigilias retuli, veruntamen dum vno eodémque tempore cogor Iurisprudentiæ operam dare, sentio me quod & optarem, & verò Christianum virum par est expetere, non satis assecutum esse, præsertim verò vbi sacrosanta Ecclesiæ decreta Dei populum accuratè docere, eádémque diligenter propugnare oportuerit. Denique optassem non modò paruulis lac, verùm etiam adultis escam ministrare posse: aduersarijs etiam præparato pectore ac munito resistere, imposterésque ipsos, si qui occurrissent, coarguere, eorúmque conatus frangere. Memineram enim diuinas illas Pauli voces, quibus Ecclesiæ ministros sic iubet vigilare ac laborare, vt Euangelistæ officium implere posśint, ac propterea idoneos esse, qui non obsecrare modò sed increpare, non solùm erudire sed coarguere, valeant, pro dignitate. Itaque nihil mihi optatius contingere potuisset, nihil antiquius, quàm altero adhuc quadriennio in hac doctissimorum virorum luce versari, eorúmque consortio frui, vt cum in Pontificio iure pleniùs adhuc erudirer, tum verò Theologiæ decreta in quibus Diuinæ sapientiæ mysteria ac fidelium salus reposita est, a sapientissimis Patauinæ Academiæ Theologis audirem atque perdiscerem. Vt propterea cum ex hac mihi Vrbe sit discedendum, vt impositum mihi onus subeam, non posśim non ægrè ab cõplexu vestro diuelli Patres Amplissimis, ac propterea iam animaduertam meum gaudium in moerorem, & (vt cum Psalmista loquar) cytharam meam in luctum conuerti. Sed is fortasse cui venti obediunt & mare, quique timore & ignominia suorum implet faciem inimicorum, cum mihi in tot periculis præsto erit, ac manu subleuabit sua, tum lucem ac facem præferet vnde in via mandatorum eius ambulem, ac fidelem plebem in

illis

illis erudiam ac dirigam. lubet igitur ſpem concipere & ad inſignia Doctoris ſuſcipienda alacrem parare animorum. Tu igitur Otelli optime & ornatiſsime quem in Patauino hoc Gymnaſio in parentis optimi loco ſemper habui & colui, cuique tantum me debere profiteor, quantum vix fortaſſe vnquam perſoluere ſed ne dicendo quidem complecti valeam; tu inquam decretam mihi lauream, quod fœlix fauſtúmque ſit, impertiri & ornamenta conferre, méque tua manu honeſtiſsima cohoneſtare, lingua etiam diſertiſsima ad iuſtitiam virtutémque colendam incendere, moerorem etiam meum ſuaui oratione tua, quod & pro tua ſapientia potes, & pro tua pietate debes, lenire ne graueris.

DIXI.

Habita Patauij a N.N. Eugubino dum Philosophiæ ac Medicinæ lauream sibi a Collegio decretam peteret.

EGO verò, cum Alexandri Massariæ fato, quo non ita pridem perfunctus est, perculsus, non solum Doctore magistróque Clarissimo, verùm etiam optimo veluti parente, ac meorum studiorum vitaéque ipsius duce sapientissimo, orbatus essem, sic afficiebar Patres amplissimi, vt animum desponderem, ac fœlicem mearum rerum exitum desperarem: denique me tanquam naufragium extremámque iacturam fecisse arbitrarer. Ita quidem in moerore & squalore sic versabar, vt vel suauissima huiusce lucis vsura mihi accideret iniucunda. Sed cum Dei benignitate, respirare cœpissem, tempus verò dolorem, vt fit, sensim leniret, spem atque animum reuocare cœpi. Ita demum, vt meis studiis rationibúsque consulerem, in te Aemili optime & ornatissime, inque Hieronymum Fabritium Gymnasij Patauini decus eximium, mentem cogitationémque omnem conieci. etsi enim animaduerterem amplissimum hunc Patrûm consessum Doctoribus eximijs ac sapientissimis refertum esse, quique nisi arduis Philosophiæ ac Medicinæ curriculis summa cum laude peragratis, eximiaéque doctrinæ integritatisque fama collecta, in celeberrimum hunc dignitatis ordinem haud referantur, veruntamen tua inprimis Fabritijque virtute alliciebar, ac tanquã ad duo fulgentissima atque pulcherrima huius Theatri lumina rapiebar. Ita factum est vt cum mihi ad Philosophiæ ac Medicinæ Lauream studiorum meorum cursus intendendus, ac tandem in hanc arenam descendendum, fuerit, nihil mihi antiquius contingere posit, quàm a vobis hac ornari laurea, his insignibus decorari. Quapropter dum me excellentissimimus Fabritius, si non manu, at certè animo, & quæ illius est in me benignitas, summa voluntate his cohonestabit insignibus, tu Aemili optime & animo & manu me exornare & cohonestare ne graueris. Id enim mihi (vt verè fatear) quemadmodum optatissimum, ita longè iucundissimum erit. Etenim quantum patriæ nobilitate, maiorum splendore, ingenij præstantia, doctrinaéque magnitudine & varietate, sed inprimis Medicinæ

scientia

ſcientia excellis, tantum ob ſingularem tuam erga me humanitatem, egregiáſque tuæ in me benignitatis & comitatis officia, ac ſtudia, meritorum pondere, gratia, authoritate apud me vales ac præſtas. Quid plura? cum tu ille ſis Campolonghe Clariſsime, qui ſapientiſsimo Principi meo, Sereniſsimo inquam Vrbini atque adeò Vmbriæ Duci, ſic charus es, atque in ore animóque ita verſaris ac viges, vt tecum ille per literas frequenter colloqui, te muneribus ornare, laudibus etiam extollere, dicam planiùs, te vnum mirificè expetere ſoleat, quem obſecro alium mihi hoc tempore, aut exoptare aut deligere ipſe poteram, a quo hæc doctrinæ ac dignitatis ſymbola & ornamenta referrem? Age dum itaque Aemili optimè ac ſuauiſsimè, hoc mihi officium, quod fœlix fauſtúmque ſit, pro ſingulari, qua me ſemper complexus es humanitate, perſoluere, ac tua mihi & voce præclariſſima, & manu honeſtiſſima, præſto eſſe, ne cũcteris.

Hanc dictauit Author N.N. nobili adolescenti, cum hic Patauino Iurisconsultorum Collegio, in quod tunc primùm excipiebatur, gratias acturus esset.

NON facilè mecum ipse statuerim Patres Amplissimi, vnde nam in præsentia magis affectus sim atque commotus: num ex immortali beneficio quod mihi hodierno die beneficentiæ vestræ extare voluisti, dum me in ornatissimum hoc Collegium cooptandum iudicastis, an ex augustissimi Consessus vestri amplitudine ac maiestate, cuius aspectu nunc mirificè delector ac recreor: an denique ex moerore quo sanè angor, dum me animaduerto egregio huic beneficio non solùm reddendo, verùm etiam pro dignitate prædicando, longè imparem esse.

Quanquam illud mihi perbellè atque adeò fœliciter accidere sentio, quo non modo sustentatur & erigitur sed etiam summopere oblectatur animus meus. Nam siue ex iudicij vestri, hoc est, vt ego quidem interpretor, beneficentiæ & humanitatis, decreto ac beneficio lætitiam capio, siue honestissimo dignitatisque plenissimo aspectu vestro delector & recreor, siue ex mea infantia moerorem dolorémque concipio, id totum animaduerto tum in vestram dignitatem ac laudem redundare, tum meam erga vos obseruantiam, quod sanè mihi iucundissimum est; ac venerationem augere, quapropter quoties vestræ aspectus maiestatis oblectabor Patres Amplissimi, toties equidem Cineam illum me esse iudicabo, qui cum Romam a Pirrho Epirotarum Rege missus, & in Senatum introductus esset, quot ibi offendit Senatores, tot se Reges aspexisse arbitratus est. Itaque cum in Græciam rediens ex eo quæreret Pirrhus, qualem offendisset Vrbem ac Romanum Senatum, Mihi verò (inquit) tales visi sunt Romæ Senatores singuli, qualis tu Pirrhe in Epiro ac reliqua Græcia videri soles. Sed & quoties faustus hic dies ac singularis huius beneficij nuncius ac recordatio redibit in mentem, toties de singulari humanitate vestra ac munificentia, toties de vestris in me beneficijs ac meritis, recordabor. Quin etiam quem-

quemadmodum & Dux summa cum iucunditate illius diei vsurpat memoriam, in quo nobilem de hostibus victoriam reportauit, & exul diem illum inter fœlicissimos numerat in quo optatam patriam atque amicos recuperauit, & Nauta diem suaui mentione recolit, in quo post graues tempestates tutissimum portum subijt; ita ego lætissimum hunc diem grato animo ac suaui memoria recolam ac recordabor, in quo video mihi post graue certamen tanquam victoriam, quæ vestra fuit beneficentia, reportasse, & Collegii huius nobilissimi, a quo inuitus sanè & quasi exul aberam, luce atque consessu frui, ac post longam curarum veluti iactationem in complexu vestro non secus atq; in tutissimo portu conquiescere. Quod si moeror aliquis subibit animum meum, quòd tali ac tanto beneficio prædicando impar sim, id verò statuam non modò infantiæ meæ verùm etiam vestris in me studiis; Patres optimi, vestris officiis, vestræ clementiæ acceptum esse referendum. Quanquam iuuat hoc dignitati quoque vestræ & gloriæ acceptum referre: quæ sanè talis ac tanta est, vt cum toto propemodum terrarum orbe celebretur, eam oratio mea attingere ac laudibus prosequi summopere reformidet. Ita quidem cum & vestrorum in me meritorum magnitudine, & vestræ insuper gloriæ ac dignitatis amplitudine prohibear quominus gratias vobis referre, sed ne agere quidem satis valeam, equidem immortales saltem gratias me vobis debere fatebor, ac dum viuam semper habebo. Tametsi erit etiam humanitatis vestræ voluntatem meam optimam & obseruantiam grato æstimare animo: atque illam méque ipsum qui me vobis dono totum ac dico, tanquam perpetuum meæ erga vos obseruātiæ pignus excipere. Neque enim par est vt tanta Collegii huius vel sapientia, vel dignitas, vel gloria, vel authoritas, non pari comitate ac facilitate floreat & commendetur: vel certè, quoniam a cæteris commendatur passim ac celebratur, non in me etiam qui vos in oculis semper feram & colam, quíque in clientelam vestram me totum committo ac trado, non ad meæ adhuc orationis inopiam atque adeò infantiam, vnde minùs ad gratias agendas idoneus sum, prolixè deriuetur, & in noui beneficii loco numeretur.

DIXI.

Habita a nobili primarioque Adoleſcente, cum Iuriſprudentiæ Theſes in Patauino Gymnaſio publicè tueretur.

QVOD ab Heroicis vſque temporibus peruulgauerant priſci illi Græcorum ſapientes, Prodichus verò Sophiſta nobilis literarum conſignauit monumentis, Herculem adoleſcentem ad amœniſſimos illos ac fœliciſſimos campos, vnde tandem ſummas voluptates, atque adeò beatam vitam deguſtare cœpit, non antea perueniſſe, quàm oblatas impuræ voluptatis illecebras & lenocinia celſo ſpreuiſſet animo, atque labore multo & ſudore aſperrima Virtutis iuga conſcendiſſet; id verò Præſides Illuſtriſſimi cæterique Auditores præſtantiſſimi, præclarè omnino excogitatum, & ad ingenuos adoleſcentes ad Virtutis amorem ac ſtudium excitandos pertinere, nemo, vt arbitror, qui rectè ſentiat, dubitabit.

Sed & illud a Romanis egregiè conſtitutum & cautum eſt, ne cui ad pulcherrimum, quod Honori Marcellus dicauerat Templum, pateret aditus, nemo Gloriæ penetrales focos adiret, niſi Laboris atque Virtutis Templum ſubiret priùs, indéque ad Gloriæ Honoriſque ſedes ſibi aditum aperiret ac patefaceret. Intelligebant enim eam vnam eſſe ſolidam gloriam ac laudem, illud tantummodo eſſe verum decus & ornamentum, quod labore, induſtria, ſtudio, vno verbo, Virtute pararetur.

Verùm enimuerò Maiores quoque noſtri, vt ſuam illi poſteritatem ad ſtudia doctrinarum virtutiſque decus incenderent, cum præclarè multa ſapientérque ſanxerunt, tum illud inprimis quod longè præclariſſimum, atque omni commendatione digniſſimum videri debet; iis nimirum qui ad Iuriſprudentiæ lauream nobiles aſpirarent adoleſcentes, in hanc veluti arenam antea prodeundum & publicum certamen obeundum eſſe. Reputabant enim animo æmulorum concertationes magnam quandam vim habere ad acuenda ingenia, atque eadem ad optimas artes ac diſciplinas inflammare. Vt enim Honos, quippe

Virtutis

Virtutis præmium, alit artes ac ſtudia, ita mutuæ concertationes, quoniam in ijs in diſcrimen venit ingenium, induſtriam alunt, animóſque excitant inflammántque vehementer. Itaque præclarè ac ſapienter ſtatuerunt vt antea ſaltem quadriennio toto Gymnaſia hæc celeberrima frequentarent, ac Iuriſconſultis ſapientiſſimis operam darent: prudenter quoque priuata exercitationum curricula inſtituêre, ac ſuis veſtigijs impreſſa reliquere, vt eorum ſolertiam imitaremur: egregiè denique iuſſerunt vt antequam in Collegium Iuriſconſultorum cooptaretur aut etiam laurea ornaretur Patauina iuuentus, priuatis experimentis eius tentaretur induſtria; veruntamen publicum hoc ſpectaculum in quo ingenij, memoriæ, exercitationis, ſtudij ac vigilantiæ ſpecimen daretur omnibus, eorum prudentiam ac ſapientiam, ſed grauitatem inprimis ac ſeuerum diſciplinæ ſtudium, mirificè declarauit. Etenim, vt verè fatear, Conſeſſus hic grauiſſimus ac frequentiſſimus neſcio quo pacto terret oculos, nec magis ad ſolertes animos excitandos quàm ad deſides perterrendos comparatus videri poteſt. Quis enim huc iuuentutem nobiliſsimam ex Italia tota confluere, Iuriſconſultos toto terrarum orbe celeberrimos conuenire, animaduertat, qui non intimis ſenſibus contremiſcat, ac locum hunc, etſi alioquin ad agendum ampliſsimum, ad dicendum ornatiſsimum, non perhorreſcat? quis Illuſtriſsimos Patauinæ Vrbis Præſides, hoc eſt Diui Marci Senatores ampliſsimos, Venetæ Reipublicæ Proceres ornatiſsimos, atque omni prudentiæ laude ac ſapientiæ gloria clariſsimos, adeſſe ſentiat, quin auguſtiſsima illorum præſentia intimè commoueatur, ac vel eorum purpura ſibi oculos præſtringi timorémque vnà cum veneratione incuti non perſentiat? Ego ſanè, vt de me fatear, cum nobiliſsimorum adoleſcentum frequentia, ac doctiſsimorum Iuriſconſultorum dignitate, tum veſtra, Præſides Illuſtriſsimi ac ſapientiſsimi, præſentia & maieſtate, ſic afficior, vix vt animum colligere, ac ſuſceptam Prouinciam obire audeam, & ad certamen deſcendere.

Quanquam parendum eſt Maiorum voluntati: mihíque omnino enitendum, vt eorum optatis morem alacriter geram: & quoad eius fieri poſsit ſuſceptum onus ſuſtineam. Ac profectò cum Iuſtitia ſit humanæ ſocietatis fundamentum, Pacis columen ac præſidium, Magiſtratuum decus, & ornamentum, pri-

uati denique publicique boni cum fons & procreatrix, tum conſeruatrix & cuſtos; cur non alacri animo ardua quæque aggrediar, vt, quæ in Iuriſprudentiæ ſinu conquieſcit, Iuſtitiam complectar? præſertim verò quia nec Heſperus, imò verò ne Princeps quidem luminum Sol, talem ac tantam ſuo ſplendore ac luce mortalium oculis affert voluptatem, qualem & quantam Iuſtitiæ iubar ſapientum animis iucunditatem & ſuauitatem afferre ſolet. Vt mihi quidem Poëtæ illi viſi ſint egregiè fabulari, qui Deos canunt ambroſia & veſci & immortales aſſeruari: ſed tamen qui affirmant mortales ipſos iuſtitiæ ſtudio ad immortalitatem contendere, & ad diuinam propè naturam accedere, ij ſanè veriſsimè omnino philoſophentur ac ſentiant. Faceſſat igitur timor: ac trepidatione depulſa, certamen inſtituatur. Si enim in armata militia tot priùs vmbratili pugna labores ſubibat iuuentus,

Ante vrbem pueri & primæuo flore iuuentus
Exercentur equis, domitántque in puluere currus:
Aut acres tendunt arcus: aut lenta lacertis
Spicula contorquent, curſúque, ictúque laceſſunt.

Cur non in togata quoque militia alacriter certent adoleſcentes, ac maiorum ſuorum veſtigia, hoc eſt induſtriæ & gloriæ monumenta, ac virtutis & ſapientiæ incitamenta, generoſis conatibus terant? Quid? eò in armis adoleſcentum olim prouehebatur ardor, vt politiſsimus Lyricus caneret

Anguſtam, amici, pauperiem pati
Robuſtus acri militia puer
Condiſcat: & Parthos feroces
Vexet eques metuendus haſta:
Vitámque ſub dio, & trepidis agat
In rebus---

& erit qui Patauij, hoc eſt in Sapientiæ militia atque adeò in doctrinarum omnium Theatro, non vires exerat, nec vltrò laboribus occurrat, atque illuc mentem cogitationémque defigat vt fortitudinis ſpecimen præbeat aliquod? Agite igitur Athletæ robuſtiſsimi, Commilitones generoſiſsimi, quoniam Fecialis vocem atque adeò prælij ſignum iam iam audietis, in arenam prodire, & pugnam committere ne cunctemini. Mihi enim conſtitutum eſt honeſtè potiùs ſuccumbere, quàm vel tantillum pedem referre, ac non viriliter ac celſo animo decertare.

Idem

IDEM DISPVTATIONE ABSOLVTA
Auditoribus gratias his egit verbis.

IAm verò nostro hoc certamine expleto, illud superesse videretur, Præsides Illustrissimi, illud requireretur Patres excellentissimi, vósque reliqui Auditores ornatissimi, vt quoniam auribus, spero etiam voluntate atque animis, conatibus nostris fauistis, méque inprimis nunc primùm in publicum hoc certamen non sine timore prodeuntem præsentia vestra & recreastis & cohonestastis, pro tali ac tanto beneficio immortales vobis gratias agerem. Quanquam ne diutius quàm par est abuti videar humanitate ac patientia vestra, lubet memori potiùs animo beneficium complecti, quàm longiore vos oratione detinere. præsertim verò quia cum maiore me beneficio affectum videam quàm vt mutuis illud officijs compensare, sed ne prædicatione quidem pro dignitate complecti valeam, satius sit grato animo illius memoriam colere, quàm indiserta ieiunáque oratione illud persequi longiùs. Ita quidem me & a Commilitonibus humanissimis officio & humanitate facilè superatum, & ab auditoribus reliquis perhumaniter acceptum, dum & fateor & gratulor; finem dicendi facio.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

ORA

Qua N. N. nobilis Venetus cum Martio Capra Comite, qui philosophicas theses publicè tuebatur, disputaturus, breuiter præfatus est.

QVI milites sub eodem Duce in iisdémque castris versantur, atque idem vexillum sectantur, ii sanè non inter se congredi solent ac dimicare, sed hostes ipsos aggredi & cum hostibus decertare. Itaque miretur fortasse quispiam, perillustris Adolescens, quòd cum nos sub eodem duce atque in iisdem castris versemur, idémque vexillum sequamur, denique commilitones simus, ipse in hanc arenam, descenderim, quasi verò tecum pugnare & decertare decreuerim: præsertim verò cum tu ex robustissima & florentissima, ac, ne plura dicam, ex Martia legione prodieris. Ego verò, vt ingenuè fatear, ornatissime Comes, non huc accessi tecum decertaturus: nam sat scio me tibi viribus imparem esse, experientia etiam & exercitatione inferiorem quamlongissimè. Quid multa? tum demum mihi tecum certare liceat cum tyroni de veterano ac fortissimo milite victoria speranda sit. Cur igitur huc accessisti, aut in hanc arenam descendisti? Ego verò eo consilio huc accessi vt beneuolentia tecum certarem, vt ingenii, eruditionis, doctrinaéque tuæ fructus perciperem ac degustarem: vt tuis honoribus ac Virtuti præsentia, studijs ac plausu tandem fauerem. Quapropter tu sic habeto præstantissime Iuuenis, meas te conatus esse amoris conatus: meum certamen ac pugnam, esse beneuolentiæ certamen ac pugnam. Ego contra sic statuam, quæ tu meis argumentis respondeas, inde fore profecta, quòd mihi in amore ac beneuolentia respondeas. Hoc igitur consilio ad tuas theses deuenio, ac tres ex illis breuiter oppugnandas desumo.

ORA-

Abbas Caſtelbeſutius nobilis Mediolanenſis Mediolanenſe laudat Iuriſconſultorum Collegium in quod tum primùm receptus fuerat : eidemque gratias agit : ac tandem Borromæum Cardinalem qui fortè aderat, ornat quambreuiſsimè.

THEMISTOCLEM ferunt cum in Theatrum veniſſet aliquando, inde mirificè lætatum eſſe, quòd populus Athenienſis continuò illi aſſurexiſſet, & in eum quiſque ora & oculos conuertiſſet: denique cum videret ſuos ciues illius inſpiciendi cauſa ludos ferè ac Theatrum ſpernere, tam miris gaudijs inceſſit, vt ſe illo die vberrimos laborum ſuorum fructus retuliſſe profeſſus ſit.

Mihi verò contra quàm Themiſtocli contingit hoc tempore. Ego enim inde mirificè lætor, Patres Ampliſſimi, quòd mihi in præſentia vobis omnibus aſſurgere, atque in ornatiſsimum conſeſſum veſtrum oculos oráque conuertere, liceat. Denique inde me vberrimos ſtudiorum laborúmque meorum fructus percepiſſe arbitror, quòd ex hoc loco ad celeberrimum hoc Prudentiæ Sapientiaéque Theatrum, clariſsimúmque Virtutis domicilium, reſpicere atque aſpectu veſtro ſuauiſsimo frui mihi conceſſum ſit.

Quotus enim quiſque eſt qui neſciat frequentem hunc Patrum conſeſſum doctoribus eximijs ac ſapientiſsimis refertum eſſe: Italiæ atque adeò terrarum orbi Iuriſprudentiæ faces præferre : denique nobilitatis, ingenij, doctrinaéque laude atque ſplendore cæteris Collegijs omnibus antecellere? Teſtis eſt Mediolanenſis Senatus, in quem innumeri propemodum Collegij huius Patres cooptati ſunt atque recepti. Teſtes ſunt Vrbes atque Prouinciæ plurimæ, quibus gubernandis & moderandis Collegium hoc ampliſsimum Iureconſultos clariſsimos paſsim ſuppeditare ſolet. Teſtis Romana Vrbs, atque inprimis ſacro-

ſanctus

ſanctus Epiſcoporum ordo, & Cardinalium Senatus, in quem plures patres ex vna hac ciuitate, atque in primis ex hoc Collegio nobiliſſimo, relatos interdum videas, quàm ex reliqua propemodum Ciſalpina Gallia vniuerſa. Teſtis eſt denique auguſtiſſima Petri ſedes ac dignitas, ad quam cum ſuperioribus ſeculis multi, tum verò ætate hac noſtra Pius IV. ac Gregorius XIV. ex Collegio hoc noſtro maxima cum gloria euecti ſunt.

Nec ſanè aliter decuit: cum & ampliſſimæ huius potentiſſimaéque Vrbis ſplendor, & qui eius gubernationi dies noctéſque inuigilant Principum Illuſtriſſimorum & Catholicorum inprimis Regum authoritas atque Maieſtas id ſuo quaſi iure poſtulare ac ſibi vindicare videatur.

Quæ cum ita ſint, cur non ego ſummam hodierno die voluptatem capiam, atque adeò omnibus lætitijs inceſſam? cur non me propè beatum exiſtimem, qui in ornatiſſimum tot, tantorúmque Patrûm ordinem redigar, méque eorum authoritate ac dignitate cohoneſtari videam? Quanquam illud vnum inter tot lætitias meum angit animum atque perturbat, quòd cum ſingulare hoc beneficium veſtra in primis benignitate in me collatum ſentiam Patres Conſcripti, haud ſatis videam qua tandem ratione huic beneficio reſpondeam ac veſtris in me meritis ſatisfaciam. Sed quoniam eam quoque mihi videor animi magnitudinem in vobis cernere quæ voluntatem meam optimam non modò non ſpernat ſed grato celſóque animo excipiat, & quam oculis ac vultu in vos præ me fero obſeruantiam, hanc in relati beneficij loco referat, omnem ſanè angorem mœrorémque depellam pectore, ac me vobis omnibus perpetuò deuinctum (quod ex animo planè ſummáque voluntate facio) obſtrictúmque profeſſus, de vobis interim conticeſcam.

Tu verò Cardinalis Ampliſſime, cui nihil eſt antiquius, nihil optatius, quàm Ciuitatem hanc nobiliſſimam, hoc eſt tuam Patriam tuúmque domicilium ac ſedem, ad omnes virtutes informare, & charum Deo gregem vberrimis paſcuis & lætis, hoc eſt diuino verbo & Chriſtianis exemplis, alere & inſtituere, atque hac planè de cauſa non exiguam tuæ prouidentiæ partem ad hoc Collegium deriuare ſoles vt tua præſentia magis ac magis ad virtutem incendatur, ſic habeto. Me quidem ſatis animaduertere

maduertere tuæ pietati ac virtuti omnem ingenij vim, omnem dicendi copiam, imparem esse: nullum orationis flumen, nullam eloquentiæ virtutem non exarescere: tantum abest vt tam præclaras ac propè diuinas animi tui dotes, egregiáque merita, adolescentis non reformidet oratio. Itaque omnino decreui, Cardinalis optime ac sapientissime, de te silere, atque immortale hoc beneficium quo me quoque hodierna die affecisti, præterire. Illud tamen affirmare audebo, nunquam fore vt apud me incomparabile hoc atque immortale humanitatis tuæ monumentum vlla delere possit obliuio.

DIXI

Habita Taruisij in publicis Seruitarum Comitijs a N. N. cui eam Amici rogatu dictauit Author.

QVOD, in summis tempestatibus euenit aliquando, vt iactatis nautis inter densas tenebras ac cæcos scopulos repente lux affulgeat aliqua pulcherrima & salutaris, id equidem accidisse nobis hoc tempore, & sentio, Patres Religiosissimi, & gaudeo. Dum enim Prouincia hæc nostra, nescio quo pacto, æstu quodam ac veluti tempestate iactatur, ac tetra perturbationum quasi caligine obruitur, tu, tu inquam Præses amplissime, atque omnium virtutum splendore ornatissime, quasi Helenæ sydus nobis affuisti, qui tenebras dispellas omnes, tempestatémque compescas, atque hāc Taruisinæ Prouinciæ nauiculam ad placidissimum salutis portum traducas. Quapropter cum nihil nobis tuo aduentu optatius aut iucundius accidere posset, nihil religiosæ huic familiæ vtilius ac præstabilius, nihil, vt spero, cum Dei honore, cui nostra omnis desudare debet industria & cogitatio, coniunctius, est sanè cur religiosus hic cœtus de tuo aduentu mirificè gratuletur, ac te Præses optime ac sapientissime, toto pectore, omnibus lætitijs, complectatur. præsertim verò quòd cum Reuerendissimus Pater Deódatus Generalis nostri Ordinis Magister te vnum ex multis religiosissimis ac sapientissimis Patribus delegerit, qui pro tua prudentia, charitate, iustitia, dexteritate afflictæ huic familiæ nostræ prospicias, ac propterea tantum authoritatis tibi tribuerit & potestatis, quantum a Summo Pōtifice Christique Vicario sibi ipsi impertitum esset, omnino fore speramus vt breui tenebræ in lucem, perturbatio in tranquillitatem, mœror ac luctus in gaudium, conuertatur.

Fateor equidem afflictam hanc Prouinciam iandiu exoptasse vt noster Dux ac Gubernator Deódatus ad nos ipse accederet: nos ipse sua præsentia consolaretur: ipse nauiculam hanc nostrā conscenderet: manum gubernaculo admoueret: & ex puppi se se extollens, pro sua ille charitate, vigilantia, ac rerum gerendarum experientia, inprimis verò pro authoritate sibi diuinitus tradita,

nobis

image
not
available

rum, præsens nobis corpore esse nequeat, spiritu certè præsens, ac nos suos filios intimis animi visceribus amplectens, te, te inquã Pater Religiosissime & ornatissime, pro sua sapientia & elegerit & miserit, qui illius authoritatem, spero etiam pietatem, sapientiam, integritatem referres, & quasi Deódatum alterum. sed quid dico Deódatum alterum? immo verò Deódatum ipsum, ageres; nos sanè miris lætitiis & gratulationibus te quidem excipimus, amplectimur, ac nostrum Præsidem, moderatorem, parentémque optimum consalutamus, Deódatum simul, quoniam te quoque a Deo nobis datum speramus, in te agnoscentes & venerantes. Denique quas superioribus annis Deódato ex hac Prouincia discedendi, & ad Romanam redeunti, amoris veluti aras ereximus in pectore, seu beneuolentiæ sedes ac domicilia in nostris animis constituimus, (ne scilicet nostram erga illũ obseruantiam & venerationem vlla vnquam deleret obliuio) easdem tibi aras, eádem domicilia, amoris ergo statuimus & excitamus: tantum tibi honoris & obseruantiæ Pater optime tribuentes, quantum mortali mortales tribuere licet & impertiri.

Iam verò quoniam pro ingenioli mei tenuitate illud expleui munus quod grato nobis animo declarando obseruantiaéque testificandæ conueniens atque adeò necessarium videri debuit, expectet fortasse quispiam vt ad illa aggrediar, quæ in hisce Comitijs peragenda essent atque constituenda, vt nostræ huius Prouinciæ Vniuersitas ad pietatem ac diuinum obsequium magis ac magis incenderetur. Verùm enimuerò ingenij mei tenuitas & imbecillitas, addo etiam iuuenilis ætas, inprimis verò inscientia, minimè patitur vt de ijs verba facere aut possim aut velim. præsertim quia video multóque magis ex Patrũm sermone percipio ingentem rerum molem iminere, quæ religiosissimis Moderatoribus nostris, tibíque inprimis Præses optime ac præstantissime, non secus atque Atlanti cœlum, tum labore, tolerantia, vigilijs subeunda ac sustinenda, tum prouidentia & charitate regenda, sit.

Etenim de amplificatione diuini cultus agendum esset primò: quam rem, vt nihil vel grauius, vel honorificentius, vel diuinius, excogitari potest, ne integri quidem diei oratione aut disputatione explicare satis liceat ac prosequi. cum præsertim eodem tempore

pore

pore cœlestis & sacrosancti mysterij dignitas ac veneratio, psalmodiæ chorique frequentia, syncera diuini verbi sexplicatio ac frugifera prædicatio, sit omnibus summo studio commendanda: ac simul ea quæ aut pijs defunctorum animis debentur suffragia, aut iis qui de nostro ordine benemeriti sunt, largitati ac pietati debentur officia, sint diligenter agnoscenda atque integrè castèque procuranda. Quæ sanè omnia angelica potiùs lingua quàm humana, cœlesti eloquio veriùs quàm mortali, indigerent, vt pro dignitate æstimarentur, & in nostris pectoribus & cordibus, vt par est, imprimerentur.

Vt propterea inde saltem mihi lætandum censeam, & gratulandum, quòd cum ipse quidem tot ac tantis rebus explicandis, ac persequendis quamlongissimè impar sim, ille tamen nobis quasi Deódatus præsto est, qui pro sua prudentia ac sapientia ijsdem diuino aspirante Numine consulat prospiciátque diligenter.

Quanquam vt verè fatear, Pater Amplissime & ornatissime neque his rerum finibus quos indicabam, continentur ea quæ mea reformidat oratio: sed latiùs manant adhuc, atque ita manant, vt industriæ sapientiaéque tuæ partem sibi vendicent non exiguam. Audio enim de ratione quoque agendum & consultandum, qua religiosa disciplina in pristinam integritatem ac decus quoad eius fieri possit restituatur: vt qui Seruitarum Ordini ab initio candor inerat cum a maioribus nostris institueretur, rursus eniteat ac floreat: rursus mutuis familiæ nostræ studijs atque conatibus Deo benè iuuante reuirescat. Denique sic omnium erigantur animi & ad diuinam charitatem incendantur, vt antiqua Patrûm nostrorum sanctitas atque religio veluti è postliminio reuocetur, fideles etiam ad veram pietatem, nec sine Christianæ Reipublicæ splendore ac dignitate, & pristinam innocentiam inflammentur.

Taceo autem preciosa vasa, sacras vestes, ac religiosam supellectilem vniuersam quæ diuino cultui dicata sunt, a nobis qua par est veneratione ac diligentia esse conseruanda & instauranda, pro opportunitate quoque amplificanda. quod profectò non postremam industriæ partem requirit. Sileo etiam de Cœnobiorum possessionibus ac bonis, quæ ne vllo modo dilapidentur, aut etiam in priua-

tum

tum vsum conuertantur, sed ne temere quidem ac negligenter curentur, procurandum est. Cum enim huiusmodi bona Dei famulis alendis a fidelibus relicta sint, & vt commodiùs Diuino honori inuigilemus, ac sacris ministerijs seruiamus; quid turpiùs excogitari posset, quàm illa ab administris & dispensatoribus (quod vtinam Deus auertat) vsurpari, aut in deteriorem vsum, hoc est vt carnis illecebras foueamus, & Dæmoni ipsi obsequamur, conuerti? Itaque huc etiam tua, Pater optime, vigilantia (si opus sit) reuocanda: huc authoritas, ne dicam seueritas, interponenda. Præsertim verò quia si fortè Ecclesiæ prædia & fundi ære quoque alieno per aliquorum desidiam aut improbitatem premantur, ac propterea Dei famuli paupertatis angustijs perperam opprimantur, tuum sit, vigilantissime Præsul, pro tua potestate decernere atque cauere, ne quis tali authoritate amplius abutatur, sed frugalitas ab omnibus, temperantia, moderatióque colatur. Eodémque modo si quæ alia corrigenda erunt errata, si qui alij abusus tollendi (qui vtinam non multi sint) fore speramus vt pro tua integritate vinum oleúmque nostris vulneribus adhibeas, & Euangelicum Samaritanum exprimas & imiteris.

Verùm quid de bonarum artium studijs dicam, déque optimis disciplinis, maximè verò de sacra Theologia, cum hæc omnino plerisque in locis vel intermissa sint, vel in squalore versentur ac situ? Et tamen his studijs maximè floreat oportet nostra Familia, quæ Dei verbo prædicando, Hæreticis coarguendis ac refellendis, denique fidelibus populis tum instruendis, & ad pietatem Christianáque instituta reuocandis, tum sanctissimis moribus ac virtutibus imbuendis, destinata est. Qua in re equidem te appello Pater sapientissime, vt qui satis compertum habes Reuerendissimum Parentem nostrum Generalémque Magistrum Deódatum his artibus ad nostri Ordinis gubernacula peruenisse, ac Familiæ nostræ ob singularem doctrinam ac sapientiam pari cum pietate coniunctam, nostræ Familiæ a Christi Vicario præpositum esse; quique rursus ob eandem pietatis ac sapientiæ laudem nunc apud nos Deódati ipsius personam sustines, diligenter prouideas, vt Philosophiæ, Theologiaéque studia instaurentur, & cùm pietate coniungantur. Equidem cum te audiam Liberales Artes atque doctrinas mirificè coluisse, Artium verò atque doctrinarum Reginam Theologiam toto pe-

ctore

ctore complexum esse, videor mihi has quodammodo intueri, quæ supplices ad tuum patrocinium confugiant, & enixè tuam fidem obtestentur, vt ne illas diutiùs ab hac Prouincia exulare, aut in squalore iacêre, patiaris.

Nam ad dignitatis gradus tam in Cœnobiorum administratione, quàm in Gymnasijs nostris regendis, eos tantùm esse promouendos, qui doctrina valeant ac probitate, quique cæteros verbo & exemplo instruere valeant, nemo, vt arbitror, qui rectè sentiat dubitabit. Quapropter cum huc etiam mentem cogitationémque defixeris, ornatissime Præses, ac propterea singulorum virtutes ac merita atque adeò prudentiam, doctrinam, pietatémque agnoueris & æstimaueris, ac pro cuiusque indole & facultate, Christianáque humilitate munera distribueris, id sanè non sine tui nominis dignitate, ac religionis nostræ bono, Deique ipsius honore & obsequio, effeceris.

Hæc inquam & id genus alia permulta sunt Patres sapientissimi quorum multitudinem ac molem, seu pondus & amplitudinem, mea pertimescit oratio, quæque ne dicendo persequar, ac veluti explicem, cum ætas, tum imbecillitas ingenij & inscientia, prohibet hoc tempore.

Quanquam illud non prætermittam quod pertinet ad sacri huius Ordinis candidatos atque Tyrones. Cum enim ipse quoque, etsi omnium minimus, atque adeò indignus qui tam honorifico nomine, hoc est Beatissimæ Virginis seruus appeller, inter eos numerer; quid ni de nostra educatione atque institutione aliquid dicam, vt tuam Pater optime & amantissime benignitatem ac prouidentiam implorem? Ergò illud meo Commilitonúmque meorum nomine a te peto, illud supplex oro & obtestor, vt quoniam humaniores literæ fundamenta sunt doctrinarum, liberales verò disciplinæ reliquæ ad Theologiam ac diuini verbi prædicationem aditus habent amplissimos, quin, si cum bonis moribus Christianáque moderatione & humilitate copulentur, omnibus religionis officijs adiumentum suppeditant maximum, bonos humanioris literaturæ magistros & in artibus ingenuis egregiè nauitérque versatos, nec sine pietate versatos, nobis præficias: illúdque tecum statuas de quo sine dubio tua in nos beneuolentia ac rerum gerendarum scientia te admonebit; in benè institutis Tyronibus præcipuam propagandæ Religionis spem esse positam & collocatam. Vt enim in se-

mente

mente spes messis posita est vel maximè, ita ab iuuenili educatione ac præceptione reliquæ vitæ fructus pendent ac deriuantur. Quin etiam quemadmodum serenus ac lætus Solis ortus serenum ac lætum diem afferre solet; fœcundum verò placidúmque Ver, placidum atque fœcundum pollicetur annum, sic benè instituta adolescentia atque optimis imbuta præceptis, reliquas vitæ partes egregiè explet vndique perficítque pro dignitate. Immo verò, vt sôlidis amplísque fundamentis iactis, amplam domum extollere licet ac molem; diligenti verò cultura campis arboribúsque adhibita, æstas consequi solet frugibus fructibúsque referta, quam statim Autumnus excipit suorum ille honorum vbertate fœlix & copia; sic optimis firmata præsidijs iuuentus, & vberioribus doctrinis veluti purissimis aquis irrigata, virtutum fructus affert vberrimos & copiosos. Denique quod est in naui gubernator, in grege pastor, in exercitu Dux, id mea quidem sententia est in nostro hoc adolescentium cœtu bonus sapiénsque Magister. Quapropter si quis ex me requirat quid primò ad nostram institutionem disciplinámque requiram, quidue secundò aut tertiò; optimos Doctores atque Magistros nominem primò: hos proferam secundò: eosdem memorem tertiò. Atque hos per te Pater optime ac sapientissime a Deódato nobis attribui ac præfici, his nostram inscientiam institui, animum informari, mores ac vitam regi; vno ore deposcimus ac flagitamus.

DIXI.

Habuit hanc Pataiij dum in Sacro Theologorum Collegio Lucilium Tabulium Taruisinum sacræ Theologiæ laurea decoraret.

TALEM ac tantam eruditionis doctrinaéque significationem dedisti omnibus, Lucili optime, tale ac tantum ingenij memoriaéque specimen præbuisti, vsque adeò sapientissimis hisce patribus Theologicos labores tuos industriámque probasti, vt quam de te spem expectationémque concitaueras, non modò cumulatissimè expleueris, verùm etiam, fatentibus omnibus, longo interuallo superaueris. Itaque Patres optimi ac religiosissimi admirabili consensione ac nemine planè dissentiente sed ne hæsitante quidem, iudicarunt te dignissimum esse qui sacræ Theologiæ laurea decoreris, & in ornatissimum hunc Theologorum ordinem cooptcris.

Ipse igitur vt grauissimæ honestissimorum Patrum voluntati quamprimum obtemperem, omninò mihi faciendum putaui, vt omni cunctatione abiecta, huic meo muneri satisfacerem, tibíque optatam ac meritam lauream imponerem.

Agedum igitur surge Lucili ornatissime, ac mihi adesto: Ego enim Dei omnipotentis, Pauli Quinti Pont. Max., Marci Cornelij Præsulis Illustrissimi Comitísque Saccensis, Mutij Carandini Proépiscopi Reuerendissimi, Patauini denique Theologorum Collegij celeberrimi, authoritate ac nomine te Lucilium Tabulium sacræ Theologiæ magistrum ac doctorem constituo atque declaro: simúlque Almi huius Collegii Patrûm collegam consortémque renuntio: idque iis prærogatiuis omnibus quibus Theologi cæteri siue ex iuris siue ex consuetudinis præscripto vti & gaudere solent.

Huius rei symbolum atque monumentum sit pileus quem capiti

piti tuo impono. Ita sanè cum Christi referat crucem, omnino optarem vt vna Christi crux sit gloriatio tua: vna Christi cruce ad decus honestámque gloriam incendaris. Et sanè possem in præsentia maiorum tuorũ antiquitatem ac familiæ dignitatem commemorare. Cum enim Brixiæ primùm, tum verò Taruisii floruerit, ac viros & bellò & toga & religione claros ediderit, quid ni tuorum maiorum virtute ad virtutem etiam atque etiam exciteris? Possem etiam Fabritium parentem tuum optimum commemorare, qui ob incredibilem morum suauitatem, ac rerum gerendarum peritiam ac dexteritatem, cum Venetiis Senatoribus Illustrissimis maximè verò familiæ Corneliæ vniuersæ, tum in Romana Aula Cardinalibus multis, sed in primis Alexandro & Marco Antonio Columnæ, fuit carissimus. Nec reticerem maiorem natu qui assidet fratrem, cum is sit, qui adhuc iuuenis in rebus tum publicis tum priuatis suam ille industriam ac fidem sic probauerit omnibus, vt ab omnibus mirificè diligatur & commendetur. Denique tuam ipsam anteactam vitam tibi in memoriam reuocare possem, præsertim verò cum optimas disciplinas pietatémque ita semper colueris, vt statim ac tibi per ætatem sacra obire mysteria licuit, Illustrissimus ac Reuerendissimus Taruisinus Episcopus honestam tibi Ecclesiam commendarit, atque eam Ecclesiam, ex qua mille aureos nummos quotannis (quod diuturnum sit ac fœlix) excipias. Hæc inquam omnia atque alia huiusmodi multa recensere possem, vt te ad honestam gloriam magis ac magis cohortarer & incitarem. Sed mihi crede, mi Lucili, sunt isthæc fluxa & caduca omnia. Itaque omnino optarim, vt Christi crux (id quod paulò ante dicere cœperam) sit gloriatio nostra: vna Christi cruce ad Theologicos labores, ad Christianas vigilias, ad honestam gloriam & decus, ad virtutem incendamur & inflammemur.

Iam verò symbolum alterum sit sacrum hoc Theologiæ volumen, clausum primò, mox apertum & reseratum, vt nimirum intelligas in hoc diuina mysteria contineri, in quibus tibi die ac nocte sit meditandum, vt ea Christi populo doctè, sanctè ac religiosè referes atque optimis vitæ exemplis confirmes.

Aureum quoque accipito annulum, æternitatis symbolum,

ad quam nobis ſub crucis vexillo aſpirandum eſt ac properandum.

Sede mecum, vt noueris tibi in poſterum ſedendum eſſe cum religioſiſsimis Almi huius Collegii Senatoribus, ac de rebus diuinis pro Catholicæ fidei tutela decernendum.

Surge rurſus, atque accipe oſculum pacis; quam pacem Princeps pacis in noſtra corda infundat altiùs ac perpetuò tueatur.

N. N. Iurisprudentiæ lauream sibi a Patauino Collegio decretam petit, simulque tum idem Collegium, tum Othonellum Descaltium, cuius manu eam sibi imponi postulat, laudibus ornat.

NON me fugit, Patres Amplissimi, MVSAS priscis temporibus, ternas habitas esse. Nec me latet GRATIAS insuper ternario numero gaudere. Sat quoque scio ex ijs beneficio collocando vnam, duas referendo, occupari. Veruntamen si mihi gratias vobis hoc tempore persoluere cupienti, facultas par esset voluntati, optarem equidem vt non ternario numero sed octonario gauderent: ac propterea beneficio referendo non duæ tantum Gratiæ, sed septem occuparentur: totidem quoque Musæ illud canerent ac celebrarent. Cum enim præclarissimo hoc optatissimóque beneficio a vobis sim affectus Viri Clarissimi, tum demum omnibus gaudijs exultarem, tum me térque quatérque beatum prædicarem, cum me hac in re optatis meis cumulatissimè satisfecisse, ac térque quatérque vobis in beneficio referendo respondisse, animaduerterem. Quamquam quò me in tanto beneficio cupiditas rapit? quæ me ludit ac fallit imago? Immortale immortale inquam atque diuinum est hoc beneficium: nec potest vllis mortalium officijs compensari. Si enim parentibus a quibus vt simus accepimus, parem gratiam referre nunquam possumus, qua tandem ratione ijs gratia referri a nobis poterit atque persolui, qui quoniam nos optimis ac sanctissimis artibus instituunt, atque Iustitiæ siue imponunt coronam siue demonstrant præmia, efficiunt vt benè simus, vt sanctissimè degere, vt ad virtutem, ad immortalitatem, ad beatam denique vitam contendere valeamus? Ergo quoniam vestra in me beneficia grato animo ac memori complecti quidem & prædicare, immortales quoque gratias & agere, quod facio, & habere semper potero, referre certè non potero; ad te Descalze optime venio a quo hisce dignitatis insignibus ornari tantopere semper optaui. Nam mihi qui-

dem

dem siue tui generis nobilitatem Maiorúmque tuorum splendorem intueor, siue doctrinas specto quibus in hac siue Vrbe siue Academia, vel potiùs in hoc sapientiæ theatro ac domicilio, iamdiu flores ac fulges, siue animi tui moderationem, prudentiam, virtutes denique omnes respicio, quibus non patriæ solùm verùm etiam Principi nostro Serenissimo, cuius etiam clarissima stemmata & insignia refers, carissimus fuisti semper, siue auunculorum meorum ac meæ familiæ vniuersæ in te amorem & obseruantiam mecum ipse reputo, nihil antiquius accidere potuit quàm vt tua manu, hoc est honestissima atque integerrima, Iurisprudentiæ laurea donarer. Nunc igitur, quoniam sanctissimus hic nobilissimúsque Senatus, quæ illius est benignitas, hanc mihi lauream decernit, ac nemine discrepante sed ne hæsitante quidem me ad præclarissimum Iurisprudentiæ gradū promoueri statuit, agedum obsecro Descalze ornatissime, vt per te fœlicior mihi hodierna dies eluceat, sacrosanctos hosce Cæsarei Pontificijque Iuris Codices, pileum quoque & annulum, accipere, ac mihi ornando adhibere, ne graueris.

ORAT.

N. N. cum in Patauino Collegio Philosophiæ ac Medicinæ laurea ornandus, deinde verò in Collegium cooptandus esset, de tot ac tantis honoribus sibi lætatur & Patribus gratulatur: tum ab Æmilio Campolongo lauream sibi deferri postulat.

MACEDONVM Rex Philippus, cum tres sibi vno eodémque die fœlicissimi allati essent nuncij, a superis postulasse fertur vt aliquid sibi molestum accideret, quo redundantem lætitiam temperaret. Ego verò Patres Amplissimi, cum me hodierno die tribus, iisque optatissimis beneficijs a vobis ornandum videam, vnde mihi summopere lætandum sit atque omnibus gaudiis exultandum, aliquid mihi nō dicam optandum sed oblatum, sentio, quo redundans pectoris mei lætitia temperetur. Et quidem lætandum mihi est quòd a vobis Philosophus cunctis suffragijs appellatus ac renunciatus sim: gratulandum quòd cum Philosophiæ laurea Medicinæ quoque decus & insignia mihi decreta sint: omnibus denique gaudiis exultandum quòd me continenter in florentissimi Collegii ordinem cooptandum referendúmque animaduertam. Verùm enimuerò cum tot tantorúmque beneficiorum præstantia & magnitudine, ac munificentiæ virtutisque vestræ splendore impediar quo minus pares vobis gratias non modò referre, sed ne agere quidem valeam, ægrè id ferre cogor ac permolestè. Ac profectò cur non id molestissimè feram, ornatissimi Patres, cum interim vberrimos non dicam laborum meorum sed humanitatis ac beneuolentiæ vestræ fructus percipiam, & immortalibus a vobis beneficijs obstringar, nec tamen officijs vestris aliqua ex parte respondere, atque ingrati animi vel crimen vel suspicionem effugere liceat? Quamquam quid est quod tantopere perturber, atque hodiernæ diei lætitiam ne dicam fœlicitatem moerore permisceam? An non ea est vestra munificen-

tia & virtus quæ ſeipſa contenta eſt, ac ſua luce potiùs gaudet quàm alienam laudem teſtificationémque deſideret? Sic ſanè. Ergo cum triplex hoc beneficium quo iam iam à vobis afficior, quippe eximium & ſingulare, nullis meis officiis compenſari poſſit, vobis ſanè veſtra virtus erit præmium: mihi verò, quoniam in rebus magnis atque arduis ſat eſt voluiſſe, voluntas ipſa & immortalis beneficii memoria quam nulla vnquam obliuio delere poterit, leuamen & conſolatio. Nunc illud ſupereſt Campolonghe optime & ornatiſſime vt ſapientiſſimorum Patrum iudicio & voluntati ſatisfacias, mihique optata Philoſophiæ ac Medicinæ inſignia & ornamenta impertias. Nam tua manu lauream ſuſcepiſſe fœlicitatem meam explebit ſanè & cumulabit.

DIXI.

Hæc præfatus est N. N. cum in Patauino Gymnasio aduersus N. N. Theses esset disputaturus.

QVAE aduersus tuas Assertiones afferam argumenta, ornatissime adolescens, ea amoris erga te mei argumenta esse velim, non dissidij & contentionis: præsertim verò cum sat sciam te optimis artibus & institutis vsque adeò imbutum esse, sic Philosophiæ præceptis pectus compleuisse, vt nouus miles ac tyro, qualem me esse & sentio & fateor; tecum, hoc est cum veterano milite ac scientissimo, æquo Marte certare haud possit. Itaque beneuolentia potiùs atque officiis quàm sententia & dissensione certabo. Denique sic in arenam descendam, vt mihi in victoriæ loco statuam a te vinci ac superari. Cum enim ipse, quippe ab omnibus imparatus præsidiis, & verò tui studiosissimus, a te victor discedere nec possim nec velim, equidem a te, idest a strenuissimo ac fortissimo milite, vinci in victoriæ loco, aut veriùs gloriæ, habendum iudicaui. Neque enim quisquam prudens sit rerum æstimator, qui non mihi laudi adscribat; quòd, tametsi ab victoriæ spe abessem longiùs, hoc tamen obire munus non dubitauerim. licebit enim mihi virtutis tuæ spectator ac testis esse: licebit tuum ingenium & doctrinam laudare & admirari; ac tuam industriã, vt par est, aliqua ex parte æmulari, aliquando fortasse exprimere, & imitari. Igitur quantum in me erit, nobilissime iuuenis, officij ac beneuolentiæ tecum certamen instituam, atque argumenta quæ amoris indicia sint & argumenta, depromam ex pectore. Tu interim illa tum pari amore ac beneuolentia excipere & complecti, tum verò doctè, quod ingenij tui proprium erit, & eleganter explicare & enodare ne graueris.

HANC

Habuit Author cum Johannem Cocchettum Naruisinum laudaret & sacræ Theologiæ insignibus ornaret.

PRAECLARE multa, doctissime & ornatissime laureande, de tua pietate ac virtute, maximè verò de industria atque doctrina, vir mihi narrauerat, quem inter Patauini Gymnasii Doctores, atque almi huius Collegij Theologos, ob admirabilem virtutem ac sapientiam mirificè colerem. Quapropter cum te a laudatissimo ornatissimóque viro tantopere laudari atque ornari animaduerterem, ac tua Philosophiæ & Theologiæ studia illi vehementer probari, qui philosophiæ ac Theologiæ laude vehementer excelleret, equidem non poteram non te diligere, & fausta tibi fœliciáque & precari & sperare omnia. Nunc igitur, cum Deo inprimis authore ac Duce, Virtute vero Comite, tale ac tantum siue ingenij & memoriæ, siue eruditionis ac doctrinæ, addo etiam facundiæ & eloquentiæ, specimen dederis amplissimo huic Patrûm Consessui, vt communi priùs acclamatione, tum suffragijs ac votis, te Sacræ Theologiæ laurea dignissimum iudicarit, non possum non tibi magnopere gratulari, atque honorificum hoc Patrûm de te iudicium & voluntatem toto pectore animóque complecti. Igitur vt nulla interposita mora grauissimo Patrum decreto obtemperem, quo tibi ornamenta & Sacræ Theologiæ lauream deferri iubent, surge mi Iohannes, & sine cunctatione vlla mihi adesto, virtutis tuæ præmium non exiguum reportaturus.

Ergo authoritate Omnipotentis Dei primùm, tum Pauli V. illius in Terris Vicarij, simulque Illustrissimi ac Reuerendissimi Marci Cornelij Episcopi Patauini Comitisque Saccensis huius Almi Collegij Cancellarij, annuente etiam Perillustri eius Vicario Delegato, Patribus verò iubentibus omnibus, te Iohannem Cocchettum Naruisinum Sacræ Theologiæ Doctorem atque Magistrum constituo, declaro, pronuncio: idque prærogatiuis

gatiuis omnibus quibus ex iuris aut probatæ consuetudinis præscripto cæteri huiusce Collegij Doctores gaudere solent.

Huius rei signum & argumentum sit Pileus primò quem tuo capiti quasi lauream aut coronam impono. vt nimirum intelligas tibi in posterum etiam atque etiam pro cœlesti laurea decertandum: atque omnem curam, studium, cogitationem eò defigendam, vt Iustitiæ coronam quæ Dei famulis in Cœlo reposita est, consequaris.

Sed & sacrum hoc Theologiæ volumen clausum priùs tum apertum ac reseratum accipito, ac tecum ipse statuito, omnino elaborandum ac remis velísque contẽdendum, vt Dei Populum Christianis præceptis ac documentis cum ad Christianam doctrinam & sapientiam instituas, tum inprimis ad veram pietatem diuinúmque cultum incendas. Neque enim alia cogitatione vir egregius atque optimus qui nobis assidet Franciscus Noualensis, consilio semper, authoritate, opibus tibi præsto fuit, & ad Philosophiam ac Theologiam sacerdotiúmque ipsum, viam aperuit ac strauit, nisi vt in vinea Domini strenuè laborares, ac sibi in animarum salute, qua nihil ei antiquius est aut carius, procuranda, gloriosi laboris consors efficereris & comes.

Iam verò aureum quoque annulum digito inserendum excipito; & quoniam germanum est symbolum charitatis, illud tecum ipse reputa. tum demum fore vt Dei populum celso animo ac pro dignitate instituas, cum pectus charitate compleueris. Hac enim in diurnis nocturnísque vigilijs atque laboribus mirificè subleuamur: hac in ærumnis ac periculis erigimur, reficimur, recreamur.

Denique mihi assideas, ac si legitimè certaueris ac strenuè laboraueris sedem tibi in Cœlo paratam memineris & constitutam, in qua post huiusce mortalitatis molestias beatus degas & fœliciter conquiescas.

Ad extremum complexum ac pacis osculum accipito, ac pro comperto habeto fore vt, vitæ huius curriculo castè integréque peracto, cœlestis quoque sponsi consortio atque complexu fruaris, ac sempiterna pace læteris.

Nunc illud superest vt qui interim amplissimo huic Patrum Senatui præest, tibi omnium nomine benedicat, ac nouum hoc decus a Deo Optimo Maximo fœlix, optet fortunatúmque precetur.

ORA-

Ludouicus N. Patauino Iurisconsultorum Collegio gratias agit, quòd sibi Iurisprudentiæ, cuius etiam difficultates attingit, lauream perhonorificè decreuisset: eademque a Iacobo Gallo, quem simul paucis ornat, sibi deferri postulat.

ARDVVM sanè opus, Patres Amplissimi, sed tamen honorificentissimum, visa est semper laureæ, quam hodierno die mihi decreuistis, adeptio. Si enim Pontificij Cæsareique Iuris campum intueor, equidem intelligo ampliorem esse ac latiorem quàm vt vllis, non dicam passibus adolescentis, sed cursibus, peragrari possit vniuersus. Quod si Iuris Interpretes specto, video tantam esse illorum multitudinem ac varietatem, tam ingentem opinionum syluam, sententiarúmque subtilitatem, vt illis peruolutandis & consulendis impar sit hominis ætas ac studium. Quid? ita sæpè rei domesticæ occupatione impeditur, voluptatum illecebris capitur, alijs sexcentis occupationibus distrahitur, iuuenum ætas, vix vt in tam longo Iurisprudentiæ curriculo aliquid otij suppeditetur ac temporis. Nam armorum quoque strepitum (nescio quo fato, sed duro illo quidem & peracerbo) in hac Vrbe nostris incommodis accessisse, ita vt inter Martis tubas ac tympana colligenda sit Iurisprudentia (quasi verò oporteat Iuris candidatum Imperatoris instar armis æquè ac legibus communiri) compertum est. Itaque cum hæc mecum aliquando reputarem, ac non sinè graui studiorum meorum iactura experirer, non poteram huius authoritatem loci non pertimescere, ac totis penè artubus mecum ipse contremiscere. Illud tamen non mediocriter reficiebat animum meum, quòd perspectũ haberem Patres Excellentissimi vestram non modò æquitatem animi sed benignitatem atque clementiam. Etsi enim non raro grauitatem ac seueritatis partem aliquam cum æquitate & clementia coniungendam, atque augusti huius Collegij maiestatem declarandam,

putastis; sæpissimè tamen mira quadam facilitate ac benignitate pectus compleuistis vnde alacriùs certamen subiret florentissima Patauinæ Academiæ iuuentus, & ad optatam palmam contenderet. Hac igitùr erectus spe & recreatus, ipse quoque in hanc arenam descendere non dubitaui. in qua sanè, quoniam video iam iam vberrimos mihi fructus non dicam laborum meorum, sed pietatis vestræ, percipiendos & degustandos, non possum non ingenti lætitia & voluptate perfundi. Si enim iurè lætandum est vel Nautæ qui post difficilem nauigationem portum subierit tutus, vel agricolæ qui multis exhantlatis laboribus optatas fruges percipiat, vel militi qui re benè gesta periculorum certamen absoluerit, cur non mihi lætandum sit. qui post longos atque aleæ plenissimos labores, & portum, & copiosas fruges, & certaminis præmium vestra mihi benignitate paratū intueor? Itaq. pro tanto beneficio cū immortales vobis gratias ago Patres Conscripti; tum illud polliceor, me quoniam ad gratiam beneficiúmque referendum satisfacere nunquam potero, grato semper animo illud prædicaturum. Tu verò perillustris & Excellentissime Galle splendor legum ac decus eximiū, iam me, quod fœlix faustumque sit, optata laurea decorare nè graueris. Neque enim non magnus honori ac voluptati meæ inde accedat cumulus quòd tua manu Iuris vtriusque laurea atque insignibus orner. cum enim ille sis qui superiore seculo meridianam plagam Iurisprudentiæ doctrina ac luce compleueris, & ad Antarticum vsque polum longè latéque tuum nomen dilataueris, posteriore verò hoc seculo sapientiæ splendore Septentrionem illustres, atque Articum polum nominis celebritate ac sapientiæ laude expleas, quid ni gratuler ipse atque adeò in fœlicitatis loco ponam, tua, tua inquam, dextera optatam mihi lauream imponi? Quem igitur, ornatissime & Excellentissime Galle, iam multos annos eloquentia excitasti, doctrina instituisti, humanitate quoque & comitate tibi in perpetuum deuinxisti, hunc, quod superest, Doctoris insignibus exornato.

DIXI.

N. N. nobilis Venetus sibi gratulatur, quòd à Patauino Collegio, quem interim celebrat, lauream esset accepturus: eandemque à Jacobo Gallo, quem item ornat, sibi deferri petit.

POSTVLARET sanè ratio, Patres Amplissimi, vt quoniam maiorem ætatis meæ partem in hac Vrbe traduxi, atque in ea tum humanioris literaturæ curriculum peregi, tum Philosophiæ, atque ad extremum Iurisprudentiæ, operam dedi, in eâdem aliquos laborum meorum fructus colligerem quibus etiam reficerer tandem & oblectarer. Si enim Agricolis fruges, peregrinis patria, athletis corona, nautis portus, iucundissimus esse solet; cur non mihi post diurnas nocturnásque vigilias iucundissimum sit Iurisprudentiæ laurea decorari? Quanquam illud mirificè auget animi mei voluptatem, quòd sentiam me ab iis Patribus Cæsarei Pontificijque Iuris laurea esse ornandum, qui Italia atque adeò Europa tota celebrentur ac fulgeant; quique Patauinum Gymnasium, hoc est Terrarum orbis Theatrum, sapientiæ Arcem, optimarúmque Artium Domicilium, suis veluti humeris, non secus atque Atlas Cœlum, sustineant ac fulciant. Quapropter quas vobis pro immortali hoc beneficio gratias debeo, ornatissimi ac sapientissimi Patres, & in oculis semper feram, & dum viuam memori animo colam ac prædicabo. Quod si etiam a Deo optimo maximo ea mihi siue occasio oblata siue facultas concessa fuerit aliquando, vt si non parem vobis gratiam referre, ac certè grati animi significationem aliquam, præbere valeam, efficiam equidem vt me celeberrimi huius Senatus virtuti benignitatique obstrictum, eiusdem quoque ampli-

pli-

plitudinis cupidiſsimum, eſſe intelligatis.

Interim tu Excellentiſsime Galle, eximium Iuriſconſultorum decus ac ſplendidiſsimum ſæculi huius lumen & ornamentum, optata ſiue laborum meorum ſiue humanitatis veſtræ décora mihi impertiri ne graueris. Si enim grauiſsimo Patauini Collegii iudicio Iuriſconſulti dignitate ornari mihi quidem dulce eſt ac periucundum; ſanè huiuſce dignitatis inſignibus tua manu, Galle optime, decorari, dulciſsimum erit & iucundiſſimum.

DIXI.

N.N. Abbas ac nobilis Venetus gratias agit Patauino Collegio ob decretam sibi Iurisprudentiæ lauream: quam non sine grati animi significatione a Gallo quem etiam laudat, postulat sibi conferri.

EQVIDEM sat scio Proëpiscope optime, vósque Patres Excellentissimi, veteres Poëtas, hoc est humanæ sapientiæ Parentes, eo consilio cecinisse, GRATIAS ternario numero gaudere, ac beneficio collocando Vnam, referendo binas, præesse; vt intelligeremus acceptum beneficium cumulatius esse redendum. Ac meritò. Decet enim eum qui beneficium acceperit, agros fertiles imitari, qui quod acceperint, largiore mensura ac tanquam fœnore ingenti, reddere solent. Denique gratiarum horti ea de causa interitum nescire immortalésque dicuntur, quòd beneficij memoria immortalis esse debeat, atque in nostris animis semper florescere.

Hæc ego mecum ipse dum interim reputo, ac me Iuris vtriusque laurea, tanta vestrûm omnium consensione ac voluntate parique benignitate, ornandum esse video, Patres Amplissimi, subindéque (vt spero) in celeberrimum hoc florentissimúmque Collegium a vobis cooptandum, non possum non a Deo optimo maximo facultatem & quasi campum optare, vnde meam vobis voluntatem optimam gratúmque animum testificari possim ac declarare. Quem sanè campum, si quando mihi oblatum sensero, equidem tantum lætabor, quantum & me vobis hodierna die obstrictum esse perspicio, & eximij huius Collegij virtus & amplitudo suo iure deposcit. Interim Galle optime, & Excellentissime te appello; vt quoniam clarissimus hic integerrimúsque Senatus, quæ illius est in me voluntas ac beneficentia, Cæsarei Pontificijque Iuris lauream mihi decernit,

præcla-

præclarissimis huisce insignibus & ornamentis me cohonestare ne graueris. Si enim iucundum est a laudato viro laudari, mihi sane a Clarissimo Iurisconsulto ac Doctore toto terrarum orbe celeberrimo, quique nominis fama Italiæ atque adeò Christianæ Reipublicæ Gymnasia compleuit, Iurisprudentiæ insignia referre, gratè accidet ac periucundè.

DIXI.

In qua
Vbertinus Papafana Abbas nobilissimus varijs laudibus prius, mox Theologiæ laurea, exornatur.

QVAM olim in Lucullo mentis celeritatem atque ingenii præstantiam & magnitudinem demiratus est Romanæ eloquentiæ Parens M. Tullius, hanc ego hodierna die in candidato nostro suspicere cogor, Patres Amplissimi, ac sine satietate mirari. Tantam enim & memoriæ vim & mentis celeritatem & doctrinæ varietatem, atque (vt multa paucis cõplectar) ingenii fœlicitatem in difficillimis atque arduis Theologiæ mysterijs declarandis, ac variis & subtilissimis quæ illi propositæ atq. obiectæ sunt, dubitationibus explicandis, ostendit, vt mihi quidem non solùm quam de se excitauerat expectationem, etsi maximam, superasse, verùm etiam admirabile illud Luculli ingenium æquasse videatur.

Quapropter vtinam qui nunc in hoc sapientissimorum Patrûm Theatro Luculli memoriam renouauit, idem laudum suarum præconem M. Tullium inueniret. Neque enim minùs feracem quin fortasse vberiorem in Vbertino inueniret laudum campum in quo illius exultaret oratio. Si enim Lucullus clarissimus habitus est quòd ex præcipua Vrbis nobilitate ortus esset & procreatus. Vbertinus quoque noster ex nobilissimis parentibus ortus est atque Europa tota clarissimis. Etenim matrem habet Constantiam lectissimam fœminam, cuius Pater non ita pridem in Cypro Insula omnium ferè celeberrima & pulcherrima, non postremam dominatus partem sibi a maioribus traditam hæreditario iure obtinuit. De Patre verò nihil attinet dicere, quem sanè tum illustrissimo sanguine prognatum, ac diuitiis vitaéque dignitate splendidissimum, omnes norunt, tum verò gerendarum rerum experientia, summa etiam eloquentia, præditum esse, gratia quoque & authoritate apud Summos Principes valere, compertum est. Quod si Lucullus ado-

lescens adhuc, suam industriam sic probauit Populo Romano, vt priùs in Republica variis honoribus ornatus sit, quàm illos per ætatem liceret attingere; Vbertinus quoque noster Cæsarei Pontificijque Iuris lauream immatura adhuc ætate ac summa Patrûm omnium approbatione ac prædicatione, est consecutus. Itaque non multò post a Summo Pontifice Abbas etiam, ac demum Patauinus Canocicus, idque nobili sanè prærogatiua & authoritate, renunciatus est. Cum enim clarissimus Theologus & Collega noster Camillus Borromæus qui non ita pridem decedès incredibile sui desiderium Vrbi huic vniuersæ reliquit, extremum sibi diem iminere propemodum animaduerteret, haberétque multos ex familia & affinibus quos sibi posset in munere grauissimo non sine dignitate, spero etiam Cleri quem altiùs instituebat, vtilitate, sufficere, vnum Vbertinum, hoc est quem ingenio, doctrina, pietate florere, sibíque simillimum fore, prospiciebat, deligendum putauit cui tale tantúmque onus deferret, ac quasi Atlas nouum sibi Herculem substitueret. Denique si Lucullus cum ab Vrbe miles discessisset ac tyro, optimus in Asiam peruenit Imperator, Vbertinus Philosophiæ ac Iurisprudentiæ curriculo absoluto, Theologię quoque stadium tanta celeritate ac fœlicitate confecit, vt a vobis, Patres Amplissimi, miro consensu ac plausu egregius Theologus habitus ac renunciatus sit. Hæc inquam & id genus alia haberet multa quæ in Candidato nostro admiraretur ac celebraret qui Luculli extulit ac celebrauit ingenium. Sed quoniam sors tulit vt mihi obtigerit hoc munus qui ab omnibus dicendi præsidiis imparatissimus huc accessi, laudatione quoniam impares sunt meæ vires, prætermissa, ad lauream ipsam deueniam.

Mihi igitur adesto Vbertine doctissime ac nobilissime. Ego enim præpotentis Dei ac sanctissimi eius in Terris Vicarij Pauli Quinti, simúlque Illustrissimi Antistitis nostri Comitisque Saccensis Marci Cornelij, Reuerendissimi item Proëpiscopi, Almi denique huius Collegij, authoritate ac nomine, te Magistrum, ac Doctorem instituo & pronuncio in sacra Theologia, idque honoribus omnibus & prærogatiuis quibus de iure seu probata consuetudine cæteri sacræ Theologiæ Doctores gaudere solent. Atque iisdem sanè te Collegam nostrum declaro, & in hunc honestissimum ac Religiosissimum Patrûm numerum ordinémque

que aſcribo. Quapropter ſacrum hunc Theologiæ Codicem clauſum priùs mox apertum accipito. Vt nimirum intelligas ſacroſancta diuinæ legis myſteria quæ hoc volumine continentur, profanis claudenda vel certè non temerè aperienda; pijs contra & Chriſtianæ Religionis ſtudioſis piè ac ſanctè reſeranda. Sed & aureum annulum in digitum inſuito, vt quoties illum inſpexeris, nobili hoc ſymbolo ad Chriſtianum ſplendorem, ad auream charitatem, & ad ſpem æternitatis magis ac magis exciteris. Pileum quoque in Crucis ſpeciem effictum capite tanquam coronam excipito, vt memineris tibi interim Chriſti Crucem amplectendam atque inde immortalem coronam referendam. Mecum inſuper ſedeto, vt ſcias tibi ſedem in Cœlo eſſe conſtitutam, ſi quam hodie dignitatem es aſſecutus, vitæ innocentia & ſanctitate etiam atque etiam illuſtres ac tuearis. Denique ſurge, atque oſculum pacis accipito, ac tecum ipſe ſtatuito, Dei gregem ſic doctrina & exemplis tibi inſtituendum, vt quæ omnem ſenſum exuberat, pace perfruatur. Quod ſupereſt, Deus bonorum omnium largitor tibi benedicat, vt ſtrenuiſſimus Eccleſiæ miles ac præco efficiaris, próque illa ad extremum vſque ſpiritum deſudare, ſanguinem etiam, ſi opus erit, profundere, non verearis.

N. N. *Iurisprudentiæ lauream petit: eum simul ornans a quo sibi esset tribuenda.*

QVOD precatus eram a Deo immortali vt laboribus hisce meis ac studijs pro admirabili sua clementia ac singulari bonitate faueret, méque ad exoptatam Iurisprudentiæ metam, hoc est ad lauream, fœliciter perduceret, vnde non modò honorificis Doctoris insignibus & ornamentis fruerer, verùm etiam amplissimam Collegij huius sacrosancti authoritatem ac dignitatem assequerer; id sanè mihi è voluntate hodierno die contigisse & video, Patres amplissimi cæterique Auditores nobilissimi, & mirificè gratulor. Itaque tibi primùm Proantistes Reuerendissime, qui faustum optatúmque decretæ mihi laureæ nuncium pronunciare, méque tua oratione, hoc est præclarissima atque ingenij & eloquentiæ plenissima cohonestare, non dubitasti, immortales gratias ago. Vos autem Perillustres & Excellentissimi Patres, qui me tali ac tanta consensione ac suffragijs omnibus Iuris Pontificij ac Cæsarei Doctorem creandum iudicastis, atque vt inter Almi huius Collegij proceres subinde numerarer in spem tutissimam adduxistis, illud pro comperto habeatis. Me quoties de lætissimo hoc euentu ac fœlicissimo die cogitabo, toties de egregiis vestris ac multis erga me officiis ac studiis, toties de incredibili beneficentia vestra, toties de singulari humanitate, virtute, probitate cogitaturum: sæpè etiam celeberrimi huius sapientissimíque Collegij dignitatem, amplitudinem, integritatem pro virili parte mea celebraturum: omninóque effecturum vt si minus facultas tali tantóque beneficio reponendo idonea sit ac par, voluntas certè nunquam defuisse videatur. Sed iam te appello optime & humanissime Albertine, cuius ego & hortationibus & documentis in arduo ac perdifficili hoc curriculo excitatus ac recreatus, tale tantúmque præmium ac decus mihi paratum intueor, te inquam appello, vt Iurisprudentiæ laurea & insignibus me exornare & coho-

cohonestare ne graueris. Par enim est, vt qui me hactenus doctrina, exercitationibus, &c, vt semel dicam, incredibili humanitate atque virtute excitasti, téque mihi Ducem ac Doctorem optimum ostendisti, tu, tu inquam, egregium hoc opus quod mihi foelix precor ac faustum, laurea perficias. Neque enim in exigui beneficii loco numerauerim, eius manu Iurisprudentiæ insignibus decorari, qui nobilitate ac doctrina floreat, quem sigularis humanitas ac probitas nostris Ciuibus mirificè commendet; cui denique ipse tot ac tantis quæ in me contulisti, officiis deuinctus sim ac studijs, quot nulla vnquam minuet ætas, nulla delebit obliuio.

Habita Patauij a N. N. cum Theses Iurisprudentiæ tuendas proponeret.

FVIT in more positum apud Romanos vt adolescentes vmbratili sese exercerent pugna, qua militiæ studia officiáque perdiscerent. Itaque.

Ante Vrbem pueri & primæuo flore iuuentus
Exercentur equis, domitántque in puluere currus:
Aut acreis tendunt arcus: aut lenta lacertis
Spicula contorquent, cursúque, ictúque lacessunt.

Cecinit Virgilius cum bellicas Romanorum exercitationes in Latinis adolescentibus adumbraret. Quam sanè rem, quod pertinet ad equestre certamen, vberius adhuc & magnificentiùs in Troianis expressit. Cum enim Ascanium ac Principem iuuentutem per turmas instruxisset, & in acie collocasset, ecce tibi signo dato sic certamen instituit.

Olli discurrere pares, atque agmina terni
Diductis soluêre choris: rursúsque vocati
Conuertêre vias, infestáque tela tulêre.
Inde alios ineunt cursus, alósque recursus
Aduersis spatijs, alternósque orbibus orbes
Impediunt pugnatque cient simulacra sub armis.
Et nunc terga fugæ nudant, nunc spicula vertunt,
Infensi. facta pariter nunc pace feruntur.

sic noster Vates vt bellicas Romanæ iuuentutis exercitationes nobis poneret ante oculos.

His ego, si cum vetustis rebus recentes, cum Romanis exercitationibus Patauinas, cum armata militia togatam, conferre liceat, similem iudicauerim, commilitones strenuissimi, palæstram hanc nostram. Ibi enim alter impressionem faciebat in hostem: alter impetum sustinebat, ac mutuo certamine dimicabat: demum vterque & oppugnandi & propugnandi vices subibat: ita vt modò pedem conferre, modò referre, interdum fugam aut capere aut simulare, sæpe in Aduersarium frontem & arma conuertere cernetur. Apud nos verò vnus argumenta veluti tela exerit & intendit in hostem: alter contra telorum vim sustinere ac retundere, sæpè etiam in andagonistam conuertere, nititur:

nititur: itaut vtrinq; impetus fiat ac decertetur: vterque per vices & oppugnādis & propugnādi obeat munus: ac modò propè suc cūbere, modò collectis viribus pugnā instaurare, hostis impetū frangere, & ipsissimas belli fortunas exprimere videatur. Quid plura? labores certaménque subibāt illi vt cum ab vmbratili pugna ad bellum foret descendendum, cum Reipublicæ præsto essent ac suas amicorúmque fortuuas strenuè tuerentur, tum Romanum Imperium vnà cum gloria dilatarent. Nos huius studij labores exantlamus, vt cum opus fuerit, tum in foro & iudiciis, tum in Senatu & Curia, vno verbo publicè priuatimque & nobis ipsis amicisque opitulemur & Reipublicæ, ac Principi pro virili parte nostra præsidio simus vt quamdiutissimè floreat. Vt mihi quidem vel hac vna de causa tum sapientissimus visus sit semper noster & legislator & Imperator Iustinianus, qu togatam militiam sibi instruendam, ac Iureconsultos legibus non tam ornandos quàm armandos existimauit: tum palæstra hæc nostra Romanorum palestræ (id quod ab initio dicere cœperā) quam simillima videri soleat.

Quæ cum ita sint, haud equidem verebor rursus, quasi miles, in hanc arenam descendere. ita tamen vt non tam de victoria mihi cogitandum putem, quàm nostræ huius militiæ tyrocinia mihi diligentiùs ponenda, & cum veteranis vnius institutionis gratia congrediendum statuam. Id quod eò etiam alacriùs faciam quòd quemadmodum Troiani adolescentes magistris in certamine vterentur, (ideo enim canebat Poëta

Agmine partito fulgent paribúsque magistris)

Sic ego Doctoris optimi ac sapientissimi præsidio fretus, in aciem dimicationémue descendam ac pugnam instituam.

ORA-

Habita Patauij ab Octauiano N. dum Pontificis Cæsareique Iuris insignia sibi a Collegio decreta postularet.

CVM in Theatrum venisset aliquando strenuissimus ille Atheniensium Imperator ac Persarum debellator Themistocles, inde fertur mirificè exultasse ac propemodum triumphasse, quòd sibi statim Atheniensis populus assurexisset, & ludis, quorum causa conuenerat, veluti spretis, in eum quisque ora atque oculos conuertisset. Itaque non potuit non exclamare Dux hic fortissimus, se eo die suorum laborum ac rerum gestarum amplissima præmia retulisse.

Ego verò, cùm in celeberrimum hoc theatrum deuenerim, Patres Conscripti, inde mirificè lætor atque omnibus gaudijs exulto, quòd mihi vobis omnibus honoris causa assurgere & in consessum vestrum ornatissimum oculos oráque conuertere, aspectu quoque vestro præclarissimo frui ac recreari concessum sit. Quotus enim quisque est qui ignoret frequentissimum hunc Patrûm consessum Doctoribus egregiis ac sapientissimis refertum esse: Italiæ atque adeò Christianæ Europæ splendidissimas Iurisprudentiæ faces præferre: denique ingenij, doctrinæ ac sapientiæ laude toto terrarum orbe celebrari? Quanquam vt ingenuè fatear, tum demum gaudio propemodum triumpharem, méque perbeatum arbitrarer, cum præclarissimo interim optatissimóque beneficio a vobis affectus, par mihi in eo referendo voluntati adesset facultas. fore enim sperarem vt non modò gratum vobis animũ cumulatissimè declararem, verùm etiam officium officio, meritũ merito, beneficium beneficio cõpensarem. Sed quoniam immortale ac prope diuinum est hoc beneficium, nec potest vllis mortalium officiis seu præmijs compensari, nullum mihi locum relictum video, vnde aut promeritis vestris aut optatis meis respondeam. Ergo, quoniam vestram in me voluntatem optimam immortaléque beneficium grato animo ac memori complecti quidem ac prædicare, immortales quoque gratias & agere, quòd facio, & habere, semper potero, referre

certè nullo modo potero, ad te Orelli optime venio a quo summopere optaui semper hisce dignitatis insignibus decorari. Nam mihi quidem in te Foreiulienſis Prouinciæ & Carnorum decus eximium, Patauinæ Academiæ singulare columen, & Iurisprudentiæ ipsius præsidium & ornamentum; attentiùs intuenti, ac tui nominis celebritatem æstimanti, nihil antiquiùs accidere poteſt, quàm tua manu, hoc eſt honeſtiſsima & præclariſsima, Pontificij Cæſareique Iuris laurea cohoneſtari. Iam igitur, quoniam & ampliſsimus hic Senatus, quæ illius eſt benignitas, hanc mihi lauream decreuit, & Reuerendiſsimus Proantiſtes ipſius Senatus voluntatem qua ſolet eloquentiæ ingeniique & humanitatis ſignificatione, declarauit confirmauitque, age dum obſecro munus hoc totum explere méque inſignibus de more ornare ne graueris.

N. N. Abbas, quippe nobilis Venetus ac iam Iurisprudentiæ laurea donatus, in Patauinum Iurisconsultorum Collegium de more cooptari postulat & quambreuissimè.

EST in more positum, Patres Amplissimi, ac laudabili consuetudine receptum, vt a vobis ad præclarissimum hunc Iurisconsultorum Senatum Venetæ nobilitati aditus non modò non claudatur, verùm etiam summa consensione; quæ vestra est benignitas, parique alacritate referetur: dū tamen qui in eam cooptari volunt, Pontificij Cæsareique Iuris insignibus ac laurea prius sint decorati. Cum igitur superioribus diebus humanitas erga me vestra talis & tanta fuerit, vt totius Collegii decreto Iuris vtriusque lauream retulerim; illud profectò superest, Patres optimi & ornatissimi, vt me eâdem voluntate ac benignitate in vestrum ordinem recipere atque honestissimo huic totóque terrarum orbe celeberrimu Collegio adiungere ne grauemini. Id quod & a vobis cupidissimè peto ac postulo, & in summi beneficii loco accipiam. Denique quemadmodum optatam Iurisprudentiæ lauream, ita optatissimum Collegii subsellium, vestris in me studiis ac beneuolentiæ acceptum referam, grato quoque animo ac memori colam semper ac prædicabo.

N. N. decretam sibi Iurisprudentiæ lauream petit quambreuissimè.

IMPRVDENS sim ego, Patres Amplissimi, si longiore oratione aures vestras obtundere audeam: ac viris occupatissimis, quósque hinc quamprimum discedere & grauissimis fori, Curiaéque negociis præsto esse, oportet, rursus verba dare aggrediar: præsertim verò hoc anni tempore: in quo iam Leo furit ac Syrius ardor. Ergo agedum Octaui optimè & ornatissimè decretam mihi a Patribus lauream imponere, ac totam hanc veluti scenam tua voce, hoc est erudita atque diserta, concludere ac perorare, ne cuncteris. Ego enim quas tum clarissimo huic Collegio & celeberrimo, tum maxime singulari tuæ humanitati ac virtuti gratias referre haud valeo, saltem maximas habebo semper, ac dum viuam pro virili parte mea prædicabo & celebrabo.

BIBLIOTECA NAZ. VITT. EMANUELE

Habita Patauij ad D. Antonij; dum is esset argumentatione oppugnandus, qui eam thesim, quicquid Scotus scripsit, rectè scripsit, triduò disputandam ac tuendam proposuisset.

EGO verò, ornatissime atque excellentissime vir, omnino existimabam solum Deum nec mentiri, nec labi posse: hominem contra & mentiri, & errare ac labi: denique eum tantummodo inter mortales decipi nunquam, ac quicquid dicit, rectissimè semper dicere, in quo diuinus spiritus perpetuò loquitur ac Deus ipse. Vt mihi quidem incredibile videatur atque adeò absurdum dictu Scotum quicquid siue scripsit siue dixit, id verè in omnibus ac rectè dixisse, ac scriptum reliquisse. Qua in re, si per tempus liceret ad Scotum ipsum prouocarem, qui non semel ingenuè indicat se vt veritas plerumque in abdito posita est atque humani superat ingenij vires, hærere in multis, nec satis alterutram partem compertam habere. Sed quoniam ijs illum ornare laudibus voluisti, quas ne ipse quidem, aut dum viueret affectauit, aut in præsens dum inter beatas mentes, (quod piè crediderim) versatur ac degit, nisi ægrè non audiret, quin vt diuina, pio & constanti animo respueret; ad legitimam disputationem descendamus, atque vtrum nihil non rectè ac verè protulerit, disceptemus. Mitto autem illum qui passim S. Thomæ oppugnauit doctrinam posse iustissimè in falsitatis suspicionem vocari, cum Christi Vicarius luculenta testificatione fideles admonuerit, eum fuisse B. Thomam, qui quot quæstiones explicasset, tot miracula perpetrasset: simúlque nos commonefecerit eum, qui doctrinam oppugnauerit S. Thomæ, importunum habendum. quique vix ac ne vix quidem falsitatis crimine vacare possit: mitto etiam eum qui tam ardenter ac penè omnia S. Thomæ decreta ac dicta veluti euertere conaretur, potuisse quidem in multis fortasse acutè disputare ac verè; sed vt in tam ingenti rerum sylua nunquam non ipse a veritate deflexerit, difficilius esse quàm vt credi possit.

di posit. Sed vnum atque alterum Scoti dictum iam assumamus, & quam veris illum laudibus cumulaueris, videamus. Idque a Philosophia primùm incipientes. Disputat Aristoteles in postremo libro de naturali auditione Deũ seu primũ motorẽ nõ esse magnitudinem aut virtutem in corpore, idque ea ratione, quia si esset virtus in corpore seu virtus corporea, vel esset virtus corporea finita vel infinita: non finita, quia non posset mouere æterno tempore: non infinita, quia moueret momento temporis, quod cum motu pugnat, ac proinde concludit non esse virtutem in corpore, seu magnitudinem. Quam rationem, ne quicquam de ipsius sententia liceret dubitare, repetit in XII. diuinæ Philosophiæ libro, ac verbis perspicuis repetit. Scotus igitur cum in hanc Aristotelis ratiocinationem incidisset, existimauit ac pugnauit his docuisse Aristotelem, Deum esse virtutis infinitæ. Quæso te igitur, doceas quo pacto ex Aristotelis proposita ratione id sequatur quod profitetur Scotus. Nam Aristoteles probauit quidem Deum non esse magnitudinem, siue non esse virtutem fusam & immersam in magnitudine, quia vel esset finita vel infinita, ac proinde, vel non posset mouere æterno tempore, vel moueret momento temporis, quod fieri nequit. At re ipsa esse infinitæ virtutis, ne verbum quidem. hoc primum.

Alterum, vt ad rem Thologicam veniamus; illud sit in præsens. docet Scotus, si tamen docet, sacramenta nullo modo esse instrumenta gratiæ ita vt eam attingant siue gignant seu ex se verè causent vt cum scholasticis loquar: clamat Tridentinum sacramenta causare, & illius veram causam instrumentalem esse. Quis igitur affirmare audeat in his Scotum verè ac rectè dixisse? Hæc ego saltem exercitationis causa obiecisse velim. Tu pro tua humanitate respondeas, & vt Scotum in ijs purges, ingenium tuum excute diligenter.

ORA-

N. N. Cretensis, Proepiscopo & Iurisconsultorum Collegio gratys actis, a Salgherio, quem simul laudat, laureæ insignia requirit.

QVOD supplex ab Authore bonorum & largitore optimo sæpissimè postulaueram, ac multis precibus flagitaueram, vt studij, ac laboribus meis obsecundaret, méque ad optatam hanc palmam perduceret, id mihi è sententia hodierno die cecidisse & sentio, Consessus ornatissime, & gratulor. Itaque diuinum numen & sempiternum, vt parest, pro immortali beneficio supplex animo ac venerabundus adoro primùm. Tum verò tibi Proantistes Reuerendissime qui faustum fœlicémque decretæ mihi laureæ nuncium pronunciare, méque tua voce, hoc est præclarissima atque ingenij & eloquentiæ plenissima, cohonestare non dubitasti, immortales gratias ago. Vos autem Patres Amplissimi, qui me cunctis suffragiis ac mira consensione Pontificij Cæsareique Iuris Doctorem creandum ac promulgandum censuistis, sic habetote. Me, quoties de lætissimo hoc die ac fœlicissimo cogitabo, toties de vestris in me officijs ac studijs, toties de singulari humanitate vestra & beneficentia, toties de incredibili probitate & virtute cogitaturum; sæpè etiam Almi huius Collegii integritatem, amplitudinem, maiestatem quàm maximis potero præconiis ac laudibus celebraturum. Tu verò Salgherie optime, qui me tum absentem ac longissimis pelagi spatiis ab hac Vrbe celeberrima dissitum tui nominis celebritate ac fama euocasti; tum præsentem Eloquentiæ laude delectasti, Iurisprudentiæ virtute instituisti, comitate ac multis & magnis officijs tibi in perpetuum deuinxisti,

desti-

destinatam mihi a Patribus lauream ac Doctoris insignia & ornamenta iam conferre ne graueris. Nam id quoque, tua inquam manu decorari, in summi beneficij loco numerabo semper ac prædicabo. Quodsi etiam apud meos Cretenses, celeberrimáque insula tota iam nomen tuum vsque adeò peruulgatum est & clarum, vt mea prædicatione eius celebritas ægrè augeri quicquam posit (nemo enim inde soluit Patauium qui non de Salgherio cogitet: nemo in Patriam redit qui non Salgherium celebret) aliorum saltem sententia ac studia comprobabo, & quantum in me erit laudem laude cumulabo.

Siuè Actio I.

Habita Romæ in Philosophiæ humaniorumque Doctrinarum Obtrectatores, Anno MDXCV. dum Clementis VIII. iussu ad Naturalem Philosophiam in Almo Sapientiæ Gymnasio è prima sede explicandam aggrederetur.

EGO verò, vt verè atque ingenuè fatear CINTHI Cardinalis Amplissime, eo consilio Romam redieram, vt perbreui hoc reliquæ vitæ spatio mihi vni viuerem: vni Deo vacarem. id enim me admonere videbatur hæc Vrbs quã Religionis arcem ac sanctitatis domicilium meritò dixeris: id mea ætas quæ iam ad senectutem vergit præceps: id mearum imbecillitas virium & corporis penè fracti debilitas: id humanarum rerum quæ sat mihi ante oculos versatur, inconstantia atque temeritas. Quod si etiam humanis rebus aliquid temporis mihi esset concedendum, id sanè tribuendum putaram ijs lucubrationibus edendis quas diuturnis vigilijs elaborassem, ac iam semel publicis literis mandare cœpissem. Etsi enim hæc quoque res laboribus plena est ac molestijs, atque ijs sanè ad beatam vitam, cui nostra desudare omnis debet industria, non necessarijs; veruntamen ne viderer in ijs vigilijs non modò hominum vtilitati ac posteritati pro mea saltem tenuitate non prospexisse, verũm etiam tempus frustra omnino contriuisse, haud committendum existimaueram vt eas supprimerem.

Sed quoniam Auunculo tuo Sanctissimo placuit, Cardinalis optime & ornatissime, vt nouum hunc laborem subirem, & in Almo hoc Vrbis Gymnasio Philosophiam publicè profiterer, equidem parebo libens. Etsi enim quam vitæ rationem delegeram atque adeò amplexus fueram, ea mihi optima videretur, quasi verò aut tutum portum subijssem, aut commodam stationem nactus essem, vnde minùs tempestatem ac naufragium perti-

image
not
available

quentiæ, Poësis, Iurisprudentiæ, &, vt me semel explicem, humanarum doctrinarum omnium ac disciplinarum dignitatem tueri licebit ac retinere. Etenim ea semper fuit multorum procliuitas, vel potiùs ea petulantia atque peruersitas, vt humanas doctrinas omnes calumniari, proscindere, lacerare, euertere etiam (si Deo placet) atque ex hominum societate exturbare contenderint. Id quod eò est detestabilius, quòd huic rei patrandæ, diuinorum quoque oraculorum præceptiones referre, & in eas per speciem æquitatis ac pietatis insultare, non dubitarint. Ita factum est vt humanis disciplinis, præclarisque huiusmodi artibus ferè prostratis, in sacrosanctas Theologorum scholas, quippe quæ humanas quoque rationes atque doctrinas cum diuinis coniungunt, insultare, ac baccari ausi sint.

Quapropter operæpretium me facturum existimo, si quoniam in præclarissima hac sapientissimorum virorum corona, summos doctrinarum omnium Magistros intueor, idque eo quasi ductore ac Principe, qui quemadmodum CLEMENTI PONT. Summo atque optimo sanguine est coniunctissimus, & ob singularem prudentiam atque virtutem clarissimus, ita ob excellentem scientiam Doctorum Coryphæus, non secus ac Sol cæterorum luminum, haberi possit, impostorum illorum siue querelas, siue calumnias in medium attulero, ac de ijsdem continenter (vt par est) expostulauero.

Atque vt aduersariorum partes priore loco agam, & quasi eorundem assecla & interpres, hoc est omni contentione, ac velis remisque, vrgeam; videte obsecro Auditores quàm periculosa vos boni fallat imago, dum siue ad Philosophiam siue ad Eloquentiam atque, vt dicam paucis, ad humanas doctrinas incumbitis. Etenim quid obsecro absurdius dici aut fingi potest, quàm eos sectari quorum studia aut fastu ac temeritate aut diffidentibus mutuóque pugnantibus sententijs plena sunt? Nam si quis hac de re dubitet, Senecam quem ad humanam vitam rectè instituendam atque fingendam ortum dictitant, audiat. Hic est enim qui dum eiuscemodi studia secum ipse reputat, An tu existimas (inquit) reprehendendum qui superuacua sibi comparat? Non putas eum qui occupatus est in superuacua literarum supellectile, plus scire velle quàm sit satis? Intemperantiæ genus est. Quid quod ista liberalium artium consectatio molestos, verbosos,

bosos, intempestiuos, sibi placentes facit, & ideo non discentes necessaria quia superuacua didicerunt? Audi quantum mali facia nimia subtilitas, & quàm infesta veritati sit. Protagoras ait de omni re in vtranque partem disputari posse ex æquo, & de hac ipsa, an omnis res in vtranque partem disputabilis sit. Nausiphanes pugnat, ex his quæ videntur esse, nihil magis esse quàm non esse. Parmenides ex his quæ videntur, nihil esse in Vniuerso. Zenon Eleates omnia negocia de negocio deijcit: ait nihil esse. Circa eádem Pirrhonij versantur, & Megarici, & Critici, & Academici qui nouam induxerunt scientiam, nihil scire. Hæc omnia in illum superuacuum studiorum liberalium gregem conijce. Illi, mihi non profuturam scientiam tradunt: hi spem omnem scientiæ eripiunt. Illi non præferunt lumen per quod acies dirigatur ad verum: hi oculos mihi effodiunt. Si Protagoræ credo, nihil in rerum natura est nisi dubium. Si Nausiphani, hoc vnum certum est, nihil esse certi. Si Parmenidi, nihil esse præter vnum. Si Zenoni ne vnum quidem. Quid ergo nos sumus? Quid ista quæ nos circumstant, alunt, sustinent? Tota rerum natura vmbra est, aut inanis & fallax. Non facilè dixerim vtrum magis irascar illis qui nos nihil scire voluerunt, an illis, qui ne hoc quidem nobis reliquerunt. Nihil scire. Hæc Seneca. Cuius mihi verba eò grauiora ac sanctiora videri solent, quòd dum istarum sectatores doctrinarum plus scire velle ait quàm sit satis, eosdémque molestos appellat, verbosos, intempestiuos, sibi placentes, visus est (quod facilè obseruare cœpistis) diuinas illas Apostoli voces vsurpasse quibus Mūdi huius obiurgat sapientes. Vt quemadmodum grauissimus & sanctissimus author Hieronymus omnino censuit Senecam Apostoli consuetudine vsum esse, sic mihi quidem idem Seneca ob talem ac tantam verborum sententiarúmque consensionem videri soleat sacrosancta eiusdem Apostoli monumenta euoluisse ac perlegisse.

Neque verò est quòd eodem Seneca authore ac Duce eam saltem humanæ sapientiæ partem sartam ac tectam putetis quæ ad vitam pertinet ac mores. Nam, vt M. Tullium, hoc est doctrinarum omnium, sed moralis philosophiæ inprimis ciuilisque scientiæ studiosissimum, audiamus, atque adeò in consilium adhibeamus, Quotus quisque philosophorum inuenitur (sic e-

Ee 2 nim

tiam requiretis. Sed me dies ipsa deficiat, Auditores, si horum quoque iudicia ac veluti suffragia exquirere lubeat. Etenim aureus ille orationis fons Chrysostomus, cum in hanc rem diligenter intueretur, eò adductus est, vt non modò Philosophorum verba cum Euripis, opiniones cum sepulchris, contulerit, verùm etiam clâriora eorundem decreta, ex quibus enumerauit plurima, errores multos atque adeò hæreses peperisse affirmauerit. Denique hos non sapientiæ sed Superstitioni & Idololatriæ studuisse, non Deum sed saxa coluisse, vno verbo Dæmonem magistrum habuisse, testatus est.

Neque verò Nazianzenus magnus ille Ecclesiæ Doctor, aut Cæsariensis Eusebius sentire aliter visus est. Siquidem ille hæreticos vocare non dubitauit Philosophorum discipulos, atque inprimis contendere Iulianum hoc est infensissimum Christiani nominis hostem, ab illis venenum hausisse: hic verò Philosophorum studium cum inutile iudicauit, eosdémque inconstantiæ plenos, discordiarúmque artifices censuit, tum Christianæ doctrinæ ac veritati mirificè repugnare. Sed & Hieronymus, magnus sanè ac Religiosissimus author, doctrinis hisce degustatis omnibus ac peruolutatis, tandem a Poëtarum, Dialecticorum, Philosophorum denique nos lectione arcebat, quòd ij in obscuritate & vanitate ambularent. Qua in re eò etiam progreditur vt Philosophos gloriæ mancipia appellet, eorundémque decreta modò idola, modò Aegyptiorum primogenita, iubeat nuncupari.

Lactantius verò cum ipse quoque humanæ sapientiæ curricula longè latéque peragrasset, grauissimis nos admonebat verbis viros plurimos atque eos alioquin non mediocriter eruditos idcirco nutasse in fide quòd ex Poëtarum, Rhetorum, Philosophorum scriptis venenum vnà cum melle hausissent. Sed quoniam Lactantii mentionem feci, quæso vos Auditores attendite quo pacto author hic disertissimus hanc ipsam quæstionem aduersus Ciceronem, quippe inconstantem ac varium, egerit ac differuerit. Cum enim in egregium hunc eloquentiæ parentem incidisset qui in philosophiæ oppugnatores his verbis insultaret, Quisquám ne vituperare vitæ parentem & hoc parricidio se inquinare audeat & tam impiè ingratus esse? Nos ergo (exclamauit continuò) parricidæ

parricidæ sumus M. Tulli & in culeum te iudice inmigendi, qui Philosophiam negamus parentem esse vitæ? At tu qui aduersus Deum tam impiè ingratus es (non hunc cuius effigiem veneraris in Capitolio sedentem, sed illum qui Mundum fecit, hominémque figurauit) magistram tu virtutis, aut parentem vitæ vocas, ad quam si quis accesserit, multò sit incertior necesse est, quàm priùs fuerit? cuius enim virtutis? quam, vbi ipsa sita sit, adhuc Philosophi non expediunt. Cuius vitæ? cum ipsi Doctores ante fuerint senectute ac morte confecti, quàm constituerint quomodo viuere deceat? Cuius veritatis indagatricem profiteri potes? qui sæpè testaris cum tanta fuerit multitudo Philosophorum, sapientem tamen adhuc extitisse neminem. Quid ergo te magistra illa vitæ docuit? studuisti Philosophiæ: & quidem sic vt nullus vnquam diligentiùs: quippe qui omnes cognoueris disciplinas, sicut ipse gloriari soles: eámque ipsam latinis literis illustraueris, imitatorémque te Platonis ostenderis. Cedo igitur quid didiceris: aut in qua secta veritatem deprehenderis. In Academia scilicet quam secutus es, quam probasti? at hæc nihil docet nisi vt scias te nihil scire. Tui ergo te libri arguunt cum nihil a Philosophia disci possit ad vitam. Hæc Lactantius. Nam de Tertulliano viro antiquissimo illo quidem ac doctissimo nihil attinet dicere. hic enim est qui non modò Hermogenem reprehendebat, quòd in Philosophiæ studium incumberet, verùm etiam aduersus humanas doctrinas tanquam in funestissimam Christianæ Religionis corruptelam sic clamabat, *Hæ* sunt doctrinæ hominum & Dæmoniorum prurientes auribus, natæ de ingenio sapientiæ sæcularis: quam Dominus stultitiam vocans, stulta Mundi in confusionem etiam Philosophiæ ipsius elegit. ea est enim materia sapientiæ secularis, temeraria interpres diuinæ naturæ & dispositionis: ipse denique hæreses a Philosophia subornantur. Inde Aeones & formæ nescio quæ, & trinitas hominis apud Valentinum: Platonicus fuerat. Inde Marcionis Deus melior de tranquillitate: a Stoicis venerat. & vti anima interire dicatur, Epicurus obseruatur: & vt carnis resurrectio negetur, de vna omnium Philosophorum schola sumitur. Et vbi materia cum Deo æquatur, Zenonis disciplina est. Et vbi aliquid de igneo Deo allegatur, Heraclitus interuenit. Eædem materiæ apud Hæreticos & Philosophos volutantur: iidem retracta-

tus

tus implicantur. Quid ergo Athenis cum Hierosolymis? Quid Academiæ & Ecclesiæ? Quid Hæreticis & Christianis? Nostra institutio de porticu Salamonis est: qui & ipse tradiderat Dominum in simplicitate cordis esse quærendum. Viderint qui Stoicum & Platonicum & Dialecticum Christianissimum protulerunt. Sic iste. Quapropter egregiè sanè & eleganter cecinit Prudentius,

Quid non libido mentis humanæ struat?
  Quid non malorum pruriat?
Statum lacessunt Omnipollentis Dei
  Calumniosis litibus.
Fidem minutis dissecant ambagibus,
  Vt quisque lingua est nequior,
Soluunt ligántque quæstionum vincula
  Per syllogismos plectiles.
Veh captiosis Sycophantarum strophis.
  Veh versipelli astutiæ.
Nodos tenaces recta rumpit regula,
  Infesta dissertantibus.
Idcirco Mundi stulta delegit Deus
  Vt concidant Sophistica:
Déque imbecillis subiugauit fortia,
  Simplex vt esset credere.

Quæ omnia eò mihi solidiora videri solent ac tutiora, quòd & Salomon eiusmodi doctrinas occupationem pessimam appellauerit, & Apostolus, quasi diuinæ veritatis perturbatricem, cœlestibus sæpè vocibus increpuerit Philosophiam.

Quæ cum ita sint, quousque tandem medicatis Poëtarum lenocinijs aut fucatis Oratorum blandimentis pertentari animos vestros sinetis? Quandiù captiosis ac fallacibus Dialecticorum præstigijs illudi vos patiemini? Quem ad finem sese effrenata ista ac præceps perniciosæ sapientiæ iactabit cupiditas? Nihil ne tenebricosæ mutuóque pugnantes Philosophorũ sententiæ, nihil theatralis Oratorum ostentatio, nihil mendacia ac turpitudines Poëtarum, nihil contracta ex istorum inuentis labes, nihil Maiorum nostrorum isthæc execrantium voces, vos commouebunt? Videte, videte per Deum immortalem, ne ijs studijs Christiani homines in Christiana Academia gloriemini, quibus maximè

xime ethnicorum sapientissimi iam miserè apud inferos erubescunt. Animaduertite ne patriam, iustitiam, religionem iis artibus tueamini quibus illi ad omnem impietatem & iniustitiam prolapsi sunt. Cauete ne inde vobis aditum aperiri existimetis in cœlum, vnde illis exitium patuit sempiternum. Etenim quid quæso tam dissimile inueniri potest quàm humanæ sapientiæ sectator & Christianæ legis amator & cultor? Quid Græciæ discipulus & cœli? gloriolæ captator ac negociator æternæ vitæ? Verborum & factorum artifex atque molitor? Veritatis oppugnator & propugnator? inimicus & amicus erroris? Dæmonis Dæmonis (mihi credite) sunt fucata ista & adumbrata sapientiæ inuenta & lenocinia. Nam quemadmodum Mithridates olim a Romano Imperatore profligatus ac Patrio Regno in Armeniam pulsus, maximam auri vim & argenti obuijs exposuit hostibus, vt dum eorum præstringeret oculos & caperet, eosdémque hisce illecebris retardaret, victoriam illis veluti è manibus extorqueret: ita infensissimus Christiani nominis hostis dum ab Ecclesiasticæ militiæ Duce in cœlesti illo prælio deuictus & profligatus, in suas ille latebras conijceretur, pulcherrima Poësis, Eloquentiæ, Philosophiæ atque huiusmodi artium semina, hoc est curiositatis & ambitionis incitamenta ac iuuentutis illecebras & corruptelas, disseminare cœpit, disseminátque per suos satellites indies magis: nimirum vt nos adumbratis eiusmodi bonis captos adulterinísque voluptatibus mancipatos, a diuinæ sapientiæ perceptione retardet, ac solidis & immortalibus religionis fructibus priuet. Quanquam vereor ne leuissimè & obscurè rem grauissimam attigerim. Eam itaque clariùs si quomodo potero explicatiúsque complectar, atque ita etiam complectar, vt diuinorum oraculorum præceptis vtar & documentis.

Ergo quod olim Dei populo capta Iericho accidisse legimus, vt Achan auream linguam, coccineum pallium, argenti denique siclos plurimos de Anathemate cum tulisset, vniuersam gentem polluerit ac macularit, vindicémque sceleris iram prouocarit, id ipsum maioribus nostris inter Christianos legimus contigisse. Etenim profanis studijs atque doctrinis, seu potiùs oblectamentis ac lenociniis deliniti, auream linguam, hoc est eloquentiam, coccineum quoque pallium, nimirum Poësim; quamplurimos denique argenti siclos, id est multiplices Philosophorum opinio-

nes

nes vsurparunt, quibus si non Ecclesiam, at certè se ipsos, aliósque propè innumeros contaminantes, Christianæ fidei desertores, hæresumque authores atque propagatores, effecti sunt. Vt quemadmodum humanum genus vix conditum propter curiosam sciendi cupiditatem sexcentis detrimentis affectum, immo verò prostratum ac perditum est; ita etiam vix erectum atque restauratum ob non dissimilem curiositatem nouis calamitatibus opprimeretur. Et sanè si diuinorum Oraculorum sensus paulò attentiùs exploremus, quid aliud significare existimabimus lutulentas siliquas quibus vescebatur prodigus ille filius, nisi impurissimas ethnicorum doctrinas? Quid Ciniphes, quibus percussi sunt AEgyptij, præter Dialecticos? Quid ranas, nisi loquacissimos Poëtas? Sed & Sycera, dum eius potatio interdicebatur Nazaræis, quid aliud obsecro præmonstrabat, nisi ab humana sapientia abstinendum esse ijs, qui Christo sunt mancipati? Impudentissimus verò Abimelech, qui Sanctissimo Patriarchæ Isaac aduersabatur; an non apposite Philosophi personam expressit? Quin etiam AEgyptium a quo Hebræus ille oppugnabatur, nonne fatebimur indicare Ethnicorum Philosophiam pietati reluctantem: & idcirco veluti de medio tollendam esse, quemadmodum a Mose interfectus est AEgyptius ille? Quid? meretricis mercem, quæ in Sancta Sanctorum induci haud poterat, canisque precium quod altari offerri prohibebatur, quis non videt ad externas doctrinas esse referenda? Denique vniuersas AEgyptiorum plagas ipsissimam humanarum disciplinarum esse imaginem nemo sanè qui rectè sentiat dubitabit. Declarant hæc antiqua illa superiorum ætatum monumenta: quæ, si cum Christianis conferantur, nihil nisi densissimas tenebras & cæcorum mortalium somnia præseferunt. Quamobrem lustrate obsecro priscorum sapientum Academias, adite AEgyptiorum sacraria, conscendite Babiloniorum turres, penetrate Indorum fines, legite Gallorum versus, percurrite Romanorum annales, Græcorum fabulas, ac libros Philosophorum diligenter euoluite, eisdémque splendidissimam Euangelij lucem obiicite, ac statim ipsius veritatis ruinam, facem & incendium esse intelligetis. Nec mirum: sunt enim sensus insidiosi administri, infidi satellites, tardi nuncij, impuri fontes, errorum denique ianuæ atque magistri. vt propterea nisi Philosophia contempta auocemus ani-

mos a sensibus & a corporis caligine quamlongissimè discedamus, in perpetuis erroribus versandum sit: tantum abest vt pulcherrimum sapientiæ aspectum liceat intueri. Quocirca mirentur sanè alij ac toto animo commoueantur cum audiunt Salomonem Regem qui diuinitus hauserat sapientiam, tandem posthabitis diuinæ legis præceptis, meretricijs delicijs atque adeò idolis seruisse. Nos enim Christianos potiùs demiramur, & obstupescimus qui aspersi Christi sanguine, Spiritu Sancto imbuti, diuinis mysterijs initiati, Sacrosanctas edocti Euangelij doctrinas, Christo, Christo inquam, refecti, Deique ipsius domicilium ac templum vel supra omnem beatarum mentium conditionem effecti; humanarum tandem artium oblectamentis, quasi veneficijs quibusdam & cantionibus occupantur, percelluntur, dementantur.

Hæc habui quæ in præsentia pro ijs afferrem qui humanas doctrinas exagitant & insectantur. Nunc vt æquis conditionibus certaremus, vtinam tantundem mihi & virium & temporis ad eosdem oppugnandos hodierna die superesset. Fore enim sperarem, vt facilè intelligeretis, nihil istorum opinione impudentius, nihil turpius, nihil absurdiùs excogitari potuisse: denique veteratores istos Naturæ ipsi repugnare ac gigantum more cum Deo bellum gerere. Nisi tamen eò stupiditatis & amentiæ prolapsi sunt, vt ne ipsius quidem vel Naturæ vel Dei vim ac maiestatem secum ipsi reputent ac meditentur; sed belluarum more propemodum ac modò, vnum sensum sectantes sibi viuendum existiment. Dum enim nos a præclaris doctrinarum auocant studiis, atque humanæ vitæ nihil ornamenti relinquunt, nihil præsidij, mihi quidem in turpissimam Epicuri clementiam relabi, ac Naturæ vim admirabilem Deúmque ipsum verbis potiùs quàm animo aut opinione agnoscere ac venerari. Verùm quoniam eò me temporis adduxerunt angustiæ, vt in præsens, nisi humanitate ac patientia vestra longiùs abuti velim, huic muneri satisfacere nequeam; dabitis mihi hanc veniam Auditores, vt rem totam in posterum diem reiiciam. Ita enim fiet vt humanarum doctrinarum ratione & causa diligenter a nobis suscepta & perorata, ac proinde iudicatione vniuersóque controuersiæ statu optimè constituto, tibi quidem Cardinalis Amplissime ac sapientissime rem omnem ritè omnino iudicare atque decernere liceat.

liceat. Et ſanè dici vix poteſt, Ornatiſſime CYNTHI, quàm præclaram opinionem expectationémque concitaueris apud omnes cum ante ſexennium ex Polonia ac Germania Romam rediens, optatiſſimum Pontifici Maximo attuliſti nuncium de pace inter Regios Principes conſtituta. Quæ ſanè opinio & expectatio longè aucta eſt, cũ in Germaniam rediturus, vt Hippolyto Aldobrandino Cardinali, a quo ad Pontificem Legatus fueras, obuiam procederes, Patauij, hoc eſt in celeberrimo doctrinarum omnium Theatro, atque adeò ſapientiæ arce, vbi mihi etiam tua virtute frui licuit, menſes aliquot ſubſtitiſti. Itaque nemo fuit ex florentiſſimæ illius Vrbis, ac propè dixerim Orbis, Nobilitate (hanc enim ex Italiæ, Galliæ, Germaniæ, ad totius ferè Europæ flore collectam eſſe non te fugit) qui incredibilem comitatem humanitatémque tuam non celebraret: qui prudentiam, rerúmque gerendarum peritiam non admiraretur: qui optimarum artium doctrinarúmque varietatem, maximè verò pietatem, reique diuinæ ſtudium non prædicaret: qui denique multas magnáſque virtutes tuas, ſuauiſſimóſque mores non extolleret. Huc accedebat quòd cum conſtans fama eſſet te adoleſcentem ab Iohannis Aldobrandini Cardinalis, quem non ita pridem Vrbs doctrina, authoritate, ſanctimonia florentem vnicè dilexit, latere nunquam diſceſſiſſe: atque in clariſſimum hoc ſapientiæ lumen, integritatiſque exemplum intuentem, illius tum facta, tum dicta omnia diligenter obſeruaſſe: paulò verò poſt Iohanne immatura morte nobis ademPto, in Hippolyti ſinum confugiſſe, in quo diuinæ humanæque virtutes mirificè elucere cœperant omnes, haud ſanè poteras niſi magnificam ac propè ſingularem de te expectationem apud homines concitare. Verùm cum ſuperioribus menſibus Romam ipſe rediiſſem, vnde ſeptennio ante diſceſſeram, téque animaduerterem Hippolyto ad Petri ſedem euecto tantam animi moderationem retinere: tam admirabilem in audiendis omnibus facilitatem, in iuuandis charitatem, & (vt ſemel dicam) in grauiſſima quæ tibi a Pontifice Maximo impoſita eſt negociorum mole ſuſtinenda, non modò conſtantiam, fidem, æquitatem; ſed prudentiam, conſilium, ſapientiam adhibere, vt in hac terrarum orbis Regina omnibus charus ſis, in omnium oculis animiſque verſeris, tibique bona omnia omnium homi-

num ordines optent, incredibili sanè gaudio atque voluptate perfusus sum. Vt ipse quidem in præsens, quoniam tuo Auunculique sanctissimi nomine huic Theatro præsidere, mihique pro tua incredibili facilitate ac benignitate aures præbere, non dubitasti, cum triumphare mihi quodammodo videar, tum verò te, te inquam CARDINALIS optime ac sapientissime, instituti certaminis iudicem ac disceptatorem exoptandum (quod enixè facio) ac deposcendum existimem. Interim tamen vos, vos inquam Almi huius Gymnasij Doctores appello, ad vos confugio supplex, vos enixè obsecro & obtestor; vt quod ego verbis bonarum artium ac doctrinarum suscepi patrocinium, id nos factis ipsis strenuè obire ac generosa contentione profiteri ne grauemur. Verissimè enim dici potest Academiam hanc nostram Christianæ Europæ atque adeò orbis terræ Magistram esse debere. Quapropter, quod nos in bonis hisce artibus disciplinisque tradendis siue ingenij & exercitationis, siue doctrinæ ac sapientiæ, siue denique moderationis & integritatis, specimen dabimus, id sanè cum Romæ, tum apud exteras gentes omnes, germanum erit ac proprium Humanarum doctrinarum columen, id facilis ac certa defensio. Ad quam rem, quoniam currentes hortari nunquam obfuit, sanctissimus idémque sapientissimus Pontifex Clemens, vos (quod & mihi ipse de eius pietate & charitate polliceor, & qui eius nomine hic præest nobis Illustrissimus Nepos, ore ac vultu declarat) cupidè impensèque cohortatur, suúmque nobis hac in re præsidium, opem, studium, auxilium offert & pollicetur.

D I X I.

Siue Actio Secunda in Philosophiæ humanarumque doctrinarum obtrectatores.

HABITA

In Almo Vrbis Gymnasio, dum in instituto Philosophiæ interpretandæ munere pergeret.

DVM staret olim Romana Respublica, fuit equidem cur a Populo Romano vnius vel Actoris vel Rei gratia magnus in forum ac Iudicia concursus fieret: atque ab Auditoribus subsellia vndique complerentur. Etenim hinc intuebantur depeculatorem ærarij, vexatorem Asiæ, prædonem Iuris vrbani, labem atque perniciem Siciliæ, eum denique qui vsque adeò ingentem pecuniæ vim rapuisset, vt profiteretur, imò verò gloriaretur, nihil tam sanctum aut munitum fore quod ipse auro non facilè esset expugnaturus. Illinc contra respiciebant Romanæ eloquentiæ Parentem, ac Senatorem sapientissimum & integerrimum: qui vt talem ac tantam Iudiciorum turpitudinem infamiámque depelleret, in forum aduersus huiusmodi Reum atque adeò monstrum descenderat certaturus.

Vobis verò Præsules Reuerendissimi, cæterique Auditores ornatissimi quibus placuit hodierno quoque die frequentes adesse, & Amplissimum hoc Gymnasium splendore vestro complere & illustrare, erit sanè cur Actoris, siue Oratoris facundiam requiratis. Fateor enim me non modò ab Actoris illius eloquentiæ quamlongissimo interuallo abesse, verùm etiam ab omni dicendi virtute & facultate (quod equidem & sentio & doleo) imparatum huc acces-

accessisse. Sed tamen improbos philosophiæ obtrectatores, flagitiosos liberalium doctrinarum calumniatores, ingratos sapientiæ hostes, peruersos veritatis osores, virtutis ipsius perniciem ac labem, oppugnari audietis: quique Gigantum more non solùm Naturæ repugnare, & cum Cœlestibus bellum gerere, sed humanæ societatis splendorem ac decus, Solem ipsum, si fieri posit, de Mundo tollere, moliuntur. Et quanquam externa quoque die eorum improbitatem expostulaui, cúmque eorum, vt fit, partes egissem, tale ac tantum portentum sim detestatus, id tamen prolixiùs ac maiore adhuc contentione faciendum decreui hodierna die. In qua sanè (vt fidem liberem meam) cum Philosophiæ virtutem ac laudem longè ac latè persequar, tum rationum momentis ac pondere tanquam robustissimis machinis (vt spero) aduersariorum conatus euertam ac frangam. quin etiam sigillatim (nisi tamen temporis prohibebor angustijs, ita vt tertium quoque diem institutæ defensioni addere cogar) aduersarias rationes sic enodabo ac diluam, vt in Authorum caput eas (nisi me spes fallit) retorqueam atque conuertam. quæ omnia dum facio, vos Patres sapientissimi, cæterique Auditores nobilissimi, qui non grauatè me hoc quoque die præsentia vestra cohonestastis, quæso pro singulari humanitate vestra, diligenter, quod cœpistis attendite.

Ergo qui Philosophiam humanásque doctrinas tam facilè spernunt, sed quid dico spernunt? immo verò reprehendunt, ac tanquam humanæ societati perniciosas atque funestas damnant, ij mea quidem sententia ne illud quidem satis intelligunt, se homines esse. Cur enim ab optimo rerum omnium parente Deo ratione & intelligentia ornatus est homo, nisi vt mentem & intelligentiam exerat ad rerum contemplationem, atque hinc sapientiam, quod est philosophiam, adipiscatur? Cur rursus inter animantes vnus homo procêro corpore ac vultu est constitutus, nisi vt Cœlum spectaret, atque admirabilem hanc rerum vniuersitatem expenderet animo, & ad beatas denique mentes Deúmque ipsum cognoscendum atque contemplandum sibi aditum aperiret? Natura (inquit Magnus dicendi intelligendique Author M. Tullius) cæteras animantes abiecit ad pastum: solum hominem erexit, & ad cœli, quasi cognationis domicilijque sui, conspectum excitauit. Denique homo ortus est (inquit)

quit) ad Mundum contemplandum & mirandum: atque idcirco, excitatus, celsus, erectus fictus est, vt Cœlum intueretur, ac Dei caperet cognitionem.

Quin etiam vertes ille Philosophorum Plato ea maximè de causa oculos tributos censuit homini, vt Cœlum stellásque suspiceret, indéque ad Philosophiam ac sapientiam sibi viam pararet. etsi enim fatetur alia plurima esse oculorum commoda, atque horum ope id etiam assecutum esse hominem, vt Agriculturam, Medicinam, Picturam, aliásque huiusmodi artes multas didicerit, quibus cæteri carent animantes, veruntamen hinc maximè Astrologiam, Geometriam, Philosophiámque vniuersam, quod est rerum humanarum ac diuinarum cognitionem, consequutum ait, ita fieri vt cum huius præsidijs non in contemplatione modò verùm etiam in actione versari possit egregiè, ac cœtus hominum regere & moderari, nihil diuinius homini tribui potuisse videatur. Quid? an non aures in homine, id quod egregiè docet Peripateticorum Princeps, disciplinæ quoque gratia fictæ sunt, ad doctrinas capessendas, ac summatim vt Philosophiam ac Sapientiam comparemus? sic sanè. ita vt Musici quoque concentus (id quod cæteris haud accidit animantibus) vim persentiant & harmoniæ, simúlque vt earum iudicium est superbissimum, & offensiones & quæ in abditis quibusdam proportionibus sitæ sunt, suauitates dijudicent. Nam de lingua nihil attinet dicere, facile enim est animaduertere eo consilio a Natura vel potiùs ab Naturæ Authore Deo homini fuisse tributam, vt animi quoque sensa distinctè & perfectè exprimat, vt rerum cognitionem cæteris mortalibus impertiat, vt denique sapientiam communicare valeat atque hominum societati aut etiam posteritati trasmittere & propagare?

Iam verò quis non admiretur in homine incredibilem illam memoriæ fœcunditatem atque adeò fœlicitatem qua totius propemodum æui res gestas ediscunt aliqui aut iustas conciones, sed quid dico conciones? imò verò quicquid amplissimis doctrinarũ voluminibus & monumentis continetur, recordantur atque commemorant? at id aperto argumento est hominem ad doctrinas capessendas ac sapientiam sibi comparandam conditum esse. Quis præterea non suspiciat admirabile humani corporis temperamentum, vnde non modò cæteras animantes lon-

longo interuallo superamus, verùm etiam (id quod is qui toto corpore fusus est tactus declarat) innumeras rerum differentias ac notitias percipimus? Id autem omnino clamat hominem à sapientissimo rerum Opifice fictum esse ad Philosophiam, & vt sapientiæ gloria excellat. Quapropter nunquam mihi quidem in mentem venit celeberrimum ac laudatissimum Oraculum illud (quisquis eius fuerit Auctor) γνῶθι σεαυτὸν, quin intelligam, homini Philosophiam magnopere commendari, ac præcipi sapientiæ studium. siue enim iuberet Oraculum vt se ipse agnosceret homo, quod sit μικροκόσμος, ac paruus mundus, quod est Mundi epilogus, imò verò imago & simulacrum, siue rursus illi reuocaret in mentem, sic mente & intelligentia, sic sensibus ac temperatione, vno verbo animo & corpore, confirmatum esse, vt ad contemplationem procreatus sit ac fictus, facilè intelliget ad pulcherrimum Philosophiæ studium ac sapientiam excitari. Quod si Aegyptius ille Sacerdos, qui ob incredibilem sapientiæ magnitudinem Termaximus est appellatus; post diuturnam & accuratam humanæ naturæ contemplationem, illud exclamauit, Magnum miraculum est homo, eò sine dubio spectabat quòd admirabilem quaéque nullis verbis efferri satis possit tum corporis temperationem & constitutionem, tum mentis animique vim & præstantiam, tum inprimis eius notitiam ac rerum Cœlestium terrenarúmque scientiam, addo etiam in rebus gerendis imitandisque solertiam & artificium, reputaret. quæ omnia aduersus Philosophiæ atque humanarum doctrinarum osores, hominem contemplationi atque actioni, atque adeò Philosophiæ ac sapientiæ, ortum esse testantur.

Sed imprudens sim ego, Auditores præstantissimi, si Philosophiæ dignitatem breui hoc temporis spatio persequi velim: siue enim conditi hominis finem (quod institueram) reputemus, vnde statim atque adoleuimus, ad pulcherrimum hoc Mundi Theatrum Deúmque ipsum contemplandum adducimur: siue facilitatem ac propensionem spectemus quam ad disciplinas optimásque artes in nobis ingenerauit Natura: siue ingenij celeritatem æstimemus atque virtutem qua ad res tum contemplandas tum gerendas præditi sumus: siue præstantiam ac decus intueamur quod in ijs ipsis elucet qui doctrinis exculti sunt: siue vtilitates varias enumeremus, quas tum priuatim tum publicè capi-

capimus ex rerum notitia & cognitione, præsertim verò ad tyrones ac rudes instruendos, & nos ostales ipsos barbarie ac veluti stupiditate & feritate exuendos, dicam semel, ad vitia fugienda amplectendásque virtutes profectò Philosophiam humanásque doctrinas colendas fateamur necesse est. Vt interim honestam voluptatem prætermittam & iucunditatem, quam ex huiusmodi studijs haurit animus: quia sanè talis est ac tanta: vt corporis voluptates dispereant statim & euanescant si cum puris illis ac synceris animi delicijs conferantur. Itaque egregiè, vt sæpè solet; M. Tullius, Cæteræ, inquit, voluptates neque temporum sunt ætatúmque omnium neque locorum, adde etiam neque liberales atque ingenuo viro dignæ omnes; Contra verò quæ ex doctrinarum studijs capiuntur voluptates, adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, aduersis perfugium ac solatium præbent; delectant domi, non impediunt foris; pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur. Quid multa? cum Philosophia reuera aliud sit nihil nisi veritatis amor ac studium, quis Philosophiam contemnat, qui veritatis decus ac pulchritudinem sine qua in squalore iacent omnia & tenebris obruuntur, contemnat? Vt mihi quidem orientem solem haud cernere, aut etiam in meridiana luce tenebris obrui videatur, qui Philosophiæ decus non sentit ac dignitatem.

Quanquam quoniam aduersarij vehementer iactant multorum sapientum dicta atque sententias, vnde Philosophiam humanásque doctrinas omnes in inuidiam adducunt, quin Ecclesiæ quoque Patres atque adeò sacras literas proferunt quibus illæ iugulari videantur, age dum ipsi quoque (ne non præclarissimis huiusmodi testimoniis abundare non videamur) germanam Patrum sententiam aperiamus, & quàm grauiter de humanis doctrinis retinendis colendisque decreuerint, doceamus.

Ergo Nobilis ille doctrinarum omnium cultor & æstimator egregius Clemens Alexandrinus, testari non dubitauit ac luculentè disputare, humanas disciplinas a Deo profectas esse ac deriuatas: ac propterea cum a Deo manent, iure optimo a nobis excipi & coli. Quin etiam docuit diuinam prouidentiam, quippe quæ singula admirabili consilio distribuit & sapientia, Iudæis legem tribuisse; Græcis verò ac Barbaris Philosophiam largitum

 esse

esse, quæ legis instar esset ac fœderis: idque vt vtrique, si rectè illis vterentur, ad Christianam Philosophiam aditum indesternerent & fundamentum. atque hac de causa Dialeticam cum Lidio lapide confert, Philosophum comparat cum Trapezita. quòd his artibus veritas à falsitate discernatur. Hinc etiam non dubitauit appellare Philosophiam artium humanarum Reginã, virtutis ac vitæ ducem ac viã, diuinæ sapientiæ radium, Theologiæ ipsius præsidium ac vallum. Quo nomine ad sacræ Hebræorum arcæ, ad tabernaculi, ad templi, cognitionem, quæ sanè in diuinis literis est pulcherrima ac necessaria, perbellè refert Geometriæ vsum: quasi verò non solùm profanis ædibus, sine quibus ægrè stare potest humana societas, verùm etiam sacris Deóque dicatis, sit referenda. Psalmodiæ verò diuinisque laudibus, moribus præterea componendis ornandisque, ostendit Musicam (si tamen non lynfata sed pudica sit ac moderata) conferre plurimùm: Astrologiæ quoque mirum est quàm copiosè prosequatur vtilitates. nam & nauigationi (inquit) magnopere confert, & Agriculturæ quibus carere haud potest humanũ genus: & ad peruidendas ac percipiendas anni tempestatúmque varietates, adde etiam Medicinæ opportunitates, momentum habet maximum. nam cœlestium corporum interuallis, Mundi figuræ, ratis Cœli astrorúmque conuersionibus, intelligendis, vnde nisi desipimus, mirificè ad Diuinam sapientiam ac prouidentiam agnoscendam attollimur, percommodam esse, nemo inficietur. Hæc & id genus alia de Astrologiæ commodis Magnus hic Author. qui rursus monet Dialecticam, quippe quæ doceat diuidendi, definiendi, ac demonstrandi rationem & viam, tum captiosis sophistarum argumentis diluendis, tum veritati ipsi peruestigandæ atque tuendæ, valere plurimùm. Denique longiùs sanè quàm institueram, protrahatur oratio si fructus item & vtilitates percensere velim, quæ (si Clementem audiamus) ex reliquis Philosophiæ partibus, humanarúmque disciplinarum omnium studio & tractatione tum agendo tum contemplando capere liceat: mihi enim vt exitum aliquando inueniat nostra oratio, multa etsi præclara prætereunda sunt de industria.

Neq. verò à Clementis sententia discessit eius Auditor Origenes qui: sanè, vt aliquid ex eo delibè quãbreuissimè, disertè ostendit humanã eruditionem, veritati, prudentiæ, virtuti denique ac

Dei

Dei ipsius cognitioni, seruire; ac propterea Philosophiam humanásque doctrinas nihil aliud existimandas aut appellandas, quàm veritatis studium & cognitionem; rectéque viuendi rationem; inprimisque Diuinæ sapientiæ asseclas & administras. Quo nomine Abimelech duósque illius socios, qui tandem cum Isaac ineunt fœdus, atque ab eodem excipiuntur conuiuio, eleganter retulit ad tres Philosophiæ partes, quæ cum Theologia coniunctæ, cœlestibus diuinorū oraculorum dignantur epulis.

Iam verò Theodoretus, hoc est is qui Græcos Authores diligenter peruolutauit expenditque, cum alia multa disseruit pro humanis disciplinis, tum illud edocuit, eas in boni verique cognitione atque scientia versari; ac propterea non solùm omniū virtutum vias atque adeò Virtutem ipsam ac Sapientiam continere, verùm etiam ad diuinas disciplinas nobis aditum aperire, vnde in Cœlum, hoc est ad beatarum mentium domicilium, conscendamus. Quapropter eas cum ijs laudibus ornauit quibus senserat a Platone celebrari, tum vt Christiani viri eas toto pectore amplectantur & colant hortatus est. Id quod egregiè quoque fecit author grauissimus idémque sanctissimus, Damascenus. cum enim eos reprehenderet qui clamarent Philosophiā Christiano viro esse respuendam, docuit rerum humanarum & diuinarum cognitionem continere: nos Deo similes reddere: denique cœlitus delapsam a Patre luminum, a quo nihil nisi perfectum (id quod Apostolicæ quoque voces declarant) profectum est.

Sed dum propero Auditores ac studeo breuitati, video a me ex Græcis Patribus quamplurimos esse prætermissos, de quibus, ne præpostero ordine disputarem, ab initio dicendum fuerat. Nam & Magnus ille Areopagita Dionysius, Iustinus martyr, Basilius, Nazianzenus, Chrysostomus, Nyssenus, Cæsariensis Eusebius, vterque Cyrillus, recurrit in mentem, qui multò antea totum hoc humanæ sapientiæ studium celebrarunt. Quanquam, vt ratio temporis habeatur, & verò ex Latinis cursim saltem aliquid delibare liceat (horum siquidem testimonijs non vti nobis turpissimum esset) sat sit in præsentia ad reliquos Græcos veluti digitum intendisse ac prouocasse. præsertim verò cum ea quæ ex Clemente atque alijs referebam, de singulis humanæ sapientiæ partibus earúmque vsu & commodis nos edoceant copiosè.

Sed vt iam ad Latinos deflectam, sanè Augustinus (quo caue putes quenquam ingenij ac sapientiæ laude clariorem floruisse aliquando) scribit Ethnicorum disciplinas ac Philosophiam torpentes animos excitare, atque a terrenis fluxisque rebus ad cœlestes ac sempiternas attollere. id quod sibi ipse euenisse scribit Ciceronis Hortensium lectitanti, in quo Philosophiæ laudes explicarentur. Quapropter eos qui Philosophiam oppugnarent fugiendam, nil aliud moliri dicebat, quàm vt ne Sapientiam diligeremus & amplecteremur. Et egregiè quidem ac prope diuinè. Posuit enim Deus immortalis in conspectu hominis lucentem hunc Mundum tanquam pulcherrimum diuinæ artis ac sapientiæ spectaculum, atque vberrimam admirationis segetem, vt Opificis sapientiam contemplantes, & agnoscentes illum perpetuò diligamus ac veneremur. Et hac de causa cum moneret profanas doctrinas vtiliter vsurpari a nobis posse, & ad optimum vsum, non secus ac Dei populus olim Aegyptiorum opes Dei honori retulisset, conuerti ac reuocari, Nonne aspicimus (aiebat) quanto auro & argento & veste suffarcinatus exierit de Aegypto Cyprianus Doctor suauissimus & martyr beatissimus? quanto Lactantius? quanto Victorinus, Optatus, Hilarius? vt de viuis taceam, quanto innumerabiles Græci? Quod prior fidelissimus Dei famulus Moyses fecerat. Sic Augustinus. Qui sanè rursus liberales disciplinas sigillatim enumerat: ac quem quæque habeat vsum & vtilitatem multis magnisque demonstrat rationibus: quas tamen, ne sim prolixior, libenter prætereo. illud tamen non præteribo illud nobis acutè interim in mentem reuocare, Philosophiam nos de rerum omnium principio & authore Deo, déque admirabili eiusdem sapientia admonere ac docere, ac non modò diuina mysteria non spernere aut labefactare, sed etiam efficere vt non secus quàm veritas postulat illa explicemus & intelligamus. Neque verò ab Augustini sententia abfuerat vel Ambrosius, vel Hieronymus, vel quispiam alius qui deinde longo ordine consecuti sunt Ecclesiæ Patres: a quibus tamen, ne prolixiore oratione sim molestior, supersedeo. idque eò libentius, quòd Hieronymus fortasse opportuniore loco prodibit qui ab nascentis Ecclesiæ initiis ad suam vsque extremam ætatem, longo ordine illos recenseat qui disciplinas humanas contulissent in Ecclesia, nec sine magno humanæ societatis fructus ac

bono coluissent. Denique pro Latinis Patribus hac in re sint sacrorũ conciliorum summorúmque Pontificũ sanctiones atque decreta, quibus publicè fidelibus testatũ esse voluerunt, Philosophiam cæterásque humanas doctrinas iurè ac meritò retineri atque vtiliter cum diuinis quasi asseclas & administras, coniungi & copulari. Vt propterea Scholastici quoque Patres, qui posterioribus sæculis in Ecclesia floruerunt. inprimis verò summus humanæ ac diuinæ sapientiæ Doctor, B. Thomas, quem Scholasticorum Augustinum meritò appellaueris; Philosophiam, humanásque disciplinas pari studio & consensione retinuerint, quas veluti nobilissimas ancillas Sacræ Theologiæ ministerio non sine ingenti vtilitate ac decoro adhibere solent atque coniungere.

Sed quoniam aduersarij sacrarum literarum & symbolis & præceptis ac documentis agunt (si tamen appositè intelligentérque agunt; de qua re disceptabimus postea) age dum obsecro iisdem agamus ipsi quoque, & candidè syncerèque (hoc est Patres ipsos sectantes) illa ad humanas artes ac disciplinas tuendas referamus.

An non sapientissimus Vniuersitatis Procreator ac bonorum omnium Author Deus tum Solem tum Lunam & stellas condidit, atque illum quidem vt præesset diei, has verò vt præessent ac lucerent nocti? sic sanè. nam hac quoque de causa Pater luminũ appellatur. Quis igitur non videat Solem quippe qui per diem coruscat ac fulget, Sacræ Theologiæ; Lunam & Stellas quæ a Solis splendore ac luce longo interuallo superantur, Philosophiæ humanarúmque doctrinarum, germanum esse symbolum ac simulacrũ? præsertim verò cum humanæ doctrinæ a diuina sapientia suam accipiant lucem ac decus, non secus ac Luna & Stellæ lucem illam suam a Sole accipiunt ac mutuantur. Vt omittam humanas doctrinas omnes, si cum diuina comparentur, vix ac ne vix quidem splendorem ac decus referre vllum, perinde ac Luna & Stellæ præsente Sole lucem atque splendorem amittunt. Hinc nonnulli tria munera a Magis oblata, ad tres referunt Philosophiæ partes, quibus illi excellerent: idque ea de causa, quòd hæ etiam quippe quæ diuinitus acceptæ sunt, ac Deo authori suo debentur, offerendæ sint diuino Regi. aurum etiam & argentum, quibus expoliari Aegyptios iussit Deus, eleganter transferunt

ferunt ad Gentium eloquentiam & sapientiam; quæ a nobis vsurpanda, & in meliorem vsum transferenda sint. Alij per fermentum ac mel, quorum primitias non adolere in sacrificium, sed offerre tantùm iubebantur Hebræi, Ethnicorum eloquentiam atque doctrinas intelligunt quas Domino offerre deceat. Nonnulli etiam acutum gladium ex Goliæ manu extortum a Dauide, Philosophiæ aptant, qua insultantes Hæretici confodiendi sint: ac tres puteos, visionis scilicet, abundantiæ, iusiiurandique, triplicem in Patriarchis sapientiam, quæ naturæ, morum, disserendique rationem tradit, designare existimant. Hinc etiam & Oseam ex fornicaria muliere, & Abraham ex Agar antequam ex Sara, liberos suscepisse; hoc est ex profana Philosophia, priusquàm ex sacra, fructus collegisse monent: & Moysem, alienigenam, humanam scilicet eruditionem, in vxorem accepisse, quæ ad liberalem educationem habet vtilia multa. Sed & illud accommodatum est ac scitum, quod captiuam mulierem, tametsi alienigenam, in vxorem duci permittebat Deus, abrasa tamen cæsarie, abscissis vnguibus, mutata denique veste: id quod externam sapientiam significare autumant, quam superfluis resecatis, externóque fastu in Christianam humilitatem conuerso, a nobis excipi volunt. Eodem quoque nomine Moabitidem mulierem ad Dei populum adductam affirmant, quo nimirum Ethnicorum Philosophia non repudiaretur aut exularet, sed cum diuina intimè coniungeretur. Comparant etiam Philosophiam cum admirabili scala illa quam per visum Iacob aspexit, eam videlicet ob causam, quòd per ipsam tanquam per gradus ascendamus ad rerum diuinarum contemplationem. Quibus omnibus addunt nihil aliud significari ancillarum illarum nomine, quæ (vt plerique exponunt) vocantur ad arcem, nisi humanas doctrinas, quæ tanquam ancillæ ministrant cœlesti Philosophiæ: nihil demonstrari varietate illa qua diuinus Psaltes ornari vidit deauratum Reginæ vestimentum, nisi liberales Græcorum artes ac disciplinas, quæ Sacræ Theologiæ, quippe doctrinarum Reginæ, seruiunt, eius veluti vestem decorantes. Hæc symbola. quibus sanè vt ijs quoque suffragijs atque præsidijs vtar quibus nulla potest subesse obscuritas, & verò pondus habent maximum; Salomon mirificè fauet ac suffragatur: quandoquidem cum de Sapientia loqueretur & natura-

ralem

lem Philosophiam æstimaret, vocauit illam Dei scientiam. idem etiam monuit, a Domino omnem sapientiam esse profectam: ac propterea nos hortabatur vt intelligamus sermones prudentiæ, versutiásque verborum, parabolas & obscurum sermonem, dicta sapientum & ænigmata. Quæ sanè (si Hieronymo credimus) propria sunt Dialecticorum atque Philosophorum. Atque huc pertinet diuinum illud lumen quod sanctissimus vates affirmabat in nobis impressum esse. Huc quòd Deus excellenti sapientia ornauit Adamum, Salomonem, & Beseleel: quorum priores rerum naturalium ac ciuilium, posterior rerum fabrili opere gerendarum notitiam perfectè callebat. Huc quod Moses omni AEgyptiorum sapientia dicitur imbutus: Daniel omni eruditionis genere instructus: cautus in omni doctrina ac disciplina memoratur: qui sanè si huiusmodi disciplinas, aut perniciosas, aut vtilitatis expertes reperissent, vitassent sanè illas, quemadmodum tum reliquas eius gentis superstitiones, tum delitias ac regias epulas vitarunt. Huc etiam multa pertinent quæ attigit Apostolus dum loqueretur de Ethnicorum sapientia. Nam præterquamquòd ex iis quæ sub aspectum cadunt, percipi ait quæ solo cernuntur animo, quod est germanum Philosophiæ munus, sanè cum Areopagitas compellaret, tum profanam illam aræ inscriptionem

Ἀγνώστῳ, τῷ θεῷ

vsurpauit: tum eam heroici partem ex Arato arripuit,

Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν,

vt fidei nostræ suaderet veritatem. Atque huc pertinet quod vt Corinthios Titúmque ipsum, quod est Ecclesiæ tam præsides & administros quàm subiectos populos, ad prudentiam verámque pietatem institueret, & Menandri Senarium illud ex Thadia afferebat,

Φθείρουσιν γὰρ ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί.

& Epimenidis testimonium vrgebat

Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί.

Accepistis, Auditores Præclarissimi, ac pro vestra sapientia, vt spero, æstimastis, rationes varias & multas, ac ni magnopere quidem fallor, perspicuas & graues; quibus Philosophiæ humanarúmque doctrinarum dignitas atque præstantia declaratur. Audistis etiam quàm egregiè vndique tum Ecclesiæ Patres

tum

tum inprimis diuinæ literæ iisdem patrocinentur & faueant.
Quapropter nihil est quod in præsentia vel Trismegisti rursus, vel Pythagoræ & Platonis, vel Aristotelis, aut etiam Galeni, qui sanè luculentam pro ingenuis disciplinis Disputationem habuit; seu Plutarchi, quem bonarum artium præconem fuisse constat; aut aliorum Ethnicorum qui nostras hasce disciplinas celebrarint, sententias ac laudationes proferam, quas earum vituperatoribus opponam. Nam vt omittam sententiam nostram altiùs fuisse confirmatam quàm vt nouis egeat argumentis, sanè vires priùs ac dies me deficiant, quàm vel obsignatas istorum omnium tabellas excipere ac proferre valeam.

Eò potiùs conuertenda esset oratio, vt, quod paulò ante pollicitus sum, Aduersariorum argumenta diluerem, atque adeò illorum temeritatem audaciámque retunderem: quin etiam eorundem machinas (nam id quoque receperam) in authorum caput perniciémque conuerterem. Quod tamen, ne orationem longiùs quàm par est, protraham hodierna luce, ac singulari patientia & humanitate vestra abuti videar, in diem insequentem reijciam. Quod si rem tantisper differo, enitar sanè vt cum aliquo fœnore fidem liberem meam. Ita quidem ingenuæ artes ac disciplinæ quantum in nobis erit, in ALMO HOC GYMNASIO perpetuò vigebunt & efflorescent.

ORATIO XLIX.

Siue Actio III. in Philosophiæ humanarumque doctrinarum obtrectatores.

HABITA

In Almo Vrbis Gymnasio, dum pergeret in instituto Philosophiæ interpretandæ munere.

CARNEADEM ferunt cum Romam Atheniensium legatus venisset aliquando, & in Curiam ac Senatum de more introductus esset, tam disertè & copiosè exposuisse quæ ab Atheniensibus accepisset mandata, vt omnium aures atque animos sua ille facundia eloquentiáque compleuerit. Hic igitur vt suæ rursus eloquentiæ significationem daret, rursúsque Romanorum aures oblectaret, biduum adhuc postulauit in quo sibi dicendi potestas fieret. Quod cum impetrasset, pro Iustitia primùm tam loculentam orationem habuit ac perdisertam, vt Senatum vniuersum incredibili iucunditate affecerit, atque in sui admirationem omnes conuerterit. Tum postero die, ne suspicantibus quidem illis, pro iniustitia tam grauiter copioséque disseruit, vt nemo non eius oratione commotus sit. Itaque grauissimus atque integerrimus Senator Cato eum quasi bilinguem ex Vrbe primo quoque tempore dimittendum existimauit.

Ego verò pro Philosophia sic mihi dicendum proposui, vt cum eam semel atque iterum commendauerim, pari constantia & studio eandem tertio quoque mihi ornandam celebrandámque decreuerim. præsertim verò, vt obtrectatorum argumenta, quoniam attingere illa necesse fuit ac persequi, sigillatim iam coarguam: atque illorum machinas in eos ipsos retorqueam. Vt enim inertissimi defensoris fuisset aduersariorum dissimmulare argumenta, æqui & ingenui ea proferre & enarrare, ita iisdem resistere ac repugnare iustissimum: eadem etiam tanquam è manibus arma illis extorquere, iisdémque iu-

gulandis adhibere, gloriosum. Quanquam antequam cominus planè cum hostibus ijs congrediar, facere non possum, quin Hieronymi hoc est eius qui Hebraicam omnem, Græcam, Latinam denique eruditionem peragrauit animo, locum, eúmque, si quo modo possim, memoriter totidémque verbis, referam. Spero enim fore vt hinc hostes commodè aggredi liceat atque lacessere.

Ergo cum magnus hic Author doctissimorum virorum studium vel ab Christianæ Ecclesiæ incunabilis agnosceret & quantopere ingenuarum disciplinarū amore & cupiditate flagrassent, reputaret; Iosephus (inquit) antiquitatem approbans Iudaici populi duos libros scripsit cōtra Appionem Alexandrinū Grammaticū, & tanta seculariū profert testimonia, vt mihi miraculum subeat quomodo vir Hebræus, & ab infantia sacris literis eruditus, cunctam Græcorum bibliothecam euoluerit. Quid loquar de Philone, quem vel alterum, vel secundum Iudæum Platonem, Critici pronunciant? Curram per singulos. Quadratus Apostolorum discipulus, & Atheniensis Pontifex Ecclesiæ, nónne Adriano Principi Eleusinæ sacra inuisenti librum pro nostra religione tradidit? & tantæ admirationi omnibus fuit, vt persecutionem grauissimam illius excellens sedaret ingenium. Aristides Philosophus, vir eloquentissimus, eidem Principi apologeticum pro Christianis obtulit, contextum Philosophorum sententiis: quem imitatus postea Iustinus & ipse Philosophus, Antonio pio & filiis eius, Senatuique librum contra Gentiles tradidit, defendens ignominiam crucis, & resurrectionem Christi tota prædicans libertate. Sic primùm Hieronymus. & paulò post, Pātænus Stoicæ sectæ Philosophus ob præcipuæ eruditionis gloriam a Demetriano Alexandriæ Episcopo missus est in Indiam, vt Christum apud Brachmanas & illius gentis Philosophos prædicaret. Clemens Alexandrinæ Ecclesiæ Presbyter, meo iudicio omnium eruditissimus, octo scripsit Stromaton libros, & totidem ὑποτυπώσεων, & alium contra gentes, pædagogi quoque tria volumina. Quid in illis indoctum, immo quid non è media Philosophia est? Hunc imitatus Origenes, decem scripsit Stromateas, Christianorum & Philosophorum inter se sententias comparans: & omnia nostræ religionis dogmata de Platone & Aristotele, Numenio, Cornutóque confirmans. Scripsit

&

& Miltiades contra gentes volumen egregium. Hippolytus quoque & Apollonius Romanæ Vrbis Senatores propria opuſcula condiderunt. Extant & Iulii Africani libri, qui temporum ſcripſit hiſtorias: & Theodori, qui poſtea Gregorius appellatus eſt, viri Apoſtolicorum ſignorum atque virtutum, & Dionyſii Alexandrini Epiſcopi: Anatolii quoque Laodicenæ Eccleſiæ Sacerdotis, nec non presbiterorum Pamphili, Pierii, Luciani, Malchionis, Euſebii Cæſarienſis Epiſcopi, & Euſtathii Antiocheni, & Athanaſii Alexandrini: Euſebii quoque Emiſeni, & Triphillii Cyprii, & Aſterii Scythopolitæ, & Serapionis Confeſſoris: Titi quoque Boſtrenſis Epiſcopi: Cappadocúmque Baſilij, Gregorii, Amphilochii: qui omnes in tantum Philoſophorum doctrinis atque ſententijs ſuos refarciunt libros, vt neſcias quid in illis primùm admirari debeas, eruditionem ſeculi, an ſcientiam ſcripturarum. Veniam ad Latinos. Quid Tertulliano eruditius, quid accutius? Apologeticus eius, & contra gentes libri, cunctam ſeculi obtinent diſciplinam. Minutius fœlix Cauſidicus Romani fori, in libro, cui titulus Octauius eſt, & in altero contra Mathematicos (ſi tamen inſcriptio non mentitur Authorem) quid gentilium ſcripturarum dimiſit intactum? ſeptem libros aduerſus gentes Arnobius edidit, totidémque diſcipulus eius Lactantius: qui de ira quoque & Opificio Dei duo volumina condidit: quos ſi leggere volueris, dialogorum Ciceronis in eis ἐπιτωμὴν reperies. Victorino martyri in libris ſuis licet deſit eruditio, tamen non deeſt eruditionis voluntas. Cyprianus quod Idola Dij non ſint, qua breuitate, qua hiſtoriarum omnium ſcientia, quorum verborum & ſenſuum ſplendore perſtrinxit? Hilarius meorum confeſſor temporum & Epiſcopus, duodecim Quintiliani libros & ſtylo imitatus eſt & numero: breuíque libello quem ſcripſit contra Dioſcorum Medicum, quid in literis poſſit, oſtendit. Iuuencus presbyter ſub Conſtantino hiſtoriam Domini Saluatoris verſibus explicauit, nec pertimuit Euangelij maieſtatem ſub metri leges mittere. De cæteris vel mortuis vel viuentibus taceo, quorum in ſcriptis ſuis & vires manifeſtæ ſunt & voluntas. Nec ſtatim praua opinione fallaris, contra gentes hoc eſſe licitum, in alijs diſputationibus diſſimulandum: quia omnes penè omnium libri, exceptis his, qui cum Epicuro literas non didicerunt, eruditionis doctri-

naéque plenissimi sunt. Hæc inter cætera magnus hic Author.
Quæ cum ita sint, mirum est quî tandem Aduersarij nostri Virtutis & Sapientiæ, quin plerique Christianæ fidei, cultores videri velint, quique se totam hanc Contentionem diuinæ sapientiæ gratia suscepisse profiteantur; nec tamen censeant sibi in eorum vestigijs seu studijs insistendum, qui Sapientiam toto pectore amplexi sunt, ac fidem nostram gloriosis vigilijs propagarunt.

Sed iam dicamus de singulis. etsi enim quæ ex Hieronymo commemorauimus, apud æquum rerum æstimatorem satis declarant aduersatiorum iniquitatem, lubet tamen cominus planè cum illis congredi. Ac primùm quidem cum Seneca qui primus in acie se se offert, decertemus. Et sanè cum septem integros libros consumpserit in Physicis quæstionibus, inconstantiam illi hoc tempore liceret obijcere, qui quod coluit studium, tam acriter reprehendit. sed vt perhumaniter cum illo agam ac liberaliter, illud commemorabo, videri tandem sibi ipsum moderationem tanquam frenum quoddam inijcere aut adhibere in Philosophiæ ac doctrinarum accusatione: nam fatetur eas animum saltem præparare ad Virtutem. Siquidem post longas illas querelas, Cur ergo (inquit) liberalibus studijs filios erudimus? non quia virtutem dare possint, sed quia animum ad accipiendam virtutem præparant. Quemadmodum prima illa (vt antiqui vocabant) *literatura* per quam pueris elementa traduntur, non docet *liberales* artes, sed mox percipiendis locum parat. sic liberales artes non perducunt animum ad virtutem sed expediunt. *Hæc* & alia multa prudentissimus Philosophus. Quamobrem cum eam Philosophiæ partem quæ mores instituit ac vitam, diuinis propè laudibus celebret, cæterarum verò disciplinarum tractationem virtuti inseruire fateatur, sententiæ nostræ fauet non mediocriter. Quod si acriter adhuc insectatur Philosophos, quòd scientiam negarent assentionémque prohiberent, aut etiam curiosiùs philosopharentur, id sanè minutos quosdam Philosophos, vel potiùs Sophistas, attingit, non veram Philosophiam. An non tibi minuti Philosophi ne dicam Sicophantæ videntur ij qui ad syllabas vsque descendunt: qui de coniunctionis, propositionisque proprietate contendunt: qui de leuissimis vocu lis ne dicam nugis altereantur? Non ne Sophistæ habendi sunt ij qui pugnant aut nihil planè esse; aut ea quæ sese oculis offerunt in hac vniuersitate, verè nō

esse,

esse, aut nihil magis esse quàm non esse? At Sophistas istos, minutos Philosophos illos, insectatur Seneca. Et huc pertinet, quod Pyrronios, Megaricos, & egregios huius ordinis philosophos insimulat: huc quod ad extremùm clamat, Illi mihi non profuturum præferunt lumen, per quod acies dirigatur ad verũ: hi oculos mihi effodiunt. Si Protagoræ credo, nihil in rerum natura est nisi dubium: Si Nausiphani, hoc vnum certum est, nihil esse certi: Si Parmenidi, nihil esse præter vnum: Si Zenoni, ne vnum quidem. Quid ergo nos sumus? Quid ista quæ nos circunstant, alunt, sustinent? Tota rerum natura vmbra est, aut inanis & fallax. Non facilè dixerim vtrum magis irascar illis, qui nos nihil scire voluerunt: an illis, qui ne hoc quidem nobis reliquerunt, Nihil scire.

At verò quæ M. Tullius malè moratis Philosophis obijciebat, ea nihil planè obsunt Philosophiæ: id enim ipsemet ostendit statim agrorum similitudine. Nam vt agri (inquit ipse) non omnes frugiferi sunt qui coluntur, falsúmque illud & improbè,

Etsi in segetem sunt deteriorem datæ
Fruges, tamen ipsa suapte natura enitent:
Sic animi non omnes culti ferunt.

Atque vt in eodem simili verser, vt ager, quamuis fertilis, sine cultura fructuosus esse non potest, sic sine doctrina animus. ita est útraque res sine altera debilis. Cultura autem animi Philosophia est, quæ extrahit vitia radicitus, & præparat animos ad satus accipiendos, éaque mandat his, & (vt ita dicam) serit, quæ adulta fructus vberrimos ferant. Hæc Cicero. qui sanè vt alibi appellat Philosophiam animi medicinam, vitæ ducem atque parentem, artium matrem, vitiorum expultricem, virtutis indagatricem, magistram morum ac disciplinæ, munus inuentúmque Deorum: útque eandem contendit caliginem pellere ab animo, vitæ tranquillitatem largiri, terrorem mortis auferre, & (vt alia multa prætercam) totam frugiferam & fructuosam esse; ita etiam hoc in loco mira consensione negat animos sine Philosophiæ cultura frugiferos esse posse. Vt propterea quamuis magnum sui desiderium reliquerit nobis Ciceronis Hortensius, in quo copiosissimè

ſimè defendit ornauítque Philoſophiam, grauiſſimè tamen ſuam ſententiam teſtatam reliquerit.

Porrò Senatusconſultum quo Rhetores ac Philoſophi ab Vrbe (id quod Lacædæmone etiam accidiſſe legimus) ſunt pulſi, reuera ea tantùm de cauſa hoc decreuit, quòd adoleſcentes earum diſciplinarũ cupiditate incenſi, viderentur ab armis quibus vnis Imperium & parauerant & tuebantur, ad otium auocari. Quod ſanè temerè potiùs quàm ſapienter factum eſt: perinde ac temerè Lacædæmones rurſùs imitarentur Romani dum ſua ſtudia ad arma potiùs referrent, & ad cæteras nationes ſubigendas, quàm ad pacem ac moderatum imperium.

Age verò de Veſpaſiano dicamus, qui ſanè expulit Philoſophos, non quòd apud eum malè audiret Philoſophia, ſed propter tumultus & errores, qui a Demetrio Cynico atque aliis non bonis Philoſophis diſſeminarentur: quibus etiam in Principem atque Vrbis perniciem vulgus ſolicitaſſe dicebantur. Nam alioquin Philoſophorum contumaciam (ſi Suetonio credimus) leuiſſimè túlit. Quanquam quæ magna illi tribui poteſt laus, qui Philoſophos pellens, Muſonium Babylonium quem alterum prope Apollonium Tyanæum dixeris, retinuit? Certè Nero ac Domitianus qui virtutes ipſas conabantur exſcindere, & in Philoſophis pellendis, perinde atque in Ciuibus necandis, mirificè conſenſerunt, hoc vno viſi ſunt, quàm Veſpaſianus cordatiores, quòd eos qui magicas artes tractarent, haud paſſi ſunt in Vrbe verſari. Poſterior enim Muſonium quoque Babylonium, qui tamen fuerat Veſpaſiano charus, ab Vrbe exulare iuſſit: prior Magos omnes ac diuinos, vt tándem aliquando ſe illorum artibus deluſum ſenſit, exagitauit atque profligauit. Quanquam haud magnopere mirarer in Philoſophos etiam, dũ ſine delectu eos expulit omnes, non ſine temeritate aliqua animaduertiſſe, qui in innocentem Dauidis ſtirpem crudeliter deſæuiſſet, ac quod fuit omnium flagitioſiſſimum, Meſſiæ affectaret nomen, idque vel miraculis confictis turpiſſimè. Denique ſic habeto. Quemadmodum Ariſtophanes, Pacuuij, Timones, Luciani, Iuuenales, Rhetores denique, Comici, Satyricique multi in Philoſophis ridendis, ridendi ſunt: ita etiam Nerones, Veſpaſiani, ac Domitiani, quin & Spartiates, Argicci, Thebaníque in iiſdem Philoſophis explodendis, explodendi ſunt ac deſpiciendi.

Nam

Nam quod ætate hac nostra, & superiore etiam, doctrinarum splendore apud Catholicos vndique coruscante, non Agrippa solùm, sed hæretici quoque multi, eas detestentur: ac Philosophos non modò Vrbe, vt a Domitiano factum est, sed orbe pellendos clament, nil mirum. Nam præterquamquod Donatistas, atque huiusmodi alios quosdam sui similes imitantur, quid est quod miremur lupos id machinari vt caulæ euertantur, & canes ab ouium custodia submoueantur?

Iam verò Chrysostomo Chrysostomum oppono: atque ab ipso in fidei obtrectatores exardescente, ad pacatiorem prouoco. Qui sanè vt intelligeremus adulterinos Philosophos non Philosophiam in vniuersùm a se damnari, conqueritur, sapientiam in malum vsum fuisse conuersam: ac propterea comparat illam cum vino, corporisque robore, quæ natura bona sunt; præpostero vsu mala. Deinde cur obsecro tu vir sanctissime tot Philosophorum volumina peruolutasti? tot eorum decreta didicisti? Ego verò, vt eos refellerem atque exterminarem. At hac saltem ratione Christiano viro concedere debes eorum vsum. Quanquam si tot clarissimorum virorum sententias, tot etiam rationes vrgeam, quibus efficitur cautis viris ac moderatis Pphilosophiæ studio nullo modo esse interdicendum, an non libenter fateberis non modò ad Ethnicos qui diuinis oraculis fidem nequaquam habent refellendos, imò & erudiendos, valere plurimùm; verùm etiam imbecillis, rudibus, in fide etiam nutantibus iuuandis, confirmandisque; mortalibus denique omnibus, prudentia atque artibus quibus publico priuatoque bono consulant, perpoliendis, esse pernecessariam? Ita sanè: nam id planè Apostolum fecisse video dum Infideles Areopagitas ad veritatem, fidelem Titum ad prudentiam, imbecillos Corinthios ad moderationem, informare ac prouehere niteretur.

Atque hac ipsa ratione illum Iudæis Iudæum, Græcis Græcum, omnibus omnia, factum esse opinatus sum. Quo consilio diuinum quoque Psaltem cum Hebræis egisse monui aliquando. Quin etiam iam minimè repugnarem, quæ ad Naturæ atque Vniuersitatis cognitionem pertinent, vbi sacris literis explicandis vsui esse possint, ex Philosophorum fontibus meritò hauriri: ac proinde verissimè tradi, Cœlum globosum esse atque rotundum; varijs quoque orbibus variari ac distingui:

Sydera

Sydera etiam suis esse infixa sedibus, ac potius ad circulorum conuersiones quàm per seipsa conuerti: atque huiusmodi alia doceri, de quibus aliquos apud nostros, méque interdum, addubitasse memini. Neque enim veritas pugnat cum veritate, aut recta ratio, moderatáque inuestigatio diuinorum mysteriorum assensioni obesse vllo modo potest. Sic fermè Chrysostomus.

Neque verò aliter de Nazianzeno iudicauerim. non enim veros Philosophos, sed ementitos tantùm respuit ac temerarios, vanáque ac perniciosa dogmata damnat quæ eo tempore Iulianus inter cæteros in Christianam fidem impudentissimè iactabat, non solida atque germana. Atque hoc nomine Philosophos appellat Patriarchas Hæreticorum: nimirum quod Hæretici huiusmodi decretis quorum turpitudines etiam attingit, vti non dubitarent. Nam quanti fecerit veræ Philosophiæ studium, tum ijs laudibus declarauit; quibus ob excellentem humanarum doctrinarum notitiam celebrat Basilium: tum suimet ostendit exemplo cum externa sapientia ad miraculum propè fuerit excultus. Quocirca nefarium Apostatam Iulianum quicum non sacris sed profanis ratiocinationibus fuit agendum, ijs ipsis quibus ille Christianis insultabat Ethnicorum armis, non oppugnauit solùm, sed expugnauit ac fregit. Quod si interdum Philosophos omnes carpere visus est, atque humanæ Philosophiæ authoritatem in vniuersùm eleuare, id sanè accidit partim, quòd illorum mores ac vitam spectaret potiùs quàm præcepta: partim quòd eam conferret cum diuina Philosophia, apud quam ceu stellæ coruscante Sole, splendorem omnem ac decus amittit. Nam idcirco in Iambis canebat rem bonam secutos Philosophos, sed non benè: eosdémque ostendebat humanæ gloriæ ac libidini seruisse: cum tamen ibidem ex variis Philosophorum sectis copiosè demonstraret nihil virtute melius atque præstantius reperiri. Quid plura? Nazianzenum diligenter euoluas: atque eum intelliges ex Ethnicorum scriptis, præsertim verò ex Platone, innumera propè non dicam ad Philosophos refellendos, sed ad Pietatis dogmata explicanda & illustranda, deriuasse in suos libros. Venio ad Eusebium, quo cum agam paucis. hic enim primò Ethicorum sapientiam confert cum Christiana: quod dum fit eam sanè non inferiorem esse solùm, sed ne legitimè quidem conferri posse, & fateor & prædico; vsque adeò longo re-

go relinquitur interuallo. Deinde in ijs libris in quibus exagitat Ethnicos, aut vna aut maximè spectat ea quæ ad eorum cerimonias ac religionem seu potiùs superstitionem attinent: vt nimirum huius fœditate ac portentis patefactis, Ethnicis qui Christianis quasi auitæ religionis desertoribus calumniam creassent, impurissimum os obstrueret. Nam alioquin Eusebius externam sapientiam, atque Academicorum inprimis plus satis interdum suspexisse videri potest.

Porrò autem Hieronymus, si quis rectè illum euoluat, dubitationi locum reliquit nullum. etenim externas literas esse necessarias non modò non inficiatur sed profitetur: ac propterea Origenem, Methodium, Eusebium & Apollinarem celebrat qui hac ratione infensissimis Christiani nominis hostibus Celso atque Porphyrio fortissime restitissent. Contra verò testatur Cyprianum hac in parte minimè fuisse laudatum, cum aduersus Demetrium, hoc est Idolólatram, Prophetarum & Apostolorum testimoniis vsus fuisset potiùs quàm Philosophorũ & Poëtarum: quibus ad veritatem ipsam mortales docendam vti licere testatur sæpè. Immo verò in Epistola quoque ad Damasum, vbi profanas doctrinas nonnihil improbare visus est, tandem vt quam alibi docuerat veritatem, omnino retineret, sic scripsit. Huius sapientiæ typus & in Deuteronomio sub mulieris captiuæ figura describitur, de qua diuina uox præcipit vt si Israëlites eam habere voluerit vxorem, caluitium ei faciat, vngues præsecet, & pilos auferat, & cum munda fuerit effecta, tunc transeat in victoris amplexus. Hæc, si secundum literam intelligimus, nonne ridicula sunt? Itaque & nos facere solemus quando Philosophos legimus: quando in manus nostras libri veniunt sapientiæ secularis: si quid in eis vtile reperimus, ad nostrum dogma conuertimus. Si quid verò superfluum, de Idolis, de amore, de cura secularium rerum, hæc radimus, his caluitium inducimus, hæc in vnguium morem ferro acutissimo desecamus. Hæc Hieronymus. Vt propterea dum reprehendit non modò Rhetorum ac Poëtarum, sed Dialeticorum Philosophorúmque lectionem, partim in corruptos istorum mores inspexerit, qui (vt est apud B. Paulum) humanam gloriam sectarentur, libidinique & auaritiæ seruirent: partim obiurgare illos voluerit fideles, qui curiosiùs ac sine delectu vllo philosopharentur,

rentur, quique his studiis deliniti, spernerent sacrarum literarum studium: partim Ethnicorum audaciam reprimendam censuerit, qui per tenui humani ingenij ac Philosophiæ luci temerè præfidentes, clarissimam Christianæ fidei lucem negligerent. Sed inprimis præposterum Philosophiæ vsum, ementitósque Philosophos appetijt suis telis: cum ij Philosophiæ nomine ac studio abutentes, mirificè obessent fidei propagationi. Vt interim omittam inter eos Philosophos extitisse neminem, qui non fuerit variis erroribus implicatus: ac proinde non iniuriosè eorum authoritatem in vniuersùm eleuari.

Lactantius autem accomodatè fortasse premit M. Tullium, qui cum tantopere extolleret Philosophiam, assensionem tamen prohibebat, atque idololatriam quæ cum philosophia pugnat, sectabatur. Sed quoniam ad vnum M. Tullium, aut ad summum ad nouorum Academicorum instituta, traducit generalem quæstionem, haud satis video quo pacto cæteras sectas, philosophiámque in vniuersùm attingat. At enim id facit dum ait, multos idcirco nutasse in fide, quòd ex Poëtarum, Rhetorum atque Philosophorum scriptis venenum vnà cum melle hausissent. Facilè dicuntur ista: sed quod Poëtarum intereat ac Rhetorum, non tam facilè ostenduntur. A Poëtis enim quippequi obscœnitatibus referti sunt plerique magnam sanè morum corruptelam profectam esse non inficior. Fateor etiam per Rhetores, qui plerunque popularem auram captarent, aut auaritiæ mancipati essent, aliqua incommoda fuisse humanæ societati importata. At quo pacto hæreses ex illis hauserint fideles, incompertum habeo: nisi tamen Gnostici aliqui, aut huius farinæ homines proferantur, qui ex Poëtis chaos atque alia quædam perpauca siue proferre siue obtendere solebant, vt suas ineptias, si quomodo possent, adornarent.

At verò si non ex Poëtis vsque adeò & Oratoribus, ex Philosophis saltem expressæ sunt hæreses non paucæ. Esto: sed vel ex ementitis Philosophis vel ex veris: si ex prioribus, iam hos, vbi Christianæ fidei aduersentur, repudiandos esse non fatemur solùm, sed profitemur. si a posterioribus, id verò non ipsorum culpa, sed legentium improbitate ac temeritate factum est. si enim ex diuinis literis, quæ è regione cum hæresibus & falsitate pugnant, hæreses innumeras ab improbis ductas videmus; quid

mirum

mirum si ex humanis etiam nonnunquam per improbitatem sint deriuatæ? Nam tu certè Lactanti, qui erroribus atque hæresibus non cares, has non tam ex Philosophis quàm ex sacris voluminibus, tuo tamen arbitratu expositus, collegisti. Ergo tua bona cum venia, peruersa dogmata eliminabimus, excipiemus vera. Atque hoc pacto Philosophiam, quoniam veræ sapientiæ indagatricem esse volumus, retinebimus. Tametsi interim non negabimus, te etiam qui Arnobium præceptorem secutus, Ethnicos fidei oppugnatores oppugnasti, non mediocrem pietatis & eloquentiæ, immo & sapientiæ interdum, laudem mereri.

Sed te iam Tertulliane appello, qui passim Philosophos proscindis ac damnas, atque inprimis clamas esse Patriarchas hæreticorum: ex Philosophorum ingenio hæreses omnes animari: a Philosophia hæreses subornari: subtiloquentiaéque ac Philosophiæ regulis hæreses omnes constare: atque illud primùm a te requiro; vnde tandem (vt innumeras hæreses prætermittam, quibus vniuersæ Philosophorum sectæ refragantur; tantum abest vt faueant) tuas illas collegeris hæreses, quibus Vatiniano odio insectaris secundas nuptias: pœnitentibus mœchis claudis Ecclesiæ gremium & (vt prætercam cæteras quæ sunt plurimæ) Montanum, cuius etiam sectator factus es, Paracletum fecisti. An tu hos errores (miser) è Philosophorum fontibus hausisti? si negas, iam calumnias abs te in Philosophos conflatas ipsemet dissoluis ac destruis: si affirmas; hos obsecro mihi fontes apud philosophos ostende. Quanquam cum non philosophorum decretis, sed diuinis scripturis, præposterè tamen a te expositis, tuas istas hæreses tueri conatus sis aliquãdo, ac vel illud Iohannis, Cum venerit spiritus veritatis docebit vos omnem veritatem, insanissimo Montano de cuius cupa perpotasti, turpissimè aptaueris, subterfugium tibi superest nullum. Deinde illud mihi respondeas velim, cur tantopere Ethnicorum scripta philosophorúmque decreta euolueris. Etenim illud verissimè affirmari potest, neminem ex Patribus (si tamen vnum atque alterum exceperis) reperiri, cuius lucubrationes plus aliquid quàm tuæ oleant Ethnicorum disciplinas, præsertim ex Academia. Nam ingens quidem rerum externarum copia cernitur in Nazianzeno; maximè verò vbi obruit Iulianum: incredibili etiam earundem varietate

sparsus est Clemens, Iustinus, Eusebius: a quibus etiam haud longo interuallo superatùr Lactantius. nam Origenem (si quæ extant tantùm, spectemus monumenta) inter hos ægrè retulerim. At tu, si tua scripta attentè legantur, quod attinet ad externam eruditionem, cum his omnibus decertasti: aliquos etiam superasti. Iam itaque cur perniciosa (vt tu vocas) horum librorum lectione fatigari tandiu volueris, respondeto. At verò me philosophari coëgerunt hæretici, quemadmodum & Rhetoricari: atque ad istos refellendos id feci. Accipio excusationem tuam: atque eodem quo tu in philosophia versatus es nomine, statuo idem studium esse retinendum. Quanquam tu quidem iniquus philosophorum fuisti Iudex, eorumque scripta toruo inspexisti oculo: qui falsa dogmata non modò curiosiùs vestigas, improbásque liberiùs, recta verò dissimulas libenter ac præteris (id enim esset tolerabile) verùm etiam hæc ipsa interdum aut detorques, aut etiam immeritò repudias & culpas. Nam id vel errores in quibus de Deo déque humano animo disserens lapsus es, declarant luculenter. Sed clausula hæc sit, me, si tu quidem verè atque ex animo statuas a Christiana societate omnino explodendam esse philosophiam; libentiùs tot Catholicorum Patrũm sententiam amplecti quàm tuam: præsertim verò quia cum non potueris nõ sæpissimè vti philosophiæ initijs atque decretis, Platonísque interdum & aliorum quorundam sententias in tuum vsum (quancumque tandem illis retuleris gratiam) conuertere, video te non rarò factis tua dicta refellere. Hæc ad Tertullianum.

Sed quid Prudentio? Eleganter sanè ille ac suauiter: sed tamen si quis rectè æstimet, non bonos Philosophos, sed ne Philosophos quidem insectatur carminibus illis, sed Christianæ fidei hostes cũ enim in Christianæ fidei hostes inscribatur carmẽ, iniurij sũt Prudẽtio & cõtumeliosi, qui Philosophos, præsertim germanos, hoc est veritatis ac sapientiæ sectatores, inde perstringi volũt ac premi.

Sed a Prudentio ac poëta nobili ad egregium sapientiæ Magistrum, ad Salomonem inquam deuenio. qui sanè per occupationem pessimam (hiniam rah appellat ille) vel occupationem laboriosam intelligit, vt existimant quidam (verè enim doctrinarum studia laboriosa sunt) vel tristem atque molestam: ita vt pessima dici possit nostra hæc doctrinarum occupatio quia mirificè

ficè affligere soleat corpus, non quia turpis sit ac flagitiosa. Dum verò de meretrice loquitur, atque huius mores describit, perperam sanè meretrix in philosophiam conuertitur, cum de vera meretrice loquatur. Nam si quem iuuet ad morum quoque institutionem, vt fit, sapientis huius dictum reuocare, saltem ad carnis illecebram & ad corporis voluptatem, quod scitè fieret, fuerat reuocandum. Nam ad philosophiam, nisi frigide omnino & importunè, traduci nullo modo potest.

De Apostolo autem nihil attinet dicere, non enim germanam sapientiam reprehendebat quámque nos eo docente Dei esse donum ostendimus, sed sapientiam huius Mundi, hoc est astutiam, de qua item scriptum erat, Comprehendam sapientes in astutia ipsorum. Ac profectò dum Sophistæ illi & Christiani nominis hostes speciosum sibi sapientiæ arrogarent nomen, atque adeò sibi sapientes viderentur, ac si quid tandem veri percepissent, eo etiam per improbitatem abuterentur, quid ni clamet magnus Dei Administer in huiusmodi sapientes, ac temerariam eorum increpet sapientiam? & eodem nomine reprehendebat quæstiones ac pugnas verborum: intelligebat enim has non ex vera Philosophia, sed ab adulterina quámque inanem fallaciam vocat, denique ex curiositate ac fastu, deriuari. Atque ementitam hanc sapientiam cui tantum tribuerent illi, placuit stultitiam appellare.

Sed iam expectet fortasse quispiam vt in Tragicas querelas illas quæ postremo loco excitabantur, tragicè exclamem atque inuehar. Sed quorsum? An non satis constat ruinas illas ac detrimenta quæ in humanam societatem ex Philosophorum spatijs deriuasse dicerentur, à falsis mendacibúsque Philosophis aut etiam ex præpostero doctrinarum vsu esse profecta? constat sanè. etenim Philosophia quæ vna Philosophiæ meretur nomen, à munificentissimo bonorum omnium Authore Deo in beneficij loco humani generis parenti primùm, tum cæteris mortalibus, concessa est, tantum abest vt a Dæmone malorum omnium architecto ac machinatore, inuenta sit atque disseminata.

Quæ cum ita sint, facessant iam obtrectatores importunissimi, & a Gymnasio hoc nostro absint quam longissimè. Nos enim

nim Philosophiam humanásque doctrinas eo consilio amplectimur & interpretamur, vt mentem atque animum vera sapientia excolamus: vt amicis, vt patriæ, vt Religioni subsidio simus: inprimis verò vt ad Vniuersitatis Authorem Deum hisce disciplinis quasi quibusdam gradibus ascendamus, eúmque in dies magis ac magis (vt par est) veneremur. In quod sanè munus eò nobis diligentiùs est incumbendum, quòd in ornatissimo hoc Gentium Theatro ac Religionis arce versamur, vnde nationibus reliquis diuinæ humanaéque sapientiæ veluti fontem patêre oporteat, atque ad honestatem ac pietatem, &, vt semel dicam, ad Virtutem mortales vndique prouocari. vt proinde ex hac Academia atque Vrbe, cæteris vel Academijs, vel Vrbibus seu potiùs vniuerso terrarum orbi (id enim maximè optat sanctissimus Pontifex ac Pastor Clemens) ad benè beatéque viuendum, siue facem præferri, siue Ideam atque exemplum extolli, necesse sit.

DIXI.

In Funere Francisci Viduæ:

Qui dum & Iurisprudentiæ, quam publicè in Patauino Gymnasio interpretabatur, & Eloquentiæ ac Philosophiæ, laude floreret; ob egregiam verò pietatem morumque probitatem omnibus charus esset, in ipso iuuentutis flore extinguitur.

Hanc scripsit Author vt Amico optimo hòc quoque officij genus persolueret.

ETSI immaturo atque adeò acerbo Francisci Viduæ obitu sic afficior, Confessus ornatissime, vt a lachrymis difficilè, a dolore nullo modo, temperare possim; haud tamen comittam quominus viri optimi, mihique summa necessitudine atque omnibus amicitiæ officijs ac studijs coniunctissimi, funeri præsto sim, vt breui saltem laudatione, hoc est aliqua eius virtutis commemoratione, postremum hoc officij genus illi persoluam. Quanquam enim inter lachrymas exarescit oratio, & dolor alacritatem dicenti adimit ac facultatem, malim tamen indisertus ac propemodum infans videri, ac ieiuna oratione vti, quàm meam erga amicum optimum, atque omni virtutum laude ornatissimum, voluntatem ac beneuolentiam non testatam relinquere.

Neque verò hoc tempore quicquam mihi dicendum puto de Viduæ nostri vel ortu, vel puerili educatione. etsi enim in Patauina Vrbe ortus est quam gentium propè omnium, omniúmque doctrinarum, domicilium Theatrúmque meritò dixeris; & ex honestis parentibus est procreatus, quique in eam curam strenuè incubuerunt, vt a prima ætate tum bonis moribus &

pietate,

pietate, tum verò puerilibus disciplinis imbueretur (id quod è sententia quoque illis accidit) ac diligenter excoleretur, me tamen haud iuuat ea comme morare, quæ vel ad alienam laudem pertinent, vel Viduæ nostro cum Patria, cum Parentibus ac Maioribus, aut etiam cum iis a quibus institutus est, communia videri possunt. Etenim eam solidam laudem existimo, eam veram gloriam atque perfectam, in cuius societatem nemo se se offert: ex qua nihil patria, nihil parentes aut maiores, nihil doctores atque magistri, nihil amici socijque decerpunt: sed quæ secundùm Deum tota Viduæ est, quámque ipse sibi vnus vigilantia, labore, studio, industria, peperit & comparauit.

Dicam igitur de excellenti illius virtute ac præclaris animi bonis, in quibus vna laus sita est, quibus ad Honoris Templum, ad honestæ Gloriæ fastigium, ad beatam denique vitam contenditur. Quia in re vt certos mihi fines constituam vnde & recto ordine progrediatur nec longiùs vagetur oratio, dicam priùs de singulari illius facundia & eloquentia: tum de egregia illius doctrina & eruditione, sed inprimis de Iurisprudentiæ cognitione: ad extremùm de optimis illius moribus christianisque virtutibus, vnde tum amicis omnibus charus semper fuit, tum aditum (vt omnino arbitror) sibi in Cœlum ac beatam vitam aperuit.

Atque vt ab Eloquentia incipiam, quis obsecro nostro hoc seculo, aut etiam superiore, in hac Vrbe, etsi omnium doctrinarum ac virtutum laude clarissima, talem ac tantam dicendi virtutem & copiam ostendit adhuc adolescens? Cum enim summam ingenij, parémque memoriæ (id quod paucis sanè obtingere solet) vim atque vbertatem a Natura accepisset, & adolescentiam partim in orationis munditie & cultura, partim in Philosophiæ studiis, vnde oratio efflorescit, consumpsisset; breui tantum profecit, vt cum cæteri eiusdem ætatis adolescentes humanioris literaturæ ponerent tyrocinia, ipse iam Grammaticorum dumetis expeditus ac veluti in altum euectus, in Academijs declamaret, ac luculentas conciones haberet. Itaque mihi quidem cum eum nonnunquam audirem, ac satis animaduerterem in eo longè supra illius ætatis vsum, ingenii vim & rerum cognitionem, & memoriæ fœlicitatem, elucere, L. Lucullus redibat in mentem, in quo adhuc adolescente M. Tullius

cum

cum magnum ingenium atque optimarum artium studium, tum verò memoriam summopere celebrauerat. Quid plura? vix secundum & vigesimum annum exegerat, cum in amplissimo D. Antonij templo Guidi Panciroli Iuresconsulti sanè clarissimi, ac tota Christiana Europa celeberrimi, funus tanta eloquentia ornauit ac celebrauit, vt omnium aures orationis suauitate ac voluptate compleuerit, omnium animos admiratione perfuderit, apud omnes incredibilem sui amorem ac nominis prædicationem excitarit. Quapropter si quando huiusmodi laudationem perlego (perlego autem sæpè; extat enim publicis literarum monumentis) videor mihi summum illum Iurisconsultum, quantumuis eloquentia, memoria, Iurisprudentia, multarum denique magnarumque rerum cognitione floreret, atque in Patauino hoc Athenæo è prima sede Ius Ciuile magna cum laude & celebritate doceret, castimonia quoque, pietate, sanctimonia, omnibus virtutibus excelleret, Viduæ industria sic expressum cernere, sic quasi tabulam benè pictam, & in optimo lumine colocatam, intueri, vt non satis mecum ipse statuere valeam, Panciroli ne singulares dotes, an Viduæ in illis exprimendis virtutem, magis admirer. Illud certè affirmauerim, Pancirolum dignum fuisse qui Viduæ stylo, non secus atque Alexander Apellis coloribus, exprimeretur.

Sed & egregie rursus Viduæ nostri enituit eloquentia, cum paulò post Angelo Matthæacio Comite Equitéque ornatissimo, ac Iurisprudentiæ gloria clarissimo, orbatum esset nostrum hoc Gymnasium. vnus enim Vidua præsto fuit, qui in celeberrimo item Beati Antonij templo magna hominum frequentia luculenta illum laudatione ornaret: ac nos, quibus breui temporis spatio duo illa Iurisprudentiæ lumina adempta essent, in tanto mœrore solaretur, atque Vrbis totius leniret dolorem. Quanquam enim dum illorum virtutes celebraret, vix quisquã esset qui geminam hanc iacturam siccis oculis aut saltem sine intimo doloris sensu audiret, quin Iurisprudentiæ studiosi geminum se vulnus accepisse, ac duos parentes optimos amisisse affirmarent & quererentur, eò tamen orationem conuertit noster Vidua, vt cum pietate mirifice floruissent, lætandum quoque nobis ostenderet. qui enim illos diligerent, quid ni lætarentur, cum reputarent eos huius vitæ solutos ærumnis, ad beatorum

KK domi-

domicilium (quod omnino ſperabatur) euolaſſe, ac mortem hanc (cur enim aliter appellem mortalitatem hanc noſtram?) cum vera vita commutaſſe?

Neque verò (vt redeam ad Viduæ eloquentiam) impari dicendi virtute ſiue hiſtoriæ vtilitates & commoda in florentiſſima Stabilium Academia eſt proſecutus: ſiue in Patauino Gymnaſio ad Pandectas, quas appellant, ac Iuris regulas explicandas acceſſit. Quo tempore, qui eum audirent, non facilè profectò ſecum ipſi ſtatuebant, maiorem ne eloquentiæ, an doctrinæ, copiam referret eius oratio. Illud tamen veriſſimè affirmari poteſt, Viduam in præclaro hoc munere ſeptem integros annos tam egregiè verſatum eſſe ac tanta ſemper & facundia, & peſpicuitate, addo etiam ſubtilitate, Iuris Ciuilis dubitationes explicaſſe, vt non modò inter diſertos Iuriſconſultiſſimus (id quod de Q. Scæuola proditum eſt) aut inter Iuriſconſultos diſertiſſimus (quod L. Craſſo accidit) verùm etiam inter vtroſque, quantum tamen illius pateretur ætas, imò verò longè ſupra ætatem, Iuriſconſultiſſimus æquè ac diſertiſſimus habendus eſſet. Sed de Ciuili eius ſcientia paulò poſt opportuniùs. Nunc de Eloquentia.

Quanquam dum huius argumenta varia profero & monumenta, video ex ijs mihi multa eſſe prætereunda, multa curſim attingenda: niſi aut humanitate ac patientia veſtra abuti velim, aut quæ continenter de illius doctrina & moribus dicenda eſſent, prætermittere ſtatuam.

Et ſanè is fuit noſter Vidua qui & aliorum multorum obitum, luculentis ornauit laudationibus: & de origine Iuris concionem habuit præclariſſimam: & de diſciplinis quibus ad Iuriſprudentiæ laudem aſcenditur, diſputauit eleganter: & de literarum ſtudijs quàm ad benè beatéque viuendum ſint neceſſaria, pro concione verba fecit copioſè. Patauinam quoque Vrbem, hoc eſt Patriam ſuauiſſimam, atque omnium virtutum gloria cumulatiſſimam, celebrauit, atque alia ſæpè multa pro vt occaſio tulit, voce illa præclara & erudita in publicis cœtibus ornatè ac grauiter complexus eſt: quæ ſi exiſtimem a me pro dignitate commendari poſſe, decerrem equidem ac fallar: tanta eſt earũ

con-

concionum venustas & elegantia, tantus decor ac splendor, tanta vbertas & copia. Vt propterea in hisce temporis angustijs satius sit cætera silere, quàm ieiunè admodum eorum decus & pulchritudinem attingere aut tenuiter adumbrare. præsertim verò cum apud vos dicam Auditores ornatissimi, quibus satis supérque compertum est, quantus vel in Patauino Gymnasio, vel in florentissimis Stabilium, Recuperatorúmue Academijs, vel denique in augustissimo Beati Antonij templo, ad nostrum Viduam audiendum concursus fieret.

Ad eius igitur eruditionem atque doctrinam sese conuertat oratio. Qua in re sileo Auditores quàm magnos in Poëtis & Historicis progressus haberet, dum humaniores disciplinas tractaret adolescens. etsi enim egregij fuerunt illi quidem ac nobiles, ita vt carmine luserit eleganter multa, ad historicam verò scriptionem (id quod comprobauit euentus) animum praparauerit ac stylum, eos tamen libenter prætereo, quòd maiores sese & illustriores progressus offerant sapientiæ. Ergo cum eloquentia, ad quam contendebat, & in cuius spatijs sese exercebat, Philosophiæ studium coniunxit & copulauit; quod sanè studium triennio toto vsque adeò strenuè coluit ac diligenter, vt non modò Theses publicè defenderit magna cum laude, verùm etiam eiusdem Philosophiæ lauream in Patauino Collegio summa cum omnium approbatione sit consecutus. Etsi enim non ita pridem vigesimum exegisset annum, ita vt ægrè liceret per ætatem eam dignitatem attingere, veruntamen cum sapientissimis illis Patribus Viduæ ingeniū ac diligentia satis essent perspecta, eum sine cunctatione vlla Philosophiæ doctorem renunciandum existimarunt. Ita quidem priùs Philosophiæ curriculum est ingressus, quàm plerique alij eius ætatis adolescentes Grammaticæ conficiant spatia: priùs ad eiusdem curriculi calcem ac metam peruenit, quàm cæteri ex ijs carceribus egredi soleant.

Porrò autem cum noster Vidua suum eloquentia & Philosophia imbuisset pectus (ita tamen vt tum scribendo tum disserendo in illis se exerceret adhuc) animaduertit etiam, ac secum ipse reputare coepit, quanti Iurisprudentia

fieret inter mortales, quámque egregias vtilitates humanæ afferet societati. Hanc igitur sibi, quoniam ætas ac locus spem opportunitatémque offerrent, perdiscendam censuit, ac toto pectore amplectendam.

Primò igitur in Iustinianeis Institutionibus Aloysio Durantio Iurisconsulto egregio acuratè operam dedit: mox M. Antonij Ottellij, qui nunc matutinis horis è prima sede summa cum laude, atque ingenti auditorum & frequentia & vtilitate Ius Ciuile interpretatur, tunc verò pandectas explicabat; frequentare Gymnasium cœpit diligenter: idque vel quia intelligeret eius doctrinam atque interpretandi rationem frugiferam esse totam: vel quia eius elegantia & eruditione, addo etiam singulari humanitate & comitate, mirificè caperetur: vel demum quia nobilis hic Doctor Iurisprudentiæ studiosis iuuandis non modò propensus sed a Natura ipsa fictus videretur. Denique cum alia omnia Viduæ probabantur in hoc Iurisconsulto clarissimo, tum maximè incomparabilis illa perspicuitas, quæ non secus ac Sol colores, doctrinas illustrare solet atque ante oculos ponere. Cum verò sub celeberrimis hisce doctoribus præclara iecisset Iuris Ciuilis fundamenta, continuò ad Guidum Pancirolum qui pomeridianis horis è prima sede Ius Cæsareum explanabat, itare cœpit: quem quadriennio toto sedulo audiuit, ac priuatim quoque (vt a summo illo Iurisconsulto mirificè æstimabatur ac diligebatur) in difficillimis legum nodis consuluit. Quid multa? Ita sub eo profecit, tantumetiam sub Angelo Matthæacio, qui item Ius Cæsareum matutino tempore è prima declarabat sede, ac paulò post in Pontificio iure sub Bartolomæo Syluatico Iurisconsulto clarissimo & Equite spleneidissimo, progressus est, vt breui, in Patauino Iurisconsultorum Collegio vtriusque Iuris lauream summa cum omnium approbatione adeptus sit. Quin etiam cum Octauius Salgherius, qui Iuris regulas per idem tempus nauiter explicabat, ad Pandectas interpretandas honorifico Senatus iudicio vocatus esset, vnus Vidua ex multis iisque Iurisprudentiæ scientia ornatissimis, delectus est qui in Salgherij locum ac sedem sufficeretur. in qua mirum est quantopere suam ille industriam atque doctrinam pari cum eloquentia coniunctam Triumuiris sapientissimis ac Serenissimæ Reipublicæ vniuersæ probauerit: incredibile dictu quantum Vniuersitati huic

ti huic ornatissimæ decus atque splendorem attulerit. præsertim verò quia priuatim quoque nemini non præsto erat quem iuuaret, & in doctrinarum studijs promoueret. Dialecticam totámque differendi rationem ac viam sibi explanari postulabant aliqui: explanabat. Physicam sibi exponi petebant alij: exponebat. Iustiniani Institutiones enarrari plerique cupiebant, atque illarum nodos explicari: enarrabat ille explicabátque luculentè. In ea Iuris parte nonnulli exerceri malebant in qua corū tentatur industria qui ad Iurisprudentiæ aspirant lauream: exercebat ille, corúmque & ingenium & memoriam excitabat augebátque mirificè. ita quidem nemo non illius celebrabat doctrinam & sapientiam: nemo non eius industriam ac diligentiam non laudabat: nemo non eum admirabatur in oculísque ferebat: nemo non fausta illi omnia & fœlicia optabat & precabatur.

Sed o præposteram mortalium spem & gratulationem, o cupiditates hominum inanes. Dum viget, dum floret, dum amatur, dum colitur, dum publicè priuatimque virtutis specimen præbet, ac mortalibus iuuandis præsto est, repente extinguitur & rapitur: & qui tantam de se spem concitauerat, vt ad eandem sedem reseruari videretur in qua nuper Panciroli ac Cephali, olim etiam Bartholus ipse ac Baldus consedisset, (me miserum) sepulchro nunc humatur & conditur.

Sed imprudens sim ego, qui cum mihi de disciplinis dicendum proposuissem atque virtutibus quibus floruisset noster Vidua, in medio illarum cursu tam facilè ad eius mortem ac funus delapsus sim. Reprimam igitur dolorem meum, & oborientes lachrymas cohibebo. Vos quæso Auditores optimi, dum orationem ad institutum reuoco, quem tantisper perturbaui ordinem, dolori meo ignoscite.

Atque vt redeam ad reliqua eius doctrinæ monumenta, Patauinam historiam scribere aggressus erat noster Vidua: pro qua sanè mirū est quàm diligenter bibliothecas euoluisset multas: quàm varia in publicis tabulis obseruasset, aut ex tabulariis deprompsisset: quàm curiosè lapides & antiquitatis monumenta ruinásque ipsas perlustrasset: quot denique & quanta vndique congessisset, vt vetustissimæ huiusce Vrbis ac præclarissimæ conficeret Historiam. Sed dum multa parat, nihilque non

explo

explorat, ecce tibi vix primum librum absoluit, vix amplissimarum veluti ædium initia ponit ac fundamenta, cum immatura morte abripitur. Quapropter cætera vel adumbrauit leuiter, vel ne adumbrauit quidem; ita vt inuidæ mortis iniuria quasi in Anaxagoræ chaos indigesta & confusa relicta sint. Tametsi talis fortasse nitor in eo vno elucet libro, & ad nobilem historiam tam præclara offert initia, vt si non Apellis factum renouatur, ac rursus Coæ Veneris caput ostentatur, at certè vel fides, vel ordo, vel orationis munditia & perspicuitas, quæ sunt historiæ caput ac vertex, non sint requirenda. Quanquam nihil est quod inficiemur, Auditores, Francisci Viduæ mortem vel ex eo perpetuis lachrymis esse deplorandam, quòd quæ Vrbs antiquitate, potentia, nobilitate, doctrina, longè floruit; egregia & nobili quæ illius gloriæ debebatur, historia Viduæ fato priuata sit. Ita quidem is qui maximè omnium patriæ decus historiarum monumentis atque adeò immortalitati consecrare & potuit & debuit, vel noluit, vel Romanæ studio, abstinuit: qui & voluit & generoso conatu tentauit, morte prohibitus est.

Iam verò quid dicam Auditores ornatissimi de egregijs ac luculentis quos Franciscus noster in Iustinianeas Institutiones conscripsit, Commentarijs? Cum enim illas adolescens peruolutasset acuratè, atque idem studium, quoniam Iurisprudentiæ fundamentum esse perspexerat, sæpè assiduáque meditatione iterasset, mox etiam, vt florentissimæ quam publicè instituebat, iuuentuti satisfaceret, priuatim explicare illas cœpisset, ac septennium penè totum in hoc munere contriuisset, factum profectò est vt multa viderit quibus vetus illud monumentum dilucidari adhuc posset vberiùs. Ita sanè tum eleganti illud stylo ac mira perspicuitate enarrauit vniuersum, tum res difficillimas & inuolutas egregio ordine subtilitérque disseruit & explicauit. Vt quamuis eiusmodi Commentarium ferè absoluerit, quin tres primos libros recognouerit etiam & perpolierit, magnopere tamen dolendum sit, quòd illi quartum agnoscere ac limare, denique dignum hoc immortalitate monumentum omnibus vndique numeris absoluere, & publicis literis consignare, haud licuerit.

Dixi

Dixi de Viduæ nostri admirabili tum ingenio, tum optimarum artium studio: idque siue eloquentiam humanioresque disciplinas, siue Philosophiam ac Iurisprudentiam, requiramus. superest vt de optimis illius moribus Christianisque virtutibus si non ea omnia quæ dicenda essent, at certè quæ temporis ferant angustiæ, commemoremus. præsertim verò quia eloquentia atque doctrina, nisi probitas Christianáque virtus accesserit, caducæ ac fluxæ videri possint, sæpè etiam mortalibus obesse soleant: tantum abest vt ad veram prudentiam ac sapientiam siue ad benè beatéque viuendum perducant hominem. Et quanquam magnopere vereor Auditores, ne Viduæ probitatem atque virtutem referenti mihi, externi aut etiam posteri ægrè adiungant fidem, quòd multa videri possint præter communem consuetudinem in eo accidisse, vos tamen ante quorum oculos atque ora quotidie versatus est noster Vidua, testificatione vestra orationem meam veritatémque ipsam comprobabitis.

Ergo cum Franciscus noster Dei inprimis beneficio ac munere, parentis etiam optimi cura & vigilantia, eos præceptores nactus esset adolescens, qui non modò optimarum artium scientia, verùm etiam bonis moribus pietatéque florerent, mirum est quàm facilè cum bonis literis pudorem, modestiam, ac pietatem hauserit; & Dei timorem, quem sapientiæ initium esse quotidie audiebat, cum humanitatis studiis coniunxerit. Quid plura? Tanta in eo animi moderatio, tanta honestas ac probitas, elucebat in dies magis ac magis, vt sodalibus charus esset omnibus, & ob omnibus vnicè diligeretur. præsertim verò quod comitas quoque illi inesset, quæ illum redderet chariorem. Quod sanè effecit vt qui cum eo versarentur, nobili modestiæ exemplo permoti, facilè illius mores ac verecundiam imitarentur. Legimus in Bernardino Sanensi, cum adhuc esset adolescens, & ad ludum literarum itaret, talem ac tantam enituisse modestiam & verecundiam, vt ne verbum quidem illi excideret quod non morum honestatem redoleret. Itaque sodales, si quando paulò hilariores inter se, vt fit, miscerent sermones, aut etiam profusos risus ederent, Ber-

nardino aduentante, illud continuò vsurpare consueuisse, Bernardinus adest: quo veluti symbolo de modestia se se mutuò admonentes, vultum illico sermonémque componebant. hoc igitur in Vidua præclarum renouabatur exemplum; ita vt sodales eo præsente honestatis ac modestiæ decus agnoscerent & adamarent.

Porrò cum egregiè virtutem cum doctrina sociaret Vidua, factum quoque est, vt in vita reliqua eum scopulum fœliciter declinarit in quem vtinam ex viris doctis non inciderent multi ac tanquam naufragium facerent. Etenim humana mens dum in dies doctrinarum studijs ocupatur, ijs absorbetur sæpè atque obruitur tota, ac veluti dementatur: ita vt quæ præcipua esse deberet pietatis cura, ac rerum diuinarum, mortis etiam ipsius meditatio, nescio quo pacto deseratur ac per incogitantiam atque desidiam humanarum doctrinarum amor cœlestibus bonis anteponatur. secus Franciscus noster: qui præterquamquòd studiorum labores ad diuinam gloriam referebat omnes, rebus diuinis certam diei partem & statas horas attribuebat in quibus Deo vacaret, & Christianæ vitæ officia ardenter coleret. Quapropter quantum plerique alij vel ludo vel spectaculis vel conuiuijs humanisque oblectamenris impendunt temporis, tantum ille sacris Templis adeundis, atque animo expiando, diuinisque præsidijs muniendo, tribuebat, otium reliquum doctrinarum studijs ac necessarijs vitæ officiis transmittens. Quod sanè corrupta hac ætate eò admirabilius ac laudabilius videri debet, quòd Vidua vegeto esset corpore ac robusto, quin præferuidus ac succo plenus ac sanguine: ita vt non deessent illi hostes quibus cum certandum esset vt Musas & Virtutem colere posset, ac pietatem inprimis castè integréque tueri. Nam Viduam antequam ex Ephebis excederet, amisisse parentem optimum, nec tamen deinde in ea libertate, in eo æstu ætatis, quicquam ad iuuentutis illecebras deflexisse, quin celso animo illas spreuisse, & incitatiore in dies cursu ad Sapientiæ ac Virtutis metam contendisse, compertum est.

Sed iam finite Auditores, vt quod Poetas olim in Romanorum prælijs canendis fecisse legimus, id mihi in præsentia facere liceat in postremo Viduæ nostri euentu: vt scilicet quæ calamitosa sunt atque funesta, vel leuissimè attingam, vel potiùs, quoniam

niam dolore impedior, penitus prætermittam. præſertim verò quia ſentio me dicendo longiùs prouectum eſſe, quàm debuiſſem. Tametſi enim pro egregijs Franciſci noſtri virtutibus ac meritis dicta ſint perpauca, temporis tamen ac loci habenda eſt ratio: mihíque inprimis cauendum, ne ſingulari patientia & humanitate veſtra abuti videar. Finem igitur dicendi faciam Auditores humaniſſimi, ſi tamen priùs vnum expoſuero, quod mihi quidem inter tot doloris cauſas & mœroris non ſine admiratione quadam & lætitia recurrit in mentem. At quid hoc tandem? Illud, illud inquam Conſeſſus ornatiſſime, quod efferre non auderem, niſi aliis multis qui Vidua familiariter vterentur, perſpectum eſſet. Decimo ab hinc lapide ad montem cui a Silice nomen eſt (Celſum appellant aliqui) villam conduxerat Vidua: in quam ſtatim atque intermiſſio fieret ſcholarum, ſecedere ſtatuerat commentandi cauſa: vt nimirum lucubrationes ille ſuas vel promoueret, vel abſolueret, vel perpoliret. Itaque iam & libros & ſupellectilem ad Montem Silicem tranſmiſerat: iam diem præſtituerat in quo diſcederet: iam quot quot offendebat amicos de conſilio admonebat ſuo, ac de die inprimis quem profectioni deſtinaſſet, certiores faciebat. Cum ecce tibi, vbi aduentare cœpit dies, febri repente corripitur: ac tandem eo planè die quem profectioni deſtinauerat, è vita proficiſcitur. Sed quid dico è vita proficiſcitur? immo verò mortalitate exuitur, & ad immortalem vitam euolat ac ſempiternam. quem enim ille diſceſſui præfinierat diem, hunc diuinum Numen ab omni æternitate delegerat vt bonus famulus ac fidelis mortali hoc ſolutus carcere in Montem Celſum, in Cœlum inquam, migraret: immo verò ad Chriſtum qui & Mons eſt & Petra, conſcenderet. O igitur diem ſumma lætitia celebrandum, omnibus gaudijs recolendum. Etſi enim Vidua per te nobis adimitur, ac Patauinum Gymnaſium Doctore orbatur egregio, Vrbs ciue priuatur optimo, quod ſanè ingentes lachrymas poſtularet; veruntamen cum vos, Patres Ampliſſimi, comilitonem veſtrum ac ſocium, vos, Iuuenes nobiliſſimi, Ducem veſtrum atque Magiſtrum, inter cœleſtes relatum facilè intelligatis, quidni luctus cedat gaudio, mœror in lætitiam conuertatur?

Ergo qui humanitati hactenus dolore satisfecimus, ac nostra detrimenta defleuimus, iam Christianam fidem consolatione sectemur: & amico optimo beatam vitam hilari animo gratulemur.

DIXI.

QVINQVAGINTA ORATIONVM FINIS.

Habes, Candide Lector, nostras, quales quales illæ sint, orationes. Breui autem accipies volumine altero tum Epistolas, quæ præcipuè Libris, Thesibus, ac monumentis aliјs dicandis accommodatæ sint; tum verò Epitaphia, & Epigrammata varia.

ROMA ... VITTORIO EMANUELE

Errata si quæ fortè occurrent, Lector Candidus æqui bonique consulat & corrigat.

CHARTARVM SERIES.

† A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.

Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll.

Omnes sunt duerniores: præter † ternionem, & Ll simplicem.

ROMA
VITTORIO EMANUELE

PATAVII, Anno Salutis clɔ. Iɔc. XIII.

In Beniana, Iohanne Baptista Martino Typographo,
FACTA A SVPERIORIBVS POTESTATE.

Digitized by Google